

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE FILOLOGIE
UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE
STAT „ION CREANGĂ” DIN CHIȘINĂU
FACULTATEA DE FILOLOGIE

METALITERATURĂ
Revistă științifică trimestrială
a Institutului de Filologie al AȘM
și a Facultății de Filologie
a UPS „Ion Creangă”

Fondată în anul 2000

Anul X, nr. 5-6 (25), 2010

SUMAR

EDITORIAL

ALIONA GRATI Nevoia recitirii lui Paul Goma 3

PAUL GOMA – 75

GHEORGHE DUCA Mesaj de felicitare 6

MIHAI CIMPOI Paul Goma: întoarcere la Ithaka 7

CAMILIAN PROPINAȚIU Paul Goma tot la Paris, 75 de ani 10

LIVIU ANTONESEI Paul Goma este omagiat la Chișinău,
pe malurile Dâmboviței e tăcere deplină 15

PARADIGMA GOMA

FLORI BĂLĂNESCU Paul Goma – românul rătăcitor în patria
limbii române 17

DUMITRU UNGUREANU Scriitor, scriitoretector 26

ADRIAN DINU RACHIERU „Complexul” Goma 29

THEODOR CODREANU Al treilea exil al lui Paul Goma 33

VICTOR NICOLAE Epopeea Goma 40

MARIANA PASINCOVSCHI Receptarea prozei lui Paul Goma.
Ideologie și literatură 47

ALTERNATIVA LITERARĂ

MIHAI ROGOBETE Literatura „așa” 57

ALIONA GRATI Concert pentru orgă. Biblioteca Paul Goma 59

ALEXANDRU BURLACU Paul Goma și Calidorul prin care
pulsează istoria 74

NINA CORCINSCHI Printre figurile și tropii lui Paul Goma	79
ANDREI ȚURCANU Paul Goma: atitudine și poezie	86
DANIELA SITAR-TĂUT Lecția de literatură a <i>Astrei</i>	91
DIANA VRABIE Romanul ca adevăr și autenticitate (<i>Infarct</i> de Paul Goma)	98
RALUCA LAZAROVICI MIHALCU Paul Goma și condiția scriitorului în România „multilateral dezvoltată”. Cenzură și rezistență culturală	103
EXERCIIȚII DE ADMIRAȚIE	
MAGDA URSACHE Dezveliți tot adevărul...	108
GABRIEL PLEȘEA Gânduri la aniversarea unui erou al neamului românesc	113
RADU NEGRESCU-SUȚU, GABRIELA NIȚĂ Anul 1977 și recunoștința tinerei generații	115
NICOLAS DIMA La mulți ani, frate Paul!	119
MIHAIL VAKULOVSKI Tăticul meu, Paul Goma	122
DIANA PRODAN Model de lectură	124
DIALOGURI CU PAUL GOMA	
LEO BUTNARU „Mi-a căzut cartea de istorie în cap încă de când eram de cinci ani”	126
DINU MIHAIL Predică în pustiu	148
MANA: BURICUL PĂMÂNTULUI. OSIA LUMII	
SORINA GÂLCĂ Istoria satului Mana	156
VIOREL ILIȘOI Acasă la Paul Goma	160

EDITORIAL

ALIONA GRATI

Institutul de Filologie al AȘM

NEVOIA RECITIRII LUI PAUL GOMA

Abstract

This issue is dedicated to Paul Goma, a remarkable personality of the Romanian culture, a writer well-known all over the world. On the 2nd of October, 2010, the writer, born in Bessarabia, the Mana village, Orhei, celebrates his 75th anniversary. At this moment, his work encompasses over forty books written in Romanian and translated in several international languages. They represent for us an incontestable moral landmark. Questions which are being answered by the authors in this issue concern the fact whether the writer deserves to be placed on an honoured place in the culture he enriched and whether his creation had criticisms of the same level as his talent. We consider it our moral duty, as Paul Goma's conationals, to honour and respect our national personalities, especially those who were unjustly persecuted and exiled from their motherland.

Keywords: celebrated, writer, dissident, exile, spiritual presence.

Personalitatea singulară a marelui scriitor și luptător anticomunist cu renume mondial, **Paul Goma**, modul propriu de a impune un model de rezistență și demnitate intelectuală și, mai ales, ansamblul scrierilor Sale vor face, în acest număr de revistă, obiectul unei atente relecturi. *Metaliteratură* reunește, în același spațiu spiritual, pe cei care au simțit nevoia de a-l citi încă o dată pe Paul Goma. Un asemenea mod revizionist este impus de exigența separării operei scriitorului de imensa producție de clișee și idei preconcepute, care îi planează de asupra. A venit timpul să spunem răspicat valoarea literaturii Sale, să-i punem în evidență densitatea ideatică, tensiunea moral-volitivă, accentul axiologic și incontestabilele virtuți artistice.

La 2 octombrie 2010 Paul Goma a împlinit 75 de ani. Noi, românii basarabeni, am avut motive temeinice pentru a-l celebra. Cel mai vertical scriitor postbelic, numit și „Soljenițîn român”, s-a născut pe meleagurile noastre. În acest moment, creația Domniei Sale numără zeci de cărți scrise în română și traduse în mai multe limbi de circulație internațională. Cu prilejul acestui eveniment și în conformitate cu politica de reabilitare și promovare a valorilor naționale, adoptată de Republica Moldova după declararea Independenței, Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei și Uniunea Scriitorilor din Moldova au organizat simpozionul *Paul Goma la 75 de ani*. Problematika discuțiilor din acest număr omagial conferă continuitate acțiunii, dând posibilitate de a se expune mai multor specialiști în istorie și în știința literară.

În căutarea noastră de identitate românească și europenitate, Paul Goma ne servește drept model, desemnând un „incomparabil fenomen literar-artistic și național-politic” (Gheorghe Duca). Ca și Bogdan Petriceicu Hasdeu, Constantin Stere, Zamfir Arbore, Pan Halippa, Mihai Cimpoi etc., Paul Goma este un om de cultură original, liber „până la anarhism”, jertfindu-și opera (Camilian Propinațiu). S-a constatat faptul că scriitorului nu i s-a acordat binemeritatul loc de cinste în cultura pe care a îmbogățit-o, creația Sa având parte, de cele mai dese ori, de o receptare deformată, excesiv politizată. Certamente, insurgentul Paul Goma vine, în plan artistic, cu o replică de neignorat. Pe lângă dimensiunea contestatară, ostentativ discutată, autorului i s-a recunoscut meritul de a produce o scriitură care, pornind de la propria biografie, se instalează în ficțiune, în imaginar, autenticitatea rămânându-i definitorie. Drept probe ne stau considerațiile unor personalități notorii, care îi reabilitează, în mare, opera devastată adeseori de calificările denigratoare, punându-i în lumină excelența literară.

Paul Goma a fost și este un „autor liber”, sfidând conjuncturile și tocmai prin această mare calitate a inconfortat, a creat frustrări unora, dezvoltându-le „*complexul Goma*” (Adrian Dinu Rachieru). Acest mare spirit rebel, incisiv și justițiar-„incontrolabil” își „trăiește ființa după norma eminesciană a *adevărului*” (Theodor Codreanu), impunând simbolul de „Cavaler al Adevărului”, care „a făcut artă din libertate și lipsa sa de libertate” (Mihai Cimpoi). Opera Sa se constituie ca „dosar esențial în procesul de condamnare a regimului comunist totalitar” (Victor Nicolae), dar acest fapt, ce îl/ne onorează, nu e un motiv pentru a-i pune în umbră calitatea de scriitor, așa cum au făcut-o unii, „cu program”. Dimpotrivă, cele două dimensiuni – disidența anti-comunistă și prestanța artistică – fac din el un „scriitor-scriitorector” (Dumitru Ungureanu), un incontestabil reper moral și scriitoricesc. Deocamdată, nimeni, dintre cei care l-au atacat, nu au reușit să demonstreze, cu argumente suficiente, că nu are dreptate (Mariana Pasincovski). Fiind ascendent, francez, român, basarabean, cu „ceva sânge macedonian, ceva polonez, ceva fanariot”, pe scurt: „toate-acestea-la-un-loc”, Paul Goma este în primul rând un scriitor român, un „scri-i-tor” (Viorel Ilișoi).

Curcile de înțelegere în jurul operei lui Paul Goma sunt tot mai ample, căci literatura Sa nu respectă generalitatea canonică, fiind trans-paradigmatică, personală. Proza „așa”-istă este „expresia particularității destinului Său și a diversității culturale îmbrățișate biografic” (Mihai Rogobete). Domnia Sa este mai mult decât un „scriitor tulburător”, este un „restaurator al limbii române” (Flori Bălănescu), având o relație aparte cu limba care „se vede nevoită să se flexibilizeze, să se reformeze, pentru a-l exprima pe Goma la cotele lui maxime de intensitate a trăirii” (Nina Corcinschi). Astfel se impune o manieră, un stil și o linie epică mai puțin cunoscută la noi, ale căror efecte sunt covârșitoare asupra cititorului: îl marchează și influențează, încât acesta se trezește „gomizând, gomizând fără voie” (Magda Ursache). E lesne de înțeles că pentru a accede fără frustrări la această poetică complexă, avem nevoie de o percepție specifică, netradițională, capabilă a surprinde realitatea organică a interferențelor, interacțiunii și dezvoltării formelor, care pun în mișcare dialogul imaginilor, temelor, ideilor, descoperă conținutul sufletesc. Faptul că proza sa refuză „morga rafinamentului literaturizant, distincția stilizatorului manierat, mergând direct către niște ritmuri verbale percutante, rebele, pline de convulsii interioare, de hiatusuri, de fracturări sintactice și de tăceri”, dovedește un alt fel de

rafinament, descoperă o alt fel de poezie (Andrei Țurcanu). Aceasta pentru că autorul recuperează, „rememorând trăitul”, fiind sincer cu sine însuși și dezarmant de sincer cu ceilalți (Diana Vrabie).

Romanele lui Paul Goma prezintă o „adevărată conștiință a Basarabiei”, cu ele „ieșim în Europa” (Alexandru Burlacu). Basarabeanul din romanele sale se dovedește a fi total diferit de personajele cu mentalități formate, resemnate, senine, evlavioase ale canonului literar instaurat după refluxul realismului socialist, ilustrând *figura răzvrătitului*. Dacă universul infantil, penelat idilic în *Din calidor* este dinamizat de agresiunile evenimentelor istorice, începând cu *Arta refugii* apare motivul traumatic, cu accente dramatice, al *fugii, refugii, refugiului* (Daniela Sitar-Tăut).

Omul de curaj Paul Goma este apreciat pentru atitudinea civică, pentru probitate și integritate, pentru „limbajul și limba din romanele sale” (Mihail Vakulovski), alcătuind figura unui adevărat „erou al neamului românesc” (Gabriel Pleșea). Scriitorul merită, pe bună dreptate, „recunoștința tinerei generații” (Radu Negrescu-Suțu). Marii oameni trebuie luați „așa cum sunt” (Nicolas Dima), acceptați cu propriile opinii în discuțiile cu semenii săi. În acest sens, îl putem cunoaște pe Paul Goma din cele două interviuri, realizate de Leo Butnaru și Dinu Mihail.

Acest număr de *Metaliteratură* s-a vrut o surpriză, la ziua de naștere, dar s-a dovedit a fi un cadou de Crăciun pentru Paul Goma. În schimb, atmosfera de sărbătoare e tocmai propice plimbărilor imaginare prin „satul cel mai frumos al literaturii române, după Humulești”, plimbări propuse de Sorina Gâlcă și de Viorel Ilișoi pe final de revistă. Satul-minune Mana: Buricul Pământului. Osia Lumii și Calidorul protector ne atrag prin forța lor gravitațională, menținându-ne fascinați pe orbita relecturii.

La Mulți Ani, Paul Goma!

GHEORGHE DUCA

Președintele Academiei de Științe
a Moldovei

MESAJ DE FELICITARE

Abstract

The texts from below represent two messages: the first reproduces the congratulation message presented by Gheorghe Duca, the president of the Academy of Sciences of Moldova, addressed to the writer Paul Goma.

Keywords: writer of Bessarabian drama, anti-communist militant.

Mult stimat scriitor PAUL GOMA,

Ziua de 2 octombrie din calendarul literaturii române și universale constituie un fericit prilej pentru comunitatea științifică din Moldova de a Vă adresa cele mai alese urări de bine și cuvinte de suflet.

Cu ocazia zilei de naștere Vă dorim multă, multă sănătate, inspirație și putere de creație, peniță ascuțită și cât mai mulți cititori pe toate continentele, bucurie și împlinire familiei Dvs., soției Ana Maria și fiului Filip, care V-au fost sprijin de nădejde pe drumul lung, dramatic și amar al exilului, – mai întâi în propria țară, apoi, în străinătate. Vă dorim, totodată, să aveți parte de recunoștința conaționalilor, mai cu seamă, a basarabenilor printre care V-ați născut și cărora le-ați dedicat aproape întreaga operă, alertând în acest mod Occidentul privind drama Basarabiei și ororile comise de regimul comunist totalitar în aceste teritorii.

Am aflat astăzi cu mare tristețe că nu veți (re)veni ACASĂ, la Chișinău și la Mana de pe plaiurile orheiene... Noi, oamenii de știință și cultură, Vă așteptam cu mare drag, pe 4 octombrie 2010, în Casa Mare a Academiei de Științe a Moldovei, în calitate de înalt Oaspete al conferinței științifice „PAUL GOMA la 75 de ani”. Să ne iertați pentru faptul că nu V-am împlinit astăzi Visul de-o viață, dar nu lăsați tristețea să vă pătrundă în inimă și suflet. Cu răbdare și dăruire de sine vom depăși și elementele de ordin birocratic.

Vă asigur că aveți toată recunoștința și tot sprijinul elitei intelectuale din Republica Moldova, care va face tot ceea ce-i stă în putere pentru a nu admite ca un scriitor-legendă, un clasic în viață, un fiu vrednic al neamului nostru să fie lăsat în exil chiar și după 20 de ani de la prăbușirea comunismului în Europa. E nedrept și anormal, în joc fiind însăși demnitatea noastră națională. Personal, am lansat deja inițiativa de a Vă acorda înaltul titlu de membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei, alături de mari personalități naționale și universale, inclusiv laureați ai premiului Nobel. De asemenea, în calitate mea de președinte al Academiei de Științe și de membru al Guvernului Republicii Moldova, voi veni cu propunerea de a declara anul 2011 – ANUL PAUL GOMA.

Cred cu toată puterea ființei mele că Visul Dvs. și al nostru se va împlini și ne vom vedea în curând la Chișinău, unde Vă așteptăm cu toate onorurile ce se cuvin unui Erou autentic, bărbat de caracter, frate al Adevărului.

Dumnezeu să Vă binecuvânteze și să ne trăiți mulți ani fericiți!

Cu aleasă prețuire și admirație.

02 octombrie 2010

Abstract

The article registers Paul Goma's spiritual return to his native place, announced by his 75th anniversary and celebrated via scientific, cultural and biographical-sentimental events, newly published books, new studies, collections of articles and interviews. The writer is considered a *knight of Truth*, a writer of consciousness, a *free citizen* of the Romanian language, a Romanian writer who is placed next to the Russian writer Alexander Solzhenitsyn, a writer who escaped from the authorities' web. The latter made art both of his freedom and his lack of freedom. Paul Goma is considered a symbol of the Romanian struggle for Truth, freedom and human rights. The writer is a damned angel. The second part of the text is an official letter addressed to the celebrated.

Keywords: knight of the truth, writer-consciousness, citizen of the Romanian language.

Aniversarea 75 de ani de la nașterea lui Paul Goma, cu toate evenimentele de ordin științific, cultural, biografic-sentimental și de alt ordin, a semnat o adevărată *întoarcere la Ithaka*.

Chiar dacă prozatorul nu s-a putut întoarce la locul de baștină din motive de lipsă de (orice) cetățenie, a fost prezent la Chișinău prin personalitatea și opera sa, prin figura sa de *cavaler al adevărului*, însoțită de o emblemă ontologică a eticului și esteticului neconcesiv, ținând doar de kantianul *imperativ categoric*. Și de româneasca *dreaptă cumpănă*.

Noi apariții editoriale, printre care *Jurnal 2007*, *Săptămâna roșie* și *Din Calidor* (în versiune italiană), noi studii, culegeri de articole și interviuri, una dintre ele aparținând ziaristului Dinu Mihail, aflat în corespondență cu cel omagiat, noi comunicări ținute în cadrul unei sesiuni speciale a Academiei de Științe a Moldovei, noi expoziții de carte.

Întoarcerea la Ithaka a fost a unui scriitor exponențial, în care se îmbină organic *basarabenitatea*, *românitatea* și *europenitatea*.

În spațiul basarabean s-au reiterat caracterizările emblematice care s-au făcut în Țară: *scriitorul-conștiință*, *cetățeanul liber al limbii române*, *scriitorul român care stă alături de rusul Aleksandr Soljenișin*, *scriitor cu interese politice de moment care nu sunt rupte de conștiința istorică de termen lung*, *scriitor (numai) de limba română*

(prin urmare cu un devotament de ordinul sfințeniei), scriitor scăpat din lesa Puterii, scriitor care a făcut artă din libertate și lipsa sa de libertate, scriitorul – mit al luptei românești pentru adevăr, libertate și drepturile omului, scriitorul – înger damnat. Și multe altele, toate sub semnul pozitivului, al cotei valorice celei mai înalte.

Ceea ce au remarcat criticii și istoricii literari basarabeni, referindu-se la acel *spiritus loci* care ar trebui să-i marcheze discursul românesc este că *nu* este, tipologic, un basarabean.

El repudiază formula lirico-simbolică de tip crengian-sadovenian, „sămănătorismul”, „regionalismul”, „mioritismul”.

„Arta românească a lui Paul Goma, s-a constatat într-o teză de doctorat și într-un studiu monografic, se profilează în contact, interacțiune, intercondiționare și dialog cu tradiția europeană a genului românesc și, desigur, cu întregul spațiu al culturii” (Aliona Grati).

Comportamentele neobișnuite, excentrice ale eroilor ar demonstra *un realism grotesc*, *Calidorul* fiind „un microcosmos al plurilingvismului social”. Scriitorul are o conștiință „subversivă”, „disidentă” și „carnavalescă” ce caracterizează spiritul secolului al XX-lea: „Pentru Paul Goma, literatura este o sursă virtuală de libertate, o modalitate de demolare a constrângerilor și a limitelor de tot felul. Basarabeanul răzvrătit și extravertit al lui Paul Goma se dovedește a fi total diferit de personajele cu mentalități formate, resemnate, pășuniste, evlavioase ale canonului literar instaurat după refluxul socialist în literatura dintre Prut și Nistru. Scriitorului îi reușește punerea în formă a unei realități umane care nu se lasă interpusă plafonării și standardizării ideologice, rămânând structural deschisă și redefinibilă” (Aliona Grati, *Romanul ca lume postBabbelică*, Chișinău, 2009, p. 169).

Prooccidentalul Goma dă o replică „galeriei de mioritici canonizați”, reabilitând imaginea literaturii din Moldova dintre Prut și Nistru, ce riscă a sfârși în autism. Autorul *Gherlei* „probează capacitatea de se proiecta în dimensiunea celuilalt și a accede la dimensiunea europeană cu propria diferență” (*Ibidem*, p. 170)

Nina Corcinschi vede în *Din calidor* expresia unei arhetipalități și a unei axialități ce face din locul nașterii: scriitorului o perspectivă mundenă, un „țărșuș de argint” blagian al existenței.

Cartea lui Dinu Mihail *Paul Goma sau predica în pustiu* (Chișinău, 2010) demonstrează „antibasarabenismul” autorului *Gherlei* prin propriile sale mărturisiri și profesiuni de credință. Limitarea la starea lirică” proprie structurii sufletești a basarabenului este contraindicată, fiindcă „proza este *altceva*, iar de când romanul tinde a fi *total* (subl. în text – *n.n.*), să fii romancier nu este la îndemâna oricărui iubitor de literatură”, p. 26).

Comunitatea de limbă română din fostul imperiu sovietic, tratat cu „antiromânismul visceral al Rușilor din totdeauna” „se află, din nefericire, încă în această stare lirică, a exprimării nemijlocite a sentimentelor” (*Ibidem*, p. 27).

Nu locul nașterii la oraș (Rebreanu și Stere se nasc la sat) e determinant ci „calitatea” prozei, „modul în care prozatorul privește lume. Și o scrie”.

Acest mod de a înțelege, privi și a scrie lumea și de a se întoarce la izvoare, la Ithaka a constituit pentru lumea basarabeană de azi un punct de reper.

Iubite maestre Paul Goma,

În aceste zile când împliniți venerabila vârstă de 75 de ani și când trăim niște realități dramatice conștientizăm – mai mult ca oricând – faptul că ne sunteți un model de demnitate, rezistență și verticalitate intelectuală. Rostirea adevărului crud cu un spirit justițiar ardent e o dovadă că *esteticul* se asociază organic cu *eticul*, că *autenticul* este superior *ficționalului*.

Destinul nu v-a înfrânt, căci ați găsit în scris o soluție mântuitoare: cea de a valoriza în pozitiv (vorba lui Blaga) o experiență trăită la limita umanului. Condiția destinală a basarabeanului se întregește, pe scara general-umanului, cu condiția românului în situații-limită și cu condiția existențială a Ființei umane.

„Pentru mine Basarabia înseamnă tot” este o mărturisire concretizată și în câteva cărți despre realitățile basarabene: *Din Calidor*, *Basarabia*, *Săptămâna roșie*. Ați impus în ele, cu autoritate programatică, și o nouă formulă romanescă, în opoziție cu lirismul ruraloid și bazată pe veridic, pe ce „ar-fi-putut-să-fie-adevărat”. Aceste cărți și interviurile pe care le-ați dat au exprimat cu o forță irezistibilă adevărul că „o crimă cu mult mai odioasă decât înfometarea programatică, decât asasinările în masă” a fost „atentarea la identitatea comunității de limbă română aflată sub ocupația rusă”.

Ora adevărului, pe care o trăim acum, face ca această spusă să ne fie un deosebit punct de reper în lupta noastră pentru identitate românească și europenitate.

Vă dorim sănătate, inspirație și tinerețe-fără-bătrânețe. Vă așteptăm cu drag să reveniți acasă.

La mulți ani!

02 octombrie 2010

CAMILIAN PROPINAȚIU

București

PAUL GOMA TOT LA PARIS,
75 DE ANI

Abstract

The author of this article reminds the fact that on the 2nd of October, 2010, Paul Goma celebrates his 75th anniversary being still in Paris. Everybody knows that his work will not be ignored when good times come. His work is probably even more important for the Romanians than that of Celine's for the French literature. However, today this Dante of Romania is isolated from Strehaia to Soroca.

Keywords: Dante of Romania, Bessarabian intellectuals, exile to Paris, websitic *paulgoma.free.fr*

Datorăm României de peste Prut oameni de cultură originali, liberi până la anarhism și totuși capabili de disciplina sau jertfa operei vaste: Hasdeu, Stere, Zamfir Arbore, Pan Halippa, Paul Goma, Iurie Colesnic (căruiia îi salutăm al optulea volum din *Basarabia necunoscută*), Mihai Cimpoi și destui alții, deși în istoriile literare vaste, scriitorii basarabeni, luptând mai mult pentru limbă, nu prea escaladează statutul de autor de dicționar, așa și explicându-se, poate, de ce dacă tastezi pe motorul de căutare Humanitas vorba „Basarabia” nu găsești decât *Istoria* lui Ion Nistor, îngrijită de Stelian Neagoe acum vreo douăzeci de ani.

Deosebirea dintre cărturarul basarabean și specia bucureșteană ce se poate preta să-ți calculeze, cu piele de iepure sau de vulpoi în spinare, cam cât ne-ar costa Unirea, sau un război economic cu Rusia, este că primul nu se mai teme de imperialistul rus sau bolșevic, deci nu se teme de nimeni, așa că va merge cu adevărul lui până în pânzele albe, ca răzeșii sadovenieni. Iată de ce Chișinăul este lățit cu parcuri cam cât tot Bucureștiul, la o populație de vreo trei ori mai mică: mândra capitală de pe Bâc ignoră amenințarea că vor tăia prietenii cei uriași energia troleibuzelor. Las' că-i bine!

Acești profesioniști ai libertății, intelectualii basarabeni, au orgoliul național și semeția micii nobilimi cert românești a mazililor (v. online Mircea Rusnac: *Organizarea Basarabiei – Răzeșii și mazilii*), așa că nu era de așteptat ca Paul Goma, membru al Asociației Foștilor Deținuți Politici din România, să-și cerșească de la scriitorii și politicienii în putere fireasca reprimire în Uniune și în RO, cu restituirea drepturilor materiale, morale furate sub bolșevism. Nu a făcut-o în 2006 când cu admiterea în Comisia Tismăneanu de condamnare solemnă a comunismului, iar în aprilie 1994 i-a contestat într-o memorabilă scrisoare lui Iliescu și regimului acestuia chiar calitatea juridică și morală de a anula condamnarea sa din 1957, cu toate că ce tipărise în acei ani prielnici editurilor nu-i va aduce venituri în 1995 nici cât să-și poată cumpăra un calculator, ba chiar de 23 august, urâtă zi, va fi evacuat din locuință pentru neplata

chiriei, trebuind a sta la hotel și pe la prieteni până-n decembrie! (Spre deosebire de alți opozanți, reali sau închipuiți, care își rostuiseră deja, cât de cât, familiile după înlocuirea lui Ceaușescu cu Iliescu. De! A nu pricepe că politica e arta compromisului, costă!)

Să nu uităm nici argumentul că anul 1989 l-a găsit pe intransigentul Paul Goma în conflict cu însăși Europa Liberă, apropo de o „americanizare”, instrumentată și de la București, vizând suprimarea celebrelor emisiuni semnate de Monica Lovinescu și Virgil Ierunca.

Și nimeni nu poate ignora „A doua disidență a lui Paul Goma”, indubitabil mai importantă decât opoziția la ceaușism, hărțuiala sa cu mai toată intelectualitatea activă civic și politic, certând orice compromis vechi sau nou cu securitatea și nomenclatura bolșevică, ruperea tuturor punților producându-se în februarie 1997, odată cu publicarea de către Dan Petrescu la Nemira a *Jurnalului I-II-III*, într-un moment în care nu puțin luptători ar fi visat să se aranjeze cu abia instalata nouă putere CDR! S-a configurat atunci, pe vecie, modelul de analiză politică românesc, est-etic, valabil și astăzi, când am înțeles că a judeca popoarele e rasism, responsabile fiind doar grupurile: politicienii sunt educați de clasa intelectuală, deci nimic nu se mișcă fără complicitatea civică a acesteia!

Așadar, nimeni să nu aștepte de la proscrisul Goma sugestii privind sărbătorirea sa la 75 de ani. Nici nu cunoaștem, de altfel, să se fi organizat vreodată ceva pentru Doina Cornea, Dan Petrescu, László Tókéș, Radu Filipescu, Vasile Paraschiv sau alți păstrători ai demnității românești.

Iar chestiunea morală a Cetății Bucureștilor, poziționarea Capitalei față de judecata Istoriei și Literaturii, se tot agravează ca-n istoria Florenței prin unele notații din *Jurnalul* actual, 2010, precum: „mă tem că nu mai apuc să-mi văd tipărite *Scrisuri P*” (e în librării!) sau, deloc mioritic, „cremația (...) și presărarea cenușei în valurile turburoase ale Senei-apei-dulci”...

Fiindcă fără îndoială că, precum se asculta odinioară *Teze și antiteze la Paris*, cititorul informat, fie profesionist, fie vârstnic, mai frecventează pe furiș situl webistic *paulgoma.free.fr*, spre a se amuza sau dimpotrivă, cu ce a mai editat întâiul mare clasic român ce-și are *free* mai toată Opera expusă publicului, oferind inclusiv spectacolul *live* al creșterii ei – particularitate postmodernistă de invidiat de către orice textualist.

Din acest *Jurnal* 2010, actualizat în 31 august, știm acum că după ce România politică și intelectuală nu a rezolvat problema recuperării celui mai neubit dintre pământeni, uite că nici micul pospai de la Chișinău cu întoarcerea la baștină a scriitorului nu pare a urma programul de sărbătorire la 75 de ani, propus generos de academicianul Mihai Cimpoi.

Astfel, toată românitatea se situează într-o pozițiune pitorească ce-mi amintește rânjetul involuntar ce te cuprinde la Basilica di Santa Croce apropo de etalarea de către fiorentini a regretului că le lipsește tocmai celebrul lor Dante.

Pentru că steaua lui Paul Goma va crește în întunericul românesc, pe măsură ce drumul compromisurilor noastre se tot afundă. Dreptatea mazilului singuratic se vede orbitor în mizeria materială, morală și intelectuală, ceaușistă, a poporului nostru la anul 2010, explodează în confirmarea CNSAS a suspiciunilor Goma, percepute cândva, la 1990, ca nebunești, privind megaintelectuali turnători sau răsverificate cadre ale Free Europe, agenți bolșevici și, mai cu seamă, o simțim noi cititorii în rodul derizoriu al marasmului, în Biafra spirituală a ultimilor 20 de ani, de nu prea ai ce listă de lecturi să-ți storci de la contemporani, nici o sutime din PIB-ul spiritual al României Regale Mari în tot atât de scurte două decenii.

Tot ce e rău, poate chiar controversatul derapaj, s-ar fi evitat dacă viața noastră intelectuală n-ar fi derapat ea însăși, la colțul de cotitură din blestematul an 1998,

care începe la 5 martie cu asasinarea mitului eminescian (prin celebra *Dilemă 265*) și sfârșește la 2 decembrie, prin numărul 48 presupus aniversar 80 ani de la Marea Unire al României Literare, acolo unde e strecurat celebrul mesaj *Adio, domnule Goma!*, pare-se titlu re-scris postmodern după o despărțire *Adio, Grobei!* adresată de Dorin Tudoran prin 1991, în *Revista 22*, criticului virulent al exilului de atunci, Nicolae Breban.

E adevărat că din 1990 până la 1996 unii dintre intelectualii publici valorificaseră deja, în Occident sau în RO, capitalul de notorietate cucerit civic, proces de instituționalizare desăvârșit la 1997 sub regimul Emil Constantinescu, și că nu mai era nici o nevoie de acele marșuri și mitinguri grandioase la care gloata, cât se practica Luminarea Poporului, nu adera totuși decât sub lozinci de un radicalism Goma, dar rămâne suspect faptul că nimeni nu s-a gândit, la colțul de cotitură din 1998, că prin batjocorirea Poetului Național, cu efecte devastatoare pentru unionismul basarabean, și prin interzicerea, doar pentru că era incomod, practic în toate publicațiile Uniunii prin contagiune, a scriitorului Paul Goma, care era simbolul nostru al rezistenței la bolșevism, vor conduce în scurtă vreme la prăbușirea dramatică a statutului Cărturarului în societate, la subsalarizarea lui și la însăși dispariția sa de pe micul ecran al conștiinței publice.

De notat că nu exista în Textul său vreo suspiciune de antisemitism la 1998, iar ce scrie Paul Goma în *Jurnal pe sărite* la 10 martie 1984 (!), despre lașitatea politicianilor români în vara lui 1940 și despre răzbunarea pe evrei nevinovați după trecerea antonesciană a Prutului anticipează vorbă cu vorbă ce vor scrie megaintelectualii demitizatori după 1997 despre istoria recentă a românilor!

Învățând cele bune de la Moscova, încă înainte de anul de cotitură 1998 mai marii noștri trebuia să facă pentru Soljenițin al nostru ce au făcut rușii pentru Goma al lor la Troițe-Likovo, dovedind seriozitate profesională și patriotism până și la nivelul serviciilor secrete.

Dacă Paul Goma ar fi primit (și acceptat) pe undeva pe la Snagov o dace modestă, cu grădiniță pentru leuștean și cu un coridor patriarhal ca la Mana lângă Orhei, atunci multe s-ar fi schimbat pe la noi!

În primul rând, ar fi crescut prestigiul scriitorilor în RO. Literatura ar fi redevenit funcțională, citită de norod, concret televiziunile ar fi cerut și părerea cărturarilor despre tâmpeniile zilnice, iar ierarhia valorilor ar fi fost ameliorată, pentru că în lupta sa pentru democratizarea României, Paul Goma a scris, a acumulat vrând-nevrând, și un Text critic est-etic ce s-ar putea numi „*O istorie interesantă a literaturii române din țară și din exil*”, consultarea scripitoarei memorialistici-publicistici a exilatului fiind de mult o mai plăcută zăbavă decât răsfoirea monotonului instrument de lucru întocmit de universitari ca pentru uz intern.

În al doilea rând, s-ar fi remodelat geografia turistică concentraționară. Pe lângă *Memorialul de la Sighet*, care păcătuiește prin elitism și poziție ex-centrică la ce șosele sunt, am mai fi avut altele, de pildă la Pitești (cu Reeducarea era logic a se începe), la subsolul Ceceului, la Jilava, la Canal, la Salcia, la Periprava, la Râmnicu Sărat, la Aiud și la Gherla. Astfel, occidentalul călător cu dare de mână nu numai că ar fi avut ce vedea în RO, dar ar fi și înțeles din Industria Mancurtizării de ce România are dificultăți în construcția societății civile, deci în integrarea europeană, cu totul altele decât inferioritatea rasială a locuitorilor ei sau un trecut istoric excremental, cu radiografie de fecală.

În fond, Programul politic al candidatului la președinție Paul Goma din *Scrisuri II*, sprijinit cumva și de criticul Nicolae Manolescu, este impresionant și azi, este cel mai pur din câte am citit în 20 de ani de pluralism. Pare scris de un Rege!

E de anticipat că nimeni nu va putea ignora această Operă, cu mult mai importantă pentru români decât e a lui Céline pentru oceanul literar francez.

Nu avem literatură pe subiect concentraționar mai bună decât a lui Paul Goma și, cumva surprinzător, Marin Preda încă le pare actual cititorilor, deși „Istoria critică a literaturii române” canonizează bizareria implicită că securitatea lui Pleșiță, Achim și Enoiu a evaluat corect lipsa de talent literar a lui Goma, uzurpatorul calității de *scriitor* dovedindu-se cel mult un *memorialist* în exilul său „autoimpus”, iar pentru cine și-ar bate capul să-i citească pdf-urile „evident că Goma, arestat și apoi silit să se expatrieze, își confecționează o biografie de rezistent și martir al comunismului”!

Dacă într-o zi Europa se va descotorosi de România, poate cu ceva șpagă pe la politicieni și complicii lor intelectuali, cum procedează Nicolas Sarkozy cu romii noștri chiar în aceste zile de toamnă, atunci viitorul politic bucureștean ar putea fi controlat de o emanație dincoace de Prut a partidului marxist-leninist al lui Voronin sau al lui Smirnov și nu e deloc un exemplu bun pentru tânăra generație idealistă ingratitudea că numai îl criticăm și îl criticăm pentru exces de temperament și personalitate pe curajosul scriitor Paul Goma, fără a ne mai aminti nici măcar cu o placă memorială în Aleea Compozitorilor că a pătimit 75 de ani pentru noi.

După atâtea notații de genul „cred că eu ar fi trebuit să mă nasc evreu!” și nenumărate replici și proteste și procese, percepția multor cititori rămâne-va că Paul Goma, în opera controversată, e mai degrabă antiholocaustolog decât antisemit, ceea ce nu-i totuna, și multă îngăduință vine și din situarea scriitorului, ca și Soljenișin, dinaintea unui vid de cercetare istorică, încât el se pronunță din auzite nu din arhive când se grăbește a descrie literar invazia sovietică stalinistă din iunie 1940, înainte ca dnii Andrei Cioroianu, Armand Goșu, Lucian Boia, Neagu Djuvara sau alți profesioniști sau măcar niște cercetători oarecum privați ca Stoenescu, Cartianu și Moraru să canonizeze adevărul istoric.

În plus, se poate citi în retorica controversată a lui Paul Goma și o contracarare a expulzării, la 2 decembrie 1998, practic prin contagiune din toate revistele Uniunii, o încercare ultimă de a rămâne în conștiința publică atunci când ți se răresc prietenii literari: fără astfel de excese, cine știe dacă am mai fi auzit de scriitorul care nu s-a temut de Ceaușescu!

Tăcerea este arma feroce prin care seucid scriitorii români între ei, mai ales când e vorba de a desemna intelectualul dominant.

Căci forța unei astfel de cenzuri este devastatoare, invidiabilă până și de securitate sau postsecuritate. Ce exemplu mai sugestiv avem în acest sens decât publicarea degeaba la București, nu de o editură de autor, ci de puternica Editură Corint la recentul Bookfest, a cărții *Idolii forului*, coordonată de un universitar American (!), Sorin Adam Matei, și având printre colaboratori pe însuși Michael Shafir de la Europa Liberă, fără ca punerea în discuție a structurării criptonomenclaturiste a vieții noastre megaintelectuale să declanșeze obligatoria dezbatere cu adevărat publică? Decât poate alt exemplu bizareria că nu există reacție la incapacitatea puterii intelectuale de la București de a valorifica prompt momentul politic european Mihai Ghimpu, de după 7 aprilie 2009, înființând Institutul Cultural Român de la Chișinău, cu menirea de a se adresa pe înțeles nu numai românilor, ci și populației rusofone. Fiindcă bani s-ar găsi, astăzi, când citim la tabletă că pentru prima oară, după multă vreme, un guvern, guvernul Boc, și-a recunoscut obligațiile față de cultură la întâlnirea din 25 august 2010 cu șefii Alianței Naționale a Uniunilor de Creație, urmând a se finanța cu un milion de euro revistele de cultură consacrate, deci nemeritându-se a ne mai preocupa individual de cozile de la administrația financiară, care s-ar fi putut evita printr-o mai atentă descifrare a instrucțiunilor*.

Sunt, așadar, bănuite interese scriitoricești și postsecuriste în menținerea lui Paul Goma *extra muros*. Dar ce e mai rău e că ele ne sunt și ne vor fi prezentate într-un ambalaj ciudat.

Evreii au pățimit Holocaustul și comportamentul lor e firesc, el e natural chiar atunci când apar exagerări. Pur și simplu, n-au chef să li se mai repete istoria, și avem de învățat de la ei!

Anormal e comportamentul românesc. În Opera lui Paul Goma, momentul „Săptămâna Roșie” și celelalte intervenții controversate nu ocupă o pondere mai mare decât texte similare în cea a Soljeniținului rus! Și totuși, astăzi, Paul Goma împlinind 75 de ani la Paris, este un Dante al României acesteia mancurtizate, de la Strehaia la Soroca, iar izolarea în care îl țin românii lui din două capitale este, de regulă, pe tăcute, subînțeles, azvârlită exclusiv asupra evreilor. Știți, noi am vrea să rezolvăm, dar ei se opun sau se vor opune...

Despre măreția rezistenței sale la ceaușism istoria nu poate să tacă, iar exilarea sa completă, definitivă, nu numai din reviste, ci și din literatura română pe motiv că n-ar fi suficient de scriitor este inefabilă pentru simplul motiv că, la Paris, altă treabă n-are, decât să fie scriitor, pe când filologul universitar își ocupă memoria cu mii de nimicuri, iar cel instituționalizat manager nu mai poate conta pe creativitatea fondului său afectiv. Se va mai vorbi multă vreme, de bine sau de rău, despre ampla sa Operă și nu e nevoie a repeta că nu se va admite scuză mâine cum că nu știu ce holocaustologi s-au opus întoarcerii lui Paul Goma, iar scriitorii și politicienii români (unii bănuși a fi emanația structurilor postsecuriste) nici usturoi n-au mâncat.

De aceea, nu e chiar așa de rău a reaminti cititorilor săi și beneficiarilor întru Libertate ai luptei sale necurmte, că la 2 octombrie 2010 Paul Goma împlinește tot la Paris 75 de ani.

Mai mult încă, deoarece tocmai s-a votat 15 ianuarie drept Zi oficială a culturii naționale, adică să nu-l mai serbăm fățiș pe Eminescu, ne așteptăm ca senatorilor să le dea Dumnezeu gând bun și imbold la a examina virtualitatea ca 2 octombrie, ziua lui Paul Goma, să devină cumva „Ziua intelectualului român membru sau fost membru al unei uniuni de creație”, motivația fiind că, în sensul lui Émile François Zola, intelectualul nu poate fi decât incomod, disident sau opozant.

S-o serbeze cine are curaj!

București, 20 septembrie 2010

Note

* O zi după încheierea în pesimism a articolului, am aflat cu bucurie că Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” de la Chișinău va fi inaugurat miercuri, 29 septembrie 2010! E ușor de închipuit câte opreliști au trebuit învinse cu tact și înțelepciune, de ambele părți, de-a lungul ultimilor ani. Trebuie lăudată una dintre realizările de răsunset istoric ale dlui Horia Roman Patapievici și, dacă vom ști să ne adresăm pe înțeles tuturor comunităților de peste Prut, cu deosebire celor rusofone, va fi bine pentru toți în acest colț de Europă. În plus, e un pas decisiv spre deschiderea unui Institut Cultural Român și la Kiev, cu firească filială la Cernăuți.

LIVIU ANTONESCU
Universitatea „Al. I. Cuza”,
Iași

PAUL GOMA ESTE OMAGIAT
LA CHIȘINĂU, PE MALURILE
DÂMBOVIȚEI E TĂCERE DEPLINĂ

Abstract

On the occasion of Paul Goma's 75th anniversary, men of letters from the Republic of Moldova have organized several events. At the same time, in Romania, the dissident writer, the re-creator of the Romanian language, is bitterly ignored. Paul Goma surely deserves to be celebrated for the reason that he is a Romanian writer and, despite the fact that his works were translated into tens of languages, he wrote his books in Romanian.

Keywords: Chisinau, Academy of Sciences of Moldova, Dambovita.

La 2 octombrie, scriitorul Paul Goma, cel mai important disident român din vremea comunismului, a împlinit 75 de ani. Cu acest prilej, Academia de Științe a Republicii Moldova – scriitorul s-a născut la Mana, în Basarabia – îi trimite un mesaj de felicitare, prin care, transmitându-i cuvenitele urări, îl anunță că urmează a fi cooptat membru de onoare al înaltei instituții academice. De asemenea, președintele Academiei, dl. Gheorghe Duca, își exprimă regretul că, din motive birocratice, pe care nu le cunosc, Paul Goma n-a putut fi oaspetele de onoare al conferinței științifice „Paul Goma la 75 de ani”, organizată la 4 octombrie de instituția pe care o conduce. Mai știu că revista „Metaliteratură”, editată de Institutul de Filologie al Academiei, pregătește numărul special Goma, iar presa basarabeană din aceste zile, atât cea scrisă, cât și cea electronică, îl sărbătorește cum se cuvine pe marele scriitor și luptător anticomunist.

În aceleași zile, pe malurile Dâmboviței, Someșului și Bahluiului, e liniște deplină. Nimeni, în afara unor mesaje private, nu s-a gândit că ar fi fost cazul ca Paul Goma, dacă nu să fie celebrat precum dincolo de Prut, măcar să fie felicitat cu prilejul frumoasei vârste. De parcă nu i-ar fi dorit-o! Știu că Paul Goma nu este simpatizat de oficialitățile politice și culturale din România, pentru că și-a spus clar și răspicat părerea față de ele, așa cum a procedat și în vremea comunismului. Știu că nici confracții scriitori nu-l au la inimă, pentru că Goma a avut curajul să protesteze în gura mare atunci când cei mai mulți, dacă nu făceau direct jocul regimului, atunci protestau în gând sau sub plapumă. Știu că unii nu-i iartă opiniile din jurnale. Știu că mulți au făcut jocul Securității, difuzând opinia acestora că „o fi având Goma curaj, dar nu e scriitor. Unii o fac și acum! Știu, de asemenea, că unele din părerile sale din ultimii ani sunt dificil, poate imposibil, de acceptat. Știu toate

acestea. Și, totuși, cred că, măcar cu un asemenea prilej, securea tăcerii – că acesta este chipul luat de securea războiului – putea fi îngropată, în ciudata noastră patrie.

Pentru că Paul Goma este scriitor român și, dincolo de zecile de limbi în care a fost tradus, și-a scris cărțile în românește. Mai mult, cu fantasticul său talent lingvistic, a și îmbogățit „mult e dulcea și frumoasa”, după formula altui basarabean. De asemenea, Goma și-a făcut închisoarea și domiciliul forțat în România, tot aici a inițiat mișcarea pentru drepturile omului – la care nu au aderat decât 2 (doi!) scriitori, Ion Negoitescu și Ioan Vianu –, aici a fost arestat din nou în primăvara lui 1977 și tot de aici a fost expulzat în toamna aceluiași an. Nu știu dacă mai e cazul să reamintesc cum i-am mulțumit noi pentru opera oferită și pentru exemplul de curaj și verticalitate, pe care, de altfel, nu ne-am dovedit în stare să-l urmărim. Că nu i-a fost reacordată nici până azi cetățenia la care nu a renunțat de bunăvoie, ci i-a fost retrasă?! Că i-au fost arse cărți întoarse în limba română, pentru că nu se vindeau repede ca Sandra Brown?! Că nici măcar Uniunea Scriitorilor n-a fost în stare să comită gestul reparatoriu al reprimirii în rândurile sale, pe care, iarăși, nu de bunăvoie le părăsise?!

Până la urmă, am reamintit toate aceste gesturi de mulțumire paradoxală! Cu ce folos? Niciunul, desigur. Doar așa, ca un simplu act de neuitare. Neuitarea către care el însuși ne îndeamnă, chiar dacă nu în ceea ce-l privește.

La Mulți Ani, Paul Goma! Dumnezeu să-ți dea sănătate.

04 octombrie 2010

PARADIGMA GOMA

FLORI BĂLĂNESCU

Institutul Național pentru Studiul
Totalitarismului, reprezentanta
editorială a lui Paul Goma
în România, București

**PAUL GOMA – ROMÂNUL RĂTĂCITOR
ÎN PATRIA LIMBII ROMÂNE**

Abstract

The responsibility for a haughty survival of a nation is laid on the elites, the intellectuals who must be the engine. Paul Goma, the writer who exiled to Paris 33 years ago, is the only Romanian intellectual after 1945, who was able to serve the truth, even endangering his own family, without expecting any medals, awards, or compensations. Paul Goma considers himself a writer. The fact that he is named a dissident is unbearable for him. He considers himself a free person, able to say the truth unaltered by restrictions. The “quality” of a dissident, being mentioned ostentatiously, has cast shade on that of a writer. At the same time, the writer polemizes with what was called “resistance through culture”. Paul Goma hasn’t only written novels and journals, but also fundamental texts which should be at last discovered by our intellectuals. He is more than an exciting writer; he is more a re-constructor of the Romanian language.

Keywords: re-constructor of the Romanian language, dissident, writer of truth.

Scrisa lui Paul Goma pare să fie de român-rătăcitor, acela care ne vorbește în permanență, care nu tace, pentru noi, dar și în locul nostru: noi, lașii sporovăitori, lesne căutători și aflători de scuze și nuanțe pentru toate neajunsurile. Nu este suficient că suntem talentați, că am supraviețuit prin „cultură” (cultura scrisului de romane, de poezie, de note informative, delațiuni și așa mai departe; cultura urii; cultura foamei; cultura fricii; cultura minciunii; cultura invidiei etc.), trebuie să ne și împăunăm cu „rezistența prin cultură”. Cu câteva seri în urmă, fiind invitată la o emisiune televizată, năstrușnic intitulată *Testul de sinceritate*, poeta Ana Blandiana căuta circumstanțe atenuante pentru expresia ce a făcut carieră după 1989, ridicând socluri tot mai înalte establishmentului cultural din România. Rezistența în limba română ar avea două sensuri majore, spunea poeta: supraviețuire (biologică, „arpagicală”?) și opoziție. Iar „rezistența prin cultură” le-ar subîntinde pe amândouă. Fără a intra în detaliile acestei discuții, întotdeauna m-a pus pe gânduri întrebarea: Dacă un popor care a rezistat (supraviețuit&opus) prin cultură unui regim totalitar arată ca românii la anul Domnului 2010, ce înțelegem prin cultură? Și ce înțelegem prin rezistență? Și, pe cale

de consecință, ce înțelegem prin opoziție-disidență-deportare-domiciliu obligatoriu-detenență-muncă forțată etc. Cred că avem nevoie de un întreg tratat de istorie pentru a pune terminologia în ramele ei specioase și conținuturile în lumina analitică pe care o merită(m). Întrebată ce părere are despre spusa Hertei Müller că înainte de 1989 „Radu Filipescu, preotul Calciu, Paul Goma au fost lăsați singuri, cine i-a sprijinit?”, Ana Blandiana a răspuns cu candoarea-i cunoscută: *Dar și ea a fost lăsată singură, și eu am fost lăsată singură!* Întrebare inevitabilă: *Au fost lăsate singure pentru că... de ce?* Unii dintre noi nu își pun deloc această problemă, își văd nestingheriți de „rezistența” cotidiană, alții – tinerii au învățat greșit la școală sau nu au învățat deloc (pentru că manualele lor de istorie erau de la o editură care a tratat după 1989 prea *alternativ* perioada comunismului românesc), iar unii – amnezicii întrețin voit confuziile. Domnia Sa a mai spus și că avea regim de arest la domiciliu, că a aflat destul de târziu ce înseamnă în opinia Securității „anturaj”. Domiciliul era păzit ca nu cumva poeta să primească pe cineva în casă, deci securiștii trudeau la „distrugerea anturajului”, însă, „arestata” putea să iasă oricând la plimbare în afara casei. Pentru cineva al cărui părinte a fost deținut politic o atare lipsă de măsură este impardonabilă. Oricâte i s-ar putea reproșa, imputa, ne-ierta lui Paul Goma de către cobreslași, este inadmisibil să nu vezi că scriitorul exilat de 33 ani la Paris este singurul român de după 1945 care a fost în stare să se lase pe sine și punându-și familia în pericol pentru a sluji adevărul, fără să aștepte medalii și distincții, sau despăgubiri; este singurul român care a reușit să atragă atenția lumii civilizate asupra nerespectării drepturilor omului în România, în 1977, strângând în jurul său o *Mișcare*, printr-un consecvent cu sine gest individual capabil să producă emulație. Pentru că exprimarea publică a adevărului într-un regim totalitar expune individul, dar și grupurile atunci când sunt posibile. Sigur că gesturile individuale au fost mai multe. Or, un curent cu adevărat puternic, punând pe jar structura de sus a partidului și Securitatea, numai Paul Goma a iscat. Numai astfel putea atrage atenția și numai astfel putem vorbi despre altruism, despre sacrificiu, despre rezistență, până la urmă, despre normalitate. Să stai la taclale șmecherești cu securiștii (ca Mircea Dinescu), să fii arestat la domiciliu *dar-însă-totuși* să ieși în oraș când vrei nu înseamnă nici că rezisti, nici că te opui, și nici că te expui. Nu înseamnă că te-ai sacrificat pentru poporul român, nici că ai fost „disident”. Și, cu atât mai puțin, nu înseamnă că ai rostit adevărul. De aceea, nu înțeleg ce reproșează Ana Blandiana poporului român, când se știe că responsabilitatea pentru supraviețuirea demnă a unui popor o poartă, totuși, elitele, intelectualii, că ei trebuie să fie motorul? Care a fost mesajul transmis public românilor în anii crunți ai comunismului de către toți treziții disidenți după 1989? Dar care sunt rezultatele după 21 de ani de „alianță civică”? De ce comunismul a fost „condamnat” pe hârtie și cu aplauze la scenă deschisă după 17 ani de la căderea lui oficială? Dacă a fost învins după 45 de ani de funcționare represivă printr-o revoluție, de ce trebuia condamnat atât de târziu? Și de ce marii intelectuali și „activiști civici” au preferat să aplaude în lumina reflectoarelor afirmații precum „Am găsit în acest document rațiunile pentru care pot condamna regimul comunist”, de parcă nu știam toți – doar îl trăisem! –, și nu se deranjează nici astăzi să se revolte că marii criminali ai poporului român mor de 21 de ani încoace de bătrânețe în paturile lor sau în azile scumpe, cu pensii imense, în timp ce deținuții politici și deportații sunt umiliți de către instituțiile statului?

Paul Goma nu suportă să fie catalogat drept „disident”. Pe bună dreptate. Pentru că există o confuzie teribilă, nu doar în mediile românești, în legătură cu înțelesurile realității de sub această etichetă. Cred că definiția de dicționar o știe toată lumea. Conform acesteia, disident comunist a fost Ion Iliescu. Dintr-o nestăpânire a realității ori, mai degrabă, din dorința de a-i feri de furia represivă a poliției politice, ziariștii occidentali îi numiseră „disidenți” pe primii opozanți anticomuniști care manifestau, în a doua parte a anilor '70, în Piața Roșie. Cu alte cuvinte, ziariștii sugerau lumii că intelectualii aceia nemulțumiți își manifestau opiniile din interiorul partidului, încercând astfel să edulcoreze reacția Kremlinului împotriva curajoșilor intelectuali. Astăzi știm (dar știam și atunci) că nu toți membrii de partid erau obligatoriu comuniști. Iar intelectualii ruși cereau „Pour votre liberté et pour la nôtre”, adică nu mici reformări pe ici-pe colo ale partidului, ci puneau în discuție regimul ideologic. Cerând respectarea drepturilor și libertăților individului, intelectualii rostitori ai adevărului din Uniunea Sovietică, din Cehoslovacia, din România (atâția câți au fost!), din Polonia loveau structura ideologică la bazele sale. Nu cereau „privilegii” în interiorul partidului. Sigur că termenul de proveniență etimologică latină (și preluat în cultura istorică recentă de la francezi) presupune și o rupere, o delimitare în sens general față de orice „comunitate de idei”, însă în cazul regimurilor comuniste, tocmai fiindcă sunt închise, având partid unic, partid-stat, ideologie unică, disidența era înțeleasă numai ca deraiere de la linia oficială. Paul Goma are dreptate când se consideră scriitor, și atât. Adică un om liber, în stare să rostească adevărul nealterat de constrângeri. În ce îl privește, „calitatea” de disident, pomenită ostentativ, a umbrit-o cu proiect pe aceea de scriitor. Nu doar Securitatea s-a străduit să inoculeze varianta „Goma e lipsit de talent, nu e scriitor” cu scopul clar de a-l minimaliza, de a-l compromite (*poponar, jidovit, kaghebit*) pe individul demn de urmat de către obște, ci și Breasla dând curs aceleiași logici și aceluiași scop, deși realitățile de după 1989 păreau să sugereze altceva. Și naivii și interesații digeră același scenariu: *Goma nu are talent, Goma e nebun, Goma* (aici intervine mica răsturnare, întru același scop al demolării) *e antisemit*. Peste toate acestea, un lucru e limpede: extrem de puțini dintre cei care au scris despre Goma l-au și citit; puținii care au scris în cunoștință de cauză chiar au citit cartea/cărțile despre care au scris. De aceea, nu interesează cât de convinși sunt colportării variantei „Goma nu are talent” de adevărul aserțiunii, când mai degrabă este vizată rostirea/ scrierea adevărului. Talentul poate fi considerat o problemă de gust (cultural), moralitatea celui care scrie/ rostește/ lasă în urma lui este o problemă punând în discuție „moștenirea” culturală și o întreagă pedagogie națională a modului în care nu trebuie practicate pedagogia, sociologia culturală, istoriografia, retorica. Altfel nu ne-ar deranja, durea când aflăm despre un intelectual/ scriitor/artist recunoscut pentru meritele sale profesionale că a fost în realitate un om mic, un individ cu spinarea îndoită sub greutatea lipsei de moralitate, întru mult trâmbițata „rezistență” prin cultură. Nu știu cât de convingător este Paul Goma ca om al scriiturii (potrivit gusturilor mele literare este mai mult decât un scriitor tulburător, este un restaurator al limbii române), dar este dincolo de orice îndoială exemplul generic pentru normalitate, în sensul în care explică însuși Domnia Sa înțelesul simplu al menirii scriitorului: acela de a rosti adevărul, indiferent de împrejurări, cu atât mai apăsător într-un mediu sugrumat de cenzură și de tot felul de constrângeri. Nu prezumtiva lipsă de talent a lui Paul Goma deranjează, ci consecvența cu care rostește-scrie adevărul de zeci de ani.

Paul Goma a dat nu doar romane și jurnale, ci și texte fundamentale, pe care intelectualitatea noastră ar trebui să le descopere, în sfârșit. Fiindcă au fost scrise în condiții de supraveghere și control ideologic și trimise dintr-o țară închisă, în care intelectualitatea rezista fără dureri de cap și de conștiință prin cultură, cu riscul libertății și al vieții, în lumea liberă spre a fi publicate; de aceea, sunt cu atât mai importante pentru cultura și spiritualitatea românească. Unul dintre acestea, scris în 1972 (după Tezele din iulie!), a fost tradus în germană de Anneli Ute Gabany și a apărut în „Die Zeit” (Hamburg, 29 septembrie 1972) cu următorul titlu (încadrările aparțin redacției germane): *Problema principală a unui scriitor român: „Cenzură, autocenzură, para-literatură”*. *Drumul scurt de la adevăr la minciună de Paul Goma*.

Originalul în limba română nu s-a păstrat, este de înțeles. A fost scos din țară „illegal”, iar la scriitor, de va fi rămas vreo copie, s-a „pierdut” în sacul hămesit al Securității. Am recuperat însă varianta în limba germană a textului, cu destulă greutate, din arhiva săptămânalului german „Die Zeit”, pentru a-l pune la locul său în volumul de *Scrisuri. I. 1971-1989*, apărut recent în *seria de autor Paul Goma*, la Editura Curtea Veche. Datorită excelenței traducerii în limba română a lui Michael Astner, autorul s-a regăsit în text, intervenind numai pe detalii ce nu au implicat conținutul.

Paraliteratură, iată un termen ce poate sintetiza la rece, tehnic, o întreagă realitate a scrisului în România comunistă, fără nuanțe atenuante, fără alibiuri postfactum care să justifice o rezistență prin literatură, de altfel inexistentă. Să rezști pentru a rămâne demn înseamnă în primul rând să opui rezistență, nu să te descurci pentru a nu muri de foame, frig, frică. Este diferența pe care o subliniază în permanență Paul Goma prin scrierile sale, de zeci de ani încoace. Un popor nu opune rezistență la tiranie prin cultura „șopârlei” și a înțelesurilor dintre rânduri, a textului codificat. Decodificând peste zeci de ani s-ar putea să constatăm că scriitorii respectivi făceau ghicitori ca să le treacă timpul. Or, mai grav, că nu a existat niciodată un cod, ci numai conștiința prăbușită. Românii s-au ascuns destul sub plăpumi – de frig, au răbdat destul la cozi – de foame, au tăcut destul – de spaimă, și-au consumat destul mitul rezistenței spunând ori ascultând bancuri. Literatura așa-zis subversivă, *literatura-culturală-de rezistență* nu a făcut decât să îl confirme pe românul care sta la coadă-sub plapumă-sub pat, că așa e bine, așa trece piaza rea, înșelând aparențele, transmitându-i Partidului-Stat-Securității că suntem cuminți și ascultători, în timp ce ne petrecem realitatea paralelă rezistând într-o „biserică subterană” lipsită de căldura și harul lui Dumnezeu. Așa au făcut românii și în 1977, de două ori (inclusiv Ana Blandiana, care o atacă discret pe Herta Müller apărându-se pe sine, numai că Herta a recunoscut că nici ea..., dar... de atunci și până acum, spre deosebire de marii artizani ai rezistenței care nu a existat, cea din urmă a fost hărțuită de Securitate, a plecat în Germania și nu a încetat să-și rostească adevărul, un adevăr care i-a pus în cumpănă și pe rezistenții români care tăceau în masă, cât și regimul care-i supraveghea și controla atât de eficient nu doar cu Securitatea, ci cu ajutorul neprecupețit, amorf, al victimelor): *Mișcarea pentru drepturile omului Goma și Greva minerilor* (poate chiar de trei ori, dacă punem la socoteală și excluderea scriitorului din URSS, la care „confrății” s-au făcut că nu știu, nu au auzit, dar nu au auzit nici măcar acum, după 33 de ani!). Așa au făcut și în 1979 – *Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii* din România, dar și în noiembrie 1987 – *Revolta muncitorilor* de la Brașov. Din păcate, nu mulțimea iese șifonată din aceste

exemple edificatoare (repet, oamenii obișnuiți au nevoie de exemple puternice de urmat, că de aceea societatea este un concept-realitate extrem de complex), ci intelectualitatea, în speță – scriitorii.

Majorității scriitorilor *rezistenți* din România (e vorba, desigur, de aceia vizibili) îi/le lipsește o componentă esențială: căința. Și îi/le prisosește o latură care (ne) obosește și creează false imagini: vanitatea.

Paul Goma nu tace nici dacă uneori chiar trebuie. Nu se menajează. După ce ai pierdut totul, ți-a rămas totul. De spus. Abia când Paul Goma nu va mai fi printre noi, fizic, scrisese-spusele-netăcerile sale vor prinde a pălpâi în conștiința generațiilor mai tinere. Cartonul de pe fețele falșilor idoli va crăpa.

Basarabeni („basarabeni mei”) i-au dat speranțe mari că se va odihni, în sfârșit, acasă, în patria lui, în pământul părinților săi. Că în 2010 va avea, în sfârșit, o *acasă*. În ultimă instanță, sunt și ei tot români. Lovitura vine de la ai săi într-un moment în care nu ne mai așteptam oricum la nimic bun. Se confirmă că nu suntem capabili să facem pentru scriitorul nostru exilat ceea ce omenește și firesc era să facă instituțiile statului român postdecembrist. De oricare parte a Prutului am fi, suntem tot români. Nu am fost deloc entuziasmată de invitația pe care Paul Goma o primise din partea basarabenilor... Mi s-a părut prea târziu. Și prea simplu. Am fost în august la Chișinău și am văzut cum se mișcă treburile. Stând pe loc. Cu excepția câtorva oameni dornici de Goma, dar lipsiți de putere. Tinerii basarabeni sunt foarte inimoși, ei se mișcă pentru a-și aduce mentorul acasă. Însă, instituțional Basarabia este o Românie în miniatură.

Chiar dacă am pierdut de prea multe ori dreptul la a doua șansă, avem nevoie de modele, dar de-ale noastre. Când am spus că Paul Goma este *Exemplul* la asta mă refeream – la paradigma Goma, care-i ceva mai mult și mai altfel decât un exemplu.

„– De fiecare dată când ți-e greu, aici, în exil, gândește-te ce noroc ai avut, gândește-te la Calciu și la Paraschiv și mulțumește-i lui Dumnezeu că te-a scos de acolo, înainte ca *ei* să-și dea seama ce eroare au făcut, lăsându-te să pleci...

Îi mulțumesc. Întâi îi mulțumesc, bine-bine (presupun că sunt cel mai bine plasat, ca să știu că puteam să crăp atunci când îmi urcaseră tensiunea până la 27...), apoi îl întreb:

– Chiar crezi, Doamne, că am avut norocul să nu am întotdeauna ghinion?

Va fi știind El ceva. De aceea tace mâlc. Dacă, într-adevăr, există, știe El bine că, în aceste din urmă decenii de tragedii «exemplare», picătura care sunt eu poate figura și ea «la loc de cinste» într-o eventuală antologie a suferinței, a absurdului, a nedreptului, să admitem: și a norocului, însă în egală măsură și a nenorocului.

Oricând putem răsturna termenii, ca să vedem acea jumătate de pahar care ne convine. De pildă, nenorocului de a mă fi născut în Basarabia, în 1935, i se poate opune norocul de a fi ajuns (în 1977) la Paris; nenorocului de a fi intrat în închisoare, norocul de a fi ieșit (din închisoare); în fine, nenorocului de a mă fi trezit cu o bombă între mâini – norocului de a nu fi atins de explozia acelei bombe”. (Paul Goma, *Soldatul câinelui*, varianta în lucru pentru ediția AMAZON, accesibilă la <http://paulgoma.free.fr/>)

Redactez *Soldatul câinelui* și mă întreb obsesiv câți dintre români (scriitori) au citit-o...

După 33 de ani de refugiu politic și de cuvântare întru adevăr, oricine ar cădea pradă nălucii patriei, locul în care vrei să crezi că frații te așteaptă. Cred că va învinge și această ultimă lovitură, pentru că este mai puternic decât noi toți, la un loc.

Pentru că este Paul Goma.

Tot mai mulți oameni din sfera culturii scrise îmi spun în ultima vreme că Nobelul Hertei Müller a fost, ar fi trebuit să fie, Nobelul lui Paul Goma. Este o idee pe cât de păguboasă, pe atât de neadevărată. Nobelul Hertei este al ei, și numai al ei, și dacă l-a primit înseamnă că l-a meritat, conform grilelor de acordare a acestui premiu de prestigiu. Am convingerea că niciun premiu și nicio distincție din lume nu ar clinti un scriitor precum Paul Goma, sau Herta Müller, sau Mario Vargas Llosa, din demnitatea sa funciară. Paul Goma este și va fi întotdeauna cel descoperit în (și din) scrierile sale. Niciun premiu nu adaugă valoare intrinsecă. E adevărat, dacă Paul Goma ar fi fost cetățean român, scriitor român cu acte (adică membru al URSS), dacă n-ar fi fost ținut cu îndârjire departe de viața românească, ar fi avut toate șansele să devină candidat pentru Nobel, susținut de români. Varianta ce convine majorității *scriitorale* (cu excepțiile notabile, care s-au și exprimat public) este însă că Goma nu e scriitor. Un comentariu care circulă pe internet, semnat de Ioan Groșan, dă seama de această mentalitate vanitoasă a scriitorului român ieșit din comunism, o mentalitate rănită în propria-i amnezie, care vrea neapărat să compună muzica, dar să dea și tonul: „Acum câțiva ani, aflându-mă în China cu o delegație a Uniunii Scriitorilor și fiindcă tocmai aflasem că un scriitor chinez, disident și rezident în Franța, luase Premiul Nobel, am sărit peste «protocol» și l-am întrebat pe un înalt oficial al gazdelor ce părere are despre conaționalul lor. Din galben, omul s-a făcut și mai galben și a șușotit ceva cu translatorul. Acesta, băiat finuț, cu studiile făcute în România, bun cunoscător al realităților literare românești, s-a întors cam fâstâcit spre noi: «Cum să vă explic, ca să vă dați seama? Dacă de pildă Paul Goma ar lua Premiul Nobel, nu-i așa că sunteți de acord că în țară există scriitori mai valoroși decât el?». Un exemplu mai revelator al reeducării la care ne-am lăsat de bună voie nici nu poate fi dat. Securitatea importase (prin comisarii sovietici) modelul sovietic de comunism indestructibil, capabil să distrugă nu doar șira spinării, ci și mințile, dar, iată, modelul chinez de reeducare este și a fost la fel de eficient. Avem de a face cu aceeași tehnică: *A luat Nobelul? Și ce dacă, ăsta e un premiu politic, nu înseamnă că este un scriitor valoros, talentat.* De-ar fi fost Goma în România, scriitorimea română oricum ar fi susținut pentru Nobel un scriitor talentat... nu un soi de Gao Xingjian, trecut prin Laogai în timpul „Revoluției Culturale” (așa cum și Goma trecuse prin refugiu-vânătoarea de refugiați-puşcărie-deportare în Bărăgan-bătăi-bătăi-bătăi-otrăvirea cu medicamente-amenințarea cu bombe-tentativele de răpire&otrăvire asupra copilului...), chiar dacă cetățeanul francez de origine chineză a dat o operă de o valabilitate universală, dovedindu-se ingenios lingvistic etc. etc. Dacă aş fi scriitor român, ieșit din comunism, trăitor actualmente într-o lume în care pot exprima adevărul fără să mă tem (aşadar, fără să existe vreun risc /sic/), m-aş întreba: Ce caută un scriitor liber în vizită într-o lume în care scriitorii sunt neliberi și oamenii în totalitatea nației lor într-o teroare întreținută de o haită de activiști roșii îmburgheziți mai abitir decât huiduita și oprimata fostă burghezie? O haită lătrând aria egalității în timp ce-și asasinează fizic și moral conaționalii!? De aceea, nu mă miră nici accentele antiHerta – și ea a luat Nobelul pentru că a hărțuit-o Securitatea, nu pentru că ar avea talent... așa spun unii. Herta Müller este detestată

cu dinții strânși și aplaudată după chibzuite calcule pentru că are curajul (nebulia?) să ne spună cum a fost-este intelectualitatea noastră. Pentru că i-a tras una peste înfumurare lui Gabriel Liiceanu. Practicanții vorbelor frumoase și ai codului bunelor maniere sunt mereu deranjați de adevăr, ei nu uită nici episodul ICR-Patapievici-Antoși-Hoișie devoalat în elitismul lui securist de către Herta în vara anului 2008, în presa germană.

Că Goma „ani de zile a practicat sistematic insulta și calomnia” și nimeni nu i-a intentat vreun proces... „fostului disident”, după cum se exprimă Gabriel Andreescu, în ultimul număr din revista „Timpul” – octombrie 2010 –, este în primul rând o rupere flagrantă de contextul și din conținutul scrierilor lui Paul Goma, dar și o abatere de la realitatea propriu-zisă a subiectului. Liviu Antonesei îl numise într-un text aniversar „cel mai important disident român din vremea comunismului”, ceea ce pare că l-a deranjat pe dl Gabriel Andreescu, considerat, la rândul său, „fost” disident. Deși e de acord asupra întâietății lui Paul Goma, „într-adevăr, Goma este personalitatea centrală a disidenței din **anii '70**” (sublinierea îi aparține), nu este adeptul unor atare clasamente, pentru că, „Cea mai importantă personalitate de opoziție din anii '80 este Doina Cornea”. Cu alte cuvinte, dl Gabriel Andreescu practică exact ceea ce-i reproșează lui Liviu Antonesei. Putem periodiza până și o istorie atât de scurtă, o putem felia cronologic o dată la 10 ani, dar cu ce folos pentru un regim cu o durată redusă la scară istorico-temporală și, totuși, sărac în materie de disidență, dar atât de dens ca suferință și efecte psihomentele pe termen lung? Demersul nu face decât să scoată și mai bine în evidență ceea ce spusese atât de firesc Liviu Antonesei. Ca să-i dau crezare dlui Andreescu, este cu adevărat nevoie să stăpânim detaliile istorice și biografice. Ceea ce mă surprinde oarecum distractiv este să constat în textul Domniei Sale delimitarea operată între „câteva scrieri” ale lui Paul Goma „care conțin elemente de limbaj antisemit” și autorul acestora, care, în ciuda acestor „elemente”, nu este antisemit: „dar el nu este un antisemit dacă legăm antisemitismul, cum mi se pare normal, de o atitudine, nu exclusiv de cunoașterea și aplicarea codurilor de limbaj”. În opinia dlui Gabriel Andreescu, Paul Goma nu este „negaționist” (se înțelege, al Holocaustului), așa cum l-au acuzat unii, ci un „justificaționist”. Cum ar spune românul (dacă nu cumva românul acesta ar fi acuzat și el de... incultură, prost-gust, balcanism... antisemitism...): *a căzut din lac în puț*. În ruptul capului n-ar spune un formator de opinie din România că Paul Goma a fost și este un om normal, care se exprimă liber, dar care, poate părea un paradox, după 1990 – în *România liberă* – a fost mai huiduit și mai marginalizat și mai ucis simbolic (acuzăția de antisemitism fiind una din armele acestui asasinat) de breasla scriitoricească și de intelectualitate – supranumită „directori de conștiință”. Într-un fel, este explicabil. Până în noiembrie 1977, Paul Goma fusese un pericol: să o spunem clar – pentru regimul ideologic patronat de clanul Ceaușescu și de tot aparatul politic, susținute temeinic și criminal de Securitate, deoarece punea în pericol stabilitatea sistemului ce funcționa ca uns inclusiv la adăpostul confortabil al (Auto)cenzurii. Măcar câțiva scriitori s-ar fi putut trezi din desfătarea parascriturii și ar fi făcut fiecare valuri, mai mari sau mai mici. De aceea, regimul de la București a făcut tot ce a putut pentru a-l anihila. Dar să mai spunem și că Paul Goma a fost un pericol chiar pentru scriitori (dovadă că nu s-au înghesuit să semneze Apelul Goma, însușindu-și scenariile securiste, între care: „este omul KGBului”, un provocator), pentru că Goma prin simpla lui existență manifestată public le arăta tuturor cum trebuie să se comporte. Mulți

se căpătuiseră, dobândiseră și învățaseră rețeta succesului, codul de accedere în lumea minunată a literaturii controlate, dar, totuși, literatură. Alții, mai tineri, cu ochii bine ațintiți la maestrul lor cu cariere de invidiat, nu au vrut să-și compromită viitorul. După 1989, s-au temut că vine Goma să le scoată ochii și să le ia agoniseala de o viață. „Rezistența” prin cultură este o falsă, o mincinoasă salvare a măduvei șirei spinării naționale. Nu este doar o vorbă demonetizată aceea care spune că un popor nu poate exista istoric fără demnitate. Nu te poți apăra „rezistând” la frig-foame-spaimă-lașitate generalizată decât luptând cu arma în mână sau rostind în piața publică adevărul pe care toată lumea îl știe, dar îl tace; altfel, se numește că te conservi biologic. Aceasta este diferența între disident-opozant și „rezistent prin cultură”. Una de esență. Orice s-ar crede și s-ar spune despre „bârfele” practice de Paul Goma, rămâne lipsit de relevanță în fața realității pe care n-am fost în stare să o gestionăm așa încât riscăm să devenim o ficțiune de calitate îndoielnică.

Este trist că elita vieții culturale românești nu a înțeles nici până acum că Paul Goma nu a așteptat preamăriri, ci numai gesturi normale, cum ar fi fost o scrisoare din partea Uniunii Scriitorilor Români. Nu a vrut decât să fie considerat scriitor român, și atât. Adică tocmai ceea ce s-au străduit și se mai străduiesc încă să conteste, atât Securitatea cât și moștenitorii privilegiilor.

Este trist să nu înțelegem (vrea Paul Goma sau nu să fie de acord, e părerea mea) că este un monument viu și nu are nevoie de statui, pentru că le detestă. Avem nevoie de acest propovăduitor al rostirii adevărului ca să înțelegem, în sfârșit, că ideologia „rezistenței prin cultură” a distrus fibra rezistenței morale a românilor. I-a învățat pe români cum să supraviețuiască ocolind realitatea. Din fericire, Paul Goma nu este singur(ul). Mai avem o șansă pentru a înțelege.

Răspunsul, „vechi” de 38 de ani, îl las în seama scriitorului Paul Goma:

„Vrei să spui (sau să scrii) ce ai de spus (sau de scris) și ce ți se pare adevărat. Dar apoi vine un pumn care-ți închide gura și te amuțește: taci, pentru că te supui cenzurii.

Ți-ar plăcea să spui (sau să scrii) ceea ce ai avea de spus (sau de scris) și ceea ce ți se pare a fi adevărat. Și vine un pumn care te amenință – îl știi, te-a mai redus la tăcere și-n trecut, te-a mai amenințat și altădată: taci, pentru că te autocenzurezi.

Cândva, cu mult timp în urmă, ai vrut să spui (sau să scrii) ceva, dar un pumn îți închisese gura, te amenințase. Iar acum ai obosit. Ți se pare că ai vrea să spui ceva... – de fapt, nu mai ai nimic de spus... Ceva în legătură cu adevărul... dar cine mai cunoaște adevărul...? Te hotărăști, în ciuda a toate, să spui ce ai de spus, ca apoi să constăți cu deplină uimire că acel pumn, departe de a-ți închide gura, departe de a te amenința, s-a transformat într-o mână care-ți face semne aprobatoare și încurajatoare. Continui să vorbești (să scrii), dar simți nevoia să te convingi pe tine că spui adevărul; reușești, în cele din urmă, să te convingi, chiar și crezi lucrul acesta – tot așa cum încetul cu încetul începi să crezi că pumnul nicidecum n-a constituit o amenințare, ci doar o mână prietenoasă și încurajatoare.

Nu taci (întrucât acum nu mai ai voie să taci), dar nu te mai aude nimeni în afară de acest pumn care vorbește prin glasul tău. (...) Se spune că din bătălia cu cenzura ar fi ieșit adesea învingătoare forma artistică; astfel, se spune, s-ar fi născut metafora... Se mai spune și că cenzura ar fi răul necesar, abia ea dându-i libertății spirituale un sens...

Din păcate, o prelungă și dură tiranie a cenzurii îl transformă pe cenzurat în cenzor al propriilor cuvinte. Experiența l-a învățat că nu-i este permis să dea glas anumitor adevăruri, așa că nici nu mai încearcă. Ca hipnotizat, se uită la tabuuri și nu mai vede adevărul; slalomul său printre tot felul de interdicții devine în cele din urmă fugă de adevăr, dezertare. De-acum înainte va propovădui în vorbă și în scris adevăruri de care nimeni nu are nevoie, în timp ce, între patru ochi, le va spune prietenilor: «Ei, de mi s-ar permite să spun adevărul...». Ei, da, dacă cenzura i-ar da permisiunea pentru asta, eventual chiar să-l roage s-o facă... «Nici o instituție de cenzură din lumea asta nu permite rostirea întregului adevăr», așa argumentează autocenzuratul, «însă un ins inteligent nu se năpustește cu capul să forțeze uși ferecate. Dacă n-am voie să spun tot adevărul – ei bine, atunci voi spune o parte din el...». Uită însă – sau se preface că n-ar ști: o parte din adevăr poate însemna adesea o minciună. Un adevăr parțial nu este (încă) o minciună. O parte din adevăr este minciună – o minciună parțială, ce-i drept, însă minciună. (...) Cenzura te obligă la tăcere, o cenzură de lungă durată la autocenzură. Porneai să vorbești, dar în cele din urmă spuneai altceva decât ceea ce gândeai. (...) Așa s-a născut în România, după întoarcerile-spre-îndărăt din 1968 și din 1971, o para-literatură: cărți scrise-tipărite cu voie de la poliție; o literatură drăguță, simpatică, care nu spune nimic și nu supără pe nimeni (decât «pe unii mici funcționari»), dar care atinge tiraje enorme: cenzura n-are nimic împotriva ca un scriitor să publice, să aibă întâlniri cu cititorii, să fie filmat, intervievat, să fie declarat mare-scriitor, să fie (răs)plătit, câtă vreme nu spune adevărul. (...) Cenzura, această instanță a interdicției, nu este doar dușmanul de moarte al scriitorilor și-al literaturii, ci înainte de toate dușmanul de moarte al adevărului». (*Problema principală a unui scriitor român: „Cenzură, autocenzură, para-literatură”*. *Drumul scurt de la adevăr la minciună de Paul Goma*, în Paul Goma, *Scrisuri. I. 1971-1989*, Ed. Curtea Veche, București, 2010).

DUMITRU UNGUREANU

Pitești

SCRIITOR, SCRITORECTOR

Abstract

Words written by Ernesto Sabato concerning a writer's destiny are suitable very well for Paul Goma, since this writer was and still is an „incorruptible witness of his times, with enough courage to tell the truth and to struggle against the authorities that are blinded by their own interests and therefore neglect the sacredness of the human being. He should get ready to become what the etymology of the word witness shows: martyr”.

Keywords: writer, dignity, witness, proletarian.

„Scriitorul trebuie să fie un martor incoruptibil al timpului său, cu curajul de a spune adevărul și de a se ridica împotriva autorității oficiale care, orbită de interesele proprii, pierde din vedere sacralitatea ființei umane. El trebuie să se pregătească pentru a-și asuma ceea ce etimologia cuvântului martor îi arată: martiriul”.

Sunt două fraze scrise de Ernesto Sabato în cartea *Înainte de tăcere*, 1998, pagina 61. (Folosesc traducerea semnată de Gabriela Lozneau, publicată la Editura RAO, 2000.) Ele par destinate unui tânăr ce începe să-și pună întrebări esențiale asupra îndeletnicirii căreia, constată, i se dedică mai tot timpul. Momentul acesta vine cam după ce ai publicat o proză sau două, sau poate chiar după ce onorurile întâiului volum de povestiri ți-au dat senzația că ești cineva, ești ceva, ești... Atunci te întrebi ce ești sau ce vrei să fii. Pentru cine sau pentru ce scrii. Ce vrei sau cine vrei să fii, scriind. Întrebări care, neîndoielnic, te vor tortura tot restul vieții. Și care, într-un fel sau altul, îți vor contura, mai apăsător sau mai difuz, sensul vieții. Sabato, cum se vede, opune pe scriitor autorității oficiale, nu societății. Niciodată scriitorul adevărat n-a fost un adversar al vreunuia dintre contemporanii lui, nici al celor ce-au murit înainte ca el să se fi născut. Pe vremea comunistă, autoritatea de partid și de stat a reușit să deturneze sensul cuvintelor și a făcut un dușman al nației (la trecut, prezent și viitor) din scriitorul ce-și asuma crezul schițat de Sabato. Trebuie spus răspicat: a reușit asta cu ajutorul unor mânuitori ai cuvintelor, mai talentați sau mai din bardă, (auto)numiți scriitori. Ba chiar remunerați ca atare, și chiar mai bine decât scriitorii onești. Au trăit (unii încă trăiesc!) atunci două feluri de scriitori. Exemple din anii 50: oricare proletcultist (numele nici nu contează) și Al. George (cu romanul său *Oameni și umbre, glasuri, tăceri*). Exemple din anii 60: Marin Preda și Radu Petrescu. Exemple din anii 70: Augustin Buzura și Paul Goma. Exemple din anii 80: Dinu Săraru și

Ion D. Sîrbu. Primii, preinși rostitori ai „adevărului” oficial, bine șopârlit, ceilalți – rostitori ai adevărului pur și simplu. Unii urcați în caleașca onorurilor oficiale, ceilalți... Iată-l pe Paul Goma: izgonit din țara unde nici până azi nu a fost re-primit! Unii pensionari de lux ai sistemului oficial, indiferent ce formă a luat acesta în decursul deceniilor, ceilalți supraviețuind la limită. Mai spune Sabato despre scriitor:

„Anevoios este drumul care îl așteaptă: cei puternici îl vor califica drept comunist pentru că pretinde dreptate pentru cei sărmani și înfometăți; comuniștii îl vor eticheta drept reacționar pentru că reclamă libertate și respect pentru persoană”. Niciunui scriitor român din secolul XX, și din deceniul ce stă să se încheie, nu i se potrivește aceste rânduri mai bine decât lui Paul Goma. Cu amendamentul că pentru el s-au inventat și alte antagonisme, între altele, acela că este evreu (Efremovici), dar și antisemit nevoie-mare! Iar amănuntul că elucubrația de pe urmă i-a fost pusă în seamă de niște cobreslași cocoțați la cârmă nu-i o dovadă, oarecare, de invidie „colegială”, ci una teribilă despre ce se întâmplă când scriitorii se oficializează și se cred autoritate de stat (în stat). E un pericol pe care Ernesto Sabato nu l-a sesizat în excursul său, pentru că nu apăruse, ori nu era vizibil în societatea argentiniană. Care o fi fost ea supusă experimentelor dictatoriale atroce, dar nu mancurtizată aproape complet, așa cum a făcut comunismul pe-aici, pe plaiurile noastre foarte est-etice...

Probabil că fenomenul s-a manifestat și aiurea, însă la noi, în comunismul de factură carpato-dadanubiană a fost, și mai este, strălucitor. Meșteșugari ai cuvintelor (așa le plăcea să-și zică), plătiți la pagină, la rând sau la grămadă, ființe sărmene sau naturi elementare (Adrian Păunescu e reprezentativ pentru categoria din urmă), gablonzuri la masa puternicilor zilei, destui „scriitori” au uitat, dacă vor fi știut vreodată, care e rostul lor fundamental. Mulți nu par să înțeleagă nici azi. Câți dintre autorii publicați pe cheltuiala editurii, nu pe-a lor sau a sponsorilor, scriu pentru că trebuie să depună mărturie, nu ca să facă bani sau să câștige premii?

Nu ne-am îndepărtat prea mult de mentalitatea paternalistă a statului grijuliu cu slujitorii săi. Mai rău, obsedați de audiență și succes, destui scriitori se închipuie directori de conștiință, îndrumători, rectori spirituali etc. Or, dacă nu-și asumă martiriul, funcția soteriologică a scriitorului, a artistului în genere, în orice societate, este echivalentă cu a rectului, nu cu a rectorului!

Recuperări necesare

Editura Curtea Veche a demarat proiectul de publicare completă a operei lui Paul Goma. Întreprindere dificilă din mai multe puncte de vedere. Voi enumera două sau trei.

Primul ține de contextul crizei ce-a lovit (și) domeniul editorial de la noi. Când resursele sunt tot mai rare, este elementar că accesul la ele necesită efort sporit, dacă nu lupte de-a dreptul. Iar când cumpărătorii de carte s-au împuținat, până la dispariție pe anumite segmente, a edita devine un joc de poker cu mână moartă. Dar despre asta pot mărturisi mai bine editorii care au și deprinderea scrisului.

Al doilea aspect vizează, inevitabil, relația autor-cititor. Un autor care „se vinde” nu are probleme în a-și vedea cărțile acceptate de orice editor, ba chiar poate să aleagă cea mai bună ofertă, cum a fost cazul Hertei Müller, care a trecut de la Polirom la Humanitas. Paul Goma nu-i însă un autor care „se vinde”, nici la figurat,

uneori nici măcar la propriu. Cărțile sale, majoritatea, nu sunt scrise ca să gădile așteptările criticului de serviciu al canalelor mass-media. Nici nu au stilul simplu, consacrat de autorii populari, ca să fie prizate de-un public indiferent la luptele literare ce-au făcut din Goma victima perfectă a oricărui scribăreț cu ifos de far sau vitrină a nației. Singura carte de „succes” a lui Paul Goma a fost *Jurnalul*, editat în 3 volume, la Nemira, 1997. Scandalul creat de „înjurații” acelor pagini a asigurat reclamă involuntară. Și vânzări pe măsură.

Al treilea aspect ține tocmai de factura scrisului ce poartă amprenta unui autor care nu face compromis cu elementul numit de teoreticieni stil. Goma nu scrie niciodată pe gustul cititorului comod. Dacă ar fi vrut asta, ce carte de succes putea să fie, de exemplu, *Roman intim*, o călătorie la capătul inițierii în eros a unui personaj din speța lui Fabrice del Dongo! Dar Goma nu scrie nici la nivelul (de jos, uneori josnic, al) criticii literare cu activitate îndelungată sub regimul comunist. Există, de bună seamă, încrustat în mintea acestor critici sindromul de auto-cenzură, pe care Paul Goma îl depista încă de-acum patru decenii.

Într-un articol publicat la 29 septembrie 1972 în săptămânalul *Die Zeit*, din Hamburg, Goma definea din titlu „problema principală a unui scriitor român: Cenzură, autocenzură, para-literatură”. Este, după toate normele, un articol ce-ar trebui pus în fruntea oricărui manual de literatură. Analiza pe care Paul Goma o face fenomenului cenzurii nu se aplică doar situației curente în România comunistă sau acelor ani de dublă gândire, ci oricărui sistem politic în care Puterea se folosește de cenzură pentru a-și menține privilegiile. Iată un citat: „Din păcate, o prelungă și dură tiranie a cenzurii îl transformă pe cenzurat în cenzor al propriilor cuvinte. Experiența l-a învățat că nu-i este permis să dea glas anumitor adevăruri, așa că nici nu mai încearcă. Hipnotizat parcă, se uită la tabuuri și nu mai vede adevărul; slalomul său printre tot felul de interdicții devine în cele din urmă fugă de adevăr, dezertare. De-acum înainte va propovădui în vorbă și în scris adevăruri de care nimeni nu are nevoie, în timp ce, între patru ochi, le va spune prietenilor: «Ei, de mi s-ar permite să spun adevărul...».”

Paul Goma a avut obstinația să spună adevărul. A suferit pentru asta ostracizare – din partea regimului comunist, din partea colegilor de breaslă pe care pagini precum cele ante-menționate i-au deranjat, iritat sau minimalizat. Goma spune și astăzi adevăruri incomode pentru diferite straturi ale Puterii, ale cărei excrescențe par moștenire din regimul comunist. Ostracizarea suferită de Goma în prezent a luat și ea forme adecvate. Nu insist, nu-i locul aici.

Volumul editat de Curtea Veche în 2010, seria de autor Paul Goma, se intitulează „**Scrisuri, I, 1971-1989**”. Este îngrijit cu acribie de Flori Bălănescu și face cinste oricărei edituri. Cu atât mai mult titlului.

ADRIAN DINU RACHIERU

Universitatea „Tibiscus”,
Timișoara

„COMPLEXUL” GOMA

Abstract

Suspicious, unforgiving, in disagreement with the rest of the world, the witness Goma, struggles with cowardliness and passivity of those around him, with their biographies which were „decorated” after they had served the regime. He doesn't stand the avalanche of poetisms, he doesn't like Aesop's language, but speaks his mind. When he sent his manuscripts abroad and, unwillingly, transformed the published books (in non-Romanian) into veritable „literary misdemeanours” and condemned – from the inside – the regime, Goma represents a symbol. Goma's presence is uncomfortable, Goma complex is burdensome.

Keywords: symbol, witness, vindictive-noisy tone, Goma complex.

Gândite ca o dureroasă anamneză, erupție a unui eu hipertrofiat, „*Scrisele*” lui Paul Goma exprimă pe un ton vindicativ-zgomotos *partea sa de adevăr*. „Taxat” în fel și chip, Goma – mereu egal cu sine – s-a bucurat de o receptare deformată. Risipind „afurisenii”, el a *indignarisit* lumea literară prevenindu-ne însă: „nu pot aștepta posteritatea să-mi dea dreptate”. Cu această mânie de *vates* neînțeles (cf. Gh. Grigurcu), în știutu-i stil repetitiv-imprecativ, împărtășindu-ne temele, ideile și of-urile care îl obsedează, prozatorul-mărturisitor caută neobosit în memorie. Deviza sa este *neuitarea*: „nu eu am căderea să iert, eu am căderea: să nu uit”.

Suspicios, inclement, în dezacord cu restul lumii, *martorul Goma* (ca diarist) se luptă cu lașitatea și pasivitatea celor din jur, cu biografiile lor cosmetizate / inocentate după ce au „slujnicit” regimul; în consecință, nu suportă avalanșa de poetisme și nu agreează limba lui Esop, ci spune pe șleau ceea ce știe. O fi veninos din fire? O fi vreun evreu rus (Evremovici), plin de umoare schimbăcioasă, otrăvicios, vizitat de mania persecuției? Sau, poate, un agresiv veleitar lipsit de talent, pus la colț, evitat, izolat de mediul nostru levantin-acomodabil, abandonat tactic la bursa relațiilor (utile), risipindu-și amicițiile și capitalul, stârnind adeziuni și rejectări, trecut sub tăcere, supus embargo-ului sau atacat violent de holocaustologi? Cerând însă, dincolo de compromisuri, dezertțiuni, ipocrizii etc. o grabnică reconsiderare, anulând indistinția dintre om și operă.

Născut în Mana-Orhei (2 octombrie 1935), Paul Goma debuta cu proză scurtă în *Luceafărul* barbist, spre sfârșitul anului 1966, sub un titlu dat de redacție (cumva premonitoriu): *Când tace toba*. Fiindcă „afurisitul de Goma”, de fibră contestatară, condamnând ezitățile și lașitățile co-breslașilor s-a bătut „cu forurile” și n-a tăcut. Editorial, *Camera de alături* (EPL, 1968) ar marca debutul propriu-zis.

După scurta exaltare din august, „pușcărizatul” Goma, un „basarabean rătăcitor”, un ins „în plus” în propria-i țară, hăituit, cunoscând experiența solitudinii va scrie, cu hărnicie, împotrivindu-se castrării memoriei. Va transforma în „ficțiunile (sale) realiste” oglinda în instanță morală (devenind „ogindibil”) și va condamna vehement delațiunea, exersarea vasalității, calomniile și vânzările, delirul dictatorial. Or, „Gomiță” n-a cedat. Va fi, așadar, izolat, evitat și, mai apoi, expulzat (1977), „bucurându-se” de solidaritatea lașă a confrăților. Și declanșând un teribil scandal politic. Cazul *Ostinato*, carte în traducere germană lansată la Târgul de la Frankfurt (editura *Suhrkamp*, 1971) este prea bine cunoscut. Ascunzându-și scrisul de „seci” (cum mărturisește), trimițându-și manuscrisele peste hotare, transformând – fără voia sa – cărțile ivite în *ne-românește* în veritabile „delicte literare”, condamnând – din interior – regimul, Goma reprezenta *un simbol*. Treptat, scriitorul a fost eclipsat de acțiunile disidentului, opunându-se fățiș coabitării cu sistemul opresiv al comunismului oriental. Și blamând – prin atitudini tranșante – inacțiunea, tăcerea și „tremuriciul” scriitorimii, celebrul nostru „așteptatorism”, compromisurile unui neam amnezic, tranzacțional și, îndeosebi, reacțiile elitei, incapabilă de a se smulge din brațele „lașității majoritare”. Ori de a sfida consemnul tăcerii.

Cum iarăși se știe, în aprilie 1977, Goma a fost exclus din Uniunea Scriitorilor. Încât, pentru lumea scriitoricească, cazul Goma a devenit *complexul Goma*. Un *mărturisitor* al istoriei netrucate, Paul Goma era, observa V. Podoabă, „indicatorul propriei noastre vinovății”. Evident, după '89, alibiurile intelighenției noastre (rezistența prin cultură) deveneau jenante pentru dilemioți; vecinătatea lui Goma era inconfortabilă, „măștile eroice”, înmulțindu-se spectaculos, defilau în preajmă și „detronarea” celui care luptase *pe față*, îngropat acum în tăcere ori calomniat, înjuriind vârtos, la rândul-i, pe toată lumea, funcționa ca un comandament implicit, reducând meritele sale la publicizare (prin scandal politic), opera fiind lipsită, chipurile, de suport axiologic.

Dat „pe mâna exilului” (cum se lăudase generalul Pleșiță), urmând a fi „halit”, Goma s-a confruntat cu virusul suspiciunii și, desigur, cu „brațul (lung) al Revoluției”. Trimis să-l lichideze, agentul securității Moțu Haiducu s-a predat însă, lucrând în contraspionajul francez (D.S.T.). Iar Goma, torturat cu amenințarea cu moartea, s-a răzbunat trimițându-i în *neuitare* prin depozițiile sale beletrizate. Ciclul autobiografic, reconstituind odiseea studenților „ungariști”, ororile marca Gh. Enoiu ori ale pomenitului Pleșiță sub această deviză a crescut: Goma „nu vă va cruța de uitare”! În primii ani ai exilului, în *neromânește*, e adevărat; în „haină străină”, cum zice, privat de „ecouri”. Dar și după seismul decembrist când produsele sale literare, puse eruptiv la îndemâna cititorului român nu s-au bucurat de „o abordare normală” (1, p. 132), de vreme ce el era prizat, în multe comentarii, doar pe latură militantistă, ca animator al Mișcării din 1977. Și taxat, în pofida „cantității de disperare” din proza „așa-istă”, drept autor al unor scrieri „pișăcioase”. Încât *nescriitorul-scandalagiu* a fost, din nou, „carantinizat”, îndeosebi de către cei încondeiați cu vervă pamfletară, Goma afirmând răspicat: „cine nu are memorie nu are dreptul la viitor”.

„Excepțional poet al cruzimii”, observa I. Negoșescu, întors din infern și mânat de nerăbdarea „spunerii”, într-un limbaj sacadat, străin de metaforită, Goma nu a rostit adevăruri „pe jumătate”. Prudența, autocenzura, limbajul esopic au făcut epocă, alimentând – în decor totalitar – epidemia romanescă a „obsedantului deceniu”. Or, Goma s-a rostit „cu toată gura”, corectând proza „de curaj” într-o vreme în care producția romanescă, plătind, totuși, tribut infecției ideologice era, realmente,

mai aproape de adevărul documentaristic, compensând o istoriografie lacunar-mincinoasă. Constatând, de pildă, că „despre Pitești se tace”, semnatarul volumului *Le Tremblement des hommes* (editat de *Seuil*, în 1979) și la *Humanitas*, în românește (*Culoarea curcubeului*, 1990), imediat retras, Goma și-a asumat *datoria de a scrie*, știind că „nu poți scrie doar cu talent”. „Piteștizarea” scriitorilor se manifesta și prin simptomul „întrecenzurii”; neo-intelectualii / „culturrezistiții” fluturau stindardul rezistenței estetice asumându-și / arogându-și un nimb eroic.

Repus în circulație, „recuperat” în avalanșă, suportând – credem – o receptare excesiv politizată, Goma și-a încheiat, astfel, *exilul literar*. Dar nu și cel propriu-zis. Cărțile sale, cu accent autobiografic, vădesc o memorie prodigioasă și dezvoltă luxuriant oralitatea. „Respectul pios” (chiar dacă încălcat), cerut – de unele voci – pentru opozant, nu trebuie transferat – fără examen critic – scriitorului. Suspectat de a fi exploatat scandalul politic, vinovat, așadar, de seducție publicitară, prozatorul Goma dovedește – crede Vasile Baghiu – și „exelență literară”. Alții, dimpotrivă, consideră că, ținut lungă vreme „sub obroc”, beneficiind de aura disidenței, scriitorul a fost umflat valoric. Oricum, contondentul Goma, punându-ne oglinda în față inconfortează; el ne arată *cum suntem* și, firească, diatribele lansate cu îndârjire veninoasă i-au pus în cap „scriitoriceia”. Contemporanii ignari, elitarzii, „literatorii carpatini” s-au iritat în numele etichetologiei. Goma a fost supus antisemitizării, „smântănimea României” s-a dezlănțuit și „otrăviciosul” autor, provocat, a devenit, iute, *incontrolabil* (apud Monica Lovinescu). Folosind un limbaj violent, divulgând indiscreții, colecționând amănunte picante și jenante, Goma face figura unui „demolator”, ruinand pe bandă rulantă, prin portretizări negativiste, în aqua-forte, numeroase prestigii. Holocaustologii, editorii „ticăloși” sunt puși la zid sub tirul unei inclemențe nevindecabile, hrănită de excese temperamentale și pusee umorale. În replică, dacă nu va fi înconjurat de o „tăcere mortiferă”, scriitorul riscă a fi taxat, cu un diagnostic reluat, drept un veleitar lipsit de talent; și suspectat că ar acuza un nefondat „delir de persecuție”. Goma, după noi, suferă însă de un deficit de generozitate; „excesul care deranjează” (cf. O. Șimonca) nu vine nicidecum din această direcție, îmbrățișând tandru și reușitele confrăților.

Un mare auditiv, narând istoria trăită sub interdicția de a uita, cu experiența detenției și a șocurilor unei existențe care își exorcizează amintirile, Goma dorește să înregistreze *totul*. El se vrea un „dezvăluitor”, încât literatura sa, nutrită de o memorie fabuloasă, pornește de la document. Spirit justițiar, incomod, incisiv-radical, blamând ipocrizia breslașilor și culpa colectivă în care ne-am bălăcit, Goma – trecut prin supliciile izolării – știe că „a fi scriitor înseamnă a nu minți”. Încât grozăviile epocii trec, cu severitate și sinceritate, în cărțile sale, dorite a fi o „criptă transparentă”. Chiar detenția pare / poate fi o „binevenită” documentare, prozatorul înregistrând cu minuție toate detaliile. Și livrându-le, apoi, febricitant, într-un nemilos rechizitoriu, dezvăluind indignat violențele universului concentraționar, dezastrul moral, absența revoltei civice.

Dar prozatorul Goma, un captiv al memoriei, refuzând să tacă știe că Istoria se scrie „cu pana”. Nu pare capabil să părăsească țarcul biografic, cum cred unii? O biografie care, ciudat, pare „oprită” la borna 1977 și care, „epuizându-se”, a provocat spaima unor comentatori, îngrijorați că epicul secretat, sub imperativ etic, redundant pe alocuri, de „scoica resentimentară” (cf. Marta Petreu) ar proba tocmai lipsa de imaginație a controversatului autor. Dar la Goma există nu doar coșmarescul univers concentraționar, golit de metafizică ci și un „dincolo de dincolo”, vădind –

chiar străin fiind de elanuri celeste, pe temeiul regresivității amniotice – o recuperare paradisiacă, reverii diurne, impulsul „fantasmării”. Totul însă pe temelia trăitului, să recunoaștem. În fond, copilăria basarabeană, aflând în rusismul *calidor* (v. *Din calidor*) un „punct de observație” (pridvorul – simbol întreținând sentimentul de siguranță) ori *Arta refugii*, discutând soarta „basarabeților”, încercând, sub tăvălugul Istoriei, a trece „râul blăstămat” (Prutul, bineînțeles) probează că radicalismul său vindicativ rămâne egal cu sine; și că narcisiacul Goma, intransigent, culpabilizator, cunoscut ca un „cal breaz” și, negreșit, ca *autor liber*, sfidând conjuncturile, se raportează mereu la sine. Într-o vreme a uzurpării simbolurilor, reconsiderarea lui Goma se impune (2, p. 1). „Oribil”, zicea Monica Lovinescu (în faza post-Goma) ori, dimpotrivă, un reper istoric și moral? „Un Soljenițan român?” (v. *Literatura și arta*, nr. 48/28 noiembrie 1991, p. 1) ori un feroce antisemit, cu „onoarea pierdută”, cum ne asigură Mihai Dinu Gheorghiu? În fine, un vanitos încrâncenat, ruinându-și capitalul moral prin sarcasmul parisian revărsat „nediferențiat” sau un dezamăgit, blamând gena etnică și ticăloșirea semenilor? Cele trei volume ale *Jurnalului* tipărit la *Nemira* dovedesc, credea Alex Ștefănescu, „o selecție tendențioasă” și transformă statuia lui Goma într-un „morman de moloz” (3, p. 646). Să nu uităm însă că foiesc și gomafozii lansând cu hărnicie bârfeme mistificante, urmând o directivă ocultă: „decizia de a-l tăcea pe Goma, de a-l inexista” (cum citim în interviul-carte). Și cum crede, neclintit, excedatul și suspiciosul Goma, văzut de unii drept un disident deghizat, narând, într-o operă esteticeste debilă, despre gulagul băștinaș.

Explozia depozițională a primilor ani postdecembriști a încurajat eruptiv memorialistica. Fie, s-a observat, pe linia unor iluminări îndurătoare și izbăvitoare, a experienței mistice și cristificării, a muceniciei întorcându-și „inima de la rău”; fie, dimpotrivă, pe direcția unei suferințe masochiste, pornind de la cruditatea scenelor penitenciare, tutelată de pilda și notorietatea lui Goma. Lunga sa retrospecție dovedește (spun cârcotașii, fără a greși prea mult) apetit digresiv, ostentativitate, mahalagism. Și, uneori, chiar o memorie deficitară, colportând informații și falsând. Oricum, „e ceva paradoxal feminin” în proza sa, observa Marian Popa în *Istoria sa „de azi pe mâine”* (4, p. 730), debordând de pălăvrăgeală vervoasă și propunând, totuși, izbutite personaje feminine. În chip concludiv vom nota că, până la urmă, „beneficiar” al incredibilei șanse istorice (răsturnarea comunismului), acest „mic Soljenițan român” (4, p. 726), mereu în așteptarea *ipoteticului cititor român* chiar a avut parte de această râvnită întâlnire. E drept, sub bruiatul „barbariei interpretării”, partitură susținută cu aplomb din toate direcțiile și sprijinită masiv de Goma însuși. Oricâtă cerneală ar cheltui „rezistenții” de azi sau disidenți de budoar (de altădată), prezența lui Goma inconforțază; *complexul Goma* ne apasă.

Note

1. Flori Stănescu / Paul Goma, *Dialog*, Editura *Vremea*, 2008.
2. Mircea Martin, *Un simbol*, în *Vatra*, nr. 6 (255)/iunie 1992.
3. Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, Editura *Mașina de scris*, București, 2005.
4. Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II, Fundația *Luceafărul*, București, 2001.

Abstract

After literary works and articles, the *Journals* represent undoubtedly the most sincere mirror of Paul Goma, not in the meaning of Narcissist reflection, but in that of reflecting Romanian and world history, in the way he saw it and continues to see it, being a great “rebellious” and merciless spirit, the one that lives his entity according to Eminescu’s understanding of the truth. The *Journals* are an alternative history of Romanian and Europe since 1978. The thing that should be mentioned in these writings and articles is not only the record number of journal pages in the world literature, but the fact that they have become a form of his struggle and recording of contemporary history.

Keywords: journal, mirror of truth, rebellious spirit.

Paul Goma împlinește, pe 2 octombrie 2010, 75 de ani!

Condamnat să trăiască într-un al treilea exil, după cel interior, în urma raptului Basarabiei, sub „supravegherea” Securității și după expulzarea din țară în 1977. Ultimele două consemnate ca atare, începând cu 1978, de *Jurnalele* sale, ajunse la volumul al XVIII-lea.

După opera literară și publicistică, *Jurnalele* sunt, fără îndoială, cea mai fidelă oglindă a lui Paul Goma, dar nu atât în sensul de reflex narcisiac, cât al istoriei românești și universale, așa cum a văzut-o și continuă s-o vadă acest mare spirit „rebel” și necruțător și care-și trăiește ființa după norma eminesciană a *adevărului*. Să nu ne mire că tocmai *Jurnalele*, mai ales, l-au făcut indezirabil, că îl condamnă la singurătate și marginalizare față de țara pentru care s-a mistuit și a suferit întreaga viață ca un proscris. Hotărât lucru, România postbelică, încălecată de fiara sovietică, apoi de megalomania tiranică ceaușistă și, finalmente, de „capitalismul” cleptocratic postdecembrist, n-a mai simțit nevoia să aibă patrioți *în marginile adevărului*, după norma lui Maiorescu și a lui Eminescu, ci a validat ireversibil *formele fără fond*. Cine le încalcă o face pe propria răspundere și pieire. Paul Goma se află printre aceștia și ocupă, după câte îmi dau seama, primul loc. De aceea, pedeapsa îi este pe măsură. Este singura glorie care i-a mai rămas după ce moda „disidențelor” din fostul bloc sovietic s-a prăbușit. Altminteri, Goma nu s-a recunoscut ca „disident”, nedorind pentru țara lui o reformă comunistă de tip gorbaciovist, ci o Românie a *adevărului*, a statului de drept.

Jurnalele lui Goma au ajuns la un număr impresionant de volume: *optsprezece*. Dacă pentru primele s-au găsit posibilități de publicare în țară, acum ele stau la îndemâna

cititorilor doar pe *site-ul* scriitorului. Ceea ce trebuie remarcat la aceste *scrieri și scrisuri*, cum le zice el la cele de publicistică, nu este doar numărul record al paginilor de jurnal în literatura lumii, ci faptul că au devenit forma lui de luptă și de consemnare a istoriei contemporane, într-o vreme când istoria oficială a încăput pe mâna unui nou grup de „rolleriști”, în frunte cu Vladimir Tismăneanu. Altfel spus, în completitudine cu întreaga operă, *Jurnalele sunt istoria alternativă a României și a Europei din 1978 încoace*, cum ar zice „consăteanul” efemer din Lăteștii Bărăganului – Adrian Marino. Pentru perioada comunistă, Paul Goma surprinde rollerismul istoric în două etape: una brutală, alta îmblânzită, dar cu efecte similare. Ele coincid cu ceea s-a numit „obsedantul deceniu” (Marin Preda) și cu perioada de după încheierea victorioasă a „cooperativizării agriculturii” (1962). Prima etapă a educației și îndoctrinării, în vederea formării „omului nou” (*homo sovieticus*) a fost una a brutalității și pușcăriilor, rezumabilă în ceea ce Goma numește „experimentul Pitești I”, al cărui simbol a devenit Eugen Țurcanu, având în spatele acțiunii pe un agent sovietic, generalul Alexandru Nicolschi*. De altfel, scriitorul a scrutat fenomenul într-o întreagă carte, *Patimile după Pitești* (1981), în același an cu *Pitești*, de Virgil Ierunca. În plan literar, efectul „experimentului Pitești I” a fost *proletcultismul*, iar în planul istoriografiei, *rollerismul*. Fundamentul educațional a fost o teribilă inoculare a *fricii*. După ce frica de brutalitate și de moarte și-a făcut efectul, s-a trecut la „experimentul Pitești II”, spune Goma, un experiment dominat de perfidia „blândeții”, adică o simulare a unei evoluții contrare perioadei proletcultiste, de unde „îndrăzneța” condamnare a „perioadei Gheorghe Gheorghiu-Dej”, de către Nicolae Ceaușescu, cu toate brutalitățile și crimele ei. Dej însuși dăduse ordin de eliberare a tuturor deținuților politici, unii dintre ei putând deveni acum „educatori” după ce fuseseră „educați”. Goma arată că „experimentul Pitești II” a fost cu mult mai lesnicios și generalizat, deoarece *frica* își făcuse pe deplin efectul. Întrevăd aici străfulgerarea genială a minții lui Paul Goma, acoperitoare pentru întreaga istorie românească de după instaurarea regimului comunist și până azi. De la *proletcultism* și *sociologism vulgar*, s-a trecut repede la *estetism*, dar sub oblăduirea foștilor ideologi marxști-leniniști de felul Paul Georgescu, George Ivașcu, Ov. S. Crohmălniceanu, S. Damian, Paul Cornea ș.a. Nu a evoluat un Dan Deșliu de la poemul *Lazăr de la Rusca la Drumul spre Dikson*? În rezumat, *estetismul* generației lui Nicolae Manolescu și *textualismul* generației ’80 sunt cele două produse *îmblânzite* ale „experimentului Pitești II” prin care comunismul și-a asigurat liniștea și aservirea scriitorimii, cărcotașă prin natura ei în fața oricărei puteri. Același regim a avut grijă să dea mărâitorilor un os tocmai bun de ros – *pseudo-polemica dintre „sincroniști” și „protocroniști”*, una dintre cele mai sterile din istoria culturală a României. În plan istoric, Roller-ul perioadei a fost „difuz”, unul cu totul nereușit și șters putând fi Ilie Ceaușescu, desigur, acesta vrându-se antipodul lui Mihail Roller, care a jucat pe cartea slavismului și a sovietizării.

Paul Goma spune că „experimentul Pitești II” se prelungește, după 1989, prin școala ideologică și istorică a lui Vladimir Tismăneanu, devenit istoricul oficial al simulacrului de „condamnare a comunismului”. Desigur, Vladimir Tismăneanu, cu ascendenți în plin „experiment Pitești I”, este el însuși un produs al „experimentului Pitești II” alături de GDS, acesta din urmă ca răstălmăcitor al moștenirii nicasiene a „Școlii de la Păltiniș”. Numai că de la Vladimir Tismăneanu și Gabriel Liiceanu începe o nouă perioadă, pe care suntem îndreptățiți și obligați s-o numim „experimentul Pitești III”, de o factură cu totul specială și beneficiind de un manipulator ideologic excepțional, foarte bine informat, format la școala Noului Stângi

Americane, Tismăneanu recunoscând că descinde din troțkismul tinereții, din care a evoluat spre liberalism, apoi spre „dreapta”, din perspectiva căreia s-a solidarizat cu GDS și cu președintele Traian Băsescu, acesta, la rândul său, transformat dintr-un vechi comunist în liderul „dreptei” actuale. Pe acest fond de pseudomorfoze ideologice și istorice a putut fi marginalizat și izolat Paul Goma. De aceea, *Jurnalele* lui constituie arma ultimă și cea mai primejdioasă în „tulburarea” mersului și demersului biruitor al „experimentului Pitești III”. În consecință, e de datoria celor care mai cred că în România încă e posibil *adevărul* (și, din fericire, există intelectuali și publicații în provinciile țării care nu pot fi adormiți cu povești politico-ideologice), să îl apere pe Paul Goma împotriva halucinantelor acuzații care i se aduc. *Alternativa Goma* în rescrierea istoriei românești mi se pare capitală, de o importanță covârșitoare pentru destinul țării în următoarele decenii. El însuși o spune în fața perspectivei ca ideologia urmașilor Kominternului să ne călăuzească de azi înainte. De aceea, conchidea Paul Goma în 2006, în articolul *Despre Vladimir Tismăneanu – și nu numai – în 11 puncte*, numirea lui Vladimir Tismăneanu în fruntea Comisiei prezidențiale „este o eroare care ne va costa alți ani, alte decenii de «tranziție» (citește: încremenire, dare îndărăt, retrogradare)”**. Ceea ce argumentează și un remarcabil gânditor și istoric precum Mircea Platon: Ca „anticomunist” descins din troțkism, „La urma urmelor, dl. Tismăneanu continuă să facă ce a făcut tatăl domniei-sale, adică să lupte cu mapa împotriva poporului român”. Și: „D-nul Tismăneanu folosește discursul și apucăturile celor care au distrus România. Așa a fost educat. (...) De zeci de ani suntem siliți, dacă nu acceptăm corupția sau ideologia comunistă, să o luăm de la capăt, să murim, să plecăm, să tăcem, în vreme ce urmașii celor care au distrus și distrug România, care seacă albiile de ape, dau lecții de moralitate și ne învață cum să ne dezbărăm de strămoși, de națiune, de credință, de patrie, de cultura românească și de alte racile ale trecutului”. Se explică în asemenea rânduri și cauza condamnării la ce de *al treilea exil* a lui Paul Goma. „Geniul” de manipulator al lui Vladimir Tismăneanu se arată în faptul că, după monopolul condamnării comunismului, el a dobândit, din 18 martie 2010, și privilegiul cercetării evenimentelor revoluției române din 1989. Ceea ce, pentru un ignorant deputat PDL precum Gelu Vișan, ar însemna un mare „noroc” pentru România că Vladimir Tismăneanu „a acceptat” să ducă greul unei asemenea misiuni!

Dar să revin la *Jurnalele* lui Paul Goma și să observ că firul dominant al gândirii sale, revărsat din întreaga operă, este tocmai ceea ce derivă din „experimentul Pitești”, ca temelie a comunismului însuși.

Să vedem ce notează, în jurnal, în primele zile ale anului 2010, omul condamnat să nu aibă patrie. Voi zăbovi asupra notațiilor care mi se par cele mai relevante. Se gândește la Basarabia, de care „postcomuniștii”, în frunte cu Silviu Brucan, Ion Iliescu (acesta purtând sechelele *fricii* din primul experiment Pitești, oblatuit chiar de Silviu Brucan, devenit „tovarăș” al noii „revoluții” și ideologul ei nr. 1) și Vladimir Tismăneanu, de peste ocean, nici nu s-au sinchisit în 1990-1991, lăsând-o pradă în ghearele Transnistriei, fosta RASSM înființată de Stalin, în 1924, în vederea recuceririi Basarabiei sub steag bolșevic. Paul Goma reține însemnările lui Ion Costăș, fost ministru al Internelor, apoi al Apărării. Acesta spulberă iluzia că războiul transnistrean a început în 1992. Data exactă este 1-2 noiembrie 1990, ca urmare imediată a „referendumului” din 12 august 1990 în vederea proclamării autonomiei așa-zisei Republici Transnistrene.

Prima ciocnire, cu victime, a avut loc pe 1 noiembrie, pe podul de la Dubăsari, când mor polițiști și civili. Rușii au incitat populația să scoată cu forța organele locale ale puterii din sediile administrative. Bineînțeles, înfricoșății de la București, produși ai celor două experimente Pitești, nu puteau decât să rămână orbi și surzi la cele petrecute în Basarabia. În *Flux*, publicația fiului risipitor Iurie Roșca, găsește un material oferit de Vlad Cubreacov cu privire la o hartă germană din 1930 care pune problema celor 430 de metri, cu ieșirea la Dunăre, Giurgiulești-Reni. Mircea Snegur n-a avut curajul să ceară restituirea Reniului, a întregului braț Chilia, lăsând-o pe seama rezolvării de către Petru Lucinschi și Leonid Kucima, bineînțeles în defavoarea Republicii Moldova. Iar noua echipă guvernamentală de la Chișinău, de după căderea lui Vladimir Voronin, pare la fel de înfricoșată și de rătăcită, confirmând minciunile ucrainene spulberate de numita hartă germană.

Din aceeași perspectivă a experimentelor Pitești, comentează, pe 5 ianuarie, situația *Memorialului Sighet*, în urma unui documentar dialogat trimis de Flori Bălănescu. În mod incredibil, oblăduitorii wieselieni și tismăneni, care ne rescriu istoria și prin muzee, au refuzat rezervarea unei camere speciale pentru martirii din Basarabia și Bucovina. Ana Blandiana, cu educație Pitești II-III, pare a se dedubla în Ana Pauker, după aprecierea unui fost deținut politic. Ideea Memorialului Sighet a venit de la foștii deținuți politici, dar punerea în practică a fost rezervată Anei Blandiana și lui Romulus Rusan, sub privirea atentă a unui rabin. Numele unor martirizați ca Ion Gavrilă Ogoranu și Maria Antonescu au fost scoase din *Memorial*. O eventuală culpabilizare pentru asemenea ciudate cenzurări e pusă, abuziv, în cărucia masoneriei, observă Paul Goma. În realitate, sunt noii ideologi, noii educatori: „Sighetul a devenit o închisoare corectă politic, la Aiud diversivunile se țin lanț, închisoarea Pitești a fost privatizată etc.”. Concluzia: „Marii istorici, ziși ai comunismului, atât din România, cât și dinafara țării, sunt ex-troțkiști, maoiști, comuniști, convertiți chipurile, dintr-o dată, la democrație”. Stéphane Courtois, autorul lucrării *Cartea neagră a comunismului* (1998, tradusă în rom. în 2007) este un fost maoist. În dialogul consemnat de Florin Palas, observația cade generalizator: „În toate țările foste comuniste, nici un om din rândul supraviețuitorilor nu a fost convocat a-și spune cuvântul privind trecutul istoric communist. Singurii care au căpătat dreptul să vorbească sunt urmașii celor care au instaurat comunismul, care au devenit mari analiști și filosofi ai comunismului”.

Ne aflăm oare într-o nouă eră a mistificării istoriei? Cum ar putea fi „iertat” Paul Goma care urmează norma eminesciană „*masca jos de la tot și de la toate*”?

Pe 6 ianuarie, urmează, „în chip firesc”, consemnarea: unul dintre tinerii educați în spiritul „corectitudinii politice”, Daniel Cristea-Enache, îl acuză de „antisemitism”, etichetă re-re-reluată la infinit pentru Paul Goma. Metodă sigură, stalinistă, sub aerul blândeții și toleranței.

10 ianuarie. După ce constată surprinzătoarea „românizare” a numelui noului ministru la Externe, Teodor Baconsky, devenit Baconschi, laudă discursul acestuia despre Basarabia, din 9 ianuarie, prin care trasează României sarcina de a negocia temele litigioase cu Rusia.

12 ianuarie. Monica Lovinescu și Virgil Ierunca lăsaseră casa din Paris statului român, dar nici un guvern, până azi, nu s-a grăbit să plătească taxa de succesiune. Foștii „admiratori” și trăgători de foloase de pe urma Monicăi Lovinescu, Gabriel Liiceanu, Mihnea Berindei, Nicolae Manolescu, Teodor Baconsky, H.-R. Patapievici, Magdalena

Ghica ș.a. au uitat ca de o sută de ani de binefăcătoare: „Ce javre, ce putori, ce troglodiți, ce pipicioși de tustrele sexele!” Cine ar putea ierta asemenea judecată?

13 ianuarie. Ion Caramitru se lamentează că s-a lăsat mințit de soacra lui Mircea Geoană să-i dea certificat de revoluționar. Era scris în ființa lui să se lase mințit, replică Goma: „Ion Caramitru, unul dintre comedianții cei mai imorali, mai puturoși, mai ticăloși, ajunsesse să dea el! – *ceferticate* de revoluționar unor javre comuniste care, până adineauri trăiseră bine-nesimțiti, pe spinarea românilor... nerevoluționari!” Ar putea cei vizați să ierte adevărul?

14 ianuarie. „Haiti: Ce face Dumnezeu acela? Tot nefericiților pământului le cad năpastele pe cap? / Ca și românilor?”

16 ianuarie. Ce surpriză! Îi răspunde Daniela Goma, strănepoată de la Chișinău, fiica nepoatei lui Ionel Goma. Îi va expedia un colet de cărți. Află că justiția din România îi găsește vinovați, după douăzeci de ani, pe Tudor Postelnicu și pe Iulian Vlad. Își reamintește că în 1956 intrase în vizorul Securității, condamnat la doi ani închisoare pentru solidaritatea cu Budapesta. S-a lansat imediat teza că era agent al puterilor străine și iredentiste maghiare. Din acel moment, trebuia răspândită și judecata de valoare că Goma este lipsit de talent, răspândire atât în țară cât și în străinătate (S.U.A., Canada, Anglia, R.F.G.), iar, în Israel, ca „antisemit”, prin Sorin Toma, Iosif Petran, Al. Mirodan, o misie similară primind pentru Occident Edgar Reichmann, Alain Paruit, Alexandra Laignel-Lavastine, iar din 1983 și Mihai Dinu Gheorghiu. Metoda compromiterii a fost folosită de Securitate și împotriva Anei Blandiana, pentru Motanul Arpagic, pentru Vasile Paraschiv (bătut bestial) și Ion Caraion. Despre ultimul, și el cu soție evreică, s-a răspândit zvonul că este informator al Securității. Caraion a făcut pușcărie între 1950-1955 în urma unui denunț al lui Doinaș, apoi între 1958-1964, pentru ca după eliberare să devină el însuși informator, sub imperiul *fricii* inoculate în închisoare. Din nou, eficacitatea extraordinară a „experimentului Pitești”, care, desigur, n-a fost numai la Pitești, ci și în alte pușcării și la Canal.

19 ianuarie. În *Adevărul*, Radu Călin Cristea scrie despre *Amnezia cu premeditare*, în care pretextul principal este *uitarea* Doinei Cornea, după moartea lui Corneliu Coposu, ceea ce a permis revenirea în forță a neocomuniștilor la putere, de la Ion Iliescu la Eba și Prigoană-junior. Adevărat, spune Goma, dar Radu Călin Cristea ignoră ciudățeniile Doinei Cornea, de exemplu, aceea a „complotului” contra lui Nicolae Ceaușescu „pe după gât cu ostașul Cosașu”, apoi venirea alături de Coposu, cel dus de nas de Virgil Măgureanu. Paradoxul e că anticomunistul Coposu nu voia să câștige alegerile, fiindcă nu-i dădea voie Măgureanu. Ba a făcut eroarea capitală să-i respingă, în modul cel mai imoral, pe basarabenii care veniseră să-i ceară sprijin, cu argumentul teribil că „România nu are nevoie de alte milioane de minoritari!” O eroare similară, alături de Ana Blandiana, pe lângă Emil Constantinescu, lăsându-l să încheie nefastul Tratat cu Ucraina. Și iată această uimitoare observație, prinsă într-un chiasm: „Doina Cornea – după decembrie 1989 – a tăcut când trebuia să vorbească și a vorbit *când trebuia să tacă*”. Așa se face că în anul 2000 a îndemnat electoratul să-l voteze pe Ion Iliescu în contra lui Corneliu Vadim Tudor, când adevărul trebuia să aleagă *nici-nici*. Despre continuitatea ideologică Brucan–Tismăneanu, găsește următoarea formulă ironic-amară: „le-a murit Brucanul, iată Tismăneanul”

23 ianuarie. Reține, între altele, opiniile Magdei Ursache despre *Supleantul* lui Petru Popescu, și el un ieșit din „experimentul Pitești II”, ca și observația că zeloși comuniști ca

Sorin Toma, Maria Banuș, Nina Cassian, Petru Dumitriu ș.a. sunt iertați, scuzați și înțeleși de noii ideologi, pe când Mircea Eliade, Emil Cioran, Ion Barbu, Vintilă Horia „rămân persoane *nongratae*, țapi ispășitori ai mișcării”.

26 ianuarie. Se vede intrat în „Zodia Bolii, deși mai potrivit ar fi: a Morții. Singurul «sector» în care mai rezist este *Jurnalul*”. Ceea ce confirmă cu asupra de măsură că *Jurnalul* este chiar ultima redută a lui Paul Goma în bătălia pentru adevărul istoriei românești.

27 ianuarie. Marcat de tragedia unei nepoate de la Chișinău, Elena, călcată de o mașină, după ce înființase acolo Fundația Goma! Să continue metodele kaghebiste? Din *Observator cultural* află că Academia a hotărât să premieze cartea lui Sorin Lavric, *Noica și „Mișcarea Legionară”*, apărută în 2007, la Humanitas. Imediat însă au început atacurile împotriva lui Lavric, prin S. Damian, Laszlo Alexandru, Boris Marian ș.a. Acuzații similare și Martei Petreu.

30 ianuarie. Efect asupra ultimei? Goma consemnează că Marta Petreu aduce un elogiu lui Edgar Reichmann, ideologul originar din România. Mai precizează, în spiritul imaginii din aceste note: „introduc în el (în *Jurnal*, n.n.) ce cred eu că trebuie neuitat”.

1 februarie. Consemnează documente-mărturii ale comportamentului unor evrei din Basarabia, în spiritul *Săptămânii roșii*, documente scoase la iveală în revista *Maluri de Prut*, care este editată, la Huși, de Filiala „Mihail Kogălniceanu” a Asociației Culturale „Pro Basarabia și Bucovina”.

2 februarie. În această zi, Flori Bălănescu a dus la editură *Scrisuri I*. Exprimă dorința să-și redacteze „Testamentul adevărat”, să lase manuscrisele Anei și lui Filip, cu precizarea expresă ca romanul *Culoarea curcubeului* să nu rămână în drepturile lui Gabriel Liiceanu, la Humanitas, sau ale lui Silviu Lupescu, la Polirom. Își aduce aminte de „turnătorii” lui Nicolae Manolescu: „Mă întreb unde se va prelinge Manolescu după ce i se va încheia mandatul la UNESCO: la Uniunea Internațională a Turnătorilor sau în slujba Israelului?”

4 februarie. Despre știrea că Mircea Dinescu trebuie să aleagă între CNSAS și afacerile personale: „Cică Dinescu va fi silit să aleagă una din două. Păcat: ar trebui să aleagă... nici una, măgarul”. Iar la vestea că Herta Müller a protestat împotriva înlocuirii lui Marius Oprea de la șefia ICCMER: „Herta se află în urmă cu cel puțin două războaie – mondiale”. Ea nu știe că Marius Oprea e din aceeași plămadă a educaților în spiritul Pitești. Argumente: a acceptat să fie consilier al lui Vladimir Tismăneanu (care, acum, se debarasează de el, fiind din alt partid politic), a pledat insistent ca Radu Ioanid să fie „holocaustologul” *Raportului Tismăneanu*, mână dreaptă a lui Elie Wiesel, apoi trimisul lui Ion Iliescu și al lui Silviu Brucan la Washington, devenind „coautor al «celor 400 000 evrei uciși de către români»”. Același Marius Oprea a admis că Istoria României sub comunism începe din 1945-1946, cu argumentul că *nu-i momentul să-i supărăm pe ruși*, când, în realitate, această istorie începe în 1940.

5 februarie. Observă că Nicolae Manolescu a ajuns să utilizeze ca „argument” cuvântul *tâmpenie*. Așa a calificat inițiativa lui Al. Florin Țene de a-l propune pe Eminescu pentru canonizare. „Probele” propriu-zise sunt de-a dreptul fariseice și mizerabile: „a trăit în concubinaj, a fumat, a avut sifilis, ce trebuia să mai facă Eminescu ca să merite canonizarea?” Putea gândi altfel un produs al „experimentului Pitești II”? Cum poate un asemenea produs să-l judece pe Eminescu? „Urmez, deci: ce este el, Nicolae Manolescu: un schmecker care s-a descurcat și cu Ceaușescu și cu Popescu-Dumnezeu și cu Vasile

Niculescu și cu Gogu Rădulescu și cu Iliescu și cu Gelu Voican și cu Măgureanu și cu Bănescu și cu... – dar cu cine nu?! – sau este, la urma urmei, cel din oglindă: Monumentul Tâmpeniei la Românul Ardeleano-Oltean?” (În condițiile în care împotriva lui Eminescu există un adevărat război mediatic *politically correct*, propunerea de canonizare rămâne pripită, fantezistă, ușor de direcționat împotriva poetului însuși, când problema principală este demontarea strădaniei dușmanilor săi contemporani de a-l izgoni și din centralitatea canonului literar românesc, cum procedează Manolescu însuși. România nu este pregătită pentru asemenea demersuri, cu atât mai mult, cu cât Biserica Ortodoxă însăși este somată să se conformeze „corectitudinii politice”. Dacă Eminescu ar privi comedia acestui moment din posteritatea lui, ar fi primul care ar protesta împotriva unei „canonizări” religioase! Locul său este în centrul canonului literar, care e laic).

7 februarie. Se exprimă despre memoriile lui Adrian Marino adunate sub titlul *Viața unui om singur*. La întrebarea de ce a lăsat poruncă Adrian Marino ca memoriile să apară la cinci ani după moarte, vine cu inevitabila explicație a *fricii* inoculate de *primul experiment*. A rămas, de aceea, cu trauma însingurării: „vedea în tot și în toate agresiuni îndreptate numai asupra lui. De aceea va fi și cedat, după arestarea pentru «părăsire a domiciliului»”. Soluția e în perfectă consonanță cu organicitatea gândirii lui Paul Goma, trasată aici. Ceea ce nu înseamnă că nu rămâne de explicat enigma acestei adversități dintre două mari personalități ale culturii românești. Ar merita o dezbatere specială.

11 februarie. El însuși este un mare însingurat, ca și Marino. Iar Liviu Cangeopol observă, pe bună dreptate: „drama lui oglindește perfect drama întregii națiuni”. Și adaugă: „Dacă s-ar fi luptat pentru binele său, ar fi existat șanse să fi reușit. (...). Înfrângerea lui Paul Goma este înfrângerea noastră”.

Dar oare Paul Goma este un înfrânt?

Paul Goma va împlini, la toamnă, 75 de ani.

Note

* Alexandru Nicolschi (n. Boris Grünberg la 2 iunie 1915, Tiraspol – d. 16 aprilie 1992, București) a fost un general român de Securitate, care a avut funcțiile de subdirector general al Direcției Generale a Securității Poporului (1948-1953) și secretar general al Ministerului Afacerilor Interne (1953-1961).

** În „încremenirea”, în „darea îndărăt” de la sfârșitul primului mandat al președintelui Traian Bănescu specialiștii deja constată că suntem cu 40 de ani în urma confrăților din Uniunea Europeană! Iar haosul, dezordinea morală și politică au devenit regulă, în cei douăzeci de ani de postcomunism.

*** Cf. Mircea Platon, *Cine ne scrie istoria?*, Editura Timpul, Iași, 2007; Mircea Platon, Gheorghe Fedorovici, *Măsura vremii: îndemn la normalitate*, Editura Predania, București, 2009.

VICTOR NICOLAE

New York

EPOPEEA GOMA

Abstract

The author of this article considers Paul Goma to be one of the most well-known dissidents of the communist regime in general and especially of Ceausescu's regime. He is considered the most remarkable contemporary Romanian personality, with his whole life dedicated totally to the truth and struggle for its restoring. His work represents an essential file in the process of condemning the totalitarian communist regime.

Keywords: marginalization, silence, process of consciousness, complicity.

Săptămânalul în limba română *New York Magazin* a încheiat în 15 octombrie 2008 publicarea serialului *Flori Stănescu în dialog cu Paul Goma*. Redactarea acestor pagini de intense mărturisiri pe rană deschisă a însemnat pentru mine și o foarte incitantă întâlnire literară cu celebrul nostru disident. Nu-l consider ca fiind numai unul din cei mai cunoscuți disidenți ai regimului comunist în genere și ai ceaușismului în special. Am spus: numai! Ar fi multe de adus în discuție și de re-impus pe agenda urgenței. PAUL GOMA este și va rămâne PAUL GOMA – el însuși mai întâi de toate, în vreme ce acele 21 de episoade ale „dialogului”, apărute în revista newyorkeză a comunității românești, au putut fi tot atâtea salve de tun, trase în onoarea celei mai de seamă personalități române contemporane, cu o existență dedicată în întregime adevărului și luptei pentru restabilirea acestuia.

Procesul comunismului românesc

Cine să facă la noi adevăratul proces al regimului comunist totalitar mai bine decât Paul Goma? Condamnarea sa vehementă a început cu mai bine de 40 de ani în urmă, sub amenințarea execuției capitale din partea miliției și justiției politice, în plină dictatură criminală a victoriei socialiste terminatoare. Opera domniei sale se constituie ca dosar esențial. Dacă președintele țării nu și l-a însușit astfel când a trebuit, a fost doar pentru că politicianul român suferă grav de dislexie și iresponsabilitate galopantă. Traseele prezidențiale s-au abătut consecvent de la aspirațiile decembriste, trecând cu gura rânjită până la urechi a „aleșilor” prin terorismul de împrumut, prin barbaria mineriadelor, prin debilitatea responsabilității, până la mitocănia pusă mereu pe scandal și beție... de idei insalubre! Goma nu s-a raliat cu nici unul dintre trădătorii neamului, apăruti în lumina de la capătul tunelului. Și cu sine însuși ar fi intrat într-o contradicție benefică, dacă ar fi fost ales de poporul însetat de dreptate ca președinte al României, după soluția Havel sau Walensa.

Revoluția furată prin gaura din steag

Cu o luciditate ce radiografiază adânc aparențele, Paul Goma nu a cedat sub presiunile mincinoase de după 22 decembrie, când s-a călcat triumfalist, rânjit, peste mormane de cadavre. Frica a pătruns iarăși în oasele românilor, sub prelungirile comunistoide ale erei post-eră. Înșelați diabolic prin efecte de iluzionism, puși să ne lovim orb între noi, manevrați sadic, înfuriați pe partea cea mai bună din sufletul nostru, ne-am trezit chinuiți de decepții din ce în ce mai devastatoare. „Cu cine în frunte, vorba cântecului? – se întreba Paul Goma. Cu tovarășul Ion Rânjitorescu? – Criminalul care, după ce i-a asasinat pe Ceaușești în taină, a ucis și speranța în o meritată deschidere a țării, de două ori – prima, prin „alegerea” din 20 mai 1990; a doua, prin efortul spectaculos al intelectualității române, cea anticomunistă din moși-strămoși, cu ținere-de-minte egală cu a bolovanului, pe scurt, elita nației, chemînd patria la *re*-alegerea tovarășiei-sale... Liiceanu, Patapievic, Pleșu, Blandiana, Doina Cornea, Adameșteanu, Manolescu, Șușară, Mihăieș, Leonard Oprea... toată drojdia cea vestită a Balcanului și Carpatului, prin șantajul debil: «Decât o dictatură de dreapta (citește: decât C.V. Tudor), mai bine o democrație suedeză (citește: re-votați-l pe Iliescu, să ne țină el pe burtă, în noroi, într-o dictatură bolșevică!) – în loc să-i trimită pe amândoi, „unicele alternative”, în borțile de unde ieșiseră. Cu interludiul catastrofal Constantinescu, activețul de partid, împins în față de nesfârșitul strateg Coposu, de ideoloaga Blandiana, de politroaca Zoe – cel secundat și la toaletă de «domnul Măgureanu» (așa i se adresa Liiceanu bestialistului sec’ în primele luni ale anului 1990)...”

Paul Goma s-a delimitat imediat de toți intelectualii aserviți noilor satrapi, veniți cu grămada pentru a fi împinși în față de păpușarii loviturii de stat. Prea mulți cabotini guralivi și regizori înarmați până-n dinți, prea mulți nebuni, șarlatani și saltimbanci violenți umpleau scenele crimei, conform scenariului impus din culisele acestui spectacol macabru. O speranță diformă, renăscută prin forcepsare, întoarsă pe dos, sufoca detaliul revelator. Nu și pentru analistul fin Paul Goma: „În clipa în care s-a difuzat «casetă lui Voican» prezentînd «procesul și execuția Ceaușeștilor», am fost sigur: «Revoluția română» – pentru care muriseră atâția oameni, fuseseră incendiate Biblioteca Universitară și aripa găzduind Muzeul Palatului Regal – nu era nici revoluție, nici română. Opinie pentru care am fost reprimandat în gura mare, a doua zi, pe culoarele «Europei libere», biroul parizian, de Monica Lovinescu: «D-ta și cu celălalt basarabean, Lupan, calomniați revoluția noastră, pretinzînd că este un putsch rusesc!». Atunci, Paul Goma ne-a reamintit și amănuntul de la baza oricărei propulsări în arena publică bucureșteană, cea eroică, artizanală prin voie de la noua jupânime neo-securizantă: «Victor Lupan (...) mare reporter la *Figaro Magazine* fusese în România, în jurul datei de 23 decembrie 1989, găzduit fiind de prietenul său Caramitru (anti-comunistul recitator la televiziune, cu stropi, al versurilor păunești slăvindu-l pe Ceaușescu, viitorul ministru al «revoluționarilor» constantinești), care telefonase în prezența lui Lupan unui «Nicolae», invitîndu-l să vină și el «la revoluție». Lupan îl întrebase pe care «Nicolae» îl poftise la revoluție: pe Breban? Nu pe Breban, ci pe generalul Pleșiță, îi răspunsese Caramitru, senin”. Unde erau Caramitrii buni de gură și de umplut noua distribuție a cercului fără pâine erau și amicii lor, din gangul sinistru al Pleșiților! Dar amicii lui Sergiu Nicolaescu, cel îmbrăcat în combinezon negru, de terorist-șef, cu eșarfă albă la gât? Dar amicii lui Dinescu, ai Blandianei, ai lui Buzura, ai lui Pleșu...?

Scriitorii și minerii

Aflat și eu pe cărările exilului, mai ospitalier cu mine decât propria mea casă ce mi s-a furat prin Justiția Română cu judecători legați la ochi, m-am liniștit la gândul că aș mai fi unul dintre mulții scriitori români, unionați sub ascultare manolesciană. Acum, nu prea îmi mai apare limpede ce înseamnă asta, scriitor român, și nu știu nici dacă lui Paul Goma, mai ales lui, i s-ar mai potrivi această calitate devalorizată – poate doar o alta, inventată special pentru domnia sa, care să-l delimiteze net de toți confracții trădători, lași, lacomi, fanfaroni, răzbunători, dați și peste cap pentru a-l lichida prin omisiune, prin învinuire perfidă, prin înfometare. Iată ce simțea familia Goma în timpul grevei minerilor din 1977: „Ana și cu mine eram bolnavi de rușine: Unde ne sunt scriitorii, să ia apărarea nescritorilor? Mai cu seamă că aceia erau mineri, iar, de pildă, Marele Bogza devenise autor clasicizat și prin *Mineri și cărbuni în Valea Jiului*. Ce făcea el, Geologza? Dar Marele Marin Preda? Puii *Moromeților* ajunseseră și la minele de cărbuni... Dar Ditamai Jebeleanu, acela carele «în neagra ilegalitate», ca gazetar, îl apăraseră pe un oarecare ucenic, ajuns ditamai Conducător? De ce nu cârteau aceste «conștiințe»? De ce nu cârâiau în front? De ce nu erau ceea ce ar fi trebuit să fie?” Scriitorii de prim plan cincinal, recunoscuți și onorați pe statele de plată ale partidului, părinte dirigitor, nu mai aveau deloc demnitatea menirii lor. Dar greviștii, spaima regimului? Ce ne mai spune Goma despre ei: „Minerii (din Valea Jiului) constituiau și atunci – deși revoltați – un «detașament al clasei muncitoare», auxiliari ai Aparatului Represiv. Își dovediseră fidelitatea față de regim participând la «contra-manifestații», în echipe de aplaudaci la fiecare «măsură», la fiecare discurs al tovarășilor de sus; în «echipe de șoc» la adunarea cotelor; la campania de colectivizare, purtată cu violențele cunoscute; la «lămurirea» (citește: amenințarea) locuitorilor din preajma frontierei cu Iugoslavia și cu Ungaria să fie vigilenți, să denunțe orice ins suspect care ar fi riscat să «treacă»; la paza deportaților de pe frontiera cu Tito, în 1951, adunați în vederea trimerii lor în Bărăgan; la «pacificarea» studenților din Timișoara, în 1956-57-58... minerii fiind «mereu-gata» de a da o mână de ajutor Securității în oprimarea fraților și părinților lor nemulțumiți”. Ar mai fi de pus în seama continuității acestui „eroism mineresc” doar tăierea capului de bucureștean, cu toporul, în zilele mineriadelor lui Iliescu, cel cu mască umană printre florile de mină.

Gărzile inverse

Pe frontul încă însângerat al Drepturilor Omului, odată cu prăbușirea comunismului falimentar în țările Europei Centrale și de Est, celebrul disident Paul Goma a trecut cu aceleași consecvențe și înverșunări, de la problemele de drept, la cele de morală și mai stringentă. Inamic înveterat al falsificării comandate, în plină nebuloasă a conștiințelor momite, prin fiece act re-memorator, Paul Goma impune păstrarea vie a memoriei ultragiante până în zilele noastre. Obișnuit să lupte de unul singur, după ce toți lupii din jur și-au schimbat părul, sub aceeași mângâiere a noii stăpânirii, Goma menține încă trează mișcarea ce-i poartă atât de nobil numele. Refuzând cu încăpățănare orice implicare strâmbă, orice compromis sau colaboraționism mascat, Goma impune în continuare delimitarea de neocloaca fetidă, ce i-a înghițit rând pe rând prieteni pentru care nu și-ar fi precupețit jertfa, ca Monica și Virgil, Niki, Blandiana, Gabriellii Dimisianu și Liiceni. Loviturile venite dur din partea lor, concentric, l-au luat mereu prin surprindere și i-au pricinuit imense dureri sufletești. Unul ca Papahagi, ajuns ștab, ștabou, i-a sabotat apariția celor *PATRU DIALOGURI*. Sorescu i-a distrus șpalturile romanului *GARDA INVERSĂ*. Iar Liiceanu i-a retras din librării *CULOAREA CURCUBEULUI* ca să o dea la topit.

Nerostirea adevărului prin topirea cărților

Scrierile lui Paul Goma nu mai apar în România, decât accidental, mutilate, împiedicate la difuzare, date la topit sau cumpărate, tot tirajul, spre a nu mai ajunge la cititor. Ele sunt aproape interzise, deși tot ce au „divulgat” faptic nu se mai particularizează ca „secrete de stat”. Conform noilor cerberi elitizați, pericolul cel mare s-ar ascunde în „*adevăruri-care-nu-trebuie-sc-rostite*” astăzi. Nu încă, n-ar fi tocmai momentul oportun! Oricărui alunecări înspre adevăr și revendicare firească, li se preferă oficios scufundările în lirismele facile, în neprofunzimile așa-zis progresiste, în făcăturile bulevardiere, în manelele înlănțuite, dezlănțuite, în experimentările cotate fals ca fiind postmodernist-minimaliste și în pornografiile sadea, prezentate ca mișcări de emancipare: „Ceea ce au semănat de-a lungul cruntelor decenii siberiene Manolescu, Crohmălniceanu, M. Martin, I.B. Lefter, Cărtărescu... se culege acum, după 20 ani de libertate: o curată post-literatură. Și, «din partea casei», limba română practică, nu ca «înainte de revoluție» de ciocănari și de cizmari (...), ci ca acum. Și nu doar de către «politicienii democrați exprimându-se prin interjecții, râgâituri, bășinături, înjurături, acestea plurisilabice – ca niște derbedei-ai-zilelor noastre, care nu au deschis o carte în viața lor, ci și de jurnaliști-de-frunte, de animatori de televiziune, iar de curând de o odraslă prezidențială, cea cu succesele...”

Pentru Paul Goma, „Raportul final de condamnare a comunismului...” nu-i decât o „capodoperă a cuplului Tismăneanu-Băsescu, editată la Humanitas-BMW de cobilțarul poligraf Liiceanu”, plină de minciuni monumentale și de anticeaușisme marcate „de ura clanului Tismenețki împotriva clanului Ceaușescu, înlocuitorul moskoviților veniți-pe-tanc”. Paul Goma nu a denunțat sistematic numai crimele activiștilor, milițienilor sau securiștilor, ci și lipsa de demnitate, de solidarizare a intelectualității cu cei care îndrăznesc să arate direct spre suferințele de tot calibrul, ce au inundat țara. Complicitatea cu orice fel de tiranie emite interdicție. Cinstea terfelită prin asentiment se simte mereu amenințată de acuzația necruțătoare. De aceea drumul lui Goma spre opinia publică trebuie cu orice preț barat. Se continuă doar procedura instrumentată încă din anii '70, printr-o decizie pur politică, reactivată, readusă la zi. Rezistenții prin consimțirea ticăloșiei lor sunt mai activi ca oricând.

„Paul Goma este un erou, de aceea s-a comportat ca un erou – însă noi suntem oameni normali...” a spus Blandiana la Universitatea Sapienza din Roma, în mai 1991. Iar Adameșteanu, Mălăncioiu și Doinaș au preluat dulcegăria jubiland. Atribuirea cu gingășie a „eroismului” ascundea intenția perversă. Eroului i se făcea o nedreptate ticăloasă: era exclus blandian din rândul celor normali. Și insulta l-a afectat foarte tare pe Paul Goma, împins dureros într-o categorie a antinormalității. O nouă generație de patapie-vicii, de mungioaice, de morari și ungureni lustruiți, a proliferat în apogeul îngenuncherii noastre culturale. Normalități anormale preiau agresiv, sub semnul nerușinării sfruntate, tot ce-i mai rău în tradiția înjosirii românești. Interziceți-l pe Paul Goma în continuare! Topiți-i cărțile deja apărute și mutilați-i toate ideile! Numai așa veți arăta tuturor că nici nu-l meritați de fapt!

Testul Goma

Profesorul ambasadorizat N. Manolescu are ambiția grafomană de a ne pricopsi bibliotecile cu o *Istorie critică a literaturii române* apărută în 2008 la Editura Paralela 45, în 1.530 de pagini prost legate. „Nu am scris Sfintele Scripturi. Am scris o carte menită să aducă bucurie cititorilor, idei noi, să-i supere și să-i enerveze, uneori, și

care trebuie luată ca atare...”, și-a făcut astfel reclamă autorul, la vânzarea volumului său în cadrul Târgului Gaudeamus. De la „Istoria literaturii române de la origini până în prezent” a lui George Călinescu trecuseră 67 de ani și toți cei ce se încumetaseră a produce astfel de „istorii” între timp nu trecuseră de faza incertă a improvizațiilor. Printre Piru, Rotaru, Micu sau Alex. Ștefănescu, megasperanța Manolescu strânsese autoritate cât să pretindă o evaluare specială ca istoric literar, derogat de competența cercetătorului solid. Validarea i s-a efectuat printre precarități simpatetice, ce nu asigurau din start decât aventurismul prin fenomenul nostru literar. Postmodernismul mioritic, lasciv, incipient, prost înțeles și-a presărat iar riscurile și capcanele. Atu-ul cronicarului format în vremuri tulburi consta tocmai în implicarea lui selectivă într-o literatură amalgamată, izolată, schizofrenizată... cea din marginea comunismului feroce. Or, tocmai aici ambiționatul Niki a clacat lamentabil și eminent foiletistic, înglodat mândru în avatarul unui eșec îndelung așteptat. Lângă Maiorescu, Călinescu și Lovinescu, încă nu-i loc de un al patrulea. Privind pe Eminescu și Creangă cu superficialitate scandalosă, N. Manolescu își axează păreristica pe elogiul unei așa-zise „critici caleidoscopice”. Conform impresionismului său cârpăcit gazetărește, istoricul caleidoscopizat consideră că nici Paul Goma n-ar fi prea demn de luat în seamă, consemnat extraliterar că „își confecționează o biografie de rezistent și martir al comunismului”. Și locul martirului confecționat ar fi numai în ultimul capitol al „Istoriei critice...” rezervat pentru „Memorialiștii de ieri și de azi”, unde Goma este plasat intenționat după Norman Manea. Puțin a mai lipsit să nu fie trecut la „etc”. Niki al Monicii devine astfel un alt soi de negator, împingând tot ce s-a afirmat elogios despre scriitorul Paul Goma în presa occidentală sub semnul denigrant al politico-ideologicului. Nu a mai contat pentru obscurul critic european N. Manolescu reînnoirea sinceră și în forță a interesului datorat pe-atunci lui Goma pentru întreagă voga-literatură română, asfixiată patriotard în țară, în editurile călărite de activiștii de partid, schilodită de cenzura ceaușistă, ce tăia în carnea vie a culturii neobediente. Aproape necunoscută în occident, ignorată, ea rămăsese complet „desculță” prin bibliotecile sărace ale ambasadelor de pe vremea lui Zaharia Stancu. Iar Mircea Eliade, Eugen Ionescu sau Emil Cioran nu erau percepuți ca scriitori români. Dieter Schlesack „critica” astfel romanul *Ostinato* în „Frankfurter Allgemeine Zeitung”: „Trecutul descris de Goma vizează atât de evident prezentul, încât trebuie să te temi că acest prezent ar putea plagia chiar cartea lui Goma, aruncându-l cu autoritate, din nou, într-o celulă. Este vorba de un test din exterior în ceea ce privește limitele conceptului cultural interior...”. Și acum e vorba tot de un TEST pentru limitele culturale interioare. Numai că N. Manolescu nu-l vede. Nu-l trece. Și își ratează rolul de istoric literar, chemat la consacrarea valorilor unei întregi perioade a nedreptății sistematice. În lipsă, Goma afectează definitiv „Istoria critică...”, și mai superficială așa, și mai capricioasă: istorie a unei literaturi citite pe sponci. Nici gălăgiosul „Raport final de condamnare prezidențială a comunismului... fără comuniști” nu a avut o altă soartă. I-a lipsit tocmai semnătura garantă a lui Paul Goma. Din ditamai aceste monumente de mucava, ce se voiau rezistând prin timp ebrietat și în spațiu locativ dâmbovițean, s-a ales repede doar moloz textualifer. Ele trec, Paul Goma rămâne. Eu tot pe el îl cred când am vreo nedumerire asupra scriitorilor noștri „ca brazilii”, cei contemporani Manolescului, sau când caut verdictul corect într-un proces de încriminare a toporului comunist cu coada lui, cu tot.

Așa se scrie istoria neistoricizată

În schimb, scrierile lui Goma sunt presărate cu numeroase referiri la Manolescu. Delimitarea între cei doi este abruptă. Așa reiese și dintr-o pagină a *Jurnalului* lui Paul Goma de pe Internet, scrisă în 15 februarie 2009. Fără a-i urmări „opera”, doar viața, Goma recunoaște că nu l-a „înghițit” niciodată pe Niki al Monicăi, cel ce are mereu câte ceva de ascuns, apucătură trădată și de mersul lui cu vârfurile picioarelor spre înăuntru, „cu tălpile în accent circumflex”. Goma adaugă și că Niki face parte dintre cei „care cunosc un singur mod de a «dialoga» cu colegii: «Te distrug!» – or eu nu aveam știre de această manieră de a-i iubi pe confrăți. Acum știi. Și, pardon, bonsoar: puțin îmi pasă, nu jucăm în aceeași categorie – Manolescu face parte din a turnătorilor. Eu, din cea a turnaților”. Și Paul Goma mai spune ceva despre ahtierea „turnătorului ordinar” după ambasadoriatul UNESCO, antedezinat cu aceeași delăsare ștaifată și de „generalul Hăulică”: „...Manolescu, pentru a pune laba cu orice preț pe postul de ambasador UNESCO, s-a aliat cu Zalis, cu Boris Mehr-Marian, cu M.D. Gheorghiu, cu Taubman, cu Rodica Gordon (dar cu cine nu se aliase Niki al Monicăi?, până și cu socotitorul Gârbea și cu Marta Petreu, și cu alți ardeleni, tot unul și unul pe la coloana vertebrală pierdută la bătrânețe, ori ne-avută nici la tinerețea-le mândră), în care scop decisese legionarizarea lui I.L. Stoiciu și antisemitizarea mea!”. O nemărginită lehamite a pus stăpânire pe Goma: „Mi-i greață de boacele lui Boc, de anticomunismul lui Buzura, de blandianismul atotprezent al Arpagicăi (...) de sălciismul (nu cumva: salciitatea?) gânditorului Pleșu – azi și mâine”. Paul Goma izbucnește: „Uite cu cine pierd eu timpul: cu rahați ca Manolescu, Gârbea, D.C. Mihăilescu și alți analfabeți, la care-i adaug pe membrii muți ai Uniunii care au încuviințat judecarea mea pentru ‘antisemitism, pe motivul că... (am mai spus-o de o sută de ori, am s-o mai spun și după decesul acestor putori fără coloană vertebrală) afirmasem că Israelul este un stat rasist, apartheidist, terorist, judecând după «dragostea» cu care îi tratase pe băștinașii Palestinieni, din 1948. Nu s-au confirmat spusurile mele... «calomnioase», de atunci? În ultimele războaie, cel din Liban și cel din Gaza?”

La New York, în Galeria Română, după ce s-au pângărit cu un an înainte simboluri sfinte ale poporului evreu, în octombrie 2009 s-a lansat cartea „Inventing the Jew. Antisemitic Stereotypes in Romanian and Other Central-East European Cultures” by Andrei Oisteanu. „The gap between the conception of the ‘imaginary Jew’ and the ‘real Jew’ is a cultural distance that differs over time and place, here seen through the lens of cultural anthropology”, se specifica în programul Institutului Cultural Român din Manhattan. Având rolul de promovare a adevăratelor valori românești, Patapievici și Institutul Cultural Român nu pierde nici un prilej de a supune atenției generale „an unflinching look at Europe’s darkest secret”. Imaginea României – nu-i așa? – are numai de câștigat din aceste inițiative reunite cu încăpățănare! Până la descăpățănarea lor, desigur.

Celebrului Paul Goma, revistele culturale îi refuză polemicile. Liicenii topitori de cărți, Pleșii lansatori de Pațachievici, Adameștencele obstinate și Blandienele arpagicizate îl ocolesc. Iar criticii păstrează tacit tăcerea. Este poate mai bine așa, decât să se tot falsifice demențial impresii. În ciuda lor, „Marginalizatul” de la Paris este mai prezent decât oricând prin scrisul său viguros. Și aici se deosebește de congenerii înapoiți, folosindu-se de computer ca de o armă mereu încărcată cu cuvinte de foc. Forța sa este „netacerea” asupra adevărului cu toate resursele fizice ce

i-au mai rămas. Încă refugiat politic, se dovedește a fi cel mai deplin cetățean român. Deține un uriaș arsenal de date exacte, supuse oricând necesității relevante, până la declanșarea realului proces public al comunismului și comuniștilor, la fel de util ca și un iminent proces postcomunist al postcomuniștilor. Vitregele vremuri s-au reîntors amarnic în matca lor.

În căutarea omagiului național

Cine să-l mai omagieze în țara lui pe Paul Goma? Președinția? Mitocanul suprem bișnițarea blugi prin port când Goma suferea supliciul în beciul de la Rahova. Parlamentul este ocupat cu furatul voturilor și al pensiilor. Uniunea Scriitorilor este condusă de N. Manolescu. Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului este investigat de Tismăneanu, iar înaintea lui a fost acolo, la controlul memoriei prin mancurtizare, Oprismăneanu. La Academia Română e plin de Buzure. La Institutul Cultural Român, domnesc Patapievici, Mihăieș, Liiceanu, Pleșu. La Teatrul Național București, Caramitru. Peste „memorialele durerii”, Blandianele. La ce fel de omagiere se pricepăștia și astea? La aruncatul în Goma cu bucăți din propria sa statuie, fiindcă nici o faptă bună nu trebuie să rămână la noi nepedepsită. Românii se cred europeni într-o Românie legată ombilical de Republica Moldova și Transnistria. Paul Goma se află oriunde ar fi mai acasă decât oricând. Nimeni nu-i poate acorda azi o tricetățenie română pe deplin meritată. Nimeni nu a făcut mai mult decât domnia sa în numele României Mari.

Paul Goma a împlinit 75 de ani.

LA MULȚI ANI, DOMNULE PAUL GOMA!

Și să fie cât mai mulți, cu cât lupta și curajul de care ați dat dovadă vor fi preluate și duse mai departe prin veac!

MARIANA PASINCOVSKI
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava

RECEPTAREA PROZEI LUI PAUL GOMA.
IDEOLOGIE ȘI LITERATURĂ

Abstract

Having gathered unanimity about his work as a dissident, Paul Goma's critical reception has experienced an unbroken string of prejudices, all at the expense of the author, bringing an aesthetic damage to his works by minimizing its importance, silencing and even excluding it from the literary life. Contested by some people and praised by others, Paul Goma is still an unsolved "case". The abuse of opinions produced by the diarist's vitriolic pen, in recent years, rose extensive controversy, which caused a phenomenon of rejection that tends to generalize. Reported by the literary criticism, the attitudes challenging the transformation of his work into a mere paper work to the detriment of the aesthetic interest, contribute to the renewal of critical perspective on Goma. The author wishes, in fact, to be considered a writer, perceived, therefore, by appropriate means, as it happened in the 90s', but this time for an indefinite period, without implying dissident's name. Taking into consideration these views, we believe that a change of critical tools could balance the reception of such a controversial author, giving back to Romanian literature a great writer whose work is full of literarity even in the fiercest pages of the journal.

Keywords: reception, ideology, biography, exile, dissident, literature

Jurnalul unui solitar

Devenit un personaj în viața publică românească înainte de a se impune ca scriitor, Paul Goma a împiedicat receptarea favorabilă a operei, „proza sa fiind acoperită, din păcate, de zgura reacțiilor furibunde la scrisorile și opiniile lui politice” [1, p. 195]. Fără a exista o cale de mijloc în raportare la cazul său, se ajunge la negarea oricărei relevanțe estetice a cărților (considerat autorul unor „volume de o calitate submediocră”, după cum afirmase Bianca Balotă în revista „22”, nr. 19), iar înțelegerea „tirurilor-Goma” este produsă de publicarea celor trei volume ale *Jurnalului* (Editura Nemira, 1997).

Stricându-i definitiv autorului „relativa stare de nonbeligeranță” cu literatura, dezvăluirile și acuzele *Jurnalului* au iscat ample proteste și contestări, puțini fiind cei care au riscat, atrăgându-și o antipatie aproape generalizată, să-și manifeste susținerea. Printre aceștia îi numărăm, totuși, pe Dan Petrescu, Liviu Antonesei, Liviu Cangeopol, Luca Pițu, Laszlo Alexandru, Dan Stanca, Mihai Zamfir, Radu Adulescu, Dorin Tudoran, Elvira Iliescu... [2, p. 26]!. În privința contestatarilor, numărul este, desigur, mult mai mare, aici încadrându-se D. C. Mihăilescu, G. Pruteanu,

G. Adameșteanu, A. Cornea, Alex. Ștefănescu, Ioana Pârvulescu, Gabriel Dimisianu, Geta Dimisianu, Buduca, Groșan, Iorgulescu, Bianca Marcovici, Pleșu, Bianca Marcu-Dumitrescu-Balotă, G. Grigurcu, N. Manolescu, Zăciu, Alain Paruit, Țepeneag, Daniel Cristea-Enache, Alexandru George ... [2, p. 26], autori pe care Paul Goma îi trece în revistă în *Bio-Bibliografia* sa din 2006.

În urma publicării *Jurnalului* din 5 februarie 1997, atacurile și precizările nu au întârziat să-și facă apariția. Astfel, în revista „22” din 18-24 februarie 1997, Monica Lovinescu publică textul intitulat „O precizare la Jurnalul lui Paul Goma” în care va scrie: „Îmi pare rău că l-am cunoscut pe Paul Goma”. Nu altă părere aveau să ilustreze și articolele lui Alex. Ștefănescu, Daniel Cristea-Enache, G. Pruteanu, dar și Ion Simuț.

Alex. Ștefănescu, după ce neagă valoarea operei lui Paul Goma, considerând că „nu are mare valoare ca scriitor și că nu este în nici un caz un Soljenițin român” [3, p. 645], trece la discutarea fragmentelor de jurnal: „Treptat, însă, și mai ales datorită fragmentelor de jurnal publicate în diferite reviste, a început să-și facă loc ideea că scriitorul este mai mult vindicativ decât justițiar și că mai și manifestă o predilecție pentru vulgaritate. Această impresie a fost definitiv și dezastruos confirmată de *Jurnalul* în trei volume (...). În paginile *Jurnalului*, vanitatea autorului ia forme maniacale, iar plăcerea de a-i culpabiliza pe contemporani devine un fel de orgie a maculării oricărui prestigiu” [3, p. 646]. În concluzie, „statuia” lui Paul Goma s-a prăbușit, lăsând un gust amar „personalităților” care „în zadar i-au făcut de gardă”.

În aceeași accepțiune cu Alex. Ștefănescu își scrie articolul și Daniel Cristea-Enache. Intitulându-l *Cazul Goma* (apărut, mai târziu, în volumul *Concert de deschidere* [4, p. 179-181]), autorul critică ultima „ispravă” a prozatorului, considerând că „în urma apariției *Jurnalelor* „atodemascatore”, atât talentul, cât și marea forță creatoare ale lui Paul Goma s-au risipit – vai! – precum fumul” [4, p. 179]. Ceea ce se observă, însă, de pe poziții obiective, e că acest *Caz Goma* este complementar unui caz al *receptării* lui Goma – o receptare perturbată de criterii extra-literare, dimensiunea politică primând asupra celei estetice, „Paul Goma atribuind artei o valență pur *instrumentală*”. Iar aici ne despărțim de opinia lui Daniel Cristea-Enache, considerând că „e vorba mai degrabă de un proces de hieratizare a scrisului prin renunțarea conștientă la fiorituri de suprafață în avantajul remanenței dimensiunii substratic-etice a acesteia. Asta nu-l împiedică pe Goma să rămână, chiar și în scrisul diaristic, așa cum îl definește Arrabel: «*un foarte mare poet*»” [5, p. 88-89].

Cât despre George Pruteanu, trebuie să subliniem că, spre deosebire de ceilalți critici literari, este primul care „comite nelegiuirea” de a pune în discuție moralitatea lui Paul Goma. Fără a reciti manuscrisul ca să nu-și formeze „o umoare neagră pentru această prezentare”, Paul Goma este văzut „într-o situație care poate fi calificată, eufemistic, drept gravă **debusolare morală**” [6, p. 13]. Alte exemple aduc acuzații grave fiind, și acestea, lipsite de argumente: „Privesc la spectacolul erupțiilor de umoare neagră ale lui Paul Goma ca la o tristă anomalie a naturii umane. (...) ansamblul e de o falsitate monstruoasă. Percepția și «analiza» morale ale lui Goma, în privința scriitorimii române, depășesc fantasmagoricul spre a păși cu hotărâre în maladiv. (...) Luciditatea etică, descernământul axiologic și, până la urmă, simpla bună cuviință l-au părăsit pe Paul Goma în secrețiile, nocive sieși, ale unei conștiințe tulburi” [6, p. 13].

Mai puțin radical decât colegii săi se arată a fi Ion Simuț. Duplicitar în intervenția pe care o face, deși îl apără pe scriitorul de talent care este Paul Goma, el nu ezită, totodată, să formuleze enunțuri denigratoare la adresa acestuia, ba, pe alocuri, să fie chiar și ironic: „Domnule Paul Goma, zâmbiți, vă rog, mai mult și... dezinteresat, pentru că (știți bine) nu există un singur fel de zâmbet politic; fiți mai îngăduitor (deși acum e un pic prea târziu) cu posibiii prieteni, fiți mai destins, mai generos: nu se poate să le distrugeți chiar toate iluziile celor care au sau pot avea încredere în dumneavoastră!” [1, p. 194].

În privința publicării *Jurnalelor*, criticul literar, fără a găsi alt vinovat decât prozatorul însuși în receptarea nefavorabilă a operei, constată: „Cred că publicarea jurnalului este cea mai mare eroare făcută de Paul Goma în întreaga sa carieră literară, eroare concurată, în sectorul politic, numai de avansarea gratuită a candidaturii la președenția României. (...) Lucrurile au evoluat în defavoarea sa, datorită inflexibilității neproductive și, mai ales, datorită imobilității pariziene. Cred acum și eu, deopotrivă cu alții, că Paul Goma este, în mai mică măsură decât altădată, un Soljenițan român...” [1, p. 200]. Astfel stând lucrurile, ceea ce-i mai rămâne scriitorului de făcut este „să se resemneze cu gândul că numai posteritatea îi va face dreptate, din moment ce a ales să-și deteste contemporaneitatea”. Firește, nu tot ceea ce scrie sau afirmă Paul Goma trebuie acceptat în mod automat, fără spirit critic. Este normală apariția unor puncte divergente în receptarea acestuia, însă de această situație nu se poate face vinovat doar prozatorul și, mai ales, nu putem să nu avem credința că, pe măsura epuizării justițiarismului orb, cărțile lui Goma vor fi recitite și comentate, fără a aștepta verdictul posterității.

O altă afirmație a lui Ion Simuț care trezește suspiciuni este că „Paul Goma are prea puțini cititori, din moment ce părți importante din tirajul unor cărți au trebuit date la topit” [1, p. 199]. De fapt, dacă e să dăm credit opiniei lui Alexandru Laszlo, „această frază conține o stupefiantă doză de rea-credință, dublată de o la fel de mare minciună” [7, p. 88]. Departe de a fi părtași la acuzația criticului literar, trebuie, totuși, să recunoaștem că până în prezent au fost distruse trei titluri ale scriitorului, fără ca cititorii să fi avut acces la ele:

1. Este vorba despre volumul *Gardă inversă*, cules la Editura Scrisul Românesc de la Craiova, la începutul anilor '90, după care, atunci când opiniile lui Paul Goma despre noua putere politică nu mai conveneau, la dispoziția lui Marin Sorescu, plumbii au fost topiți, fără ca volumul să fi fost imprimat și distribuit.

2. O altă carte este *Culorile curcubeului*, apărută la Editura Humanitas din București și care, la dispoziția lui Gabriel Liiceanu a fost retrasă din librării și depozitată doi ani de zile, după care a fost trimisă la topit.

3. În final, *Patru dialoguri* de Paul Goma cu Florin Ardelean, Ruxandra Cesereanu, Al. Cistelean și M. C. Oros trebuia să apară în 1993-1995 la Editura Echinoc din Cluj, condusă de criticul Marian Papahagi. Obținând o subvenție Soros, editura a cules volumul după care, fără a mai restitui banii, a amânat publicarea. Autorului, desigur, nu i-a fost oferită nicio explicație în acest sens.

Astfel stând lucrurile, trebuie să transferăm vina dinspre scriitor spre editorii care au abuzat de prestigiul și cărțile lui Paul Goma, la fel cum de vină pentru boicotarea operei ar fi cei care au instituit boicotul, și nu autorul însuși. Din păcate, prea tensionată pentru a putea fi judecată cu luciditate, atmosfera creată în jurul prozatorului basarabean nu poate duce decât la o contestare drastică, soldată cu negarea oricărei relevanțe estetice a operei.

Aceste semnalări ne confirmă faptul că cele trei volume ale jurnalului au reușit să scandalizeze viața literară prin opiniile ireverențioase cu care sunt taxați scriitorii români. Revendicându-și, în numele unei atitudini etice, un loc privilegiat într-o ierarhie estetică, cum a fost acuzat de mulți critici literari, făcându-și un obicei din demontarea tabuurilor, persiflarea sensibilităților necritice, chiar și satirizarea idolilor, cum l-au caracterizat alții, Paul Goma își atrage de la sine o sumă de defecte care deranjează. Conștiință a unei epoci infernale, autorul alege o cale extremă, începând războiul cu Liiceanu, apoi cu Grupul pentru Dialog Social, revista „22”, Fundația Culturală Română, „Dilema”, „România literară” și, în cele din urmă, cu aproape tot exilul. Încheind cele trei jurnale cu un index de nume, de la Gabriela Adameșteanu la Eugen Barbu, de la Nicolae Manolescu și Ana Blandiana la Andrei Pleșu și Dorin Tudoran, „Paul Goma rămâne un spirit solitar mai ales din cauza aspririi tăioase a judecăților sale”. Cu toate acestea – continuă Alexandru Laszlo, având certitudinea valorii lui Paul Goma – „dacă su analizate cu onestitate (și fără complexe de culpabilitate) ideile promovate de el, este imposibil să nu se recunoască profunda lor întemeiere și îndreptățire. Chiar dacă pot provoca rezerve unele violențe stilistice de suprafață ale scriitorului sau unele exagerări de amănunt, este de neevitat admiterea coerenței sale conceptuale” [7, p. 109].

Paul Goma antisemit

După ruptura pe care o produce publicarea *Jurnalului* de la Editura Nemira, urmează un șir de evenimente care, prin amploarea lor, îngredesc libertatea scrisului, Paul Goma trebuind acum să se apere și să se justifice.

În 1998, „România literară” publică, în numărul din 2-8 decembrie, un editorial semnat de Nicolae Manolescu, „Adio, domnule Goma!”, în care șeful revistei, ca urmare a două texte trimise – „un articol consacrat aniversării recente a revistei și o scrisoare către dl. Gh. Grigurcu, replică la un comentariu al colaboratorului nostru” [8, p. 1] – îl anunță că nu va publica niciodată în revista sa: „[...] Ei bine, iată, îndrăznesc eu și-i comunic dlui Goma pe această cale că nu-i voi mai publica un singur rând în *România literară*, câtă vreme articolele ori scrisorile d-sale, emanând mirosul ranced al frustrării, vor continua să injurieze și să mintă” [8, p. 1]. În încheierea articolului, Nicolae Manolescu subliniază: „Dl. Goma a devenit un banal caz patologic. I se va da tot mai puțină importanță, cu timpul. Cândva, la o curățenie generală, va fi scos pe fâraș. Ca găngania în care s-a metamorfozat comis-voiajorul lui Kafka” [8, p. 1].

Nemulțumirea generală o stârnește publicarea câtorva texte în presa literară, mai apoi și în volum: este cazul textului intitulat *Basarabia și „problema”*, publicat în presa literară în 2002, apariția romanului *Basarabia* din același an, dar mai ales textul *Săptămâna roșie 28 iunie-3iulie1940 sau Basarabia și evreii*, subintitulat eseu. Aceste texte, în special ultimul, au provocat suita de reacții care au culminat cu apelativul „antisemit” adresat lui Paul Goma, mulți dintre admiratorii autorului mărturisindu-și dezamăgirea față de „evoluția” pe care o constatau. Apar polemicile pe internet între Ion Solacolu și Alexandru Laszlo (publicate, mai târziu, în cartea lui Laszlo, *Viceversa! Polemici pro și contra lui Paul Goma*), iar sub semnătura lui Radu Ioanid se publică un eseu polemic tăios împotriva lui Paul Goma. Prin intervențiile lui Ion Solacolu și Ovidiu Pecican se pornește, în revista electronică *E-Leonardo* dezbateră

în jurul acestei situații ajungându-se, până la urmă, la o campanie de antisemitizare a lui Paul Goma, campanie care a avut două faze: „Prima fază (...) prin R. Ioanid, M. Shafir, Al. Florian, Dan Pavel, G. Andreescu, A. Oișteanu” [2, p. 27], iar a doua fază, prin alăturarea lui N. Manolescu, H. Gârbea, antrenând Comitetul Director al Uniunii Scriitorilor și Federația Evreilor din România prin H. Zalis.

Despre ce este vorba, totuși, în cărțile lui Paul Goma?

Cartea lui Paul Goma *Basarabia* și articolele sale din *Vatra* se ocupă de cedarea de către România, în 1940, a două dintre provinciile sale istorice, Basarabia și Bucovina de Nord, Uniunii Sovietice. Autorul descrie pe larg o serie de incidente petrecute în special în Basarabia, în care au fost implicați evrei comuniști. Principala problemă care se ivește este generată de faptul că atunci când încearcă să explice cauzele Holocaustului din România, autorul devine „un caz clasic a ceea ce Michael Shafir numește «negaționism deviant» (*deflective negationism*), un caz în care se deturneză vina de la făptași la victime” [9, pp. 72-85], lui Paul Goma reproșându-i-se contestarea cifrei de 400.000 victime evreiești ale Holocaustului, preluarea, cu toată convingerea, a tezei lui Norman G. Finkelstein și acuzarea evreilor că urmăresc doar extorcarea de fonduri ca despăgubiri pentru Holocaust, incoerența stilistică, dar mai ales faptul de a reciti o mare parte din istoria României în cheie antisemită.

O altă problemă care se ridică este legată de dispariția celor 43.000 de soldați români, preținși a fi fost dezertori de către contestatarii autorului, dispariție pe care Goma o pune, însă, pe seama evreilor, considerând că aceștia i-au măcelărit cu bestialitate în timp ce se retrăgeau pașnic din Basarabia. Un argument în plus pentru a-l acuza pe autor este recunoașterea de către acesta că, pentru el, Ion Antonescu a rămas „Mareșalul dezrobitor”, moment descris cu deosebită măiestrie în romanul *Din Calidor*. Prin urmare, „... Goma aparține «curentului dominant» antisemit al intelectualității române, care nu neagă Holocaustul, dar scoate în evidență, «în schimb», «vina colectivă» a evreilor când vine vorba de comunism” [10, p. 6], după cum avea să constate Radu Ioanid.

Totuși, în urma lecturii acestor texte, apare, la cei implicați în discuție întrebarea: este sau nu este Paul Goma un antisemit? Or, Paul Goma, răspunzând dezbaterilor stârnite de paginile sale, nota în jurnalul expus pe internet: „Solacolu, Pecican, Laszlo dezbate, discută, se chiar dispută, pe «tema»: este sau nu este antisemit Goma? (...) Credeam, cu naivitate [,] că problema – fie: una dintre ele [-] este dacă **da sau ba Goma a scris adevărul (sau a mințit) în cărțile sale Basarabia și Săptămâna roșie sau Basarabia și evreii.** / Vai: și Solacolu [,] și Pecican [,] și Laszlo s-au oprit la gard; din uliță au încercat să vadă, să audă ce se petrece înăuntru (în ogradă, în casă)...” etc. etc. (miercuri, 31 martie 2004) [11].

Oferindu-i, în 2002, un credit de principiu în legătură cu faptele pe care le relatează, nefiind încă familiarizat cu realitățile istorice despre care vorbea autorul, Alexandru Laszlo îi retrage, în 2004, inclusiv creditul privind relatarea obiectivă a faptelor istorice, argumentându-și astfel decizia: „e vorba de realități masiv contrafăcute, preluate prin optica propagandei fasciste a vremii”. Ceea ce i se mai reproșează, trecând peste reabilitarea mareșalului Antonescu din *Săptămâna roșie*... (p. 239-261), este accentul deosebit pus pe săptămâna 28 iunie – 3 iulie 1940, când autorul se întreabă prin ce resort criminal o comunitate „îndelung răbdătoare” ca a noastră s-a putut transforma, într-o singură

săptămână, în una feroce antisemită? Cel care demonstrează „aberația evidentă a acestei ipoteze” este Ovidiu Pecican, acesta considerând că: „pentru scriitor procesualitatea istorică necesar a fi investigată se reduce la intervalul – neglijabil la scara istoriei – de o săptămână sau, cel mult, de un an. Autorul nutrește convingerea sinceră – și, mi se pare mie, puțin naivă – că marile psihoze sociale pot fi explicate prin evenimente punctuale. Oricât de importante ar fi însă acestea și chiar dacă el pot avea rolul unui detonator, niciodată asemenea conjuncturi nu epuizează tabelul clinic al unor evoluții mult mai complexe, cum sunt arcul amplu și nuanțat al violențelor sociale și «contagiunea mentală» care contribuie la răspândirea lor... [12, p. 163].

Felul lui Laszlo de a-l judeca pe Goma, „cel de după *Jurnal*”, ne uimește mai ales atunci când observă „o aberație spectaculoasă”, din punct de vedere „intra-exegetic”: „La fel ca în mediievalele «povestiri în ramă», împletirea diverselor lecturi și interpretări precum și concluzia neverosimilă ne rețin atenția la un moment dat. Noi îl citim pe Paul Goma, care îl citește pe rabinul șef Alexandru Șafran, care citează din Biblie (*S.R.*, p. 89, 97-99). E interesant să relatăm o asemenea poveste în care, deși fiecare personaj citește pe umărul celui din fața sa, fantasticul borgesian e ca și inexistent” [12, pp. 164-165]. Ceea ce constată Laszlo este „performanța” lui Paul Goma de a da o interpretare antisemită pasajului din Biblie, comițând o eroare fundamentală de analiză prin desprinderea evenimentului din ansamblul contextului. Primul critic al antisemitismului lui Paul Goma (din octombrie-noiembrie 2002), Alexandru Laszlo consemnează involuția acestuia, descriind tehnicile de care se slujește autorul pentru „a-și strecura afirmațiile scandaloase”. Este vorba, mai întâi, de „minciunile cele mai devastatoare sprijinite prin viclenii circumstanțiale, care angajează lupta în prealabil cu ipotezicii contraopinenți”, „repetiția istovitoare, încăpățanată, perseverentă a propriilor idei, a propriilor cuvinte, ba chiar și texte”, Paul Goma devenind, „din promotor al moralității și adevărului în viața publică românească” un „promotor al mesajului antisemit, intransigent și intolerant” [12, p. 199]. Concluzia pe care o trage criticul literar este de-a dreptul neașteptată, mai ales că vine din partea celui mai perseverent susținător al personalității și literaturii lui Paul Goma, după cum însuși afirmă: „Din adâncul întregii mele experiențe intelectuale de cititor, vreau să declar aici răspicat că n-am mai avut până acum prilejul de a cunoaște cărți atât de mizerabile precum *Săptămâna roșie 28 iunie-3iulie 1940 sau Basarabia și evreii*. [...] Nu-mi mai rămâne decât să trag un ultim semnal de alarmă, în deplin acord cu avertismentul lansat de prietenul Ovidiu Pecican: «Retragerea lui Paul Goma din avangarda democrației românească trebuie înregistrată cu mâhnire, ca o demisie. După ce [...] a fost una dintre vocile de autoritate ale exilului cultural și politic românesc din vremea comunismului, prin romanul *Basarabia* și prin *Săptămâna Roșie* scriitorul vedește una dintre limitele serioase ale gândirii lui»” [12, p. 180-181]. Așadar, constată moralizator Alexandru Laszlo, „oamenii se despart – scrisul rămâne pentru a fi judecat” [7, p. 181].

Nu de altă părere este și Ovidiu Șimonca. Comentând pe marginea textului *Săptămâna roșie...*, autorul vrea să ne convingă că Paul Goma ridică o problemă de istorie, și anume dacă au avut evreii vreun rol în ceea ce el numește „atrocitățile” comise de Armata Roșie, după cedarea Basarabiei, în 1949. Numai că problema,

continuă Șimonca, însoțită de o risipă de invective, blochează discuția, Paul Goma închizând propria lui dezbateri deoarece este excesiv, nedrept și injurios [13, p. 6]. În finalul articolului, după ce recunoaște că i-a fost rușine citind această carte, Șimonca mărturisește că îi este greu să accepte „căderea” lui Goma.

Chiar dacă scrierile lui Paul Goma au stârnit, de-a lungul anilor, ample dezbateri în presa noastră cotidiană și culturală, acestea, cu excepția campaniei din 1979, nu au recurs la acuzația de antisemitism. Cum s-a ajuns, totuși, în vara anului 2005 la această situație?

Încercând să ne introducă pe terenul evenimentelor, Alexandru Laszlo notează: „... S-a întâmplat însă că, după ce revista „Viața Românească” din București (nr. 6-7/2005) a tipărit al 1001-lea fascicol antisemit semnat de Paul Goma, Consiliul Uniunii Scriitorilor din România s-a săturat și, printr-un comunicat oficial, s-a disociat de conținutul revoltător al publicației ce apare sub auspiciile sale. Iar redactorul-șef adjunct Liviu Ioan Stoiciu, responsabil de apariția textului, și-a pierdut funcția” [7, p. 206].

Amănunte aflăm de la Paul Goma, din autofilmările postate pe internet în ziua de 16 decembrie 2005. Autorul ne informează că scandalul a izbucnit prin „legendarul Gârbea” care „s-a luat după Manolescu” spunând că „ceea ce i-a determinat pe ei, Conducerea Uniunii Scriitorilor, au fost intervențiile Comunității evreiești și ale Ambasadelor Statelor Unite și ale Israelului”. Autorul consideră însă că acestea au fost „niște cârji argumente pentru a sprijini un prim impuls de a lovi în cineva în care până atunci nu se putuse lovi decât indirect, adică prin contribuție la instituirea unei blocaje, unei morți civile, nepublicarea, prin celebrul editorial „Adio, domnule Goma! [14]”. Numele atacatorilor este consemnat în „Jurnalul literar” din același an 2005, articolul *Necititorii – Acuzatorii nemiloși ai mei: Holocaustologii*, fiind un răspuns la adresa „înjurăturii expeditivă” care este antisemitismul. Pe lângă așa-ziii acuzatori: G. Dimisianu, Alex. Ștefănescu, Cristian Teodorescu, Ioana Pîrvulescu, N. Manolescu, care „au amenințat cu un proces revista „Vatra” care îmi scosese, în foileton *Săptămâna roșie...*” [15, p. 13], de data aceasta a existat un nucleu de solidaritate în jurul celor atacați, alcătuit din Mircea Stănescu, Dan Culcer, Valerian Stan, Ovidiu Nimigeanu, Gabriel Pleșa, Liviu Cangeopol, dar și cei „vreo 200 de semnatari” care „s-au năpustit să-și clameze solidaritatea cu fostul disident Paul Goma și scrierile sale antisemite” [7, p. 205], după cum avea să afirme Alexandru Laszlo.

Tot în acest articol, Goma discută textul lui R. Ioanid, *Între Belleville și București* care, „lung, mincinos, cu citate falsificate” a devenit „nu doar text de referință, ci Evanghelie a holocaustologilor” [15, p.7], căci toți cei care l-au atacat ulterior au făcut trimitere la acesta. Dezvăluind, în continuare, numele atacatorilor (M. Șafir, A. Oișteanu, Al. Florian, G. Andreescu, Dan Pavel, A. Cornea, O. Pecican, Alexandru Laszlo, V. Gârneț, V. Ciobanu, W. Totok, Ion Vianu, Teșu Solomovici, D. M. Gheorghiu, Lavastine, Isaac Chiva, Alain Paruit, Ed. Reichman, D. Vighi...), Paul Goma le reproșează faptul de a nu fi citit ceea ce au atacat, Dan Pavel fiind singurul care a recunoscut că nu citise nimic din textele lui Goma, dar trăsese concluzia că este antisemit.

Ceea ce se poate lesne observa privitor la această dispută și la textele scriitorului este că, întrevăzând viața prin literatură și literatura prin viață, în ambele sensuri intransigența

prozatorului se vede la cote alarmant de ridicate. Cu o ideologie și verticalitate de nezdruncinat decât de rezultanta stilistică, exigența, intervențiile polemice directe, ieșirea în public cu declarații de urmărire penală amână literatura lui Goma, consecințele fiind tăcerea, nepublicarea și, în final, dorința de excludere. Autorul alege o cale extremă, ce nu poate duce, așa cum bine observă Marian Victor Buciu, decât ori la admirație, ori la reprobație. Dar câți sunt dispuși să admire un acuzator incontinent, când lumea pretinde că se schimbă? [16, p. 87]

Deși n-a formulat acuze privind valoarea literară a contemporanilor, lansând numeroase reproșuri și acuzații privind statura morală a unor literați (este, mai ales, exemplul lui Nicolae Manolescu), Paul Goma a fost atacat tocmai pe terenul literaturii, fiind nevoit să se justifice într-un climat de adversitate deloc propice pentru o bună receptare și interpretare a operei.

Concluzii

Model existențial al conviețuirii etice cu opera, Paul Goma și-a dăunat printr-o serie de abuzuri de opinie, fiind înfruntat, în anii din urmă, cu o neobișnuită causticitate. Formulate din punctul de vedere al extremelor pretenții morale, reproșurile sale privitor la angajarea insuficientă a intelectualilor și scriitorilor români în timpul dictaturii pentru înfruntarea cenzurii și pentru susținerea cazului său, le apar astăzi chiar și celor implicați vanitoase și neadecvate.

Disident român cu cea mai mare faimă europeană din țară, Paul Goma nu era cunoscut, deși a publicat multe cărți în exil, decât de foarte puțini literați, astfel încât s-a încetățenit aprecierea dură că ar fi un scriitor fără operă și, în orice caz, fără talent. După 1989, restituit literaturii printr-un număr semnificativ de cărți apărute în România, apreciat câțiva ani la justa lui valoare, scriitorul cade într-o nouă dizgrație devenind, în urma publicării jurnalelor, indezirabil. Divulgând răul cu o voluptate de iconoclast, autorul se metamorfozează într-un inamic public producând un fenomen de respingere ce tinde să se generalizeze. Cu timpul, mai ales după scandalul provocat de apariția unor texte ca *Basarabia* sau *Săptămâna roșie 28 iunie-3iulie 1940 sau Basarabia și evreii*, autorul este izolat în lumea literaturii, acuzația de antisemitism, ruptura de breasla scriitoricească de elită, deprecierea publice, erodarea credibilității și „cruelitatea monduului” lăsând o amprentă grea asupra unei opere care nu se mai vrea citită și analizată. Ascunse într-o severă eclipsă, biografia și literatura lui Paul Goma sunt amânate de indiferența contemporanilor, concludente fiind în acest sens studiile și recenziile denigratoare care pun la îndoială literaritatea textelor scriitorului. Prin urmare, „cazul Goma” pare astfel să devină, cum avea să observe Eva Behring, „un exemplu al modului în care, în actualele procese ale polemicii, receptarea unui autor de exil poate fi supusă în cel mai scurt timp unei spectaculoase schimbări de valori” [17, p. 163].

Amenințată în însăși structura ei, ori de câte ori scriitorul cedează seducției publicistice, literatura lui Paul Goma se vrea, totuși, recuperată, mai ales că există „o desincronizare între sufletul și condeiul său vitriolant” [18, p. 58]. Locuind limba română cu ardoarea unui adevărat exilat, autorul, legitimat de drama personală, nu are rele intenții însă acestea, izvorâte dintr-o instanță morală, se transformă în adevărate tornade, acționând ca un bumerang, prăbușindu-l pe creator în dizgrația nedreaptă a confracților. Având privilegiul unei duble determinări – al scriitorului, dar și al

personajului, trăindu-și scrisul „într-o formă hibridă, abolind hotarul dintre «viața care se viețuiește» și livresc”, el ajunge să plătească pentru ambiguitatea condiției sale, „indecizia recuperatorilor” folosindu-se „tocmai de această ambivalență pentru a relativiza aportul său etic, dar și estetic” [18, p. 57]. Făcând „portretul artistului” obosit de atâta exil, diaristica lui Paul Goma trebuie privită și dintr-o altă perspectivă, disociind meritele sale politice de cele artistice, dând celor din urmă posibilitatea de a se impune necondiționat, chiar dacă verosmilitatea atât de izbitoare a prozei poate fi confundată cu documentul istoric sau biografic din perioada românească a autorului. „Dar oricât de obsedat de propria lui existență, [...] Paul Goma nu a devenit romancier numai pentru că viața lui însăși i-a pus la dispoziție materialul vrednic de a fi preluat de literatură [...]. O coincidență mai degrabă nefericită a împletit, în cazul său, literatura cu viața. Paul Goma nu și-a modelat în nici un fel existența, pe care în primul rând el a fost nevoit să o suporte, cel puțin până în miezul maturității, ca pe o succesiune de nenorociri fie familiale, fie naționale, neavând însă a răspunde decât de tăria morală cu care le-a întâmpinat” [19, p. 191]. Născută la confluența scriitorului cu omul politic, literatura lui Paul Goma, sfărâmând granițele dictaturii și ale experiențelor traumatizante ajunge, odată cu maturitatea prozatorului, pe tărâmul unor experiențe mirifice, aceeași forță de resuscitare a unor spații ținând acum mai mult de imaginar decât de rememorare. Iar pe acest teren, ideologia scriitorului, oricât de ancorată în fraza lungă și trimiterile încifrate, este amuțită de strigătul „copilului cu părul bălan ieșit la soare”, *amintirea* deformând autobiograficul până la a-l face să semene cu imaginarul, cu poezia, într-o tradiție inaugurată de Ion Creangă, însă peste care apasă amprenta strivitoare a istoriei. Alegând disidența pentru a elibera ficțiunea de sub tirania ideologiei, și nu pentru a-și face un nume în acest sens, Paul Goma se salvează prin literatură devenind, cum avea să-l numească Gheorghe Grigurcu, „cel mai sonor semnal de alarmă”. Chiar dacă scrisul autorului cuprinde, conform aceluiași critic literar, în accepțiunea căruia suntem, „exagerări, aproximări, contondente stilistice și, pe ici pe colo, inexactități regretabile, [...] acestea nu alcătuiesc decât zgura înaltei arderi, umbra fătodică pe care o produce lumina. Putem să-l discutăm, să-l „purificăm”, să încercăm a-l amenda într-un punct sau altul, dar nu să-l respingem global sau să-l tratăm cu tăcere, fără a ne pune într-o postură extrem de delicată” [20, p. 6]. Iar asta pentru că autorul pleacă întotdeauna de la realități incontestabile, nimeni dintre cei care l-au atacat nereușind să demonstreze, cu argumente suficiente, că nu are dreptate. Concludentă până la un punct, argumentația se frânge la un moment dat, Paul Goma rămânând un caz încă nerezolvat, dar cu o operă amânată din cauza ingratitudinilor prezentului. Scriind răspicat, într-un mod natural și autentic, autorul inspiră, totuși, încredere, captând printr-un discurs inadecvat, gratuit, dublat de opacitate, exemplul fiind analizele de valoare făcute de critici literari care dezvăluie o altă fațetă a operei, fără a se lăsa provocați de judecata morală a prozatorului. Privită prin prisma acestei chei, proza lui Goma ne dezvăluie bucurii nebănuite, semnificative fiind în acest sens comentariile făcute, cu deosebită măiestrie, de Virgil Podoabă [21], Nicoleta Sălcudeanu [5], Eva Behring [17], criticii demonstrând adevărata valoare a operelor prozatorului, reușind să mențină în prim-plan textul și nu omul, contribuind, astfel, la reabilitarea lui Paul Goma și stimulând receptarea favorabilă a operei.

Note

1. Ion Simuț, *Reabilitarea ficțiunii*, Editura Institutului Cultural, București, 2004, p. 195.
2. Paul Goma, *Bio-Bibliografie*, <http://paulgoma.free.fr/page8.php>, p. 26.
3. Alex. Ștefănescu, *Istoria controversată a literaturii române 1945-2000*, Editura Socrate, Craiova, 2007, p. 645-646.
4. Daniel Cristea-Enache, *Concert de deschidere*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, p. 179-181.
5. Apud Nicoleta Sălcudeanu, Arrabel, *Patria de hârtie. Eseu despre exil*, Editura Aula, Brașov, 2003, p. 88-89.
6. George Pruteanu, în revista *Dilema* nr. 215/1997, p. 13.
7. Alexandru Laszlo, *Viceversa! Polemici pro și contra lui Paul Goma*, Editura Bastion, Timișoara, 2009, p. 88.
8. Nicolae Manolescu, „Adio, domnule Goma!” în revista *România literară*, 2-8 decembrie/1998, p. 1.
9. Michael Shafir, *Între negare și trivializare prin comparație, Negarea Holocaustului în țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est*, Iași, 2002, p. 72-85
10. Radu Ioanid, *Paul Goma – între Belleville și București*, în revista *Observator Cultural*, nr. 177/2003, pp. 4-9
11. www.biblioteca.paulgoma.net (sublinierile din citat îi aparțin lui Paul Goma)
12. Apud Alexandru Laszlo, *op. cit.*, O. Pecican, *Paul Goma istoric*, în *E-Leonardo*, nr. 4/2004, p. 163
13. Ovidiu Șimonca, *Paul Goma – tăceri, proteste, rupturi*, în revista *Observator Cultural*, nr. 30/2005, pp. 6-7
14. Paul Goma, *Autofilmări*, 16 decembrie 2005, http://www.youtube.com/watch?v=15eYq08wCJs&feature=PlayList&p=F9B80D9ABE575D9E&playnext_from=PL&index=0
15. Paul Goma, *Necititorii – Acuzatorii nemiloși ai mei: Holocaustologii*, în *Jurnalul literar*, nr. 11-16/2005, p. 13
16. Marian Victor Buciu, *Zece prozatori exemplari*, Editura Europress Group, București, 2007, p. 87.
17. Eva Behring, *Scriitori români din exil, 1945-1989*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, p. 163.
18. Nicoleta Sălcudeanu, *Graffiti*, Editura Cartea Românească, București, 1999, p. 58.
19. Ion Negoïtescu, *Scriitori contemporani*, Editura Dacia, Cluj, 1994, p. 191.
20. Grigurcu, Gheorghe, *Cel mai sonor semnal de alarmă*, în „Jurnalul literar”, nr. 1-4/2002, pp. 1, 6.
21. Virgil Podoabă, *Metamorfozele punctului. În jurul experienței revelatoare*, Editura Paralela, Pitești, 2004.

MIHAI ROGOBETE

București

LITERATURA „AȘA”

Abstract

The author of this text seconds the type of literature written by Paul Goma – „such” – which means breaking the canonical generalization, but being the expression of the peculiarity of his destiny and of the cultural diversity that covers his biography. The thing that is noticed firstly is the undoubted auctorial affection for his characters and author’s attempt to be placed in the characters’ „shoes”. „Such” literature is trans-pragmatic, personal.

Keywords: trans-paradigm, canon, trans-literature „such”

În Gomadigma – textul din revista *Paradigma XXI* care căuta prin noiembrie 2007 să prezinte literatura pe care o scrie Paul Goma, nicidecum persoana sa – asertam că văd o declarație de dragoste în cărțile pe care le semnează, cu referire la diversitatea culturală îmbrățișată biografic și care-l face să scrie „așa”, precum să „se scrie” particularitatea destinului său și nu generalitatea canonică reproșată. Ceea ce empatic fundamentează de regulă sentimentul invocat – indubitabila afecțiune auctorială pentru personajele plăsmuite – descinderea autorului în pielea textului aclașează automat, prin feed-back, și intrarea acestuia în pielea personajelor. Trans-paradigmatică, aceasta este literatura „așa”.

Duritatea denotației și tăioșenia frecventelor ruperi de ritm frastic literarizează bestialitatea personajelor; tortura licențelor verbale amplifică isteric, urletele cruzimii în personajele abia nominalizate, de-corporate, scheleticelor stafii ale textului și literaturii – procedeu deși înrudit, mai complex și subtil decât răfuiala retorică anti-saxonă a insurgentului Joyce. Literatura „așa” activează contra-empatia personajului „scris” de text – materialitate textuală care asigură obiectivitatea implacabilă, rece și incommentabilă, că persoanele nominate sunt cum „sunt scrise”, cum îi scriu goii pe răstălmăcitorii lui Goya. Descurcă-se, cu dragostea lor de oameni contra-empatică! Mai mult: suspendându-le autenticitatea, schimbându-le numele, în condițiile ficțiunii, brusc, asupra-le se năpustește exclusivismul și intransigența – proprii – înălțate de text. Într-atât, încât nici nu merită să rămână decât penumbrele de subsol ale unei umbre istorice blestimate, cu atât mai mult cu cât numai impetuoșitatea trans-literaturii „așa” poate să dezrădăcineze semi-autoritățile – soclurile și statuile – auto-compromise ale falșilor zei, cramponarea a-Tee nu numai fără Dumnezeu, ci și fără conștiință. Aidoma artefactului fără miez, scriitorimea vidă de conștiință e kytech.

Anti-kathartică, literatura lui Paul Goma oripilează cititorul anti-erou, colaboraționistul tuturor timpurilor și delațiunea prin ideea personajului feed-back, cel pe care tragismul destinului, făcându-l să scrie cum scrie, ca destin, lectura/scrisul, îl rescriu. Paul Goma „își scrie nu numai personajele, ci și pe sine – se și re-scrie, nu într-o umanitate idilică alternativă, ci hidoasă, stâlcită și schilodită prin exacerbarea proxistică (foștii torționari întâi își fac semnul crucii la auzul sudălmilor și blestemelor lui) a intransigenței specific paulgomiene, acceptându-i propriul sacrificiu dacă și manicheismul – rana viermuelii tuturor totalitarismelor – pierde totodată. Paul Goma este „Un prinț din Levant...” sau căpitanul Ahab care-și asumă aneantizarea dacă numai așa piere fiara. Nu doar citit poate fi isprăvit dialogul (cel mai recent cu Flori Stănescu): până România nu se va întoarce în România, nostalgicul Paul Goma ar reveni unde riscă să dea de mai nimeni acasă. Căci nu țara Literaturii române îl ține de străin, ci ea pare debușată de cea „așa”. Autenticitatea creației este validată de auto-creație, nicidecum prin defularea realist-transfiguratoare, de traducerea programatică din mental în formal. Trebuie să spui, ca artist, „așa”, nu ce știi, ci tocmai ceea ce nu poți înțelege și ți-e imposibil de rostit, să denunți conspirația care te transcende.

Abstract

Paul Goma's literature needs to be understood in the same way as the good old Bach's music, in the sense of **an exercise of simultaneous encompassing** of a series of thematic lines, stylistic registers, voices, etc. which have an asymmetric evolution in all writer's books. A simultaneous kind of approach to the thematic and formal work, reverberated in multiple ways on the level of involved voices, which are differently articulated in the writer's work, could favour our reception and solve dilemmas concerning the interior order of the whole. In this article the author tries to formulate the criteria on which Paul Goma's literature is built. His work is structured on multiple thematic lines, which are virtuously and subtly made part of the artistic whole. The author also tries to point out themes (two for the beginning: the art of poetry and the image of the woman) which are taken by the author as starting points. He combines them, changes their places, and virtuously develops in the smallest modulations and branches. Polyphonically reflected in the **concert of books**, these thrillingly and dramatically express power lines of the human soul.

Keywords: concert, organ, Bach, polyphonic, simultaneity, art of poetry, image of the woman.

Preludiu

Experiența cunoașterii lui Paul Goma pentru cei mai mulți specialiști dar și cititori amatori din Republica Moldova este pe cât de fascinantă, pe atât de dificilă. Aceasta se întâmplă din mai multe motive: vidul informativ, deficitul de carte, lipsa creației scriitorului cu renume mondial în manuale sau în bibliografia obligatorie a studiului literaturii și chiar indiferența noastră de pomină față de compatrioții talentați. Efervescența aparițiilor editoriale și a cronicilor elogioase în presa culturală de peste Prut de după 1989, vag manifestată pe meleagul interriversan, ne-a dat totuși de înțeles că Paul Goma este șansa noastră de a intra în contact și în rezonanță cu literatura (post)modernă europeană.

Cum se explică faptul că această personalitate nu prea a avut parte de interpretări, sinteze și aprecieri pe potriva talentului? Mai ales că am depășit deja timpurile când absența în librării și biblioteci a cărților semnate de scriitorul exilat ne periclita serios receptarea. În schimb, suficiente au fost comentariile contradictorii și minimalizatoare, discreditările publice și chiar încercările de omitere din memoria colectivă, prin restricționarea accesului la ziare și edituri sau prin topirea și ascunderea cărților ce-l aveau ca autor pe Paul Goma. „Obstacolele” invocate nu mai au relevanță, de moment ce internetul ne pune la dispoziție Site-ul Webistic (paulgoma.free.fr sau www.paulgoma.com) și fiecare poate să acceadă, fără intimidare și fără intermedi(ari)eri, la toate cărțile scriitorului. E adevărat, foarte

mulți s-au pronunțat răspicat că avem în Paul Goma un scriitor înzestrat, cu care ieșim în Europa, un novator al romanului și un restaurator al limbii. Însă literatura sa trebuie reabilitată dincolo de acest fenomen de admirație-respingere-indiferență, aplicându-i-se grile de lectură capabile a-i pune în evidență performanțele. Altă problemă se iscă atunci când ne aflăm în fața celor mai mult de patruzeci de cărți, mă refer la deruta, lipsa de „confort” și incapacitatea noastră de a ajunge rapid la înțelegerea ordinii interioare și a principiilor care dinamizează această creație.

La o primă etapă autorul ne măgulește, oferindu-ne repere de orientare printre rafturile Bibliotecii sale cu cărți ordonate după „formele de proză” valorificate: *Bio-Bibliografie, Dicționar, Documente, Ficțiune, Jurnal, Mărturie, Publicistică*. Dacă ne lăsăm menajați de această fixitate aparentă, după lectura a vreo două-trei cărți cu subiect deloc linear și niciodată egal, riscăm un mare naufragiu de receptare. Orice carte ai prefera, cu excepția celor care țin să se numească „document” sau „mărturie”, are din toate acestea. În interiorul cărții, formele de discurs evoluează, devin flexibile, se metamorfozează, se transpun unele în altele, pentru a se organiza în altele noi. De altfel, pe site-ul său mai recent scriitorul strecoară unele sugestii menite a problematiza circuitul formelor; compartimentul *Ficțiune* conține genuri derivate ca „ficția”, „ficția realistă”, „monologul dialogat”, „romanul”, „romanul-jurnal”, „romanul-roman”, „versiunea scurtată”. La acestea se mai adaugă specificările pe care le culegem din reflecțiile autorului privind ordonarea creației sale pe criterii tematice (care sunt totodată, aflăm, criterii de formă): „ciclul autobiografic”, „ciclul femeilor”, „cărți de mărturie” etc. E lesne de înțeles că pentru a accede fără frustrări la această poetică complexă, avem nevoie de o percepție specifică, netradițională, capabilă a surprinde realitatea organică a interferențelor, interacțiunii și dezvoltării formelor care pun în mișcare dialogul imaginilor, temelor, ideilor, descoperă conținutul sufletesc. Cum putem cuprinde cu mintea această facere intelectuală de anvergură, cu înfățișări și teme aparent răzlețe, dar care se adevăresc la un moment dat ca entități corelate, alcătuiind părți integrante ale unității? De unde s-o luăm, vorba lui Paul Goma, „...de la început? de la sfârșit? de la mijloc, înspre încolo, începuturi?”

Ca răspuns posibil la această întrebare, vă propun un exercițiu de imaginație. Ce ar fi dacă am vedea Biblioteca Paul Goma ca pe o orgă? Rafturile și cărțile ei ar deveni deodată tuburi sonore, personajele – pedale, claviaturi și manete de registru, iar instanțele narrative – sunetele acestui instrument somptuos. În această dimensiune autorul are privilegiul dintotdeauna de creator-compozitor, rolul nostru, al cititorilor, nefiind mai puțin important. Unii dintre noi ar ocupa locurile rezervate ascultătorilor, alții, mai fericiți, vor sta pe cel al interpretului. Cert e că și pentru unii, și pentru alții muzica aceasta ar deveni grăitoare, provocatoare și capabilă a pune în mișcare și a întreține imaginația. Asistând la un concert fără afiș și fără program prealabil, am desluși, chiar de la primele acorduri, evidente predispoziții pentru muzica polifonică a lui J. S. Bach. Pentru că cei cu auzul exersat vor sesiza neapărat, în toate compozițiile lui Paul Goma, mai multe linii tematice suprapuse, având fiecare un înțeles propriu, de sine stătător, dar formulând un tot organic și armonios. Pentru că ei, indubitabil, îi vor remarca performanța depășirii monovocalismului și absența linearității arhitectonice, îi vor aprecia virtuozitatea tehnică, profunzimea semnificației simbolice și conținutul intelectual, specifice și antemergătorului german.

Literatura lui Paul Goma se cere a fi înțeleasă ca într-o bună tradiție a muzicii lui Bach, ceea ce ar însemna un **exercițiu de cuprindere simultană** a mai multor linii tematice, registre stilistice, voci etc. evoluând asimetric în toate cărțile scriitorului. O abordare de tip simultan a travaliului tematic și formal, multiplu răsfrânt în planul

vocilor angajate și felurit articulate în creația scriitorului, ne-ar avantaja mult receptarea și ne-ar rezolva dilemele legate de ordinea interioară a întregului. Și pentru ca să dau o dezvoltare dialogului interdisciplinar inițiat mai sus, voi invoca un reușit experiment de ilustrare grafică a arhitecturii muzicii lui Bach de pe www.youtube. Cu ajutorul a două arte îngemănate ni se arată foarte bine cum evoluează în muzica simfonică a clasicului german concomitent trei, patru sau cinci voci distincte, cum funcționează *contrapunctul*, cum este realizată *imitația variațională* etc.: toate împreună luând forme polifonice mereu înnoite, numite în terminologia muzicală **fugi**. „Fuga este cea mai dezvoltată formă artistică a stilului contrapunctic”, o invențiune ingenios elaborată la câteva voci [1, p. 11] – spun specialiștii muzicologi. Atât crearea ei, cât și interpretarea necesită efort și dexteritate.

Orice interpret de muzică simfonică își începe experiența prin a însuși gramatica fugii, întrucât studiul ei joacă un rol formativ de prim rang. În cunoașterea creației lui Paul Goma voi proceda aidoma emulilor lui Bach. Pentru început voi încerca să formulez criteriile pe care se edifică literatura sa cu multiple linii tematice distincte, dar virtuos și subtil angrenate în întregul artistic al „(re)fugilor”. Această cheie de lectură va revela nuanțe noi de sens (diferite de cele descoperite de studiul istoric, care fie respectă cronologia editorială, fie abordează principiul biograficului) și, mai ales, va face vizibilă ingeniozitatea experimentului literar. Voi încerca să scot în relief teme* (două pentru început) pe care scriitorul le ia drept puncte de pornire, le combină, le inversează și le contrapunctează, le dezvoltă virtuos în cele mai mici modulații și ramificații, le plasează la intersecția marilor probleme ale existenței, le problematizează în dialogul cu alți creatori sau cu cititorii. Reflectate polifonic în **concertul cărților**, acestea exprimă tulburător și dramatic liniile de forță ale sufletului uman.

Ars poetica în do minor

Paul Goma nu își formulează principiile poetice într-un program aparte, ci își răsfirea reflecțiile metaliterare prin toate cărțile și interviurile, dozate în „semitonuri” egale cu altele. De foarte multe ori însă scriitorul își leagă concepția despre literatură cu știința muzicală, așa încât noțiuni ca „ostinato”, „(re)fugii”, „contrapunct”, „passacaglia”, „ciaccona”, corelate cu cele menite a exprima *ars poetica*, apar cât se poate de firești. Se poate vorbi chiar despre o predilecție pentru o anumită muzică, apropiată ca structură de cea a scriitorului – simfoniile lui Bach. Stilul polifonic, măreția și soliditatea construcției, bogăția contrapunctică și forța dramatică a muzicii clasicizate de acest om de geniu al Germaniei îi provoacă scriitorului fascinație și îi impulsionează dorința de a le experimenta în arta narativă. Unele titluri, și mai ales arhitectonica romanelor lui Paul Goma, indică expres formele muzicale ale marilor polifoniști. Acest tip de muzică exprimând veșnica aspirație a omului de a evada din captivitatea rigorilor de tot felul și implacabila lui condiție de prizonier, neîntrerupta oscilare între poezia înaripată a inimii care nu cunoaște opreliști și porunca necruțătoare a rațiunii care o cenzurează se potrivește stărilor de spirit ale scriitorului, care a cunoscut privațiunea de toate felurile.

Structura polifonică prezintă simultan această dialectică a vieții umane. Pentru a avea confirmarea, nu ezităm a merge la cartea ce ne vorbește despre una dintre cele dureroase experiențe ale scriitorului – închisoarea în România comunistă. E vorba de romanul *Ostinato* despre care Vasile Baghiu scrie, pe bună dreptate, că este „o carte totală (în sensul perspectivei cuprinzătoare asupra vieții și a diversității stilistice), este cartea libertății, cartea care vorbește despre sensul vieții, despre destinul omului pe pământ, despre fericire, despre moarte, despre iubire și așteptare, despre cât de fragil și puternic

în același timp este omul, despre răbdare și credință, despre trădare și statornicie, despre suferință și bucurie.” [2, p. 165]. Toate aceste variațiuni motive pornesc de la *basso ostinato***, ce susține o **apologie a libertății umane**. Revenirea obsesivă la „basul”/motiv al libertății are loc la toate nivelurile textului, pe acest fundament se stratifică țesutul polifonic.

Paul Goma își edifică, pe osatura formei simfonice *ostinato*, un program moral și estetic. În primul rând, scriitorul nu-și consumă subiectul romanului în spațiul fizic al închisorii, într-un univers „cu uși închise” (Monica Lovinescu), ci îl împerechează cu contrasubiecte fictive, care au fost întotdeauna forme artistice de realizare a aspirației umane spre libertate. Lecțiile de pian cu Emilia Bratu, la Lătești, îl ajută să-și contureze **propriul proiect teoretic literar** („teorică”), pe care îl realizează tenace, începând cu reflecțiile personajelor și desăvârșind cu arhitectonica romanului. Nu-i sunt străine nici unele considerații de artă literară ale scriitorilor onirici. Fragmentul în care Ilarie Langa meditează despre felul exprimării acțiunii în vis, muzică, pictură, sculptură și literatură este concludent și ne oferă o cheie de lectură atât pentru romanul *Ostinato*, cât și pentru celelalte lucrări:

„Ilie a urmărit «dezbaterea» cu interesul grăbitului să se ocupe de-ale sale – îi rămăsese ca un păr pe limbă ultimul vis: un buchet de cristale pe care îl știa ca fiind muzica.

Se poate, deci. Cu atât mai vârtos cu cât am citit sau mi-a spus Oscar, când nu dormea, că visul durează cât epica lui. Deci visul este nu o desfășurare de acțiune egală ca timp cu o aceeași acțiune la suprafață, ci un **concentrat, o pastilă – un acord**. Dar o stare – de panică, de satisfacție, de neliniște, de extaz, ce este, în vis: «**desfășurare**» sau **concentrat**? – răspunsul pe data viitoare. Așadar, întreaga succesiune, în timp, se comprimă (în timp), ori se afla comprimată, iar în secunda, în zecimea de secundă dinaintea trezirii, explodează, altfel cum să numești formidabila viteză cu care se derulează, explozie care anulează succesiunea, dar trezitul o repune la loc, pentru a o putea memoriza, povesti?

Se poate, deci. Simultaneizare. Dacă este posibilă în vis, în acest lanț de imagini, de ce n-ar fi posibilă în muzică, unde există deja un precedent: acordul?

Dacă Oscar ar fi avut timp – dar n-avea: trebuia să doarmă – i-aș fi povestit că, înainte de a cădea în somn, de obicei am *senzația* de creion galben în șase muchii. Poate de aceea nu i-am povestit lui Oscar: el e sensibilizat în artele vizuale, dar nu în muzică. Deci: creion galben în șase muchii, înainte de a mă prăbuși în somn, când începea balansul... Pe atunci simultaneizarea muzicii nu mă preocupa, nici n-o numeam, era ceva ca o coadă de parfum rămasă după întâmplarea din acea toamnă, în mansardă, cu Bach adunat în pianină. Pe Oscar nu-l interesează asta: pictura-sculptura lui este, prin natură, simultană, l-ar preocupa o eventuală succesiune a ei. Dacă Oscar n-ar dormi, i-aș vorbi despre... Aș începe prin a spune banalitatea: visul e mai epic decât muzica, succesiunea în timp fiindu-i mai proprie decât muzicii – am văzut într-un jurnal cinematografic un agregat uriaș, un fel de presă macara, undeva, într-un port, câteva sute de autocamioane cărora le expirase termenul de garanție așteptau să fie... comprimate: presa le lua între labe, una în față, alta în spate și strângea – în câteva secunde camionul se turtea – pe verticală – rămânând un bloc de fier turtit, o plăcintă ținută pe cant, păstrând încă, scurtate, orizontelele.

Ceva asemănător se va fi petrecând cu visul: ca să încapă în depozitul limitat al memoriei, e comprimat, brichetat; (aproape) simultaneizat. (...) De ce n-am așeza între

Ce este literatura pentru Paul Goma? În primul rând, arta cuvântului e un spațiu ideal al libertății atât a autorului, cât și a asociatului său în desăvârșirea creației – cititorului-interpret. Acesta din urmă trebuie să participe și să aibă libertatea de a improviza și de a completa intenția autorului. În al doilea rând, scriitorul împărtășește concepția despre literatură ca o ordine simultană. Pentru a constitui o sursă a inovațiilor ulterioare, forma literară trebuie să conțină „comprimate”, „pastile” tematice, cărora interpretii să le dea desfășurare în propriile contribuții. Așa cum se construiește acordul în muzică sau se înlănțuie acțiunile în timpul visului, creatorul de literatură trebuie să-și articuleze temele, urmând „noua deschidere în câmpul artei” anunțată de Bach în compozițiile sale polifonice [3, p. 19]. Pentru a exprima formal, complex și compozit ipostazieri pluritematice, înțelesuri filosofice și trăiri adânci, autorul se cuvine să fie un virtuoz, să dovedească un nivel înalt de tehnicitate. Construcția compozițională, ca o elaborare intelectuală, susține triumful spiritului umanist și realist asupra mentalității mistice. E momentul să pomenim aici insistența cu care Paul Goma a susținut predilecția sa pentru proză, în defavoarea poeziei ca specie literară („... numai că proza, neică, nu se face numai cu har, ca poezia; proza, tinere babarez, începe să se facă după multe cărți cetite, după nuuultă viață trăită; și cu multă sudoare, neică. La proză nu scrii, la proză trudești, ca la cărat saci, ca la tras în jug... Dacă ai destule cămăși de udat cu sudoare, atunci continuă să scrii proză...” (*Roman intim*, p. 211)). Totodată, organizarea logică, ariditatea construcției textului literar nu exclude capacitatea acestuia de a fi purtător al unor intense pasiuni omenești, de a exprima sentimente de cea mai largă valabilitate umană.

Tehnicizarea „peste măsură” nu este privită însă cu ochi buni de Paul Goma, căci „oricât de «perfecte» ar fi (mai bine spus: oricât de perfect ar face o mașină ceea ce până acum făcea omul), exact această calitate este... defectul de căpătâi al tehnicii.” (*Adameva*, p. 158). Scriitorul își exprimă răspicat opțiunea pentru respectarea unui echilibru umanizat între formă și conținut, știință și artă, experiment și expresie a sentimentului: „... tot ce ține de știință, în artă (și în literatură) trebuie să se mărginească numai la mijloace, să nu devină scop. De ce? Să spunem din același motiv enunțat de Doamna Bratu a mea: tot ce este prea perfect (acolo duce tehnicizarea peste măsură) nu poate fi artă, ci produs mecanic, robotic. Arta poartă în ea umanul, sub formă de «scăpare», «eroare», «greșală», «excepție». Or, de pildă muzica matematică, lucrată la ordinator (de prietenul, meu, simpaticul Sever Tipei, la Champaign, Illinois) va fi neomeneste de corectă – deci suspectă. (...) Niciodată o mașină nu va putea «imita» scrisul scriitorului. Că va ușura materializarea lui, asta da, a și făcut-o prin «textiere». Dar, ca și în cazul motorului Harley Davidson: va fi copia perfectă, dar inutilă: dacă nu a imitat și erorile omenești...” (*Adameva*, p. 159). Privind astfel lucrurile, deslușim în titlul romanului *Arta refugii*, pe lângă fascinația pe care o provoacă virtuozitatea marelui compozitor în realizarea fugilor, un **refuz**, o rezistență la rigorile și deci limitările tehnice ale acestei forme de încununare a polifoniei. Interesant că, jucând, după obiceiul său, cuvintele până a le determina să spună mai multe decât le este dat să spună, scriitorul înlănțuie tema artei muzicale cu cea a destinului său de basarabean în refugiu: „... a fost un mare compozitor german, poate cel mai mare de pe globul pământesc, era cantor la o biserică din Lipsca. El a alcătuit un fel de culegere de exerciții pentru elevii lui și a intitulat-o, frumos Artafugii. (...) Dar și mai artă e să re-fugi, ca noi Basarabeni. Nu chiar pe muzică – e-he, de-am avea un compozitor de-al nostru, basarabean, să compună Artarefugii... Rămâne de văzut, cum spune mama: dacă nu mă fac fierar, nici rege, nici cheferist; dacă la liceu învăț bine

latina și muzica, eu mă fac compozitor – compun compoziții frumoase de tot, pentru noi, Basarabeni refugiați.” (*Arta refugii*, p. 12)

Scriitura muzicală îi oferă scriitorului sugestii pentru câștiguri de factură modernă în expresie și în construcție romanească, fapt remarcat de critica literară. Potrivit lui Ion Simuț, în romanul *Ostinato* scriitorului îi reușește edificarea unei „simultaneizări a arhitecturii narrative”, astfel constituind una dintre scriiturile cele „mai îndrăznețe din literatura contemporană”, fapt care îl reprezintă ca pe un „autentic novator al romanului modern” [4, p. 188-189]. Într-un interviu, realizat de Schmidt-Häuer, în 1971, după lansarea romanului *Ostinato*, la Târgul de Carte de la Frankfurt (la care delegația română și-a părăsit, în semn de protest, propriul stand), Paul Goma vine cu următoarea definiție a romanului: „*Ostinato* nu este nici roman-politic, nici roman-autobiografic, nici roman-diatribă (pamflet). Ci un roman, deci și autobiografic, și politic, și diatribă, și... Produsul, secreția unui om despre oameni. Produs cu intenții artistice. Roman, expresie totală fiind, nu putea ocoli aspectul «politic» – cine afirmă că se poate scrie roman «nepolitic» în lumea noastră, în timpul nostru – acela minte; și îi minte pe cititori. Politica nu e o profesie, nici o atitudine de circumstanță, apartenență la o formație, grup, partid în vederea obținerii unor avantaje – politica este viața în polis, viața publică, iar viața este substanța romanului.” [5, p. 41-42]. Romanul este expresia unei personalități ancorate într-un anumit timp și spațiu, care se deschide multiplelor solicitări ale vieții, surprinzând-o „așa cum este”, polifonică, și/și, nu „așa cum trebuie să fie” într-un proiect monologic abstract. Viața îi dictează romancierului arhitectura fluidă a contrapunctului.

Ținem să menționăm aici o **altă inovație** a lui Paul Goma în domeniul formelor romanești, care se datorează, după noi, tot însușirii legilor de compoziție muzicală, mai concret de „încălcarea lor” (amintim învățătura dnei Bratu: „Întâi trebuie să stăpânești bine, la perfecție, legile, abia după aceea să le încalci – în cunoștință de cauză”). Încălcând „în cunoștință de cauză”, scriitorul inventează noi forme romanești, dovadă ne stau informațiile de pe site: „ficția”, „ficția realistă”, „monologul dialogat”, „romanul”, „romanul-jurnal”, „romanul-roman”, „versiunea scurtată”. Mai mult chiar, scriitorul afirmă în *Adameva* că a inventat o „**nouă formă de proză**”, o artă narativă proprie:

„Așadar: acum – în fapt, de ieri – sunt conștient de ceea ce fac, chiar dacă nu i-am găsit un nume facerii.

Acum pot spune: Nu-mi convenea formula romanului, a ficțiunii, a camerei de alături, a proprietății-private, înlăuntrul căreia faci altceva și altfel decât în piața-mare, pe stradă, în gazetărie, la cârciumă. Nu-mi convenea din exact motivul pentru care le convenea celorlalți: simțeam nevoia irepresibilă de a numi personajele cu numele persoanelor (mai ales ca împărțeam oamenii, brutal, în buni și răi). Ficțiunea, invenția nu-mi convenea atunci când... inventa fapte, situații, stări – ci atunci când dădea carne unor fapte existente, unor situații cunoscute, unor stări prin care trecusem și eu, autor.

De aceea, repet rezerva față de «**noua formulă**»: mi se potrivește doar mie – de ce? Lîmpede: pe de o parte, fiindcă am traversat mai multe și mai intense întâmplări; pe de alta – asta fiind mai important!, am observat atunci, în prezentul ei, întâmplarea, iar în trecutul tot al ei nu am acoperit-o, nu am învelit-o în uitare – din contra: i-am cultivat prezența.

Demersul meu a fost, de la început, invers decât al confrăților:

În scrisul lor, ei «**fictionau**» și cele mai atroce-de-real fapte istorice, le încifrau, le îmbălau, le îngălau, le ascundeau, le travesteau – le făceau de nerecunoscut, le schimbau semnul, le falsificau semnificația (se consolau cu «complicitatea cititorului»), dar nu vroiau să accepte: cititorul e cum și-l face scriitorul, așadar, cititorul din realism socialist este

un pur produs al imbecilizării desăvârșite de activistul de partid dezmiardat: «inginer al sufletului tovărășesc»).

Eu, dimpotrivă: «**realistizam**» până și pasajele de legătură – cele pe care nu le știam să fi fost așa, însă, le cunoșteam mecanismul – le făceam să fie veridice.

Asta ar fi una; a doua: implicarea autorului în propriul scris” (*Adameva*, p. 162-163).

Amintind perechea duelistă Eu-Ei a programului blagian, Paul Goma își conturează o poetică proprie, personalizată a romanului, pe care o contrapune celorlalte (ei „ficionau”), ce cultivă evaziunea, depersonalizarea, elaborarea, artificialitatea. Personaje cu nume adevărate, fapte de concretețe biografică, consemnarea evenimentelor contemporane scrisului, omogenizarea subiectelor private și sociale, implicarea autorului în scris, „realistizarea”, „prinderea în cuvinte” constituie componentele programului. Această poetică dictează romanului să preia scriitura de jurnal, iar jurnalului – consemnarea telegrafică. Totul pentru a spune lucrurilor pe nume, pentru a nu falsifica adevărul și, în același timp, a lăsa adevărului libertatea de a fi spus în toate modurile. Asistăm la o întemeiere a credo-ului literar pe criterii etico-estetice („literatura care ține seamă și de bine-rău, nu doar de frumos-urât”), care constituie răspunsul lui Paul Goma în marele dialog al poeticilor românești din secolul al XX-lea.

Cum putem ilustra „grafic”, după modelul menționat de pe *Youtube*, dinamica acestei invenții românești? Voi apela la sugestiile scriitorului, alegând dintre cele cinci titluri compartimentate „romane” lucrarea *Roman intim*. Acesta este cel de-al cincilea roman în ciclul biografic, consemnând perioada (1953) în care autorul, după ce fusese eliminat din prima fază de la examenul de admitere la Institutul de Cinematografie, este repartizat la școala elementară din comuna Rupea, în calitate de instructor superior de pioneri. Pretextul pentru reflecțiile metaliterare ale autorului-diarist-narator-personaj constituie experiența arestului său (cu un an înainte de momentul romanului) de la Sibiu de către securitate, pe motiv că ținea un jurnal „codificat” (experiență scrisă în *Astra*). Acțiunea se desfășoară pe parcursul a câtorva ore, în timpul cărora personajul-reflector încearcă să-și realizeze intenția de a merge acasă la părinți, parcurgând itinerarul *dus-întors* mai degrabă imaginar-simfonic, în *timp* și *contratimp*. Modulațiile tematice, care se aștern pe acest itinerar fix, țin de dilema tânărului „pățit” în fața jurnalului său. În mediu sugrumat de cenzură și de tot felul de constrângeri, scriitura sinceră e o sinucidere. Cel mai lipsit de primejdie e să amâni scrierea lui până la găsierea unor soluții mai ingenioase, a unor variante elaborate: „Iată avantajul amânării, al datului-timp: nu pui pe hârtie decât ceea ce s-a cumpănit, pritocit, cum fac bunii croitori: măsoară de zece ori, înainte de a-ți tăia cracii nădragilor (o dată) – ca să nu faci nefaceri, ca la Sibiu, Jurnalul...” (*Roman intim*, p. 80).

Experiența cu primul jurnal descoperit brutal de străin („Securitatea care nu se descalță de cizme când intră în sufletul nostru”) îi devine o sursă pentru forjarea unei noi plâsmui – **scriitura care se desfășoară concomitent în mai multe „caiete”**, în care și-ar consemna gândurile pentru mai multe perechi de ochi și urechi. Într-un caiet, poate în jurnalul propriu-zis, vânat impardonabil de securiști, diaristul va scrie realitatea „codificat”, „anagramat”, în care n-ar „spune lucrurilor toate pe nume”. În alt caiet, dimpotrivă, ar depune „ca într-o crăică, observația-și-comparația – pentru moment? Așa ceva nu se uită, dar mai bine-i șade pe hârtie, decât în minte, de unde riscă să se piardă”. Dar și această acțiune măscuită e marcată de precaritate, căci cele câteva „considerații-asupra; iar despre fapte nimic” sunt „doar aluzii, o metaforă,

jumătate din următoarea”, rezultatul „are să fie ca și cum n-ar fi fost nimic-nimic”. Se întrevăde, aici, o subtilă polemică la **poetica inefabilului**, anticipată relevant: „Anica: minte numai prin cuvinte; câtă vreme tace, este adevărată, dreaptă – și frumoasă; de cum emite sunete, altele decât cele naturale, totul se strică, ea întreagă devine o strică – din crăiță se preface în oafă”, pentru ca mai apoi această polemică să evolueze într-o parodie la **iresponsabila evaziune estetică**: „Jurnalul. Lotte. Mă reapuc de ea, numai să ies de-aici. De el mă reapuc, dar nu mai scriu nimic politic, numai erotic – nu, nici erotic, nici etic – numai estetic! Asta-i muzia ce le, dacă nu place, atunci, nu le displace, o tolerează. Uite, o să descriu pe o sută de pagini lanțul ei uns. Nu scriu că e săsoaică și că tot neamul ei a fost dat afară din case, dus la Donbas – nu! Numai despre lanțul bicicletei scriu, pot să scriu și despre întreaga bicicletă, chiar despre far, dar fără Lotte: trebuie să-i schimb numele, hitlerist”. Soluția este numai una: „să mă hotărâsc să spun lucrurilor pe nume, ca să fie pe hârtie cum fuseseră pre pământ – altfel mă apuc de matematică și dau examene de admitere la Politehnică!”.

Comprimată, această scriitură arată cam în felul următor: „În caietul A consemnez telegrafic, fapte: «Azi după-amiază condus Lotte răspântie. Ea plecat bicicleta Rupea, eu Jibert» – cam așa cumva, deși cad în Telegramele caragialești, oricum, nu-i necesar să intru în amănunte, în A, deci nu consemnez episodul cu gazda și nu intru în asociațiile provocate de fusta frecată de cadrul bicicletei, astea fiind pentru caietul B; povestea cu gazda, într-un eventual C, mult mai încifrat. Sau chiar D, ca să fie mai păzit, ca mai departe de intrare... Deși, la caz de percheziție-aresatare, cum le car cu mine împreună, împreună au să fie descoperite...» (...) Vasăzică ajunge acasă, dă o raită pe la Anica, apoi se așază la scris. Începând cu caietul B – așa e mai bine. Foarte bine. La A are să se întoarcă altă dată, mai târziu, e cel mai ușor, n-ai decât să-l cifrezi pe B, apoi nu riști să uiți întâmplările curente, consemnate telegrafic. Mai delicat e cu B. Ce să mai vorbim de C...” Fragmentul transpune stările unui tânăr scriitor care a cunoscut „primul pumn” al Puterii: indeterminarea, cenzura, autocenzura. Câteva considerații extraliterare ale autorului ar putea fi clarificatoare în acest sens: „Cenzura te obligă la tăcere, o cenzură de lungă durată la autocenzură. (...) Pentru că cenzura, această instanță a interdicției, nu este doar dușmanul de moarte al scriitorilor și al literaturii, ci înainte de toate dușmanul de moarte al adevărului” [6, p. 47-49]. Fraza finală a romanului: „Și de am să mă scol – tot mă scol eu de-aici – pre mulți am să scriu eu”, poate fi interpretată ca o opțiune pentru forma artistică, care nu metaforizează acolo unde trebuie să spună răspicat adevărul, una, care susține frenezia rațiunii, pentru a lumina problemele existențiale ale omului.

Pe parcursul celor trei sute și ceva de pagini asistăm de fapt la o variațiune contrapunctică pe **tema scrisului literar**, cu mișcări intervalice și ritmice, având culminație în definirea formei hibride de *roman intim* („alt caiet decât jurnalul, caiet care ar fi jurnalul-foarte-intim”). Este forma pentru care pledează autorul în căutarea rostului său de scriitor, care intenționează să „realistizeze” chiar și produsele imaginației. În rezultat, romanul intim capătă scriitura de jurnal sau de jurnal al unui jurnal cu fapte mai vechi, de „amintiri răsămintite”. Această formă derivată necesită iremediabil clarificări asupra instanțelor narative și asupra identității personajelor: bărbați sau femei. Iată o consemnare în acest sens cu valoare de program: „Să te transpui. Să fii pe rând, simultan, altul decât tine: om obișnuit și făcător de oameni; să fii doi; cinci, unsprezece alții, dar să te poți întoarce la tine și, de fiecare dată, să te găsești schimbat. Cu ceva din cel în care ai fost; dedat după acela. Asta ar fi însemnând să fii scriitor – romancier, nu poet: poetul e din ce în ce mai el, pe când romancierul încearcă să fie din ce în ce mai alții – așa devine din ce în ce mai el. Așa cred. Dacă ești bărbat, să fii, deodată, toate personajele bărbați, cu ceva din sufletul personajelor

femei; dar să nu încerci imposibilul, ca Balzac – așa cred. Dar cred că trebuie încercat imposibilul. Cum a făcut Balzac”.

O întreagă **poetică a alterității** putem deduce aici, poetică care dictează alternarea persoanei narative și a liniilor tematice, fie la nivelul unui roman (evoluție pe care am putea în fond s-o ilustra grafic), fie la nivelul întregii creații. Și pentru că mi-am propus să lucrez simultan cu mai multe „caiete” ale lui Paul Goma, apelez la o notă explicativă din *Adameva*: „Nu vouă, nu ție mă adresez, ci tot mie – la persoana a doua; a treia – chiar la a patra – ce: ar strica și o persoană a patra, pe lume? Spre deosebire de tine, de voi, plini de eu-mă-pe-mine-mă, și de orbirile ce decurg din buricocentric, eu-pe-mine-mă așez în fața mea, mă plantez ca pe o oglindă. Când mă satur de dialog, mă iau, mă pun alături – și uită-ne stând de vorbă în de noi, treii. Ba, în câteva rânduri (citește: cărți), neajungându-mi pluralurile, mi-am schimbat genu(ri)le, căci eu sunt om, domule și căci și eu sunt pentru dreptul constituțional de a mă transpune-ntr-o.”... într-o femeie, într-o carte aș completa eu pentru a pregăti terenul altui „concert”.

Concertul Femeilor în do major

Când Paul Goma aplica creației sale formula – „Eu numai pe femeile le scriu” – de fapt ne oferea cheia pentru o lectură extrem de productivă. Această temă este una preponderentă și conducătoare în toate cărțile sale, una care ascunde și fructifică o bogăție imensă. În muzica scrisurilor, vocile femeilor alcătuiesc un cor minunat de melodios, iar invenția împletirii lor armonioase cu propria voce pare să nu cunoască stavile. Pentru descrierea acestor vestale ale inimii, scriitorul folosește întreaga gamă lingvistică, ba mai inventează și cuvinte suplimentare, capabile să mângâie, să parfumeze, să coloreze, să intoneze, să nuanțeze, să compare etc. În pasta fluidă a romanelor, femeile „văzute-auzite-mirosite-palpatate-gustate” capătă profiluri rotunde, alungite, ascuțite, abundente, corpolente, cilindrice, fiind în continuă și progresivă devenire. Unul însă este sentimentul care animă și ordonează aceste exerciții de artă a cuvântului, asigurând legătura congenitală a formei cu substanța: iubirea. Exclamația din romanul *Adameva*: „Totul-totul-totul gravitează în jurul femeii” este o declarație de dragoste a scriitorului, revelația adevăratei iubiri pentru feminitatea care iradiază iubire, generozitate, maternitate, siguranță, naturalețe, senzualitate, pe contrasens cu pasiunea furibundă a priorității intolerante, a acaparării agresive și a puterii brutale. Mai mult decât atât, explorarea ideii de feminitate îi marchează viziunea creatoare, încât am putea vorbi chiar de un **pan-feminism** caracteristic esteticii lui Paul Goma.

Obsesia căutării feminității protectoare și salvatoare este atotcuprinzătoare. Spre unitatea conceptuală *Magna Mater Deorum* converg mai multe proiecții ale femeii în „oglinzile paralele” ale **idealului** și **realului**. Pe de o parte, femeia este o realitate spirituală, rodul imaginației scriitorului: „Cunoașterea totală o am dinspre cele necunoscute și reprezentate. Ele îmi trimet imaginea globală – acelea mi-au fost mai adevărate decât adevăratele: mai frecventate, mai prospectate înăuntrul.”, rezultatul transpunerii în *celălalt*, într-o altă fațetă a eului: „Dacă Tolstoi se străduia să se transpună într-un cal, eu tare aș fi vrut să mă mut, pentru o oră-două, într-o femeie. În trupul ei, mai cu seamă în psihologia fiziologiei ei.” Fascinanta incursiune în universul feminității urmărește prinderea în cuvinte a **stării de feminitate**, a naturaleței ei primordiale, care ar completa jumătatea sa și cu care ar fi putut să reconstituie androginul: „Aș fi vrut să aflu, nu neapărat ce gândește femeia despre

bărbat în timpul cunoașterii-de-celălalt (gândul presupunând cuvinte; presupunând discurs; presupunând succesiune) – ci starea ei pe care, mai târziu, să încerc a o prinde în cuvinte. N-am reușit. Nici prin împrejurimi n-am pătruns. Cred că femeia nu vorbește aceeași limbă ca a bărbatului în timp ce se contopește cu dânsul. Nu, nu. Femeia ne vine de altundeva. Până la coborârea ei, noi ne înmulțeam prin polenizare încrucișată și consumam carne de 'urcă." (*Adameva*, p. 139-140). Starea de feminitate este una prielnică creației, realizării a ceea ce există doar ca posibilitate.

Pe de altă parte, oricât de complexă ar fi lumea ficțiunii, izvorul plăsmuirii rămâne realitatea. Femei, care într-o măsură mai mare sau mai mică i-au marcat viața, sunt evocate, (re)trăite, aduse în prezent, alcătuiind galeria personajelor feminine „realisticitate”. Pe ecranul memoriei afective, femeia se proiectează în variate ipostaze: de mamă protectoare sau de „femeie-comisar”, de fecioară suavă sau de bacantă vândută și curvă, de femeie pasională sau de vampă profitoare, de tânără nobilă de neatins sau de ispititoare măiastră în arta plăcerii etc.

Perceperea feminității, ca necesitate imuabilă, are rădăcini în relația mamă-fiu, intensă în timpul copilăriei, adâncă la maturitate. Romanul *Din calidor* consacra figura tutelară a mamei, de a cărei lume fiul rămâne legat „prin ombilicul intact”. Imaginea mamei iradiază infinite semnificații, ea înseamnă siguranța adăpostului, a căldurii și se suprapune pe înțelesul de pământ, glie. Totul începe și se termină cu ea. Relația mamă-copil transgresează actul fenomenal, exprimând raporturile dinte individ și univers. Memorabilele scene, dispuse teleologic din debutul și finalul romanului, reprezintă **viața ca o stare în calidor**, în „acel vestibul deschis spre ambele părți, acel afară proxim și nu definitiv, acel loc la aer și lumină și umbră și căldură înăuntrică, supus agresiunilor, dar nu mortale: oricând pot face pasul înapoi, la adăpost”, **viața ca o stare de născut deja, dar ținut în poala protectoare a mamei**. După înstrăinări, „refugii” și „definitive dusuri”, pe care viața inevitabil le provoacă, întoarcerea e simțită ca o stare de beatitudine:

„ – Când o să vină tata, Domnul Director o să ne invite la masă? Mi-e foame, mamă... – și încep să plâng. Mi-e așa de foameee... ”

– Uite ce e, puiul mamei: ești mare de-acum; de-acum trebuie să înțelegi cum stau lucrurile pe lumea asta; și cu noi în ea. Noi suntem, de-acum, niște refugiați... ”

– Eu nu vreau să fiu refugiat!

– Ei, dac-ar fi după noi... ”

– Eu nu vreau să fiu refugiat, adică culcat pe jos, în cancelarie, pe-ntuneric și, în plus, lung de foame!

– Se spune: lat de foame. Sau: mort de foame – nu lung.

– Eu spun cum spun. Nu sunt mort și nu sunt lat. Eu sunt viu și mi-e așa de foame, încât simt cum mă lungesc. Simt cum cresc. Sunt lung și mare, de foame, mamă... ”

– Închide ochii și gata!

– I-am închis... ”

– Bine-ai făcut. Când închizi ochii, nu mai vezi întunericul – toate de la întuneric ne vin, ascultă-mă pe mine! Și foamea, și setea și dorul și toate – de la întuneric ni se trag... ”

Cui îi spune mama asta? Eu l-am auzit pe Moș Iacob zicând că vine întunericul – el îi spunea: întunecime... Că vine, nu numai peste noi, cei din Mana, nu numai peste Basarabeni – peste toată lumea! Zicea el. Firește, exagera, cum zice mama.

Mama continuă să zică:

- Așa că ce facem noi? Noi închidem ochii și dormiiim...
- Și încă:
- Când dormi, nu mai simți nimic, nici foame, nici durere, nici supărare – numai viață veșnică...
- Astea le-a spus încet-încetșor, de parcă nu mie mi-ar fi vorbit.
- Iar acum, deși mie-mi vorbește, nu doar mie:
- Să dormim, puiul-mamii. Măcar în somn să nu fim refugiați.”

Fragmentul, la suprafață o relatare în succesiune, poate fi citit ca un veritabil **poem simfonic**, în care liniile tematice diferențiate, dar interconectate, au o atotcuprinzătoare mișcare circulară. E vorba de un **poem în poem**, o mostră de stratificare a temelor, dezvoltate contrapunctic de Paul Goma, la nivelul romanului, dar și a întregii creații. Reiese de aici o întreagă gamă de teme călăuzitoare: relația mamă-fiu, sublima inocență a începuturilor, iubirea, în forma ei cea mai pură, pentru „eternul feminin”, înălțarea prin suferința, simbolul omenescului cu toată căldura, dar și cu toate limitele lui, drama copilului refugiat/instrăinat de țară, simbolul unui destin, tragica istorie a basarabenilor, obsesia exasperantă a morții care însă nu umbrește niciodată, pe deplin, dorința de **a trăi**. Copilul se opune destinului prin nestăvilită vitalitate („Eu nu vreau să fiu refugiat”), întoarcerea ciclică la mamă, casă, satul natal, fetele copilăriei, constituind progresiv un superb **imn al vieții**.

Mama însăși este un model de vitalitate, cu forțe de fascinantă atracție: „Mama a dansat, a dansat, până când boala a țintuit-o la pat”. Instinctul ei de viață a prins limbaj în febra dansului, mama dansând la balurile sătești cu tata „mai des cu tata, mai ales vals”, în fața mașinii de gătit în bocanci grosolani, în cizme de cauciuc „dansânde, dansatrice”, la bucătăria securității din Mediaș „chiar stând «reglementar»... dansa: din privire, din cap, mutând și picioarele pe podea” încât aproape că a „umanizat” cățeaua-lup-apărătoare a comunismului românesc („În curând, a început și cățeaua să-și miște, să-și balanseze capul – urmărind-o pe mama...”). Dorința de a dansa nu a părăsit-o nici când picioarele i-au înțepenit, mișcarea de vals fiind transferată pe șoșonii sau pe umerii mamei: „Uneori, când credeau ei că nimeni nu-i observă, șoșontorii dădeau s-o pornească, singuri prin iarbă. În fapt, se deplasau câte un centimetru, doi, însă li se putea deduce reușita din strădaniile umerilor mamei: la început, șoșontorii nu ascultau de comenzi, mai degrabă din exemplul umerilor... Încetul cu încetul, se petrecea un transfer: n-aveau șoșontorii decât să rămână acolo, în iarbă, infirmi și proști: în locul lor, deasupra lor, dansau umerii; și capul și privirea mamei – bineînțeles numai – mereu, mereu, vals. Vals. Vals. Vals” (*Din calidor*).

Figura mamei în vals (dans ce cheamă fuziunea mișcărilor estetice, emotive, erotice, mistice pentru a exprima energia vitală) se dovedește a fi centrală și simbolică în structura creației lui Paul Goma. Tot mamei, scriitorul îi datorează preferința pentru poetica libertății, posibilă, mai ales, în forma scriiturii de jurnal. Aflăm în romanul *Din calidor* și, mai ales, în *Arta refugii* că tânăra învățătoare înregistra, consemna în „caiete” ei specificul și obiceiurile locurilor prin care soarta i-a dat să treacă. Memorabil, în acest sens, este portretul mamei, făcându-și notițe în timpul unei călătorii cu trenul, când, într-o vacanță de Crăciun, întreaga familie e pornită în vizită: „...După ce pune la loc, în poșetă pudriera și rujul, mama lasă să treacă timp – în care se uită pe geam, ori în gol, gândindu-se – apoi redeschide poșeta, caută îndelung, scoate întâi creionul, abia apoi carnetul de însemnări (nu unul din caietele Monografiei); îi dă coperta peste cap, mai dă o pagină, două... Citește, corectează, adaugă, trece la altă pagină – până ajunge la cea cu oglinda:

o fostă oglinjoară cu două fețe, de buzunar, cumpărată de la cooperativă, a dezlipit foile de siclă, a păstrat numai una, ca să nu se observe între filele carnetului. Când ajunge acolo, înalță un pic filele răsfoite și le ține așa, ca un paravan să nu se vadă. Și nu se vede, decât dacă vezi ce conține carnetul, altfel îți spui că doamna aceea frumoasă, elegantă își consultă carnetul și însemnează câte ceva... În sfârșit, pune în poșetă carnetul, creionul, pocnește încuietorea și, în timp ce privește, pe fereastra vagonului, corectează cu adevărat ce e de corectat: rujul, la colțurile gurii, apoi gulerul, broșa... E atât de frumoasă mama mea – și elegantă...” E suficient să facem o paralelă între acest tablou și arhitectonica romanului-jurnal *Adameva*, concepută ca o „călătorie în tren” prin „viața-memoria-istoria” romancierului-diarist (Flori Bălănescu) sau să revenim asupra specificului creației lui Paul Goma de a-și scrie Cartea vieții concomitent în mai multe „caiete”/cărți, ca să ne dăm seama ce putere de iradiere a avut mama asupra destinului de scriitor al fiului.

Chipul femeilor „scrise” împrumută inevitabil ceva din chipul mamei. Ileana, Duda, Nora, Mili, Tuza, Tecla, Bălana, rusoaica Devușka, Varvara ș.a. formează diversitatea în unitatea feminității ocrotitoare și a binelui „fără-bătrânețe”:

„Din calidor le văd pe toate: Fetițele, fetișoarele, fetișcanele, fetele-mari, fetele-și-mari (și mai mici) cu care m-am avut de bine în viața mea, de la Mana. (...)

Din calidor văd bine tot ce au fetele mele.

Din calidor se vede mai bine decât văzusem cu ochii trupului. În calidor, nimeni nu-mi zice să mă uit în sus, că nu se cade, că nu știu ce, dar când te crești, îți zice varvar și-ți mai cere.

Din calidor le văd pe toate și de tot, câte una, câte una-n una; pe rând și în cor – dar nicio clipă contopindu-se. Fiecare-i fiecare. În veci.”

Din „calidorul” imaginației sale, Paul Goma este un „vânător” al frumuseții feminine, un veșnic Don Juan, urmărind și scriind cu dragoste toate femeile. Femeia e ca viața – fluctuantă, nelineară, nestingherită, iar ceea ce e cu adevărat frumos se cade a fi scris fără „puncte-puncte”, „uite-așa” cum este, păstrându-i adevărata putere. Extraordinarele portrete ale fetelor învăluite în senzualitate și descrierile scenelor erotice au un farmec estetic rafinat și constituie un demers de umanizare a literaturii, de atitudine împotriva închistărilor, a limitărilor de exprimare. Moralismul mai degrabă pune plumb pe aripile imaginației, decât îi stimulează zborul. Pentru a descrie femeile, autorul se eliberează de încorsetarea puritană și sfarmă normele lingvistice, îndoind cuvintele și frazele, pentru a le determina să se muleze ca mânușile pe formele dorite: „... (oare de ce vor fi considerate de-rușine aceste minuni ale Facerii, de ce până și cuvântul ce le sfințește este cuvânt de rușine: *buci*, iar părții desemnate, globalei, i se spune ocolit: dinapoi sau fund – dar dinapoi are și căruța și casa, fund are găleata, grădina, fântâna, pe când *cur* are numai Ea! – ferice de pictori, de sculptori, ei fac ce fac, nefiind obligați să și numească ce fac, dar bieții scriitori?, ia să aștearnă pe hârtie cuvântul, nu mai ajunge la cenzură, îl cenzurează cenzurații și asta nu doar de când cu comuniștii, el însuși, iute-iute, rușinat și excitat, îl șterge, fiindcă, nu-i așa, acela e un cuvânt-urât, se rostește între patru ochi, se scrie numai la closete – ei, uite: *bucă* nu se scrie la closet, de ce? Dacă ar fi poet, ar scrie un întreg bucopoem în o sută unsprezece bucipărți; ar elogia, ar face bucelogiul buculenței, ar cânta bucarnea cu gust de bucaisă, ar lăuda bucalmul bucoapselor bucevei – buciforme, bucialtfel, bucierele... – în fine, ar scrie el Bucevanghelia după Ioana-Bucă-de-Aur, deși mai în ton: după bucevanghelista Bucloana-CurDaurista... – și de ce cuvântul bucurie n-ar veni de la ceea ce dă, ceea ce oferă, fiind bucuria omului?)” (*Roman intim*). Obscenă este doar literatura vândută Puterii, elogiind Canalul, „cu, de pildă colectivizare; cu lupta-pentru-

pace, cu partid, cu Marea Uniune, cu Marele Stalin: acelea sunt nu doar porno-, ci porco-, cacografice!” (*Roman intim*).

În calidorul memoriei afective, a „ținerii-de-minte-cu-simțăminte”, femeile semnifică o anumită etapă a biografiei scriitorului, cu o viziune corespunzătoare asupra lumii. „La urma urmei, toată lumea-i femeie. Nimic nu se face, nimic nu se desface fără femeie, nici în afara femeii. Pentru mine, la început de tot a fost găina și nu cocoșul; Eva, nu Adam...” (*Roman intim*). Închegarea unei viziuni asupra lumii (istoria-geografia) depinde de reușita cunoașterii „istoriei geografiei femeii”, iar scrierea unei cărți dă seama de succesul prinderii în formă, în cuvinte a femeii.

Copilăria este percepută ca o lume vrăjită de miroasele femeilor „bune, frumoase și mustoase și parfumoase și!” „cu țâtoance adiind a pătrunjel”. Învăluite în aromele sublimului, fetele Manei („Ah, fetele”) par niște zeițe. Memoria decupează neapărat odoruri-semnale diferite: **Tuza** e „frumoasă și când e urâtă, adică toată vremea. Săraca de ea, pe lumină i se vede rău obrazul bine buburos. Și merge ca un bărbătoi. Și-i tare slabă, picioarele i-s ca fusele, încolo curu’ i-i destul de lărguț. Și are, cum se spune, un ochi la slănină – însă dacă te uiți la ea dintr-o parte, nu bați de seamă făina”; **Tecla** e „Mărunțică, frumoasă, de pică: părul negru-negru, cu ape albăstrui, ochii verzi-verzi, de mătă – nu de pisică, de mătă; verzi, cu stele de aur”, dar „ce dulce mă ținea și ce dulce-mi arăta și ce dulce era ea pe-pestele tot. Mai ceva ca zahărul”. Văzută cu „ochii trupului”, **Duda** are mâna „aspră și fierbinte, pielegoloasă mirosind a calapăr, ca la noi, în bucătărie, înainte de, și după, la ei, cu ferestrele astupate, în umbra dulce și pipărată, când ea zicea să mă uit în sus, că nu se cade. Nu se cade să cazi în jos, de-aceea. Că, dacă o vezi, cade. Joasa ei cea nevăzută. Acum e ca atunci. Mă strânge ușurel-tăricel cu picioarele ei, toate și cu între fierbinte și pipărat și cărnăț, proaspăt tăiat”. Și, desigur, **Bălana** are „părul galben-galben și ochii albaștri ca floarea inului...? (...) Are fuste frumoase, înflorate, barijuri la fel, pline de flori vesele” (*Din calidor*).

Adolescența e marcată de femeile sibiene, „cele mai frumoase, mai colorate, mai trupiformate, mai parfumiroase din lume”. „Nările” memoriei adulmecă, reproduc pe **Șoricica** de la Astra, „șoridulce”, „mereu la datorie pe parapetul tranșeelor liniei întâia a frontului culturalizatornicesc”, pe **Cecilia**, ce purta coadă „imensă, incredibilă, legendara ei coadă cânepie, atârând până binișor dinjos de fostul curuleț, spre subgenunche – și care coadă o trăgea atât de insistent pe spate, încât în față îi țâșneau (ce timpuri!) ca niște coarne sânni, lubenițe obuzoidalnice...”, pe **Lotte**, fata de pe bicicletă cu „mirosurile și sonurile și gesturile ei, deduse”, de **Anica-Crăcica**, „opărica”, „curva satului”, pe **Vivi** „viind singura viință vinecunoscută”, pe **Lala** cu care „am învățat, în acea prima oară, să mor”, care „nu corp, ci trup: corpul face uneori alianță cu sufletul, trupul niciodată”, de **Boltășița** cu „Ochi-scoică, pleopă-capcană: rapace, carnivorace, uitătură, privivoră; valvivulă, buzifagă, clytolindică (...) palpitiundă, adunată concentratic, sub pleopă” ș.a. (*Roman intim*).

Universul Facultății de Litere e un paradis al formelor și al mirosurilor feminine (mai puțin în primii ani delimitați prin vigilența, justilinista, pătimita Toria-Justa). **Bonifacia**, „coconeta rondoleta”, „ghem de amiroase”, are „profilul rotunjiform, dolofănesc-bonifacic”, „buciliniu, palpând domol, somnol” și genunchii „bolfoși, promontorici, stâncoși, monștruoși”. **Fata Popii** arată „ca o cușmă flocoșmă uitată pe pupitru”. Iată că-ți iese în cale „o studentă mai maturată, mai-aproape cuconiță, durduletă, pieptoșie, inelată, ’nmărgelată, parfumată-și-mpoșetată”, dincolo vezi „o studentă mustăcioasă peste tot, uscată, neagră”. De la catedră îți vorbește **asistenta**

de spaniolă în continuă metamorfoză a cărei „Spuma, transparența, galben-paiul (și ușurelismul libelulatic) din '56 se copseseră: galbenul devenise mieriu, străveziu: translucid-chihlimbăriu, iar spuma – crustă, coajă prăjită, de ronțait”. Nu miroase doar **femeia-comisar** de slava veche cu ochi „găinoizi”, care „își curgăinește orifixa bucalică de slabăveche nedespă-mântelenitică” (*Bonifacia*).

Întâlnirea cu femeia ursită în perioada postuniversitară constituie prilej pentru scriitor de a compune simfonia „domestică” – romanul *Infarct*.

Fiecare femeie amintită e o unitate aparte, un roman, o carte „mereu nouă, de fiecare dată prima” în Biblioteca Paul Goma. Adulmecate, imaginate, plâzmuite, iubite, scrise și citite neîntrerupt, femeile-cărți-bijuterii scot din ascunzișuri doruri învăpăiate, plăceri erotice mistuitoare. *Bonifacia*, *Justa*, *Sabina*, *Castelana*, *Ela* nu se lasă interpretate, disecate cu mintea doar pornind de la aspectele tehnice, ele trebuie trăite ca atare. Acestea sunt și învățătură, și literatură, și efort de construcție romanescă, și fantezie artistică.

Postludiu

Obsesia căutării feminității protectoare, salvatoare și aspirația spre libertate sunt două dominante inseparabile, teme-gemene, în creația lui Paul Goma. Ele se repetă neîncetat, se asociază cu alte teme în plenitudinea acordului, investindu-se în ipostaze și forme inedite, cu dimensiuni expresive noi. Această muzică liberă, ardentă, mistuitoare, năvalnică a Bibliotecii Paul Goma ne oferă, fără doar și poate, un deliciu estetic aparte, precum și o lecție de umanitate și iubire.

Note

1. Dan Voiculescu, *Fuga în creația lui J.S. Bach*, Editura Muzicală, București, 2000.
2. Vasile Baghiu, *Mărturie zguduitoare și excelență literară, în volumul Paul Goma 75. Dosarul unei iubiri târzii, volum îngrijit de Flori Bălănescu, apărut cu sprijinul lui Gelu Tofan, Eagle Publishing House, București, 2010.*
3. Wilhelm Georg Berger, *Clasicismul de la Bach la Bethoven*, Editura Muzicală, București, 1990.
4. Ion Simuț, *Cazul Paul Goma: între politică și literatură*, în *Reabilitarea ficțiunii*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004.
5. Paul Goma, *Experimentele sunt necesare*, în volumul *Scrisuri I (1971-1989)*. Bio-bibliografie, interviuri, dialoguri, scrisori, articole. Ediție îngrijită de Flori Bălănescu, Curtea Veche, 2009.
6. Paul Goma, *Cenzura, autocenzura, paraliteratura*, ibidem.

* Potrivit specialiștilor muzicologi, „Tema de fugă este la Bach un ton rotunjit, încheșat” (L. Czaczkes), ea trebuie să fie expresivă, concentrată, să cuprindă un miez ideatic interesant și ușor recunoscutibil. „Tema este sâmburele, esența fugii” (M.-N. David) [1, p. 25]

** În terminologia muzicală, ostinato constituie basul care repetă același desen muzical într-o lucrare polifonică.

ALEXANDRU BURLACU
Institutul de Filologie al AȘM

PAUL GOMA ȘI CALIDORUL
PRIN CARE PULSEAZA ISTORIA

Abstract

Paul Goma, as a „Romanian Solzhenitsyn”, is a true Bessarabian consciousness, and his novels bring us to Europe. The study proves that the epic pattern of the novel *Din Calidor* (From the Corridor) is a biographic one (the emphasis is laid on the human and political document), very popular in European literature in the second half of the 20th century. The charm of this novel is revealed in orchestration of character voices and producing an ensemble of voices, styles involved in a continuous dialogue. Multilingualism is a mark of the novel *Din Calidor*.

Keywords: Bessarabian consciousness, dialogism of poetics, multilingualism, polemics.

„Destinul lui Goma, cum observă Mihai Cimpoi, este destinul unui basarabean”. Mai mult, Paul Goma, ca un „Soljenițan român” (cum a fost numit de Eugen Ionesco și apoi de întreaga presă franceză), este o adevărată conștiință a Basarabiei, iar cu romanele sale ieșim în Europa. Ion Simuț, un expert important al prozei române din Basarabia, identifică în creația lui Goma „blestemata parte basarabeană”, o rană care se cicatrizează. Despre aceasta redevabilul critic remarcă: „...Cenușa trecutului originar persistă totuși mocnit, ieșind la iveală târziu, într-o carte extraordinară, micul roman *Din Calidor* (1987, în franceză, și 1989, în românește)”.

Romanul lui Paul Goma *Din Calidor* (Paris, 1987) a avut parte de o largă rezonanță europeană. În dosarul receptării românești, reținem recenzia lui Eugen Simion („România literară”, 28 februarie 1991), în care aflăm că textul a fost scris într-o primă variantă în 1983 și că el deschide un ciclu autobiografic din care mai fac parte *Arta refugii*, *Astra*, *Sabina*, *Roman-intim*, care, alături de romanele gulagului românesc: *Ostinato*, *Patimile după Pitești*, *Gherla*, *Soldatul câinelui*, *Bonifacia*, *Culorile curcubeului* etc., inițiază „un capitol nou în literatura română postbelică”.

Manuscrisul *Din Calidor* este definitivat în 1985, iar cartea apare la editura pariziană „Albin Michel” în 1987. Tot aici aflăm că Georges Dupoy o consideră „o povestire inspirată, răscolită de emoție, de prospețime, de fantezie și tandrețe”. Eugen Simion înclină să creadă că romanul memorialistic al lui Constantin Stere ar fi un posibil model epic, că Paul Goma „și-a pus, cum se zice, viața în roman și că, în genere, scrie numai ceea ce a trăit...”, tratând literatura aceasta ca pe „o epică de tip biografic, un document, în fine, uman și politic în consens cu o bună parte din literatura Estului (de la Soljenițan la Kundera)”.

Ficțiunea biograficului este nuanțată: „Faptele narate aici s-au întâmplat sau s-ar fi putut întâmpla. Ceea ce interesează, la lectură, este puterea lor de sugestie, capacitatea de a impune o atmosferă și un destin (acela al naratorului) credibil în ordine existențială”. Ce este important, cum observă criticul, e că „autorul nu ascunde niciun moment faptul că personajul despre care e vorba este chiar el, Paul Goma, fiul lui Eufimie și al Mariei Goma, învățători în satul Mana, comuna Vatici, județul Orhei...”, dar „asta nu înseamnă că trebuie să punem semnul identității între cel care povestește (naratorul ajuns la o anumită vârstă) și personajul său, copilul pe care îl reinventează după 50 de ani”. Cu adevărat, „între timpul acțiunii și timpul narațiunii se întinde un spațiu enorm pe care îl acoperă numai fantezia autorului. Unele date sunt din chiar timpul în care este scrisă cartea (informații, anecdote pariziene), altele privesc istoria Basarabiei și nu au decât o relație indirectă cu viața naratorului”. Precizările lui Eugen Simion vin să limpezească unele lucruri despre natura cărților lui Goma, să stabilească raportul dintre ficțiune și document, să explice anumite prudențe ale criticii literare în abordarea unui fenomen greu de calificat.

S-au emis mai multe opinii „pro” sau „contra” lui Paul Goma, disidentul și scriitorul. S-a pus și se mai pune la îndoială nu numai disidența sa politică, dar și dimensiunea estetică a prozei sale, calitățile ei literare. Chiar se insistă foarte mult pe **valoarea documentarului** care ar eclipsa prin forța sa **imaginarul**, pe esența **naturalistă** a prozei sale concentraționare. „Marele merit al lui Paul Goma, remarcă Mihai Cimpoi, e acela de a exprima adevărul cu o autenticitate ce nu admite nicio notă de contrafăcut și cu o ardoare etică ce nu permite nesocotirea măcar parțială a lui. Adevărul întreg mărturisit până în pânzele albe este imperativul categoric în lumina austeră a căruia scrisul lui Goma capătă calitatea cea mai de preț. Confesionalitatea pătimașă e obținută, paradoxal, prin menținerea crudității realiste a desenului, faptele copleșesc ele însele prin atrocitatea lor, ajutând artisticul sau chiar suplinindu-l prin fondul lor de groază, de imposibil sub aspectul inumanului de absurditate și demonic”.

Acest „exceptional poet al cruzimii” (Ion Negoitescu) este și un mare explorator al **cuvântului bivoc**, al **construcțiilor hibride**, al **plurilingvismului**. Dialogismul prozei sale face, la drept vorbind, calitatea cea mai de preț a poeticii sale. Iată de ce valoarea romanului lui Paul Goma nu se reduce la documentarism sau la naturalism, ea stă, în primul rând, în **dialogismul** poeticii sale.

Confuzia dintre autor și narator, mai bine zis, identificarea autorului cu naratorul, așa cum observă Ion Negoitescu (pentru care *Din Calidor* e un roman al amintirii), e încurajată nu numai de memoria lui Paul Goma, copilul, ci și de memoria lui Paul Goma, scriitorul (disidentul), aflat într-un permanent dialog nu numai cu sine însuși, dar și cu părinții, cu istoria, cu cititorii. E o memorie specifică. Așa cum observă Ion Negoitescu, naratorul, „amintindu-și, deși se situează inițial în vârsta contemplației lui de atunci, împletește și completează propria sa memorie, mărginită desigur, cu memoria părinților săi și chiar cu memoria istoriei”. Într-un moment, Paul Goma se întreabă: „la urma urmei, de ce n-ar avea dreptul să fie considerate memorie și lucrurile, evenimentele la care, totuși, am fost martor, însă pentru că în acel moment aveam mai puțin de cinci ani, acum mi se spune că atunci nu puteam înregistra, păstra – pentru acum? De acord: anume „amintiri” mi s-au alcătuit, făcut, apoi fixat – din amintirile altora, povestite de aceia, adulții; sunt însă altele: scene statice, scene cheie, scene-sâmbure: momente, stări care „atinse” mai apoi (chiar azi) cu doar suflarea gurii înspre arama aceluia clopot, prind să răspundă, să vibreze, să sune, declanșând o adevărată ținare-de-minte a mea: succesiune, coborâre din treaptă-n (sau: din

piatră-n piatră), depășind în colo, îndărăt, nu doar pragul vârstei de la care, cică, poți avea amintiri „directe”, ba chiar hotarul nașterii – sunt convins: o parte din memoria noastră e intrauterină; iar dacă nu fac deosebite eforturi de stăpânire (în aceasta n-ai nevoie de motor; numai de frână), atunci înaintez – retrăgându-mă și dincolo; în sămânță, în grăuntele de grâu – pentru cine are urechi de auzit”. Memoria lui Paul Goma „actualizează” mai multe scene, lucruri, evenimente la care a fost martor ocular, protagonistul sau narează ceea ce a auzit acesta de la alții. Important este că deschide spații și teme absolut noi pentru literatura română.

Romanul debutează cu o „Pre-mergere” semnificativă pentru strategia unei scriituri caleidoscopice cu o poetică a memoriei și a **punctului de vedere dialogizat**:

„Galeria casei părintești din Mana este buricul pământului.”

Totul îmi pleacă de acolo și de atunci, toate mi se întorc, după ocoluri largi, perfect rotunde, după definitive dusuri – atunci și acolo.

I-am spus: galerie, ca să se înțeleagă despre ce este vorba, în realitate, casa avea ce avea: pridvor, prispă, cerdac, verandă – însă nu i se spunea nici prispă, nici pridvor (slavisme țărănești); și nici cerdac (cu eventual geamlâc...) – turcism târgoveț. Casa noastră din Mana avea (domnilor) *calidor*.

Deși tata îmi explicase doct, ca un învățător de țară ce era, „de unde, pe unde ne-a venit cuvântul” (de la Francezi, prin Ruși); deși, mai târziu, la Universitate, acceptasem evidența lingvistică: francezul *corridor* (numind coridorul, culoarul nostru) devenise, în rusă: *karidor*, sub această formă trecând în Basarabia rusificată, unde româna îl... înmuiase (oleacă) – totuși, etimologia propusă, la început de tot, de mama era atât de mult mai frumoasă, încât în mod necesar era și răpitor de adevărată:

„*Calidor*, carevasăzică: *dor-frumos*”.

(Carevasăzică) grecescul *kali* și românescul *dor* se întâlnesc pe-o cărare (spre izvor), se văd, se plac, se iau, se cunună (ca mama mamei, grecoica luându-l pe Popescu de bunicul-meu) – iar din unitatea lor a rezultat, nu doar mama și cu frate-său, dar și dorul cântat, dorul jelit, dorul oftat între Nistru și Prut după 1812, mai mult decât în oricare alt ținut românesc; dorul frumos, acel dor special care te prinde, cuprinde, străprinde; te năpădește, copleșește, bate, răzbate, străbate – atunci când (de sus, din *calidor*) cu privirea aburită de durere, cați încolo, -nspre-Asfințit unde bănuiești Prutul – râu blăstămat care-n două ne-a tăiat, de când Moscalii ne-au furat jumătate din Țara Moldovei și au botezat-o Bessarabia...

Prea puțin timp și doar în câteva întâmplări cheie am stat cu-adevărat, la noi, în *calidor* (chiar așa: cum să ne vină *calidorul* de la Franțuji, când ei nu au esențialul – și dulcele – verb *a sta?*), însă mă întorc fără odihnă și fără efort spre mereu același punct de plecare: *calidorul*.

Desigur, pictura, literatura – mai cu seamă poezia – au zugrăvit, cântat, consacrat, alt punct-de-plecare; de-privire: fereastra. Ca pușcăriaș am cunoscut-o, frecventat-o, în felul meu am celebrat-o; însă *calidorul*... Pe măsură ce mă îndepărtez de el, punct-de-plecare, mă apropii de punctul-de-sosire, timpul fiindu-mi ca drumul, rotund.

Ca mai toți copii băieți, mai legat am fost și rămas de mama, prin ombilicul intact. De aceea, poate, locul meu de întoarcere nu este înăuntru de tot, ca încă-nenăscuții, ci în *calidor*, acel vestibul deschis spre ambe părți, acel afară proxim și nu definitiv, acel loc la aer și lumină și umbră și căldură expus agresiunilor – dar nu mortale: oricând pot face pasul înapoi, la adăpost (cel refuzat, de pildă, lui Rilke, poetul-Fiu din *Pietá*: „Acum îmi zaci, cruciș, în poală / Acum nu te mai pot naște”...)

Pe mine mama nu m-a trimis: m-a adus pe lume: nu m-a expulzat, m-a condus, de mână. Iar atunci când a plecat, când a reintrat, ea, definitiv în mama ei, pe când își desprindea o mână de o mână a mea, cu cealaltă mână îmi puneă, în cealaltă mână a mea, mâna fiului meu, Filip (după treisprezece ani de agonie, mamei i se micșorase trupul, obrazul îi scăzuse, involuase, căpătând trăsăturile unui nou-născut; treisprezece luni mai târziu îmi venise Filip, ca toți nou-născuții cu obraz de babă – dar nu al oricăreia, ci al mamei, la ducere).

Așadar, de mână, din, în, spre calidorul casei din Mana: buricul Pământului. Osia lumii”. O simplă enumerare a primelor capitole – „Casa”, „Școala”, „Satul”, „Fărăarabia”, „Trăiască Gutenberg!”, „Vin românii”, „În refugiu”, „Au venit românii!”, „Au plecat românii” – lărgesc spațiul inițiativ și amplifică drama unui destin de copil identificat cu destinul Basarabiei.

Într-o panoramă asupra romanului basarabean, Ion Simuț susține că „cel puțin trei coordonate sunt importante pentru a înțelege particularitatea romanului „Din calidor”, subintitulat „o copilărie basarabeană” – cartea cea mai bună a scriitorului. Mai întâi, această parte a autobiografiei este o poveste a copilăriei, cu toate acele aventuri triste ale inocenței contrariate, contrazise, corupte de experiențele maturizării. Memoria privilegiază locul de privire al *calidorului* (pridvorul casei). Amintirea se întoarce în repetate rânduri în timp, pentru o regenerare a spiritului și reconstruiește întregul univers al copilăriei. Întâietatea și suveranitatea le dețin, desigur, părinții, mama și tatăl, zeii vârstei infantile. Spațiul se deschide dinspre locul casei – pe măsura cuceririlor copilului – spre școală, spre sat și, în cele din urmă, spre ținutul natal al Basarabiei. Cedarea din 1940 și războiul sunt de natură să zguduie conștiința fragilă a copilului. Pe acest fond, *Din Calidor* se transformă, la al doilea nivel al său, dintr-un roman al copilăriei într-un roman al inițierii. Coordonatele principale ale celei din urmă sunt erosul și istoria. Impactul cu violența și ostracizările conduc spre conturarea unui sentiment tragic al istoriei ultragiate. În al treilea rând, *Din Calidor* este romanul unui destin definitiv. Pentru cine ar vrea să înțeleagă în profunzime realitatea situației disperate a Basarabiei (de acum și de altădată) această carte este esențială” [1, p. 255-256].

Drama Basarabiei este relatată nu monologic, ci dialogic. Dialogismul se instituie, mai întâi, dintre Goma, scriitorul, și Goma, copilul, apoi dintre acești doi (minorul și maturul) și părinții săi, Moș Iacob, vecinul-„premar”, alți locutori extrem de memorabili și pitorești prin limbaj, prin maniera lor de a interpreta lumea. Ca în orice proză de calitate, construcțiile hibride, cuvintele bivoce, atât de frecvente în discursul narativ, sporesc încărcătura relatării dialogice: „Am spus: „casa părintească”, deși nu era proprietatea părinților, ci a statului, a satului, constituind o aripă a școlii. Să fi spus: „casa natală”? – nici măcar: m-am născut în zorii zilei de 2 octombrie 1935, „în altă parte”, cu vreo douăzeci de metri mai spre drum, într-o bojdeucă de lut, acoperită cu paie, cumpărată odată cu terenul de școală. Așadar: casa-părintească nu era a părinților, nici natală a mea”. Ideea casei revine obsesiv cu diferite ocazii. Într-o explicație despre „arhitectura” școlii sentințele sunt date în plan parodic sau ironic: „casa-i ca omul, în pământ se întoarce” sau: „Deși scriitor și el, n-ar fi înțeles cum fac eu, cu mâmurile mele, o casă – din cuvinte. După rețeta covrigului (care se confecționează învârtind aluatul în jurul unei găuri date), învâlătucesc și eu cuvinte de-jur-împrejurul calidorului”.

Discreditarea oricărei identități de sens prin jocul de cuvinte, distrugerea parodică a structurilor sintactice, citatele ascunse, discursul altuia în limbajul altuia sunt cele mai

simple și mai frecvente procedee de intensificare a vocilor. Cuvântul se umple de rezonanțe dintre cele mai neașteptate, dar farmecul acestui roman stă, mai mult, în orchestrarea vocilor personajelor. Romanul este, cu adevărat, un ansamblu de voci, de stiluri, aflate într-un dialog continuu. Plurilingvismul este marca unui roman autentic. Limbajul personajelor este puternic individualizat, un fenomen foarte rar în romanul basarabean. Cu funcții diferite în ansamblul întregului, limbajul personajelor amalgamează stilurile, distrug granițele dintre ele. Astfel, spre exemplu, limbajul tatălui e al unuia care gândește „științific” istoria, din rădăcini, iar fiul acestuia îl ironizează („Nu poți sta de vorbă cu un basarabean, fără ca, de la a doua propozițiune să nu-ți spună că el e „răzeș de-al lui Ștefan, cu zăpis”...” sau: „Nu vorbesc de Petru al Rușilor, țarul, lua-l-ar bengă – din pricina lor ne-au îngenuncheat definitiv Turcii și ne-au impus domni fanarioți! Din pricina lui Petru, zis cel-Mare – pentru Ruși, fiindcă nouă ne-a stricat țara...”. Istoria Basarabiei e ilustrată în limbajul învățătorului prin istoria satului Mana: „... hătu-i ceara ei de is-to-rie! Dacă așa ne-a fost nouă datul... Să ne dăm cu ghinișorul, să ne mai închinăm – ca să nu pierim striviți, înghițiți de scumpii noștri vecini... Și uite: au pierit ei, s-au topit Tătarii, s-au dus Turcii, Polonia și Ungaria s-au strâmtat, s-au zbârcit, au intrat la apă... Numai Rusia se întinde și se tot întinde ca pecingenea; numai cu frații noștri, și creștini și ortodocși, Rușii, nu ne-o măriș ghinișoru’...” sau: „... Mana a rezistat, renăscând din cenușa tuturor arderilor, a trecerii tuturor „trecătorilor”: Tătari, Polonezi, Lituanieni, Turci, Suedezi, Cazaci, Ruși... Însă ceea ce nu izbutiseră focul și sabia năvălitorilor, ceea ce nu reușise armia rusească (cea care zicea că pornește războiul sfânt împotriva păgânilor, până la liberarea Țarigradului, dar se așeza cu nădejde în țările românești, prietene cică și uita să se mai întoarcă acasă – un an, șapte ani, douăzeci de ani...), a desăvârșit administrația rusă, după ocuparea „Bessarabiei”, în 1812”. Dar și discursul tatălui e reperat pe parabole, pe bivocitatea unor cuvinte, cum ar fi „liberat”, discuții din lagăr etc. Deosebit de elocventă e scena cu Sapașa lui Avrum, dughenarul, mai ales limbajul lumpenului securist, dar și nenumăratele dialoguri cu Moș Jacob, cu Tuza, cu Lina, cu Tecla, cu Bălana etc. Iată un model de explorare a dialogismului într-o adevărată bogăție de relații: „Și ce dacă n-ai zis? Ce importanță are că n-ai zis tu – tu n-ai zis, dar au zis ai tăi? Burjuii? Capitaliștii? Antisemiții? Au zis! Că tu unul, ai zis... N-ai zis... ce contează! Nu în unul ca tine se împiedică roata istoriei care merge înainte! Contează că ești învățător vechi, educator de tip burghez! Că ești român! Că ești reacționar! Contează că toți Românii sunt reacționari! Că toți burjuii sunt antisemiți!”.

Romanul *Din Calidor* se remarcă nu numai prin documentarism sau naturalism, ci și prin dialogismul intens nu numai în interiorul cuvântului, a citatelor în citate și alte structuri dialogice, dar și prin polemici artistice cu alte texte despre drama Basarabiei și, mai ales, cu *Biserica albă și Povara bunătății noastre* de Ion Druță. E adevărat, într-un dialog subtil cu Paul Goma intră Aureliu Busuioc cu *Hronicul găinarilor*. „Calidorul” devine treptat o Agoră a literaturii române din Basarabia.

Note

1. Ion Simuț, *Romanul basarabean între Paul Goma și Ion Druță*, „Roman”, Vol. 1, Selecț., st. introd. și note bibliogr. de Mihai Cimpoi; postf. de Ion Simuț, Ch., 2004.

Abstract

Paul Goma's creation imposes an unmistakable mark and narrative style. Overflowing sincerity that is characteristic of him, defines his relation with linguistic laws. A relation in which language is compelled to reform itself and become flexible in order to allow Goma express himself at the highest levels of his feelings. A sincerity that is so rich in tones and colours cannot be restricted by conventional codes, pre-established by others and therefore his discourse exits the linguistic schemes and paradigms in order to be set free in an unrestricted uttering, in a total uttering. Tropes and figures of style flood Goma's writings, but they are used in deeply individualized forms.

Keywords: lexis, reformation, metaplasms, metalogisms, metataxes, linguistic code.

Că Paul Goma este un Reformatör al Limbii, era clar încă din romanele *Ostinato* sau *Din calidor*, ca să devină certitudine în romanele *Adameva*, *Arta refugii* și *Bonifacia*, o certitudine legitimată și de autor în *Alfabecedar*. Deducerea stilului prozatorului basarabean nu poate avea, însă, rațiuni pur diacronice, dat fiind faptul că autorul își concepe cărțile ca o pe Carte, în care rețelele de legătură semantică și stilistică nu sunt niciodată întrerupte. Adept al anticalofiliei, Paul Goma nu se servește de grațioase decorațiuni stilistice. În același timp, cel care are percepția *hiperrealității* (Alex Ștefănescu), nu poate exprima această percepție decât printr-un *hiperlimbaj*, care erupe dureros și violent dintr-un preaplin al trăirii și simțirii. Eclipsat de predominanta tematică a disidenței anticomuniste, negat din cauza seismelor produse de înfricoșătoarele deconspirațiuni asupra conaționalilor săi, *stilul Goma* rămâne privat de cercetare. Catalogat ca având un limbaj incontrolabil prin jerbele abundente de invective și imprecășii, controversatul prozator nu poate contesta această apreciere reductivă și nedreaptă a stilului său, decât punându-ne la dispoziție cărțile scrise de el. Lectura acestora descoperă mecanismul unei sensibilități escaladate la maximum, născătoare de figuri și tropi, direcționați antropologic spre focalizarea unui fundal uman revelator, mustind de trăire autentică.

În continuare, vom urmări cum se configurează idiostilul lui Paul Goma, prin variatele procedee de creație, prezente atât în planul semnificatului, cât și în cel al semnificantului.

1.1. Planul semnificatului.

„Galeria casei părintești din Mana este buricul pământului” este prima metaforă complexă cu care debutează romanul *Din calidor*. O metaforă simbol, o metaforă arhetip,

o metaforă *in praesentia*, o metaforă revelatorie, o metaforă profund intertextualizantă cu „la început a fost cuvântul...”. Enunțul, conservând o tensiune ontică, transcende nivelul retorico-stilistic al funcției de trop și revelează paradigma unui destin uman. *Buricul pământului*, metafora-arhetip, extrasă dintr-un *illo tempore* basmic, face o „intersecție semică” (Grupul μ) cu o sinecdocă, care, pentru Paul Goma, are proprietăți matriciale: „calidorul”. De acolo pornește dorul, dragostea, suferința și, în primul rând, cunoașterea, deschiderea către lume, toate mișcându-se în forță, concentric *de, în, spre* tot acolo. Calidorul, dintr-o *realia*, foarte îndepărtată în timp și spațiu, devine o *nomina*, o reprezentare mentală, care, în termenii lui Charles Mauron, s-ar numi o metaforă obsedantă, devenită mit personal. Pe acest schelet mitologic se construiește un discurs de o seriozitate sfâșietoare și de un umor frapant despre copilărie, eros, politică și societate. Cuvintele se învălătucesc, ne spune Paul Goma, după rețeta covrigului, de jur-împrejurul calidorului-axă, pentru a-l recupera imaginar, ca pe o cetate securizantă și asediată de timp. Comparația cu „rețeta covrigului” indică programul specific de estetizare a cotidianului, într-o manieră circulară și voit concentrică, cu reluări obsesive de teme, motive, în care variază doar instrumentele expresive.

Metasememele, figuri semantice care, „în relația sem-semem, operează intersecții, transferuri, substituții sau adiiții semice” [1, p. 159] la Paul Goma nu au funcție de ornamentație și nici iradiere semiotică îngustă, doar la nivel de microtext. Tropii dețin o energie sintagmatică extensivă la nivel de macrotext. Mama micului Paul din romanul *Din calidor* compară crăpăturile obținute de Munții Carpați în decursul istoriei cu crăpăturile pe care le obțin refugiații: „– Cam ca noi, refugiații, zice mama repede și cu glas scăzut – apoi tare, limpede: În ce vreme am nimerit! – și mama mea tremură foarte tare, ca în clasă, când ne arăta ceva” (p. 285). Observăm că încărcătura afectivă a acestei combinații sintagmatice e ascunsă în subsidiar („zice repede și cu glas scăzut”), remarcă despre vreme fiind un *metalogism* în care relația cu referentul este alta decât cea anunțată literal. Profund dramatic, romanul *Din calidor* nu induce nicio clipă impresia patetismului, exprimând, așa cum au remarcat mai mulți exegeți, expresia vitalității, a triumfului vieții asupra morții. Tensiunea dramatică este subminată, în virtutea unei permanente „răsturnări a registrelor de sensibilitate umană” [2, p. 162], prin *metalogisme* și *metasememe*, „figuri care privesc conținutul, semnificatul semnului lingvistic” [1, p. 158]. Astfel că, prin substituții de seme, râsul este un plâns în surdina, bucuria se asociază cu tristețea, registrul grav – acel parodic.

Mișcările de înlocuire, de adjoncțiune și suprimare, operate în (și între) spațiul interior și exterior al limbajului configurează o poetică în care simțurile dețin prioritatea. Metafora are valoare cognitivă, apropiată de referent. În *Din calidor*, la replica mamei că nu se spune „lung de foame”, dar „lat de foame. Sau: mort de foame – nu lung”, micul Paul dă o explicație (valabilă și pentru alți tropi) a principiului combinației semice, bazat pe o poetică individuală a *simțirii*: „– Eu spun cum spun. Nu sunt mort și nu sunt lat. Eu sunt viu și mi-e așa de foame, încât simt cum mă lungesc. Simt cum cresc. Sunt lung și mare de foame, mamă...” (p. 292). Punctul de pornire al narațiunii îl constituie convenția de sinceritate. Confesiunea se servește de tropi pentru a ajusta la milimetru narațiunea în ramele unui adevăr trăit de către autor cu toți porii ființei sale.

Paul Goma, „poetul cruzimii” (Ion Negoitescu), scrie, într-o logică a contrariului, un tandru și emoționant, sobru și cumpătat poem despre existența sa din calidorul abstractizat în ideea de *dor-frumos și durut*, cordon ombilical care-l leagă pe din ambele părți de

paradis și lume. Metafora, comparația sunt tropi subliminali de repliere în intrauterinitate, și chiar dincolo, în „sămânță”, în „grăuntele de grâu”, care conservează memoria nealterată și declanșează ținerea-de-minte, imposibilă altfel în primii ani de viață ai copilului Paul Goma. Mișcarea e organică și inepuizabilă: „În copilăria-amintită pătrunzi ca firul de grâu coaja ogorului, dintr-o dată; și pentru prima oară; în copilărie se intră ca în dragoste; și ca în trecerea scriitorului la altă limbă. Nici gramatical n-ar fi corect: re-naștere – ci naștere continuă, mereu” (*Din calidor*). Așa prozatorul își legitimează locul nașterii, schimbat în refugiu, cu dureroase consecințe. În *Soldatul câinelui*, mărturisește că a simțit schimbarea ca pe o castrare. Multiplele reveniri la acest subiect sunt și un act de revanșă la injustiția istoriei.

Metalogismele sunt la Goma o modalitate de mascare a dramatismului. Un umor „turbat”, „devastator” operează cu aluzii ironice, antifraze și paradoxuri decodabile contextual. Dialogul dintre unchiul grec și Paul se întemeiază pe *simulare contrarium*, antrenând de-a valma, în cadrul clar-obscur semantic, figuri fonologice, morfologice, sintactice, semantice: „– Ce duhoa’...? Dar cum îndrăznești? Ce vrei să spui: ce miros avea familia noastră?

– De-avere-și-de-considerațiune, nu? Bunica avea odoratul normal, n-a mai suportat...

– Ce n-a mai suportat? Ce duhoare?

– De picioare, domnule. Vara, domnule. În cizme – domnule. Pauză. L-am făcut praf. L-am lichidat. Cam prea ușor. Ce bun aș fi fost eu, în arhanghel apărător al românimii-românești-împotriva străinismului înstrăinat, alogenic și antidacoromân.

– Dar Grecoteiul nu se lasă, nu se lasă:

– De unde știi că ne puteau picioarele? Ți-a spus bunicu-tău, Popescu? Care știa de pe când ne pupa cizmele? (...).

– Nu de la bunicul știu. De la bunica, de pe vremea când cultiva chipăruși!

– Cu asta l-am des-fi-in-țat pe Grecoteiul cu nas subțire (...)” (p. 225).

Ironia (mai cu seamă în referința la *chipăruși*) iradiază metonimic textul *in extenso*, intermediată de figurile de sunet, care potențează planul semantic și instaurează dansul ritmic (silabisirea *des-fi-in-țat*, epifora *domnule*, apocopa *duhoa’* ...), însoțită și de melanjările poliptotonului (*românimii-românești*), de jocul eufemistic de metafore (*miros de-avere-și-de-considerațiune*), asigurând împreună o *ars combinatoria* la toate nivelele retorice.

1.2. Planul semnificantului.

Expresie a unei sensibilități hepertrofiate, fraza scriitorului orheian se supune altor reguli decât ale sintaxei convenționale – unor reguli de ordin afectiv sau conceptual. Paul Goma e „bolnav de sinceritate, o sinceritate aproape inumană” [3, p. 87], care definește relația lui cu Limba. O relație în care codul lingvistic este nevoit să se flexibilizeze, să se reformeze pentru a-l exprima pe Paul Goma la cotele lui maxime de intensitate a trăirii. Sinceritatea prozatorului, debordând în diferite palete de nuanțări și forme, nu se poate încredința sistemului lingvistic normativ și de aceea discursul sparge schemele, pentru a se descătușa într-o rostire totală. Limbajul este miza lui Paul Goma în lungul și greul traseu de restabilire a adevărului. Scrisul devine cetate de asediu (*Am să-i scriu!*), justiție a memoriei (*Am să-i neuit!*; *Am să-i netac!*), în fine, scrisul este „răsufierea, încă bătaia inimii, după ce sufletul a murit” (*Arta refugii*, p. 85). Necesitatea

acută de expunere totală conduce în creația sa la o *dispunere scenică a materiei*. Litera își pierde simbolistica, rămânându-i doar sonoritatea naturală, neliteraturizată, neconsfințită în scris, ci ancorată pragmatic, „ros-ti-tă”. Autorul operează suprimări, adjoncțiuni, substituții, permutări în cadrul cuvintelor, creând semne iconice noi, care corespund creațiilor pe care Emilia Parpală Afana le numește POSTLEXICALE [1, p. 259], acestea indicând „o realitate a **vorbirii** (accentuarea – n.n.), nu a codului în valoarea lui absolută” [idem, p. 261]. Asistăm astfel la o deconstrucție și reformare a limbajului, în variatele lui dezlănțuiri discursive.

Metaplasmele, operații care „alterează continuitatea fonică sau grafică” [4, p. 66], la Paul Goma impun noutatea unui stil inconfundabil. Răsturnările fonice spectaculoase se produc la începutul, mijlocul sau sfârșitul cuvântului. Prin *suprimare*, autorul readuce specificul oralizant al spațiului basarabean, recuperându-i autenticitatea primară: „Tu rămâi cu băietu-cela. Cân’ l-a găsi pe domțători’, vii fugulița să dai de știre, pecumcă! Rămân. Să dau, pecumcă” (*Din calidor*, p. 112). *Sincopele*, *apocopele*, *aferezele* abundă, perturbând continuitatea fonică în beneficiul captării „pe viu” a dinamicității și a originalității discursive, a limbajului basarabean, neaoș, colocvial, vorbit, deci *trăit*. Dincolo de nivelul fonc superficial, surprindem o incantație a sunetelor, o aglomerare de sensuri, derivând din însăși distribuția lor, din felul cum sunt rostite. Strigătul „Moș-iacob!; – Ce faaaaci Moș Ia’...?” și răspunsul „– Hă, băi’țalu moș’lui!” sunt un dialog-refren de o magie poetică aparte, muzicalitatea lui indicând o *plinătate de ființă*. Prin ruperi discursive, naratorul își distribuie programatic tensiunile semantice. Dislocările în cadrul construcțiilor fonice au o deosebită putere de sugestie. Când vin rușii, Moș Iacob, „premare” al satului, își dozează subversiv euritmii discursive, operează dilatări și accentuări deliberate ale sunetelor, indicând, prin antifrază, psihologia conservării țărânului basarabean: „Bine-ați venit, daraghie tovarăș’, obștea m-o trimăs de să vă spui, de la inimă, că muuuuul’ v-am mai așteptat! D-amu, c-aț’ venit, fiți bineveniț’ !”.

Criticul Andrei Țurcanu remarcă, foarte adevărat, faptul că Paul Goma „refuză programatic poeticitatea. Nu și poezia (am putea scrie chiar Poezia). Aceasta gâlgâie neoprită în patosul sacadat al rememorării, în tonusul vital al lungilor monologuri, evocări și paranteze de tot felul din care se icsă și pe care se înalță cărțile sale” [5, p. 3]. Sub coercițiile unei structuri afective și intelectuale clocotitoare, fraza lui Paul Goma se sparge într-o poezie a instinctelor, a vitalității neîngrădite, a patosului dionisiac. Mostrele de inventivitate combinatorie nu țin seama de caracteristici formale sau grafice comune, ci de rațiunile și ritmurile simțirii individuale, emancipând limbajul spre estetic. Modulațiile discursive desemnează percepția personajului asupra lumii și asupra spațiului concret basarabean, „dealvaletic și prispalâu”. În romanul *Din calidor*, răspunsurile pe care le primește copilul la întrebările lui, devin leitmotive materializate, pline de fascinație, care-i ghidează conduita. Astfel că orfănelul făr-de-tată a conservat în *sintagme-valiză* informația care i s-a repetat despre venirea tatei: „Dar eu știu: n-o să răcească multă vreme, numai pân-la dacă-nu-azi-atunci-măine”. Și, dimpotrivă, prin violentările limbajului are loc parodiarea schemelor conceptuale sovietice, lipsa de fundal și viziune umană: „bunădimi neațatovarășinstructor” sau „’Na dimineța, tovarășu-nstructor de pio’... Superior”.

Metataxele, definite ca „metabole care, acționând asupra frazei, trimit la sintaxă [1, p. 188], abundă în *elipse* și *zeugme*, care de multe ori păstrează doar indicatorii de expresie în posibilitatea întregirii informației. Tropul cel mai des întâlnit în cărțile lui Paul Goma, *elipsa*, pare un exercițiu de eludare a *tautologiei*: „ori îți intră pe gură –

ș-atuncea-i alt descântec, nu-l știu, numai femeile îl, dar ele nu-l spun” (*Din calidor*, p. 240), dar, de fapt, e traducerea sonoră a unui ritm interior al simțirii. Tot *elipsa* este o absență mult prea plină de sens pentru a încăpea în paradigma rostirii: „ca și cum nici n-aș fi ieșit din curte, privind, mereu în urmă, la casă, casa noastră, la calidor, calidorul meu cel” (idem, p. 281).

Autorul instaurează un adevărat spectacol de limbaj, de o muzicalitate intrinsecă, reverberând în diverse acorduri și tonalități. Accentele se înăspresc în *antonomaze*: „idiotenii constantinești”; „era ceaușist până-n măduva oaselor” și se ambiguizează ușor prin inversarea procedeeului: „Sărut mâinile, doamnă!, o salută pe soția Broscoiului, Cloșca, ieșită în prag, să vadă, să știe, să comenteze, să cloștească – apoi intră, în urma amândurora, în Cancelarie” (*Roman intim*, p. 21). Textele capătă un dinamism specific datorită cuvintelor noi formate prin conversiune, derivare și alte exerciții de imaginație numai de autor știute. „Un om” devine „on om” apoi „onomul”. De la substantive derivă verbe și adjective inedite: „puiuiă” (de la substantivul pui); „Basarabie rainică”; „grup roșcravatesc” etc. Spațierile în cadrul cuvintelor, *paragramele* (folosirea unei litere în locul alteia) și alte procedee deplasează atenția pe semnificant pentru a înzestra textul cu proprietatea de a fi auzit, dar și pentru amplificarea semantică.

La nivel sintactic, de multe ori echilibrul frazei cedează autonomiei gândului. Izbucnește o poezie febrilă, răscolitoare, provocată de ritmurile interioare ale aducerii aminte, cu toate consecințele în registrul firescului. Incongruențele semantice și gramaticale se rezolvă într-un exercițiu de lectură contextuală: „’te gândești ce viațăde

Ba nu. Nu te gândești. De ce te-ai, noi muncim, nu gân’; Ca dânsa: caClasancitoare. Delaora șisa’. Ea, da; ea nu gândește, căci ea trușește. Din greu”. Absența sensului social-politic din afară, regresia umană, articulează compoziția frazării și experimentele pe semnificanți din interiorul textului.

Este o evidență faptul că *metataxele* din textele lui Paul Goma sunt într-o strânsă legătură cu *metalogismele*, prin referirea lor la date extraliterare. Uneori, autorul, încercând să exprime prin scris ambiguitatea realității asaltate de ficțiune, absurd, ambiguizează semantic textul. *Metalogismele* impun un ritm de lectură cu atenția sporită. *Anadiplozele* se înlănțuie cu *anaforele* într-o împletire de cuvinte, care plasează perspectiva onirică pe același plan cu realitatea:

„Că nu apucase să toarne apă în lighean

Că intrase femeia

Că femeia era deschisă, cu lapte. Cu lapte-cald – chiar zisese, fără a-și mișca buzele: „Ia și bea, acesta este laptele meu, cald...”, nu chiar ca la Evanghelie, dar: „Ia nește lap-te cald de la mi-ne!” tot a zis – ceea ce

Că nu apucase să toarne apă în lighean

Că intrase ea (...)” (*Roman intim*, p. 14). Scena aceasta adumbrește aria semantică de referință, contrariind sistemul de așteptări al cititorului cu o lectură sincopată a creației lui Paul Goma. Limbajul nescris presupune frânturi, discontinuitate, nereglamentări prin virgule și punctele care limitează. Astfel de fragmente sfidează convenția scrisului, mai bine zis, normele scriiturii, în beneficiul libertății, ca principiu de creație.

Suspectat de manierism, exercițiul nu este totuși manierist. Jocul de cuvinte, rebeliunile sintactice, mișcările pe contrasens definesc *stilul Goma*: convulsiv, dinamic, indicând alte intenții decât gratuitatea și frazarea manieristă, chiar și în fragmentele cu mult gust experimental fonetic și în care relația cu referentul este foarte ambiguă. Autorul

însuși explică: „Nu există gratuitate decât în ficțiunile fabricate de ficționarii de fabricante, în realitatea cea crudă persoanele joacă un anume rol, pentru a deveni personaje – ascultă-l pe el: are o anume-oarecare-înaintată vârstă și stăpânește oareșcum elementele de bază ale meseriei: nu există, domnule, realitate reală de-o parte, de alta realitate ireală – ci: realitatea care, ea, a fost pusă pe hârtie – după ce a fost surprinsă imitând ficțiunea – și realitatea aflată în curs de imitațiune (cu speranța declarată că are să fie trecută pe hârtie) și Dânsa. Confuz? Altul, altfelă n-avem” (*Adameva*, p. 12). O realitate contorsionată și paradoxală, altfel decât contorsionat și paradoxal nu poate fi exprimată.

Un scriitor, care a simțit din plin greul închisorilor, nu face decât o pledoarie alibertății umaneși, în special, alibertății de creație, a capacității infinite creatoare a limbajului. „La noi nu doar Caragiale a obligat realitatea cea reală să-i tragă ea o imitație – căci ea este grav bolnavă – ci, mult înaintea ei, Budăi-Țiganu”, precizează Paul Goma (idem, p. 13). Această referință, în special la Ion Budăi Deleanu, e o cheie de interpretare a fleshurilor ambiguiizante ale scrisului lui Paul Goma prin dorința similară a scriitorilor de a bulversa normele tradiționale ale scriiturii și de a impune o nouă poetică narativă. *Țiganiada* este o opera organizată derutant în mai multe straturi, în care dimensiunea simbolică dialoghează cu dimensiunea reală a istoriei, ascunsă în subtext. Autorul opune un discurs intransitiv unui discurs tranzitiv. Același principiu al vaselor comunicante funcționează și în scrisul lui Paul Goma, ale cărui cuvinte „nu spun ceea ce spun, în schimb spun totul”. Structura de suprafață/semnificatul comunică cu cea de profunzime/semnificatul printr-o rețea de linkuri. Ornamentația deosebită, bazată pe contraste, dă efectul barocului. Dislocările sintactice extrag din expresie muzicalitatea, îi testează limbajului disponibilitatea elastică și expresivă. Hibridarea stilistică este un principiu de creație al scriitorului, pentru care orga retorică nu are niciodată prea multe partituri de exprimare a adevărului. „Polifonia muzicală a compoziției la care aspiră autorul este dublată de plurivocitatea discursului” [2, p. 168] susține Aliona Grati, identificând motivul hibridizării în genurile dramatice ale folclorului român, în structurile imaginarului popular, care participă la carnavalizarea perspectivei auctoriale. Sorgința folclorică a scrisului este exprimată la Paul Goma chiar și în planurile fonologic și grafic: „Da, da. Căci. Căci, ca să zicem așa, e jenant, e stingheritor din caleafară să te așezi pe-un loc al tău, numerotat, în bilet, dar să-ți știi bagajele deasupra altui loc, în capul altui călător decât al tău: al unei adolescentrice în floarîe, fragilîe, atât de fragedă copila, de-o lași, se strică, și-o altul ardică, deci nu i-o lăasă (pentru-căci), creștetul ei de față mare n-are suportare, fie acela și prin grătarul de aluminiu al consolei de bagaje, o asemenea irepetabilă povară precum servieta-i, lăudat fie Domnul că nu-i cufăr! Ar apăsa-o și mai fără milă (...)” (*Adameva*, p. 6). Un superb poem cu ritmuri folclorice și glisări intertextuale între codul lingvistic și cel muzical indică un spirit artistic eruptiv în cele mai moderne și convingătoare formule artistice.

Reiterările *anadiplozei* „și de-aceea. De aceea am rămas orfan și de ea”, *jocurile chiasmice* de cuvinte „simțea cu genunchiul stâng, stânga genunchiului patului”; „Lotte are. Are Lotte coapse puternice” etc. indică și un dans al limbajului, talent moștenit de Paul de la mama sa, un dans la care participă limbajul cu toate unduirile lui, de la cele potolite, line, la vârtejurile turbulente ale *poliptotonului*: „Altceva nu pricep: n-ar fi putut să rămână tras tata, fără să strice cârligul din cruce? Crucea întregă? Fără s-o ardă? Și fără să danseze în juru-i, ca un sălbatic din sălbăticia sălbaticii jungle? Tropicale?” (*Din calidor*, p. 177).

În regimul simultaneității codurilor lingvistice și paralingvistice (muzicale, plastice etc.), Paul Goma ne oferă *scrisuri* în care adevărul e concurat de măiestria spunerii lui, plasând în ridicol injuriile privind așa-zisa „lipsă de talent artistic a scriitorului”. Mai mult decât atât, îndrăznelile de construcție și de modelare lexicală definesc cu certitudine un *stil Goma* robust, captivant, inedit, capabil să anime cele mai moderne perspective de investigație.

Note

1. Parpală Afana Emilia, *Introducere în stilistică*, Pitești, Paralela, 2005.
2. Grati Aliona. *Romanul ca lume postBabelică. Despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc*, Chișinău, Gunivas, 2009.
3. Ionel Bușe, *Caut un om. În: Paul Goma 75. Dosarul unei iubiri târzii*, București, Eagle Publishing House, 2010.
4. Grupul μ, *Retorica generală*, București, Editura Univers, 1974.
5. Țurcanu Andrei. *Paul Goma între răzvrătire și cânt. În: Timpul*, 7 octombrie, 2010.
6. Charles Mauron. *De la metaforele obsedante la mitul personal*. Traducere de Ioana Bot, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.

Literatura artistică

- Goma Paul, *Din calidor*, ed. a V-a, Chișinău, Lumina, 2010.
Goma Paul, *Adameva*, București, Curtea Veche Publishing, 2008.
Goma Paul, *Roman intim*, București, Curtea Veche Publishing, 2008.

Abstract

Paul Goma's rebellion was every time visible: both in his lifestyle and in his literature. Paul Goma is placed, together with his predecessors - Hasdeu, Stere, Vasile Coroban – in the line of reparative Bessarabians, who are uncomfortable and perseverant, great visionaries produced in this edge of Latinity, which was pushed by history to the centre of Romanism as a necessary, saving ferment of moral vigour and ethnic resistance. Lack of „style” doesn't mean lack of poetry in Paul Goma's works. The fact that his prose refuses the morgue of literature-making refinement, which is a distinction of a mannerized stylist, directed straightforward to some verbal percussion rhythms, which are rebellious, full of interior convulsions, hiatuses, syntactical fractions and ellipsis proves another kind of refinement than the formal-aesthetic one. Another kind of poetry is discovered, different from that coming from lyrism, ethnography or textualist play.

Keywords: rebellion, song, attitude, poetry of senses, realist prose-writer.

Paul Goma a avut de timpuriu conștiința specificului vocației proprii. Într-un interviu din vremea începuturilor sale literare el mărturisea: „Istrati, acuza și plângea. Am reținut răzvrătirea, am refuzat lacrimile (...). De la Sadoveanu am oprit cântecul, am alungat mila”. „Produce al marginii românismului” (Theodor Codreanu), basarabeanul prin excelență Paul Goma a știut ce spune când s-a raportat la cei doi mari scriitori români: Panait Istrati și Mihail Sadoveanu. Primul – un urgisit al soartei și un aed al dezmoșteniților, un veșnic răzvrătit împotriva minciunii și nedreptății și, în consecință, un crucificat pe crucea cu însemnul vertical al Adevărului și cel orizontal al Dreptății. Al doilea – până la întosătura sa către „prealuminatele” canoane literare venite de la răsărit – un poet drămuind c-un ochi fabulos o existență milenară ritualizată, un povestitor aplecat cu o plăcere rafinată asupra curgerii cuvintelor, propozițiilor și a tăcerilor dintre ele, lăsându-se prins (vrăjit) de ritmurile interioare ale acestui ceremonial al spunerii.

Răzvrătirea lui Paul Goma a fost întotdeauna la vedere: și în modul său de viață, și în literatura sa. Ca și la marii săi înaintași basarabeni Hașdeu și Stere. L-aș mai adăuga – mai încoace – pe Vasile Coroban: amândurora le regăsesc nu numai afinități structurale de caracter, dar și o izbitoare asemănare fizică. E șirul de basarabeni justiiari, înclemenți și incomozi, mari vizionari vărsați din această margine de latinitate vitregită de istorie către centrul românismului, ca un ferment necesar, salvator, de vigoare morală

și rezistență etnică. E un șir nu prea lung, dar suficient de reprezentativ prin modelele de caracter și de intransigență morală propuse și prin rezonanța acțiunii lor în timp. „Avatar eminescian rătăcit la cumpăna dintre două milenii” (Theodor Codreanu), dar și avatar al neînduplecatei răzeșii orheiene c-un Hâncu, vechi și incurabil cârcotaș, emblemă, Paul Goma era ca și cum predestinat să devină un indezirabil și un exilat, un Ahasferus, căruia i s-a refuzat, pe rând, totul: casa, patria, cetățenia română, statutul de membru al Uniunii Scriitorilor etc., etc. Din păcate, nici Basarabia, pentru Adevărul căreia Paul Goma s-a zbatut întreaga sa viață ca un leu, nu s-a arătat mai vrednică. O inițiativă de a-l readuce ACASĂ pe acest mare exilat a eșuat în fața primului semn de nemulțumire venit din partea unei oculte atotputernice. Bravii noștri patrioți, ca niște români adevărați, au pus coada între vine și au dat înapoi. Cu atât mai mult că Goma, și-au făcut ei socoteală, nu are cum să aducă voturi în plus în pușculița lor electorală. Pentru basarabeanul rătăcitor prin lume, cu fantasma ideală a patriei sale terfelită în noroiul politicianismului, hăcuită de interesul meschin, unicul loc de refugiu i-a rămas limba română (el nu a scris nici o carte în altă limbă) și unica cetate – zidurile unei opere tot mai înverșunată împotriva tuturor, cuprinsă tot mai mult de dezgust și de însingurare, împinsă încet, cu metodă, din motive cu totul neliterare, tot mai la o margine a literaturii române. În recenta “Istorie” a lui Nicolae Manolescu lui Paul Goma i se refuză nu numai vocația de scriitor (de altfel, un loc comun pentru critica atașată, mai întâi, la locomotiva ideologiei comuniste, apoi la cea a corectitudinii politice), dar și cea de memorialist.

Postura de disident, de luptător împotriva totalitarismului comunist nu i-a fost contestată decât doar în ultima vreme și acum nu într-o formulă directă, ci în maniera lașă a omisiunii, a trecerii sub tăcere a numelui său, cum o face, de pildă, Andrei Pleșu, care, în „puțina” disidență română, îi regăsește pe Doina Cornea și Radu Filipescu, nu însă și pe „patriarhul” (cuvântul ar putea fi scris și fără ghilimele) ei, Paul Goma. Refrenul însă cu “lipsa de talent” a turbulentului basarabean e foarte vechi. „Goma nu reprezintă nimic... Paul Goma nu este o personalitate în lumea scriitorilor...”. Acestea și altele de același gen erau calificativele fostei securități comuniste menite să minimalizeze rezonanța unui nume incomod și de nedomolit. Mai încoace, negarea vocației sale literare a recidivat, consolidându-se într-un curent de opinie cu pretenții elitiste, dar mai degrabă resentimentar, fiind un fel de a răspunde la ploaia de săgeți (otrăvite) aruncate de Paul Goma după '90 în toate grădinile. De la contestarea talentului până la promisiunea publică a unei „curățenii generale” a literaturii române, când Goma „va fi scos pe fâraș. Ca o gânğanie în care s-a metamorfozat comis-voiajorul lui Kafka” (Nicolae Manolescu) nu era decât un pas. Numai că literatura română, din fericire, nu ține chiar de hatârul fiecăruia.

„Nu cred că doi critici literari din România se pot înțelege în privința lui Paul Goma.” Observația îi aparține lui Ion Simuț. Cauza rezidă nu numai în caracterul noduros al orheianului nostru, în faptul că uneori îl ia gura (stiloul, tastatura ordinatorului) pe dinainte, slobozind la stânga și la dreapta apelative mușcătoare, mortale, uneori de o brutalitate stânjenitoare, exagerate sau chiar nedrepte. La mijloc e și specificul scrisului său, lipsa de *stil* (în sensul elitist, nu literar, al cuvântului), confundată cu un program estetic „rudimentar, dar aplicat cu consecvență” (Alex. Ștefănescu). E un program conform căruia, continuă același critic, „scrisul înseamnă înainte de orice altceva deliteraturizare”, din care cauză „realismul său devine hiperrealism, iar hiperrealismul – hiperprozaism”. Și în continuare: „Adevărații prozatori realiști sunt de fapt poeți sobri. Lui Paul Goma poezia îi lipsește structural – și poate tocmai de aceea și-a

făcut un program din respingerea ei sistematică. El vede lumea dintr-o perspectivă moral-administrativă și vulgar-fiziologică”.

Fiind de acord cu postulatul *prozatorilor realiști – poeți sobri*, nu putem accepta, în mod categoric, generalizarea concluzivă „nimicitoare”, în care ușor se bănuiește ranchiuna și răzbunarea ori, mai exact, o ripostă „pe potrivă” la niște acuze anterioare. *Din Calidor*, despre care e vorba în comentariul de mai sus, dar și alte texte literare ale lui Goma suferă, după cum au remarcat mai mulți critici, din cauza unor lungi paranteze istorice și analize socio-morale obositoare. Acestea, însă, le putem găsi dacă nu o scuză estetică, cel puțin o explicație. Paul Goma e primul mărturisitor reductibil al atrocităților regimului comunist din România în Occident și primul mesager de rezonanță al dramei Basarabiei și basarabenilor în lume. Împins de un patos justițiar absolut, sprijinit de o memorie „de elefant” (Daniel Cristea Enache), cu o conștiință puternică a *misiunii* sale și cu o voință de neclintit întru realizarea ei, ca să se facă auzit și înțeles, el simte mereu nevoia completării cadrului narativ cu detalii suplimentare, consideră necesară deschiderea unor paranteze lămuritoare cu referințe istorice, politice și etno-sociale în plus. Cu atât mai mult că la mijloc e vorba nu numai de ignoranța totală în „materie estică” a interlocutorului occidental (cititorul căruia i se adresează naratorul și pe care vrea să-l sensibilizeze), dar și o vrajă ideologică interpusă între el și realitate, fascinația unui stângism „cu față umană” care îl încurcă să înțeleagă și să accepte adevărul în cruditățile sa cumplite, bestială. Cum să conștientizeze acesta strâmbătățile unei istorii nedrepte, traumatizante, jignirile și silniciile unui sistem tiranic, rănilor adânci ale unei memorii defulate cu o putere de revanșă tulburătoare, egală cu îmlinirea unui destin – *neuitarea ca act de justiție?*

Lipsa de „stil” nu înseamnă și lipsă de poezie la Paul Goma. Faptul că proza sa refuză morga rafinamentului literaturizant, distincția stilizatorului manierat, mergând direct către niște ritmuri verbale percutante, rebele, pline de convulsii interioare, de hiatusuri, de fracturări sintactice, de jocuri de cuvinte și de tăceri, dovedește un altfel de rafinament decât cel formal-estetizant, descoperă o altfel de poezie decât cea izvorâtă din lirism, etnografie ori prețiozitatea textualistă. Autorul *Patimilor după Pitești* refuză programatic poeticitatea. Nu și poezia (am putea scrie chiar Poezia). Aceasta gălgâie neoprită în patosul sacadat al rememorării, în tonusul vital al lungilor monologuri, evocări și paranteze de tot felul din care se iscă și pe care se înalță cărțile sale. „Goma este un dionisiac prin energia care-i alimentează scrisul. El este un om al esențelor tari, atacă virulent prin confesiune, se descarcă la modul cathartic prin digresiuni, se împacientează în fața avalanșei de amintiri și idei, cărora le pune frâu cu mare greutate.”(Anca Mihăilă). Dincolo de verva acestor energii narrative, descoperim și o sensibilitate acutizată la limită, debordând într-o mare poezie a simțurilor (cu preponderență a văzului și a simțului auditiv, nelipsind însă nici sinestezia patetică a altor percepții) care fixează (care au fixat cândva) totul, în mișcarea vie a gestului, în specificul exprimării și timbrului lingvistic al personajelor, în amplificarea, stingerea ori suprapunerea diverselor voci, zgomote și ecouri. Ion Negoitescu spunea că Goma este un „excepțional poet al cruzimii”, ceea ce este foarte adevărat. Citite din acest unghi de vedere, *Gherla* și, mai ales, capodopera *Patimile după Pitești* unt niște poeme ale suferinței umane și ale demonizării omului („scări” inverse înălțărilor patristice). Un ochi atroce, implacabil (ca o cameră de filmat cu încetinitorul), ne pironeste cu imaginile sale percutante din cotloanele unei memorii febrile, inepuizabile, ireductibilă în înverșunarea ei justițiară de a reține totul, de nu uita nimic. Dar, tot aici, scene zguduitoare de cruzime din viața de fiecare zi a închisorilor comuniste alternează cu scene de o impresionantă

poezie a rememorării imaginilor „celeilalte” lumi: proaspătă și neîntinată, rămasă undeva fabulos de departe. E o lume care contrastează violent cu realitatea concentraționară. În infernul închisorii, viziunea unor imagini cu cei dragi, de acasă, are intensitatea și sublimul trăirii unui colț de paradis: „De la poarta închisorii ne mutăm cu toții în livada de la Piatra, sub dud; într-un cap al mesei, bunicul Pamfil; în cel opus, tata; în dreapta bunicului: bunica Agapia, Artimon, mama; dincoace: Elisav, lângă tata apoi Seliva între noi, apoi eu - în stânga bunicului – față de masă albă, cu pete de soare mișcător, de vânt din frunzișul dudului, ca în apă adâncă; acea liniște a satului în amiază de vară, plină de sunete: găini cotcodăcind speriate a vară și a cald, o coasă ascuțită, hârșăit, cu gresia, o chemare, scârțâit de roți; vară zumzând de mirosuri: amar, de frunză de nuc; așos și bărbătesc, cel de balegă de cal; iute și vesel cel de la focul făcut în curte – alt miros decât fumul din hornuri seara; miros securizant de la cămășile noastre, al trupurilor noastre, adunate în jurul mesei, formând un cor de odori: bunicul – tămâie și, ușor coclită, adierea de argint vechi, de la odăjdii; bunica - gutui, busuioc și calapăr; Artimon – tutun Abdulah și iuft; mama - mamă; Seliva – coamă răscoptă în soare și încă, încă, amestec de acru de la degetele pătate de cerneală și strălucitor și de rochie nouă; Elisav - sudoare curată de lup adineaori îmbăiat; tata - nu știu, el rămâne pe dinafară; în fine, eu simțindu-mă bine în mine și cu”.

Pentru a fi mai convingător am să citez și o scenă din romanul *Din calidor*, o scenă (din multele) cu Moș Iacob, vecinul de la Mana al familiei Goma, un fel de bunic adoptiv al micului Paul, în care gesturi și imagini surprinse de ochiul pur al copilului de altădată renasc în pagină cu o prospețime și intensitate poetică de baladă: „Mai văzusem, aveam să văd butnari bățând cercuri – dar nu ca Moș Iacob. Toți ceilalți băteau cercuri – cu mai multă, mai puțină meserie; știință; îndemănare – dar atâta tot, pe când Moș Iacob...

Chiar înainte de a atinge cu «gura de șarpe» vreun cerc (iar cu ciocanul mânerul „gurii”), intra în ritm – pe care-l marca din tot trupul, mai ales cu tălpile bătute de pământ. După ce se încălzea bine, pe loc, pornea în jurul polobocului, ciocnind doar ciocanul de coada gurii: încolo, încoace; apoi, la patru pași, o lovitură în cerc, dar ștearsă, mai mult de formă decât de bătut cercul acela); încolo, încoace; apoi o ștearsă tot la doi pași; apoi la fiecare pas – încolo, încoace. Timp de... mai mult nu se atingea de butoi, decât așa, că venise vorba, ar fi putut bate cercul acela cu o ștearsă și în genunchiul lui – de pildă. Ai fi zis că vrea să-l, mai întâi, îmblânzească, farmece, amețească – înainte de a-l, lovi cu adevărat. Lovituri ciocan-daltă și pause și contratimpuri marcați de strigături scurte, mai degrabă icnete împușcate din familia «hă!»-ului de dimineață.

Amețeam eu, primul. O amețeală specială, cu o specială durere de cap – dar nu supărătoare – biciuită, ciocabocănită, lipăită, hă!-uită, icnită. Dar chiar așa, îmi dădeam seama că, de la o vreme (dacă nu cumva înaintea mea) amețea el, Moș Iacob. Ca să nu se piardă, să nu nimerească cine știe unde și în ce, ca să nu se izbească de vreun perete ori gard – sau să dea peste polobocul-osie – ori să cadă la pământ, Moș Iacob avea o singură – de astă dată, adevărată – soluție: să continue; să nu se oprească.

Dacă părinții erau acasă, ieșeau în calidor și ei. Dacă în acele momente se aflau prin apropiere oameni, se lipeau de gard și priveau. Dacă din întâmplare, erau clase, atunci se dădea recreație și copiii năvăleau la ferestre (de obicei bătrânul tânțuia când nu erau cursuri, dar se mai înșela și el...). Eu, din calidorul meu, știam că Moș Iacob pentru mine

face ce face. Și, în felul meu, îl ajutam să ție, îl sprijineam în încercare: păstrând și eu ritmul, ținându-l cu toată ființa. Mai ales îl ajutam pe Moș Iacob să nu-și piardă pălăria și capul. Erau două părți ale corpului său care i s-ar fi putut desprinde de rest și cădea – în timpul tanțului: întâi pălăria: mă încordam, mă concentram asupra pălăriei, o păstram pe capul Moșului; fiindcă știam: dacă-i pică pălăria, capul, rămas fără acoperiș, are să-și piardă și temelia; are să se desprindă de gât și are să se rostogolească în colbul bătăturii. Și-atunci, chiar că Moș Iacob cel fără de cap n-are să mai poată fi oprit din ciocănit și tănțuit cine știe câtă vreme – poate ani, dacă nu cumva până la sfârșitul lumii, ceea ce, pentru mine, atunci, însemna cam multcel.

Ca ucenic ajutor de (și) butnar știam că Moș Iacob n-ar fi avut nevoie să îmbuneze astfel polobocul, l-ar fi putut cercui pe dată. Da, dar Moș Iacob era Moș Iacob. Butoiul acela n-avea mare importanță; important era, nici măcar tanțul ci, pe de-o parte tănțuitorul; pe de alta, cred și acum că eu, privitorul, eram cel mai important. De pe lume.”

Studiul acestor aspecte ale operei lui Goma abia se anunță. Dincolo de un Momos cârtitor și, pentru mulți, agasant, în creația sa se descoperă un zeu tânăr, un Dionis cu simțurile mereu dezlănțuite, vii, proaspete, un animal primar gata să capteze și să absoarbă cu porii întregului său trup pofcios, ca cu niște tentacule uriașe, totul „ce mișcă” în jurul său. Aparținând, cu voia sau fără voia strajnicilor de la poartă, literaturii române, Paul Goma este, prin destin, (și) un „mădular” al Basarabiei. Alături de o inteligență „boantă, țărănoasă, basarabeană”, de care vorbește el în *Din Calidor*, în prozele sale se regăsește și o sensibilitate specifică locului. O sensibilitate de răzeș de la o margine de Țară. Pe vremuri, chiar când trăgea din flintă acesta părea să cânte din frunză.

DANIELA SITAR-TĂUT
Universitatea „Comenius”,
Bratislava

LECTIA DE LITERATURĂ A *ASTREI*

Abstract

It is known that, in interpreting Paul Goma's texts, we should take into consideration the biographic principle and not the editorial chronology. The novel *Astra* (The Astra), initially named *Biblioteca* (The Library), is his third novel, in the sense that it continues the biographical events presented chronologically in the previous two, *Din Calidor* (From the Corridor) and *Arta refugii* (the Art of Refuge). In this novel the author presents his adolescence and studies in the high school of Sibiu. The fact that the bolshevists purged the Astra library of the best books deeply affected the young Paul. At the same time, the novel represents as well poetry of the first adolescent erotic emotions.

Keywords: purge of books, library, Sibiu, Astra

Paul Goma transgresează convențiile discursive ale romanului, ca specie narativă. Astfel, textele sale narative nu pot fi încartiruite unidirecțional și limitativ pentru că nu sunt doar memorialistică, pact autobiografic, confesiune pură sau biografie romanțată, ci mai degrabă ceea ce Gail Whiteman și Nelson Phillips (*The Role of Narrative Fiction and Semi-Fiction in Organisational Studies* (ERIM, Report Series Research in Management, decembrie, 2006) numesc *semi-fiction*, adică o narațiune care înglobează atât caracteristicile textelor de graniță, non-literare, cât și pe acelea ale ficțiunii, ca suport și ingredient necesar diegezei. Ne aflăm așadar în fața unor date reale, rememorate de către adultul care folosește empatia față de eu-cel-de-atunci, dar și grila mentală a insului matur ce mimează inocența pentru a denunța strâmbătatea lumii sau pentru a medita asupra situației politice și istorice. Sugestia semi-ficțiunii este amplificată și de clasificarea autorului care, pe Sit-ul Webistic își compartimentează singur domeniile fructificate, în *Bio-Bibliografie, Ficțiune, Dicționar, Publicistică, Mărturie, Documente*.

Așa cum s-a semnalat deja, în repetate rânduri, în abordarea textelor lui Paul Goma trebuie folosit principiul biografic, iar nu cronologia editorială. Dacă *O copilărie basarabeană* beneficiază de o critică de întâmpinare elogioasă, cea *transilvăneană* este mai puțin exploatată exegetic și discutată mai degrabă sub aspectul formulei narative utilizate, problematizându-se includerea ei într-o anumită taxonomie terminologică. Dificultatea rezidă în insuficiența asimilării graniței dintre ficțiune și non-ficțiune, precum și cantonarea analiștilor în clișee tipologice perimate.

Conform propriilor afirmații referitoare la universul tematic al romanelor sale, acestea descriu două cicluri autobiografice: unul dedicat experiențelor copilăriei,

ținutului natal, rememorate în condițiile exilului, celălalt surprinde experiența universului carceral, editat atât în țară, cât și în diasporă. Analista Eva Behring remarcă încărcătura duală, obsesivă a repertoriului auctorial, care se repercutează, ca-ntr-o oglindă plană și asupra scriiturii: „De fixarea pe cele două sfere autobiografice, din orientarea monotematică și egocentristă a acestei opere a unei vieți s-a dezvoltat și un stil scriitoricesc imanent, care este astăzi general recunoscut drept cel care dă consistență estetică inconfundabilă țesăturii textuale a lui Goma” [1, p. 160].

Deși Paul Goma începe să lucreze din anul 1986 la romanul *Astra*, cel de-al treilea volet al ciclului autobiografic, prima variantă „definitivă”, intitulată inițial *Biblioteca* datează din anul 1988 și va fi tipărită abia în iulie, 1992, la Editura Dacia din Cluj-Napoca. Anterior exilului propriu-zis, în Franța, Paul Goma se vede confruntat cu experiența refugiului, eveniment traumatic care bulversează existența copilului din Basarabia care, alături de părinți, se vede obligat să părăsească Mana natală din pricina „retrocedării” acestui teritoriu rușilor. Dacă în romanul precedent, *Arta refugii*, personajul-narator relevă, cu o tonalitate ce amintește de *Amintirile* lui Ion Creangă, atât locațiile acestei lumi noi, cât și peripețiile perioadei, *Astra* se concentrează în jurul acestui veritabil cronotop, celebra bibliotecă sibiană, topos epurat încă de intemperii ideologice exterioare, dar care nu se va putea sustrage, pentru mult timp acestora. Mobilitatea *Artei refugii*, reflectată evenimential prin multitudinea locurilor de popas transilvănean este contracarată în romanul următor, preponderent static, de accentul pus asupra psihologiei locatarilor, a universului lor intim, iar nu pe elemente narative cinetice.

Universul infantil, penelat idilic în *Din Calidor* este dinamitat de agresiunile evenimentelor istorice, care duc la deportarea tatălui, apoi la refugiul familiei, la înstrăinare. Astfel, în creațiile de mai târziu apare redundant motivul traumatic al *fugii*, *refugii*, *refugiului*, iar tonul narativ capătă accente dramatice, atenuate și camuflete însă de tonalitatea sarcastică, umorul amar. Experiența ulterioară a exilului face ca aceste aspecte ale copilăriei, ținutului natal, peregrinajului perpetuu prin diferite sate transilvănene să fie văzute într-o lumină mai pregnantă și să constituie o experiență fundamentală, biotică și scripturală deopotrivă care conturează profilul sinelui refugiat. *Arta refugii* devine o artă a re-amintirii, act mnemotehnic întemeiat pe re-scrierea experienței refugiului într-o Transilvanie care nu poate percepe pericolozitatea invaziei rusești, nici drama insecurității, „înplus”-ului în propria țară. Tonalitatea ironică și condescendentă este similară celei din *Amintirile*... lui Ion Creangă, deși jocurile copilului Paul Goma surclasează pe alocuri manifestările predecesorului literar. De altfel, pe parcursul romanului există evidente trimiteri la aventurile școlărești ale înaintașului moldav, aspect nuanțat prin calchierea situațională și numele subcapitolelor din penultima parte *Irinuca ardeleană*, respectiv *Se poate căpăta râie de la o Irinucă fără capre*. Fuga de la o școală insalubră, cu profesori care amintesc de *Parada dascălilor* a lui Anton Holban potențează similitudinile. Până și dramele mutărilor succesive, fuga nocturnă, de cele mai multe ori, de re-patriere forțată sau din fața trupelor rusești aparent-aliante sunt relevate în cheie ludic-comică, fie pentru a atenua evidența tragică, fie pentru a se transpune mai persuasiv în mentalitatea băiatului de aproape 9 ani care nu sesizează intensitatea dezastrului.

Încă din primele pagini ale *Artei refugii* se impune o frontieră între refugiați și ne-refugiați, nuanțată prin cutume, vestimentație, mentalitate, gastronomie. Notele benefice ale ardelenilor sunt „*cheptarul*”, opincile și slana, doinele demne, lipsite de melodramatism,

în vreme ce cioarecii sunt percepuți drept un articol nesănit, care strangulează și asediază virilitatea acestora. În plus, terminarea muncilor campestre nu este încununată de clacă, așa cum se întâmplă, fiestoman, în Basarabia.

Dincolo de elogiul (caricatural? al) succulenței limbii române, patriotismul basarabean irumpe prin selecționarea unor exemple și personalități subsumate cupolei moldave, – „pe lângă că e-dulce-și-frumoasă-limba-ce-o-vorbim (asta tot un refugiat de-al nostru a zis-o primul) și ca-un fagure-de-miere asta a zis-o un ne-refugiat, dar tot moldovean de-al nostru, săracul, ea este și foarte in-te-re-san-tă”. Noua cultură i se pare fadă, cutumele strănii, iar recuzita culinară – indigestă, dar junele are abilități cameleonice, însușindu-și rapid atât graiul, cât și manifestările coregrafice și muzicale ale ardelenilor. Copilul sesizează aparent inocent automutilarea profesată de intelectuali, dar și de localnici, artificio care le facilitează rămânerea acasă în timpul războiului. Mijloacele de locomoție ale *artfugii* inventariate de personajul-narator sunt mersul pe jos, carul basarabean, căruța ardelenescă, diligența jandarmeriei și faetonul fistichiu cromatic, confecționat de Bela.

Romanul, care abordează perspectiva narativă subiectivă este compartimentat în 12 capitole, secțiuni care delimitează episoadele narative. Temele majore ale textului, veritabil Bildungsroman sunt devenirea spirituală, viața de liceu, iubirile virtuale, eșuate sau concretizate, starea sistemului de învățământ, propagarea, ca o maladie incurabilă, a subculturii. Volumul devine pe alocuri un manual de literatură contemporană, din pricina meditațiilor asupra scriitorilor epurați, interdicția fiind un certificat al valorii. Pe de altă parte, la fel ca în postmodernism, se poate remarca tehnica palimpsestului, reflectată atât prin inserarea de texte, preponderent eminesciene, cât și prin mimo-texte, confecționate caricatural, după modelul subproducțiilor proletcultiste.

La fel ca în alte creații autorul utilizează strategia cinematografică a reluării cadrelor, iar leitmotivul, reiterat în aproape toate subcapitolele este: „– *Inventar? Cum așa: in-ven-tar?*” Stupefacția închiderii bibliotecii este înregistrată progresiv, cu atât mai mult cu cât, prima epurare a lăsat speranța că, deși amputată de listele tot mai consistente de scriitori cenzurați, a căror absență poate fi reconstituită din memorie, dar și din locurile goale din fișiere, cea de-a doua va păstra măcar spiritul Astei, loc de refugiu al rebelilor, confrerie culturală populată de indivizi din cele mai diverse medii. Adiacent acestui cronotop, sediul Astei, destinele vizitatorilor bibliotecii sunt recompuse fragmentar, ca într-un puzzle, o dată cu avansarea în economia epică. Prezența personajelor feminine este mai densă decât în *Arta refugii* în care locul central era deținut de portretul mamei. Părinții sunt amintiți mai detaliat doar într-un capitol, aspect care relevă tranziția înspre o altă etapă a devenirii, adolescența, în care habitatul familial este înlocuit de internat, iar companionii se transformă în oglinzi, în etalări disjunctive ale sinelui. Statutul de refugiat este resimțit mai acut în căminul liceului, trasându-se o dublă frontieră: ardelean-basarabean, intern-extern. Penuriile culinare sau vestimentare acoperă o pondere mică în textura epică, în vreme ce diagnoza persoanelor, respectiv critica acidă a societății decadente, aservită obedienței și directivelor centrale, proliferarea unei subculturi populiste, condimentate folk-loric anunță insurgentul și polemistul de mai târziu.

Analistul inventariază cu acribie bizareriile umane, situațiile aberante care semnalează degingolada morală, des-centrarea tot mai accentuată a speciei mioritice, ca urmare a contaminării cu morb sovietic. Prima locatară a acestei enclave sustrasă încă

presiunilor ideologice este Doamna Sângeorgiu, Formatmic, poreclită complementar și Doamna Vulpe, al cărei botez se datorează maniei de a lectura, cu lupa, doar cărți „de format mic, legate în marochin cu flori de aur pe copertă, și cu, pe cotor, trei litere: I.S.G.” Imaginea caricaturală a bărbatei creaturi este realizată în tușe expresioniste, îngroșând fără parcimonie descriptivă corporalitatea matroanei. Explicația acestei pasiuni pentru edițiile pigmeice se datorează tatălui ei, negustor analfabet, care, compensativ, are mania de a colecționa astfel de „cărțulici”, pe care le va dona ulterior bibliotecii. Astra devine pentru femeie un substitut al căminului naționalizat, loc de petrecere cotidiană și de rememorare a unor vremi apuse.

Un alt vizitator al lăcașului de cultură este Domnul Doktor, fost profesor al universității clujene care rămâne la Sibiu unde refuză să solicite un post în învățământul preuniversitar deoarece nu vrea să pactizeze cu exponenții noului regim. Insurgența și integritatea lui morală sunt discreditate dubitativ prin inserarea unei alte ipoteze, aparținente gurii comunității: „însă alte vorbe spun că n-a declarat nici pe dracu’, ba s-a milogit, la Secție, să-i dea și lui un post, acolo, chiar la ciclul-doi, dar comuniștii i-au zis să zică merci dacă nu primește un post la Canal, ca fost profesor burghez și doktor explotator.” Savuros este profilul domnului Artur, invalid de război poate, de o sărăcie lucie, care se adăpostește la Astra pentru a scrie. Deși în etate de șase decenii este un poet aspirant, în curs de debutare care redactează cotidian, într-un fel de transă creativă, poeme fără de sfârșit. Doamna Tatu, „Dezisa”, Grazia Antonietta Scarletti, traducătoare din Eminescu aparține clasei repudiaților, fiind o proscrisă, cu soț și fiu la Canal, supusă unui oprobriu public și marginalizării pentru că a acceptat să se debaraseze de familie pentru a primi o mizeră cartelă alimentară. Originală este Madame Protopopescu, ofițereasă pentru care Astra constituie locul de unde poate populariza opera lui Eminescu, prin foi volante care păstrează grafia poetului. Maniacă, obsedată de personalitatea acestuia, i-a făurit acasă un altar, romantic încununat de candelă, căruia i se închină și i se confesează zilnic. Misionara eminesciană, un fel de dickens-iană domnișoarei Havisham, perorează imprecății și invocații la icoana lui Eminescu, pe care-l ia martor al actului ei sacrificial, de jertfă cotidiană, copiat-oare în numele acestuia.

Junele în formare ridiculizează stereotipiile verbale ale anturajului, clișeele lingvistice prin care se încearcă o fraudă intelectuală, impostura de-a părea cultivat. Mania clasamentelor se resimte și în clasificarea juvenilă a operelor shakespeare-iene. Astfel, în consonanță cu vârsta, pe locul întâi tronează *Romeo și Julieta*, succedate de *Regele Lear*, respectiv *Visul unei nopți de vară*. Deși avertizat că „*Hamlet e o culme a gândirii universale, că nimeni în lumea asta n-a scris un monolog mai phu-ther-nic*”, în topul preferințelor personajului-narator „*pentru Hamlet nu mai e loc*.” Pentru acesta Astra este un loc de fugă de la școală, un „*chiul nobil*” care legitimează disculpant absențele de la orele de matematică. Experiența anterioară în privința bibliotecii de la Șeica îl determină să realizeze că la Sibiu Astra are parte încă de o epurare parțială. Vestea închiderii acesteia, pentru in-ven-tar adună întreaga colectivitate a celor care o frecventează, iar stupefacția este înregistrată polifonic. Nimeni însă nu pronunță cuvântul închidere, de teamă că verbalizarea ar conduce la concretizarea imediată a atentatului cultural. Momentul postării pe ușă a afișului ortografiat analfabetic „*ăncis p. iventr*” nu este omis, iar luna decembrie a anului 1949 marchează, la Sibiu,

deoarece la Buica și Șeica se petrecuse cu un an înainte, începutul campaniei de anihilare culturală.

Paul Goma se analizează cu obiectivitate, iar profilul liceanului de la Gheorghe Lazăr este realizat în manieră autenticistă înregistrând cu obiectivitate atât carențele, cât și calitățile sinelui de atunci. Fauna colegilor de la internat se concretizează în pagini de etnopsihologie regională. Frontiera inter-extern, citadin-rural este consolidată de aceea refugiat-localnic, basarabean-ardelean. Aceasta constituie deopotrivă o marcă socială delimitativă între cei cu trai confortabil, respectiv internii care au parte de o alimentație pauperă și de o locație insalubră, ba mai mult pot fi identificați olfactiv de restul colegilor: „noi, adică internii. Care suntem de la țară. Și mirosim a internat”. Cu aparentă inocență, mimând neînțelegerea, autorul evidențiază parvenitismul, impostura, corupția în învățământ, veleitarismul. Companioni ai odiseei adolescente sunt Octavian, Septimiu, Roland, Robescu.

Variațiunile pe tema inventarului sunt dublate de investigarea lectorilor, aparenți sau reali, conform clasificării adolescentului. Mirajul feminității se dezvoltă progresiv, mai mult vizual, contemplativ sau prin reverie în cele mai multe pagini. Strategiile de cucerire preconizate sunt de sorginte livrescă, având iz medieval, cavaleresc și seamănă, din punctul de vedere al cerebralității, cu *Micuța* lui B.P. Hasdeu sau *Johannes Seducătorul* al lui S. Kierkegaard. Jocul mental al apropiierilor progresive de Cita, frumoasa ahtiată de uniforme ofițerești va fi sistat în momentul în care, la o ședință de cenaclu, silfida Carmen Jimblă cade într-o transă orgiastic laudativă a lui Stalin, în versuri flamboaiante și schizoide, de preamărire a virilității comandorului socialist. Într-o altă categorie tipologică intră Maricica, spălătoreasa taxatoare de facilități sexuale, generoasă însă, oferindu-se chiar pe „versesie” celor care nu-și pot permite achitarea integrală a bonificațiilor ei sexuale. Șoricica însă, deși neatractivă, dopată bovaric cu precepte livrești, conveniențe provinciale este aleasă din pricina onestității ei, în pofida unei masculine jene resimțită în fața esteticii precare a fetei. Ieșirile la cinematograful, în pofida apropiierilor epidermiologice în care liceanul, deși o sărută, evită cu prudență sânii imaturi ai companioanei sunt însă frustrante și stângace, pentru că adevărata lor comuniune sufletească este posibilă doar sub cupola și în sediul Astei. Ea este descoperitoarea unei grile de lectură, „metoda șoricească”, adică alfabetică a scriitorilor.

Expertul livresc al feminității a aflat de la maeștri sau din folclor că una dintre metodele de captare a interesului acestora este indiferența. Măsluită, jucată – ce-i drept, dar cu efecte sigure. Replicile teatrale, gândite — sunt urmate de meditații naive asupra erosului, iar modelul eminescian punctează, deseori în cheie ironică sau ludică, elucubrațiile lui afective. Iubirea tăcută, scripturală însă pentru Cita, concretizată în epistole neexpediate ia forma unui scenariu ipotetic, unidirecțional. Cu aroganța lectorului avansat, contaminat deopotrivă de citomanie, personajul-narator își poate permite atât sfaturi bibliografice, cât și aserțiuni asupra autorilor lor, pe care și-i asumă empatic. Dispariția cărților din fișier de după cea dintâi epurare a Astei se transformă pentru adolescent într-un test mnemotehnic, care recapitulează lecturile de altădată și înregistrează cu mirare și curiozitate, ce și câți anume dintre scriitori/opere au mai rămas în raft. Dosoftei, Arghezi, Blaga și Dostoievski dispar în totalitate, Bacovia este redus la *Stanțe burgheze*, Eminescu apare doar cu un grupaj de 11 poezii în maghiară,

dar Caragiale, cel mai virulent incriminator al tagmei balcanice este lăsat. Avem, aşadar o „*Bibliepurată*”, un „*Bibliocimitir*”, un „*Cimitir Astra*”.

Tatăl sesizează ochiul sigur al comuniştilor în privinţa discernerii valorilor. Astfel, scala durabilităţii estetice este validată de interdicţie, iar nu de prezenţa în biblioteci. „*Mari-cadavre-vii*” scriitorii se înrolează benevoli sub stindard marxist. Prostituţia intelectuală îl vizează în primul rând pe M. Sadoveanu care, oportunist, „*S-a porcit la bătrâneţe*” şi-şi rescrie cărţile în consonanţă cu preceptele realismului socialist. **Locul unde nu s-a întâmpnat nimic** se transformă, în contemporaneitate, în **Focuri în ceaţă**. La fel ca în *Arta refugii* tatăl scriitorului are opinii ferme, iar rebeliunea lui ideologică, mai acidă după eliberare, este grefată pe o extraordinară capacitate de percepere a strâmbătăţii lumii, transmisă poate, genetic şi fiului. Asistăm la o lume pe dos, bahtiniană, în care, în numele unei democraţii fade şi egalitarismului prost preluat ineptul satului devine primar, cetăţinii îi învaţă pe ţărani agricultura, iar semidoctii proletari devin stăpâni ai condeielor. Simţul critic al părintelui delimitează tematica maniheică a producţiilor literare emanate în noul regim, care nu mai necesită nici măcar lectura, mesajul putând fi facil perceput din titlurile bombastice: „*trecutul: «Potop», «Otravă», «Paiaje», «Viţel de aur», «Desculţi», «Lanţuri», «Negură»; prezentul: «Bucurie», «Vânt de martie», «Goarnea inimii», «Vioara Roşie», «Scutul păcii», «Cântul vieţii», «Matei Ion a cucerit viaţa»*”. Dacă mama pune pe teama fricii concesiile şi fraternizarea scriitorului cu socialiştii, tatăl nu poate percepe în cazul lui Sadoveanu, Camil Petrescu, Victor Eftimiu, G. Călinescu, Gala Galaction prosternarea canină în faţa noului stăpân, conduita de şerb care, pentru adolescentul Goma nu poate fi datorată decât turpitudinii, naivităţii ori oportunismului. Hegemonia asupra poreclelor îi revine mamei, maestră a acrobaţiilor lingvistice: mania busturilor conducătorului sovietic îl face să-l numească pe acesta „*Bustalin*” sau „*Ghipsarionovici*”, campania de alfabetizare devine cea de „*analfabetizare*”, „*cultură-de-masă*”, „*egalitate – pentru egaliţi*”, „*literatură-nouă*”, „*folclordin*”. Încă de pe acum ochiul viu al disidentului de mai târziu realizează tendinţa camuflării adevărului, politica de scuze care a dus la o istorie târâtă a românilor, motivată în actualitate de faptul că modelele s-au „*căcănărit*”. Aprehensiunea repatrierii tronează şi acum asupra familiei Goma. Directorul de şcoală promovează politica reptiliană întemeiată pe mentalitatea populară care încurajează trădarea şi servilismul în scopul supravieţuirii.

Orgoliul, dar şi conştiinţa singularităţii irupe constant pe tot parcursul cărţii. „*Nu am manual, nu am cărţi, nu am profesori, pe care să-i întreb ca pe nişte profesori ai elevului din mine*” – proclamă el în momentul în care realizează că singura persoană care l-ar putea edifica în privinţa anului 1249 şi a evenimentelor petrecute în Sibiu în acel timp este un coleg basarabean, Scifos, prilej de etalare a erudiţiei istorice, dar şi lecţie recapitulativă a invaziilor barbare. O pondere consistentă a cărţii este datorată episoadelor care narează faţete ale servilismului. Decadenţa artiştilor, colaboraţionismul acestora este înfăţişat prin intermediul unei foste profesoare de la Belle Arte care şi-a etalat la Sibiu virtuozitatea profesională devenind „*cea mai mare specialistă din ţară în lozinci cu umbre naturale*”. Tot în această galerie intră zugravii lui Stalin, care-l pictează pe verticală, în ciuda dimensiunilor swift-iene, pentru ca nu cumva tătucul să fie culcat sau călcat în picioare. Un personaj aparte este coordonatorul cenaclului proletcultist, autor de romane de haiducie care o consiliază pe prozatoarea de la „*Sburătorul*”, acuzată pe vremuri de lubricitate şi căzută azi în dizgraţie, în privinţa confecţionării unor astfel de producţii, atestate inofensive şi perene ale culturii medii, cu subiect mereu la modă.

Campania de propagandă, vehiculată și mediatic, creează senzația unei bunăstări și euforii generale a omului-nou, în vreme ce politizarea este ascendentă, iar cenzura aproape totală. Tinerii încearcă să contracareze măsurile dogmatice, devenind Pantagrueli livrești ce îngurgitează fie alfabetice, fie doar cantitativ, opere epice, lirice sau dramatice, chibițând asupra căreia dintre cele trei specii va fi mai repede epurată, deoarece omul-nou este un piroman al cărților, un destructor cultural.

Paul Goma se dovedește un partizan al romanului, formă proteică de comasare a ideilor, astfel încât până și sala de lectură ia mental forma unui roman ce ascunde destine. Pledoaria pentru carte conduce personajul-narator înspre stabilirea unor congruențe dintre acestea și fete: „cărțile sunt ca fetele; dacă nu le săruți atunci când arzi, te topești de dorul lor, mai târziu e prea târziu.”

Finalul, deschis, ușor edulcorat se încheie cu versurile din *Odă – în metru antic* și cu fuga, pe furiș, a personajului-narator din sanctuarul eminescian al ofițereșii în care credea că-a fost ademenit pentru prestații virile.

Note

1. Eva Behring, *Scriitori români din exil 1945-1989*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001.

DIANA VRABIE
Universitatea „Alec Russo”,
Bălți

ROMANUL CA ADEVĂR
ȘI AUTENTICITATE
(*INFARCT* DE PAUL GOMA)

Abstract

Having benefited of a reception that was more politic, rather than literary, Paul Goma's work needs an objective critical examination. One of the most recent author's books, *Infarct* (Heart Attack), a mixture of fiction and realism, is written in the form of a journal, in the authentic style. Fusing various thematic palettes, this writing offers a harsh picture of the morally degraded epoch. Having taken the convention of a calendar, speaking from the 1st person, with a tone of cruel sincerity with an aim to uncover the truth, relying on data from identifiable reality, Paul Goma proves to be an adept of authenticity idea both on the ideological and technical levels.

Keywords: authenticity, truth, sincerity, spontaneity, realist fiction, autobiography, memoirs.

A fi scriitor înseamnă a nu minți

Realizând o excepție demnă de apreciat de la proverbiale lașitate balcanică, casa editorială Curtea Veche, condusă de Grigore Arsene, și-a asumat publicarea unor cărți inedite, aparținându-i lui Paul Goma, un autor incomod, pus nejustificat în paranteze, îngropat în tăcere, renegat de adepții conspirației tăcerii impuse de partid, bucurându-se din plin doar de „solidaritatea lașă a confracților” (A. D. Rachieru).

Una dintre cele mai recente cărți ale lui Paul Goma, *Infarct* (2008)*, apărută la editura dată, în seria de autor îngrijită de Flori Bălănescu, vine în tandem cu volumul *Gherla-Latești* (2008), reprezentând în principiu liniile de forță ale „renegării” scriitorului exilat (Ion Vianu), dar și dovada faptului că minimalizările, aversiunile, calomniile, injuriile, nu au făcut decât să stimuleze vigoarea scriitoricească a celui ce poate fi considerat, fără reticențe sau excese subiective drept unul dintre scriitorii noștri autentici și unul dintre reperele morale de netăgăduit ale culturii noastre, unicul care s-a solidarizat în mod deschis cu Carta 77, singurul literat care a îndrăznit să se opună regimului comunist, denunțând declinul elitei intelectuale românești.

„Aceasta este ultima carte. O simt cu toată carnea, cu toate oasele, toate, cu măruntaia înțreg”, susține autorul, parcă pentru a-și adormi strategic adversarii neobosiți în a devia discuțiile la fiecare apariție editorială pe căi premeditate neliterare cu o fervoare extrem de suspectă în unanimitatea ei (gen antisemitism, militantism, basarabenism), cu abuzuri și erori de interpretare, în detrimentul evaluării forței scriitoricești, beneficiind de o receptare mai degrabă politizată decât literară.

Depășind valul resentimentar al contemporanilor, opera lui Goma ar trebui privită astăzi „la rece”, printr-un examen critic obiectiv, dincolo de reacțiile tendențioase.

Redactat sub formă de jurnal, în spirit autenticist, romanul *Infarct* tratează materia epică, surprinsă pe viu, după regulile narațiunii românești, adică acordând notației personale semnificații artistice și urmărind nedisimulat un plan epic. Formula românească utilizată nu este una inedită. În procesul de evoluție românească de după 1920, se observă fenomenul de intruziune a formei de expresie a jurnalului intim în roman, ca o componentă în stare să modifice și să confrunte unghiurile narațiunii. *Falsificatorii de bani* conținea în interiorul său fragmente dintr-un jurnal ținut de unele personaje; același lucru se observă și în *Jurnalul unui preot de țară* de Georges Bernanos etc. Și romanul românesc își află noi surse de revitalizare în jurnal, orientând prozatorii autohtoni spre formula de roman tip *jurnal intim*. Nu se știe cu certitudine dacă G. Ibrăileanu a cunoscut romanul *Falsificatorii de bani* al lui Gide, dar *Adela* reprezintă un roman-jurnal. În cvasi-totalitatea lor, romanele lui Anton Holban sunt niște jurnale travestite, autobiografii fictive de o spontaneitate febrilă. O predilecție deosebită pentru forma jurnalului românesc sau, în orice caz, pentru un roman care să compulseze un material prin excelență biografic, se poate observa și la Mircea Eliade, Mihail Sebastian, Constantin Fântâneru ș.a.

Chiar dacă Paul Goma își denumeste scrierea pe site-ul său „webistic” drept ficțiune, volumul menține traiectoria memorialistico-jurnalieră, reprezentând mai degrabă o ficțiune realistă. Oricum, *Infarct* nu este în exclusivitate nici ceea ce se înțelege prin „roman autobiografic”, nici sută la sută roman de ficțiune, nici jurnal, cum am fi tentați să credem. *Infarct* e o carte în care găsești de toate (în afară de poezie): și jurnal, și ficțiune, și epistole, și articole, și metaliteratură.

Naratorul glisează în timp și spațiu, sare de un eveniment la altul, de la o retrospectivă la alta, pornind de fiecare dată de la aceeași intrigă – pretext: „*Mi s-a descoperit un infarct*”, zice ea. „*Infarct? Ai avut tu așa ceva? Când, cum? Și cum se descoperă un infarct?*” Sfidând, prin urmare, intriga tradițională, Paul Goma furnizează, în fapt, o intrigă – pretext, care facilitează discutarea unor probleme esențiale, privind condiția scriitorilor în epoca ceaușistă, infectată ideologic; consecințele cenzurii; trădările distrugătoare din breasla scriitoricească; impactul Europei libere; terorizarea unei societăți consternate de frică, absența revoltei civice etc. În principiu, în registrul tematic se înscriu evenimentele pre- și mai ales post- '90, descrise de Paul Goma, de altfel, și în alte volume (*Culoarea curcubeului; Profil; Ușa noastră cea de toate zilele*, precum și în *Jurnalele* apărute la Nemira): „M-am uitat prin *Jurnal* ca să-mi rememorez cronologia: ceea ce urmează să (re)povestesc s-a petrecut în 18 ianuarie 1990” (p. 118). Regăsim aici momentul invaziei din Cehoslovacia, momentul 1977, ruptura de Monica Lovinescu, diversele decepții și trădări, mai mari și mai mici, pe care Goma le-a avut de suferit din partea mai tuturor scriitorilor pe care i-a putut cunoaște de-a lungul vieții și pe care nu i-a iertat, suportând experiența solitudinii. Contopind această paletă tematică variată, notațiile se structurează pe mai multe paliere, care, realizând un continuu schimb între ele, rămân totuși distincte. Restrângând evantaiul tematic, *Infarct* ar putea fi segmentat, astfel, în notații cu caracter personal, adică *intime*, care conțin date despre situația familială (epopeea botezului lui Filip, gazda de pe Turturele), momentele arestării din 1977, luna petrecută în arestul Securității de pe Rahova, torturile îndurate la ordinul generalului Nicolae Pleșiță, trădările prietenilor celor mai buni, printre care îl enumeră pe Virgil Mazilescu, nedreptățile la care a fost supus etc.; notații *intelectual-politice*, reprezentând partea cea mai substanțială

a volumului, care cuprinde comentariile pe marginea evenimentelor politice și sociale (date despre colaborarea scriitorilor cu *Puterea*; compromisurile acestora, judecate de pe pozițiile personale ale autorului, radiografia revistelor „subviețuitoare”, condiția de deținut politic, raportul dintre răii (Moraru, Vitner, Sorin Toma) și neorăii (Liiceanu, Sorescu, Manolescu, Dimisianu, Monica Lovinescu) și, în sfârșit, detalii în legătură cu scrierea și contextul apariției unora dintre lucrările sale, adică notații *de creație* (scandalul din martie-aprilie 1970, în jurul manuscrisului cărții *Ușa noastră cea de toate zilele*, care ar fi conținut aluzii la Elena Ceaușescu; transmiterea, în anul 1969, a volumului *Ostinato* în Occident; mutilarea finalului în *Arta refugii* de către Alain Paruit în scopul „ameliorării”; fiind furnizate, de asemenea, elemente inedite din chiar geneza romanului *en train de se faire*: „În așteptare – trei sferturi de oră – mi-am schițat, cu ochii închiși, cartea. Ar fi fost cele două linii (destine, discursuri) paralele, atât că nu mă hotărâsem dacă le așez în blocuri, adică: scriu rolul unuia de la cap la coadă, apoi al celuilalt – sau fac să se întretaie – ca să spun așa: să contrapuncteze” (p. 67). Autorul privește cu ochi critic tehnicile narative și le discută în interiorul scrierii în manieră gidiană. Romancierul care reflectează în roman la scrierea cărții este un martor la persoana a treia. Gide îl tratează ca pe un observator, iar Huxley îl readuce la locul lui de spectator. Se consideră chiar că personajul principal al unei astfel de lucrări este mai puțin romancierul și mai degrabă însuși romanul.

Structurat în două părți, autorul reia în *Infarct* odiseea Aparatului de Represiune-Supunere-Terorizare, cu încăpăținarea celui care „nu uită” și „nu iartă”, și „nu uită că nu iartă”. Oricât ar părea unora că, în fond, Goma nu face altceva decât să-și întrețină orgoliile, cu o maladivă insistență, reluând mereu aceleași istorii, asemenea unui „disc uzat”, cărțile sale din ultima vreme, sunt tot atâtea mărturii ale unui spirit decis să nu facă de la înălțimea autorității sale etice niciun fel de concesiuni unui neam tranzacțional.

Scrierea demarează pe 1 ianuarie 2001 după cum urmează: „*Mi s-a descoperit un infarct*”, zice ea. „*Infarct? Ai avut tu așa ceva? Când, cum? Și cum se descoperă un infarct?*”, idee ce revine obsesiv în prima parte a volumului, vizând infarctul pe care Ana-Maria, soția lui Goma, l-a avut cândva, fără a ști cu exactitate când, fiind descoperit abia în 2001, motiv pentru care se înlănțuiesc într-o dramatică urzeală circumstanțele în care acesta putea să se producă, prilejuri, altminteri, pentru zeci de posibile infarcte. O particularitate distinctă a stilului de construcție al lui Paul Goma, relevantă în această parte a romanului vizează *dialogul în monolog*, pe care autorul îl practică cu ferocitate mai cu seamă în pasajele unde intră în scenă Ana-Maria Năvodaru: „Eram foarte singură. Deși îl aveam pe Filip, iar tata și Lulu veneau mereu cu provizii...” (p. 37).

În ideea creării impresiei de autenticitate, Goma adoptă *clauza calendarității* (legea Blanchot), supunându-și scriitura unei calendar riguros, rezultat din repetarea insistentă a unor marcaje specifice: „1 ianuarie 2001”; „Tot 1 ianuarie 2001”; „1 ianuarie (tot 2001); „1 ianuarie. Și: 2001”; „(din nou) 1 ianuarie”; „1 ianuarie – din nou” etc., de unde rezultă, în fapt, că prima parte a romanului este scrisă exclusiv în luna ianuarie, dar la intervale diferite de timp. Goma adoptă, în acest context, doar la nivel tehnic convenția autenticității întrucât partea întâi reprezintă o rememorare retrospectivă, adică o încălcare a principiului simultaneității (Eugen Simion), care presupune sincronizarea trăirii cu actul scriiturii. În cazul lui Goma nu timpul trăirii, ci a (re)trăirii se sincronizează cu timpul mărturisirii și, dacă admitem că autorul are o memorie prodigioasă, „narând istoria trăită sub interdicția de a uita”, el reușește să fie mai autentic prin (re)trăire,

performanță ce altora nu le reușește nici respectând principiul simultaneității (care oricum este unul relativ). Aceasta pentru că Goma recuperează, rememorând trăitul.

Partea a doua are ca pretext infarctul pe care Goma nu l-a avut, dar ar fi putut să-l aibă în sutele de ocazii oferite cu „generozitate” de destin. Astfel, concepându-și cartea pe un sugestiv paralelism: ea-eu, în prima parte, evenimentele fiind narate din perspectiva unei tinere mame, ce riscă să rămână văduvă în '77, urmează intrarea în scenă a autorului, care își caută un infarct („Fac sau nu un infarct?”), „riscând” să nu-l mai găsească („Resimt ne-infarctul ca pe o injustiție” (p. 69)) și, respectiv, să rateze „un acceptabil proiect de carte”: „ce bine, ce bine că nu-mi găsisese și un infarct vechi / ce rău, ce rău că n-am să pot scrie cartea așa cum o cvasi-scrisesem” (p. 68).

Situate față în față, aceste motive jucate la două capete și reluate obsesiv de-a lungul romanului comportă avantajul acumulării și structurării pentru o materie autobiografică dramatică, care descoperă imaginea unui solitar de cursă lungă, cu principii morale pe care majoritatea scriitorilor criticați de el nu le suportă, chiar dacă autorul, depunând mărturii concludente, nu face decât să confirme o dată în plus ceea ce circula mai mult verbal. Martor incomod al istoriei netrucate, condamnând în gura mare delirul dictatorial și lașitatea anemică, Paul Goma reprezintă „indicatorul propriei noastre vinovății” (V. Podoabă).

Scrierea nu are însă atât pretenția reconstituirii unei perioade din regimul comunist, în care drepturile omului erau încălcate în mod flagrant, ci vizează, înainte de toate, dezvăluirea unui destin sfâșietor, redus pe nedrept la tăcere: „Oricum din acel moment (1970) și până la plecarea din țară (20 noiembrie 1977) am fost singurul scriitor român, aflat pe solul patriei socialiste, total interzis – nu doar el, dar și soția lui și socrul, traducători” (p. 78), motiv pentru care nu poate *uita* și nici nu poate *iertă*: „Am spus, am scris: eu nu iert – nu fiindcă aş refuza (să iert), însă iertarea nu se află în panoplia, în puterea, în atribuția mea. Nu eu am căderea să iert, eu am căderea: să nu uit” (p. 27). Incursiunea intensă în trecut îi prilejuiește aduceri aminte crâncene, travaliul memoriei îi perindă necruțător episoade odioase, nume detestabile, concluzia finală ce vine să închidă acest univers marcat de absența revoltei civice, este una dezarmantă, dar pe potriva stilului scriitorului de la Mana-Orhei: „concluzia definitivă: degeaba mă zbat [...]: nimic nu probează nimic. Drept care: inutil să-mi cer dreptul la un infarct. Un infarct se merită – domnule!” (p. 181).

Dacă admitem că autenticitatea este înainte de toate sinceritate, Goma este un scriitor eminent autenticist, sincer cu sine însuși și dezarmant de sincer cu ceilalți. El își trece fără reticențe întregul cuprins sufletesc, adoptând expresia verbală în care se naște prin flux spontan, sinceritatea însăși, în sensul că nu este vorba doar de o autoanaliză, adică de aplicarea gândului asupra emotivității, ci de trecerea în semn verbal a emoțiilor pentru a fi comunicată o experiență singulară, experiența celui ce a luptat *fățiș* cu dictatura ceaușistă. Stilul său alertat, chinuit, contorsionat, spontan (și acesta un indiciu, fie și relativ, al autenticității, care se identifică uneori cu *spontaneitatea pură, anorganică*) poartă pecetea unei forțe narrative cu nerv, brutale, pe alocuri, dar reală și emoționantă. Dorința împărtășirii unor gânduri în fluxul lor firesc, fără grija cizelării și reordonării materialului faptic, face loc digresiunilor incisive, facilitând oralitatea mustoasă, ce poate fi considerată marcă relevantă a stilului lui Paul Goma.

Celor ce îl mai consideră pe Paul Goma un veleitar al scrisului, lipsit de talent și beneficiar al succesului doar grație disidenței și opiniilor sale politice radicale, li se opune

stilul bine definit, dialectic, de o impresionantă vervă verbală, Goma reușind performanța exploatării jocurilor savuroase de limbaj. Generos în portretizări negativiste („Privirea (câșă, șchioapă, ceacără – și nu mai puțin parșivă) a lui Costunica nu înșeală” (p. 24)), Goma aplică totodată termeni neumblați, care îi fac discursul inconfundabil: *bucozitatea* fălcilor; ură *glioasă*; *scofâlcitatea* serviuțiii; *securezi*; *belgradioată*; *cârpăținătorii*, spiritul ironico-incisiv rezultând și din crearea unor termeni mustind de negații: *ne-securiști*; *ne-militarii*; *ne-civili*, *ne-români*, *neorăi* etc. Dacă admitem că singurele cuvinte care ar reuși să transmită în mod autentic, nealterat, conținuturile realității concrete sau sufletești, ar fi cele proaspăt inventate, adică neîncorsetate de semnificațiile vechilor dogme și de moștenirea unui bagaj conceptual acumulat de-a lungul vremii, Goma este un autentic și la nivel de expresie.

Dorința dezvăluirii adevărului crud, amestecul de jurnal, memorialistică, citate documentare, adică includerea documentarului în textura de acțiuni, miza pe datele unei realități identificabile, subiectivitatea implicită, nararea la persoana întâi, tonul vehement confesiv, fragmentarismul însemnărilor, discontinuitatea, stilul anticalofil, intervențiile autoreferențiale, constituie tot atâtea elemente ale poeziei autenticității identificabile în cărțile lui Paul Goma din ultima vreme, jurnale sau pseudojurnale deghezate în pretinse ficționalizări.

Literatură de maximă autenticitate, pasionantă, febrilă, cu un profund caracter memorialistic, vizând universul dezastrilor morale și sociale, seducând prin sinceritatea nudă a scriiturii, de care puțini au fost capabili, *Infarct* reprezintă mărturia unui om, „singur împotriva tuturor” într-un regim când a muri era mai simplu, decât a rezista cu capul sus.

Note

Paul Goma, *Infarct*, București, Curtea Veche, 2008.

RALUCA LAZAROVICI MIHALCU

Università degli Studi di Trieste,
Padova

PAUL GOMA ȘI CONDIȚIA
SCRIITORULUI ÎN ROMÂNIA
„MULTILATERAL DEZVOLTATĂ”.
CENZURĂ ȘI REZISTENȚĂ
CULTURALĂ

Abstract

Paul Goma, became exceptional symbol of the Romanian opposition and dissent against a regime that seemed eternal and invincible. Being closely to the principles of social normality of a mast, Paul Goma did not yield in time, any storms that have befallen the ship always in danger of sinking. Blind faith in normalcy, innate sense of social balance, destiny or chance, even today it is not clear how the phenomenon of Goma was possible under those times, in that complete isolation and without other external support, of free Europe.

Keywords: censorship, self-censorship, para-literature, resistance through culture, Communist Romania, dissidence, opposition, interdiction, fight against dictatorship.

*Deci: să rezistăm – dar să nu se vadă;
să fim dârji – dar, pss!, să nu se afle, să nu știe nici nevasta,
că iar ne ceartă că ne băgăm în politică...
Să rezistăm, numai culturalicește, că-i voie de la stăpânire...
Paul Goma, Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor)*

Paul Goma, devenit simbolul prin excelență al disidenței și opoziției românești față de un regim care părea etern și invincibil. Ținându-se strâns de principiile normalității sociale ca de un catarg, Paul Goma nu a cedat cântecului sirenelor vremii, nici furtunilor care s-au abătut asupra navei mereu în pericol să se scufunde. Oarbă încredere în normalitate, simț înnăscut al echilibrului social, destin sau întâmplare, nici astăzi nu este clar cum de atunci fenomenul Goma a fost posibil, sub acele vremi, în acea izolare totală și fără alt sprijin decât cel extern, al Europei libere.

Keywords: censorship, self-censorship, para-literature, resistance through culture, Communist Romania, dissidence, opposition, interdiction, fight against dictatorship.

Demolați sufletește și adesea anesteziati de onoruri și, nu puțini dintre ei, de alcool, scriitorii din România „Tezelor din iulie”, „rezistă cultural” – în sensul de supraviețuire, nicidecum de opoziție – între zidurile Casei Scriitorilor, ca într-o redută, a cărei porozitate

lasă să se infiltreze inamicul numărul unu al oricărei societăți sănătoase – cenzura, cu forma ei perversă, autocenzura.

Cuvântul este temut și curtat în același timp de orânduirea comunistă a lui Nicolae Ceaușescu, în care reideologizarea a fost impusă ca motor central de orientare a energiilor creatoare. Cuvântul scris, mai cu seamă, este văzut ca un vector de idei, de forjare a conștiințelor după stăpânire sau de răscolire a lor. Ca și în procesul de spălare a banilor, prin măiestria vorbei, minciuna se curăță și (se) investește în economia socială, iar prin proces invers, adevărul cosmetizat, pe ici pe colo, în punctele esențiale, nu declanșează sistemele de alarmă ale receptorilor conștiințelor deformate (tot prin cuvânt!).

Despre cuvinte și cenzură, despre „problema principală a unui scriitor român: cenzură, autocenzură, para-literatură” și despre „drumul scurt de la adevăr la minciună” scrie Paul Goma într-un amplu și elocvent articol pentru *Die Zeit*, nr. 39, din 29 septembrie 1972 (la un an după pronunțarea renumitelor „Teze”). Astfel sunt dezvăluite publicului din RFG, secrete ale literaturii și societății românești, precum faptul că „începând cu 1961, în România a-nceput a bate un vânt proaspăt, semn al unei liberalizări timide, dar de netrecut cu vederea. Urmările n-au întârziat să se arate: mai ales explozia de poezie care a avut loc atunci și ale cărei efecte s-au mai simțit câțiva ani, ar fi onorat și literaturi mai vechi și mai cu tradiție. Oftatului de ușurare din poezie i-a urmat proza [...]. Din 1961 până în 1968 au ținut „cei șapte ani grași ai literaturii române, apoi au venit anii (cine mai știe câți!) slabi. Avântul a fost frânt, cenzura și-a reintrat în drepturi (sic). Cu arme noi.” Acestei panorame sumare a culturii române și adaptată înțelegerii unui public occidental, care nu avea acces la alte informații și aprofundări, se adaugă una dintre cele mai nimerite pagini asupra cenzurii ca fenomen socio-cultural, scrise în literatura română. Pledoaria începe *ex abrupto*, cu o metaforă brutală, dar elocventă. „Vrei să spui (sau să scrii) ce ai de spus (sau de scris) și ce ți se pare adevărat. Dar apoi vine un pumn care-ți închide gura și te amuțește: taci, pentru că te supui cenzurii.// Ți-ar plăcea să spui (sau să scrii) ceea ce ai avea de spus (sau de scris) și ceea ce ți se pare a fi adevărat, și vine un pumn care te amenință – îl știi, te-a mai redus la tăcere și-n trecut, te-a mai amenințat și altădată: taci, pentru că te autocenzurezi.”

Mecanismul e simplu, funcțional, iar în jurul lui se construiesc modele sociale mai mult sau mai puțin viabile. Interiorizat, acesta continuă să activeze singur, din inerție. Paul Goma afirmă că „o prelungă și dură tiranie a cenzurii îl transformă pe cenzurat în cenzor al propriilor cuvinte. Experiența l-a învățat că nu-i este permis să dea glas anumitor adevăruri, așa că nici nu mai încearcă. Ca hipnotizat, se uită la tabuuri și nu mai vede adevărul; slalomul său printre tot felul de interdicții devine în cele din urmă fugă de adevăr, dezertare. [...] «Nicio instituție de cenzură din lumea asta nu permite rostirea întregului adevăr», așa argumentează autocenzuratul, «însă un ins inteligent nu se năpustește cu capul să forțeze uși ferecate».” Acest aspect ar fi perfect comprehensibil, dacă acolo unde atinge flagelul cenzurii nu s-ar verifica o inhibiție și o sterilitate progresivă, însoțită de deviere psiho-mentală, soră cu schizofrenia. „Cenzura te obligă la tăcere, o cenzură de lungă durată, la autocenzură. Porneai să vorbești, dar în cele din urmă spuneai altceva decât ceea ce gândeai. Cu timpul, tirania totală a cenzurii și autocenzura practică din ce în ce mai dezinvolt au avut ca rezultat: unii scriitori nu doar treceau sub tăcere ceea ce gândeau cu adevărat, ci nici nu mai gândeau normal, omenește așa ci, ar fi trebuit să gândească.”

Jumătățile de adevăr, eufemismele, metaforele, și în general formele de escamotaj, „șopârlele”, sunt doar o parte din recuzita autocenzuratului care crede că păcălește vigilența

cenzurii, cel păcălit devenind cu timpul chiar el. Modestă consolare faptul că „se spune că din bătălia cu cenzura ar fi ieșit adesea învingătoare forma artistică; astfel se spune că s-ar fi născut metafora... Se mai spune și că cenzura ar fi răul necesar, abia ea dându-i libertății spirituale un sens”. Ironia lui Paul Goma, dincolo de context, este evidențiată grafic prin punctele de suspensie, care țin loc de comentariu. În această curioasă serie a „beneficiilor cenzurii” intră ceea ce, parodic, Paul Goma numește „aspecte constructive”, întrucât „cenzura nu lucra doar cu interdicții [...]: scriitorăși din trecut, mediocri, amintiți de complezență în istoriile literare, au fost scoși din uitare, împrăștiți, «restaurați», dați cu var ideologic proletar și ridicați la rang de clasici.” Recuperarea unor astfel de producători de texte puși în slujba legitimității regimului și a cultului personalității, conferă și un aspect de răsturnare și reorganizare a valorilor. Talentat este cel care vociferează, care scoate pe banda rulantă osanale sau reinventează canonul estetic pe criterii funcționale și utilitariste, vizavi de momentul istoric.

Nimic nou sub soare, însă. „Cenzura ca instanță a interdicției există de multă vreme și va exista mereu, câtă vreme Puterea nu poate suporta adevărul [...] și câtă vreme îi va fi frică de cuvânt, care-i mai ascuțit ca sabia.” Cenzura, așadar, nu a fost inventată în „România multilateral dezvoltată”, cum suntem tentați să credem. Reflexul condiționat a funcționat chiar și înaintea descoperirii sale științifice de către Pavlov. Dar, spre deosebire de alte locuri, în România modalitățile de infiltrare a cenzurii în viețile oamenilor și apoi de asimilare a ei ca formă funcțională inerentă a cotidianității, a atins culmi sau mai degrabă abisuri, care pot fi luate în considerare într-un posibil „muzeu mondial al cenzurii” sau „al ororilor cenzurii”. Aici, așa cum demonstrează Paul Goma este vorba de mutații profunde sociale și psihologice: „Cândva, cu mult timp în urmă, ai vrut să spui (sau să scrii) ceva, dar un pumn îți închisese gura, te amenințase. Iar acum ai obosit, și se pare că ai vrea să spui ceva... – de fapt, nu mai ai nimic de spus... Ceva în legătură cu adevărul... dar cine mai cunoaște adevărul...? Te hotărăști, în ciuda a toate, să spui ce ai de spus, ca apoi să constăți cu deplină uimire că acel pumn, departe de a-ți închide gura, departe de a te amenința, s-a transformat într-o mână care-ți face semne aprobatoare și încurajatoare. Continui să vorbești (să scrii), dar simți nevoia să te convingi pe tine că spui adevărul; reușești, în cele din urmă, să te convingi, chiar crezi că lucrul acesta – tot așa cum încetul cu încetul începi să crezi că pumnul nicidecum n-a constituit o amenințare, ci doar o mână prietenoasă și încurajatoare. Nu taci, dar nu te mai aude nimeni în afară de acest pumn care vorbește prin glasul tău.” Pe o astfel de relație cu Puterea s-a construit societatea României socialiste „multilateral dezvoltate”, mai ales a oamenilor ei de cultură, a scriitorilor, a celor care se aflau vrând-nevrând în preajma „intereselor naționale”, prin forța reală sau imaginară atribuită produsului artistic.

Compromisul este rezultatul final al acestei relații deviate între Stat și cetățenii săi, producători de artă. Mai mare sau mai mic, mai greu sau mai ușor de realizat, compromisul are loc sub forma negocierii „care pe care”. Cine este mai puternic, mai acut în gândire, cine o ia înaintea celuilalt, cine este mai versat în ale scamatoriilor și mai rezistent la presiune, câștigă. „Niciun cititor occidental n-ar putea să vadă vreun sens în discuția absurdă, neomenească, dintre cenzor și autor, probabil nici n-ar considera-o posibilă. Nimeni nu va putea calcula vreodată cât timp prețios și energie au fost irosite în astfel de «discuții». Aproape nimeni din Vest nu va putea să se transpună în starea sufletească a autorului care se-ntoarce de la o astfel de «discuție» la masa lui de scris, neștiind ce să facă: dacă respectă indicațiile-interdicțiile cenzurii își trădează cartea și intenția cu

care a fost concepută; dacă refuză «prețioasele indicații», nu mai poate publica.// Dacă apoi se trezește obosit, hăituit, fără bani, își va spune, după ce trece peste ezitățile sale și muștrările de conștiință: «La urma urmei nu sunt singurul care face așa ceva.»

Consolarea că toți reacționează în același fel, conduce la ulterioare constante erori și pacte nefirești. O dată stabilită „normalitatea anomaliei”, sub presiunea nevoilor imediate, ca de pildă „că are de hrănit soție și copii, de plătit chirie, scriitorul va prinde în pioaneze lista cu «recomandările» amintite cât se poate de vizibil în peretele din față și își va rescrie cartea. Iar cartea-de-după-această carte va avea o soartă mai bună, pentru că autorul va ocoli de la bun început toate tabuurile. A treia va ieși «ca unsă»: autorul o va scrie și va ieși ca și cum ar fi fost scrisă de însușii cenzorul (adesea scriitor el însuși).”

Aceasta este povestea spusă de Paul Goma despre literatura și scriitorii vremii sale, la 1972. Mai mult, produsul artistic al acelor vremuri este numit „para-literatură”, adică un simulacru, o mimare a literaturii, „cărți scrise-tipărite cu voie de la poliție; o literatură drăguță, simpatică, care nu spune nimic, și nu supără pe nimeni (decât pe unii mici funcționari), dar care atinge tiraje enorme: cenzura n-are nimic împotriva ca un scriitor să publice, să aibă întâlniri cu cititorii, să fie filmat, intervievat, să fie declarat mare-scriitor, să fie (răs)plătit, câtă vreme nu spune adevărul.” În ceea ce privește subiectele „literaturii curajoase”, aici observația lui Paul Goma este pe cât de justă, pe atât de surprinzătoare pentru oricine nu a trăit direct experiența acelor ani: „aici se folosește artileria grea pentru a trage în muște. Sunt criticați cât se poate de dur directorii necinstiți, chelnerii ahțiați după bacșiș, unele tovarășe fete care se încurcă cu turiști străini! Acesta e genul de literatură dorită, cerută, sprijinită de cenzură – pentru a distra atenția de la problemele esențiale. Ea servește și drept alibi pentru cazul în care cineva afirmă în mod dușmănos că n-ar exista libertatea literaturii de a și critica – în mod constructiv, firește.”

Desigur, în acest joc de-a v-ați ascuns și dea lumea întoarsă pe dos, în care fiecare crede că cel care cade în plasă nu poate fi decât celălalt, toți, victime și călăi, sunt vinovați și păcăliți deopotrivă. Niciunul nu va mai ști, în final, de unde a pornit totul, unde va duce și de ce lupta continuă în mijlocul căreia se găsesc la un moment dat, conform principiului că „o minciună repetată al nesfârșit se transformă în adevăr”. „Scriitorul care se împacă în cele din urmă cu ideea că nu-i rămâne altă cale decât autocenzura, va ajunge în curând să creadă el însuși minciunile pe care le scrie: ceea ce-i atât de răspândit trebuie să fie necesarmente și adevărat, nu?”

Neadevărul, solitudinea devastatoare și condiția scriitorului în România „multilateral dezvoltată” a lui Ceaușescu sunt și temele de fond ale romanului *Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor)* (Editura Polirom, Iași 2005), aspecte confirmate în special în volumul *Scrisuri I, 1971-1989*, (Editura Curtea Veche, București, 2010). Nicăieri ca în *Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor)*, Paul Goma arată ceea ce gândește despre confrății de breaslă, scriitorii români ai anilor Revoluției culturale. Solitudinea devine grea atunci când realitatea frizează absurdul, când rezistența este vană, destinată a sfârși în mod inexorabil prost, nu atât prin violența dușmanului, cât prin lașitatea și trădarea prietenilor. În 1977, Paul Goma, are ideea să trimită o scrisoare de solidaritate colegilor scriitori cehi, porniți pe drumul greu al revoltei pentru aplicarea de facto a drepturilor omului, scrisoare care urma să fie semnată în bloc de un număr mare de scriitori români. Într-o atmosferă burlescă, caragialescă, la restaurantul Uniunii scriitorilor din București, are loc un adevărat *stormbraining* între colegii de breaslă, iar ideea de a fonda o mișcare de opoziție după modelul celei cehoslovace se conturează progresiv, repede fiind

dezamorsată de obstacole autoimpuse și impulsul desolidarizării, legitimată de pretextul că românii nu ar fi fost de fapt niciodată comuniști și deci nu ar putea să fie solidari cu niște disidenți. Așadar, se ajunge la concluzia că se va redacta cel mult o scrisoare. *Charta* însăși este desconsiderată și tratată cu autosuficiență, pe motivul că nu ar fi fost destul de bine redactată. „Ce anume să facă? În cel mai rău caz, o scrisoare de solidarizare cu cehii – în cel mai rău, fiindcă noi, românii, suntem știutori de carte și ne pricepem la redactarea unui text. La urma urmei, noi, românii, am redacta un text mult mai *serios* decât al cehilor: noi, românii, spre deosebire de cehi – și nu doar de ei –, n-am fost niciodată comuniști ca ei și nu vom fi, deci mișcarea noastră nu va avea, ca a lor, caracter reformist. Noi, românii, am fost din negura veacurilor, anticomuniști, deci opozanți, nu disidenți, ca ei!”

„Radicalismul anticomunist istoric” al românilor devine hilar prin forma bombastică și fondul fragil, contrast pe care Paul Goma îl pune în evidență prin relatarea, pe ton amical și tocmai de aceea nefiltrat și impulsiv, făcută cititorului-martor, despre uneltirile de la Casa scriitorilor: „Ce mare scofală încercaseră cehii în '68?: să umanizeze inumanul, inumanizabilul – iar acum repetau aceeași eroare: voiau un socialism-cu-chip-uman!? Pe când noi, românii, he-he, vrem o societate ne-socialistă, fiindcă socialismul s-a compromis definitiv, vrem o societate ne-comunistă, comunismul neexistând decât ca teroare, sclavaj, sărăcie. Noi, domnule, vrem o societate ne-nouă, una burghez-împuțită, o democrație-putedră, ca a Occidentalilor – dar... democrată, liberală. Or, pentru a instaura (sau restaura) o asemenea societate, trebuie eliminat regimul comunist, care este nu doar *ne-*, ci profund *anti-*: anti-liberal, anti-democratic, anti-tot.”

La momentul oportun, scrisoarea nu a fost semnată de niciunul dintre literații revoltați, în afară de Ion Negoïtescu. Idealizând ori, dimpotrivă, bagatelizând libertatea, scriitorii, au făcut, cu voie sau fără voie de la stăpânire, un mare deserviciu întregii societăți, pentru că doar ei ar fi avut atunci putere contra Puterii. Trebuind să conviețuiască cu cenzura proteică, rezultatul a fost însă inerția și reducerea la intenție a oricărui gest spontan de revoltă. Desigur, excepții există, dar, spre deosebire de alte națiuni, nu foarte numeroase și, în mod fatal, izolate. Una dintre ele este Paul Goma, devenit simbolul prin excelență al disidenței și opoziției românești față de un regim care părea etern și invincibil. Ținându-se strâns de principiile normalității sociale ca de un catarg, Paul Goma nu a cedat cântecului sirenelor vremii, nici furtunilor care s-au abătut asupra navei mereu în pericol să se scufunde. Oarbă încredere în normalitate, simț înnăscut al echilibrului social, destin sau întâmplare, nici astăzi nu este clar cum de atunci fenomenul Goma a fost posibil, sub acele vremi, în acea izolare totală și fără alt sprijin decât cel extern, al Europei libere.

Astăzi, Paul Goma este la fel de izolat ca atunci. Dacă în trecut adevărul era cenzurat sau autocenzurat, astăzi fenomenul autocenzurii continuă prin indiferență și lehamite și este atât de răspândit și înrădăcinat, încât nici un erou național nu ar rezista în memoria colectivă mai mult de câteva clipe și ar avea efectul unei pauze publicitare deranjante în timpul unui film interesant. Lumea literelor, mult mai puțin elitistă decât în trecut, este din nou amenințată de extincție, din noi motive, mereu altele. Pericolul însă se perpetuează de la o epocă istorică la alta, constant și amplificat, ca un balaur cu șapte capete pe care numai un nou Paul Goma ar mai putea să-l înfrunte. Dar cum poate fi recunoscut acest voinic, dacă nici pe primul, eroul-civilizator, pe care încă, spre norocul nostru, îl mai avem printre noi, nu știm a-l prețui?

EXERCITII DE ADMIRAȚIE

MAGDA URSACHE

Iași

DEZVELIȚI TOT ADEVĂRUL...

Abstract

The text is a letter addressed to Paul Goma. It is an expression of admiration for the man of moral and the writer of great talent. The effect of Paul Goma's style is overwhelming for the reader, it marks and influences him in such a way that he begins to „gomize and gomize unwillingly”.

Keywords: Goma's style, gomizing, expression of admiration.

Dragă Paul Goma,

La noi, unde-i putred mărul, „nu găsești (citez din *Frumoasele străine*) pe cineva care să spună povestea altcuiva, admirat câțiva ani sau o viață întreagă (dar am înnebunit să vorbesc despre admirație la români?)”. Cum Mircea Cărtărescu face parte „din grupa mare a literaturii române”, primesc provocarea. Am prilejul, la aniversară, să pun *on paper* ca și *on line*, admirația mea totală și continuă, afectuoasă, dar nu oarbă ca iubirea și, mai ales, neprefăcută, fără titlu de *captatio*, pentru omul moral și pentru scriitorul de năucitor talent care sunteți. O să încerc să spun de ce vă prețuiesc de-o lungă viață, de ce sunt în rezonanță cu ce afirmați împotriva formatorilor de opinie care vor și reușesc să de-formeze memoria colectivă, mai șubredă, mai scurtă decât a individului concentrat să nu uite.

V-am descoperit un altruist (miră pe cineva cuvântul?). S-a produs, după prima mea scrisoare, cam înfricoșată și cam năucă, „o apropiere misterioasă”, cum mărturisiți să fi fost între Dumneavoastră, Marin Mincu și Nicoleta Sălcudeanu. Sunt puțin pizmașă, recunosc. M-ați încurajat mereu, carte după carte, de la *Universitatea care ucide* până la *Să citiți bine!*, făcându-mă să-mi fie jenă că nu scriu pe măsura cuvintelor Dvs. bune. Slăbiciunile (pentru vreun autor pe care nu-l agreați) mi le-ați tratat prin tăcere. Asurzitoare.

M-am așteptat ca, după zidul Târgoviștei (deschid o paranteză: nemții au dărâmat zidul Berlinului, noi am introdus în istorie un zid mânjit cu sânge; vă citez însemnarea din 21 decembrie '89: „Nu mai scriu, istoria se scrie singură”, urmată de o alta, din 26, același decembrie: „Nu așa se începe. Cu o crimă?”) să vă luați locul de drept în România, în URSS și-n literatură, ca scriitor reper al ființei morale românești și ghid social. N-a fost așa. Ați rămas refugiat politic și nemembru URSS. „Confărtații iubito-dragi”, cum îi alintați, au vrut, pesemne, să confirme brandul Dracula: să-i sărim la gât lui Goma și să-i sugem sângele! Măcar să-i ciuntim barba, pe urmele lui Pleșiță, că prea știe multe. Ce dacă ne-ați arătat curcubeul numit libertate? Și acum (ca și atunci, în '77), *privilighenția* (o vocabulă bine găsită) încearcă să vă anuleze latura estetică: „da, da' n-are talent! Puteau de talent, însă, omagiatorii. „Conducătorul iubit” cerea în ședința din 30 martie '77 (s-a publicat

stenograma ei) să fiți arestat pentru spionaj în favoarea americanilor, judecat după legea comunistă și, probabil, împușcat. Îl las pe „stejar” s-o zică: „cu Goma, nici un fel de mișcare. Întrerupt telefonul, orice legături, cum încearcă să ia legătura cu ambasadorul, arestat public pentru spionaj și trimis în judecată. Fără nici un fel de discuții și cu toți care vor proceda așa (...).”

Acei *toți* (431 de persoane care v-au vizitat/contactat telefonic), aliați mișcării pentru drepturile omului, urma să fie judecați de Colectivul Oamenilor Muncii, în întreprinderi, ca *elemente declasate, derbedei, imbecili*: „Dacă vor să-i bată, să-i bată”. Așadar, „omul de omenie” Ceaușescu îi îndemna pe muncitori, considerați „ai lui”, să-i maltrateze pe cei din gruparea Goma; ordona Securității să vă terorizeze (și cum a făcut-o!). Românii n-aveau nici un drept, cu atât mai puțin să emigreze. Mi-am mărturisit în câteva rânduri derapajul personal că n-am semnat. Nu mă mai explic. Oricum, explicația nu modifică realitatea că n-am semnat. Spun ca Daniel Turcea: mi-e rușine.

S-a opus careva, atunci, în ședința de la vârful CC? S-a abținut careva? Poate juristul Silviu Curticeanu, autor de memorii publicate în două volume: *Mărturia unei istorii trăite și Memorii necenzurate*. Acel șef al Cancelariei CC/PCR care i-a pupat mâna lui Ceaușescu, la propriu, înainte de zbor și singurul care a strigat (în ședința ultimă a CPEX, din 17 decembrie '89) „Să tragă!” armata la Timișoara. Cum ne mai place să tipărim memorialistică mistificatoare! Cu cât sunt mai ajustate, recompuse, cu atât memoriile sunt mai apreciate; iar când caracterele ies flocaite urât, au și succes de librărie, ca în cazul Marino. Ne lăsăm sufocați de mistificări, de la Sorin Toma la Nina Cassian, de la Popescu-Dumnezeu la Ștefan Andrei. Da, Ștefan Andrei, care a cerut în aprilie '77, după ce-ați fost arestat, retragerea din post a lui Etienne Dussart. Acceptase să vă ajute, trimițând participanților la Conferința de la Belgrad scrisoarea Dvs.

Ați fost scos din Uniunea Scriitorilor (ce glumă de april!) tot fără nici o abținere în Comitet. S-a opus careva dintre membrii prezenți? Nu. S-a convocat (la Diverse) un articol din Statut, numărul 9, și exclus ați fost, exclus ați rămas. Capul vi-l ceruseră destui: Eugen Barbu, Titus Popovici, Virgil Teodorescu, Dan Zamfirescu, Al. Ivasiuc... Ați fost demascat ca dușman chiar când erați închis. „Zdai seama? 'Zdau, cum de nu!”

Și ante, și postdecembrist, Dvs. tot în *stare de inadaptare* sunteți. Și-i greu rolul asumat, de iacobin de serviciu, dând permanent *save* pe memoria corectă.

„Și ninge și ninge. Și ninge, ca la începutul lumii. Să ne curețe.

– Și de am să mă scol – tot mă scol eu de-aici – pre mulți am să scriu eu”.

Așa sfârșiți *Roman intim*, Paris, 1989.

Postate pe Internet, *Jurnalele* au fost muniția într-un război drept pentru adevăr și pentru normalitate. Și-mi vin în urechi acordurile unui vechi cântec ostășesc: „Dezveliți tot adevărul/ Și să spuneți tuturor...” Adevărul, cu bune/ cu rele, e la el acasă în jurnalele Dvs. (17 la număr), adevăr gol-goluț, nemilos, dur, neatenuat, agasant, provocator, strivitor...

Am cumpărat (oare de ce cărțile Dvs. sunt dintre cele mai scumpe de pe piață?; nu-i asta cenzură financiară?) și citit pe nerăsuflăte primele trei volume: *Jurnal pe Sărite*, *Jurnal de Căldură Mare*, *Jurnal de Noapte lungă*, nemirizate. M-am hotărât să vă scriu după ce am asistat la „poli(tico)fonie” Iosif Sava dintr-o sâmbătă, 22 februarie, 1997. Invitați în păr, redactorii 22”. La întrebarea lui Sava dacă au citit *Jurnalul*, Gabriela Adameșteanu, Patapievici, Andrei Cornea, Rodica Palade s-au scuturat ca de pureci: Nuuu!

Și totuși îl combăteau fără să-l fi citit. „Cum nu?”, s-a mirat de sub ochelari moderatorul. „Haideți, domnilor, tot Bucureștiul s-a uitat în el”. Numai Mihai Șora îl citise, dar lipsea din studio. „Tocmai dumneata, susținătoarea lui Goma, nu l-ai citit?” a plusat Sava spre G. Adameșteanu. Mai exact ar fi fost să spună *susținuta*.

Și mai ciudat era faptul că, deși declaraseră că nu l-au citit, douăzecișidoiștii păreau foarte informați. Andrei Cornea s-a explicat: știa *linia*. Patapievici nu lecturase decât prefața. Doar Gabriela Adameșteanu nu citise chiar nimic. Și, supraexplicând: „N-am citit pentru că nu vreau să-mi stric imaginea despre Goma și despre societatea în care trăiesc”. Fire pozitivă. Îmi amintesc bine că, atunci, la știri, s-a anunțat că pușcărișii de la Gherla renunțaseră, o dată pe lună, la porția lor de carne + zahăr + alte alimente, în favoarea săracilor. Dar parlamentarii și guvernații? Cedau ei ceva amărăților? Ca și acum: pantofi cu tocuri înalte, să vadă mai bine lumânarea de la capătul tunelului. Și atunci, ca și acum, mulți cetățeni cred că-i mai bine *intra muros*. Pușcăria nu-i spital: în spitale e cu mult mai greu de supraviețuit.

„Da' de ce-i atât de rău Goma, domnilor?”, nu s-a lăsat Iosif Sava. Răspuns: pentru că injuriază și n-are maneră (nu vă făcea Ceaușescu „un măgar, așa de ultimă speță”, vezi stenograma?). Cei „injuriați” l-ar fi amendat, absentând (ca protest) la lansarea jurnalelor. Consecvenți breslașii, de vreme ce, la lansarea seriei de autor Paul Goma, scoasă de Curtea Veche (director Grigore Arseni, redactor Flori Bălănescu) nu s-au arătat decât puțini: Gabriel Pleșea, Ion Coja, Carolina Ilica, Ion Lazu...

Cineva, tot în emisiunea lui Iosif Sava, nu mai știu cine, a vorbit despre faptul că ați fi „un caz”, cu trimitere la psihiatrie.

„Dar e un scriitor mare Goma?” La asta s-a dat din colț în colț. Cred că Patapievici a rostit vocabula *autentic*. „Dar nedrept cu Ieruncii, cu Liiceanu, cu Paler”, a enumerat pe degete Sava. N-a mai rămas nimeni, dom'le, cu onoarea nefestelită. Vai, dar ce-a pățit Monica! A declarat chiar că Paul Goma e neșansa ei. Și că sunteți *incontrolabil*, adaug eu. Deci de necontrolat, de nedirijat, de nesupus.

Nu-mi venea să cred ce auzeam. Să nu fi sesizat floarea GDS câtă prietenie afectuoasă, câtă tandrețe ironică se cuprind în portretul „microfoniceii”? Sau nu trebuia să fiți, nici cât duci sub unghii, de altă părere decât a Ieruncilor?

Cireașa de pe tortul emisiunii tot Sava a pus-o:

„Și are drept să vă acuze, domnilor? Doar a fost și el membru de partid. În anii '50, Goma ar fi evoluat la fel ca Răutu”.

Verbul *a evolua*, în acest context, m-a șocat; acum nu mă mai șochează nimic: procesul comunismului s-a făcut cu nepoții gornistului, iar proful necesar la materia Anticomunism este cine este.

Că nu făceați parte din sistemul lor (social și mental) mi-o dovedise discuția televizată. Era de tot limpede că-n țărișoară adevărul rămăsese o oportunitate, că „injuștii” erau amendați în manieră stalinistă, listați pentru excludere. Că, vorba lui Luca Pițu, unii au fost, sunt și vor fi *des-merdați* definitiv, orice ar fi făcut; alții – mereu alții – dimpotrivă, ca-n orice democrație de ocazie, second-hand. Nu Sava modelase o emisiune în care Marin Preda era transcris în cheie grotescă? Ucigaș de pui de pisică, aruncați de vii în foc.

De ce preopinții nu erau oripilați că din *Jurnalul* lui Mihail Sebastian, ieșeau șifonate câteva personalități ca Mircea Eliade, Nae Ionescu, Camil Petrescu etc.? Nici *Amintirile deghezate* de Crohmălniceanu n-au indignat. Goma era *trivial, revendicativ* și gata.

Vă spuneam, în aceeași scrisoare nepermis de lungă: nu știu dacă veți (mai) avea prieteni, dar – sigur – numărul celor care vă respectă și vă admiră va crește. Acum nu mai sunt atât de sigură. Între prima mea scrisoare către Dvs. și cea de azi, 11 septembrie 2010, au trecut vreo 13 ani. Și ce aud la Știri? Că „husarii” aniversează în Harghita intrarea trupelor fasciste în Miercurea Ciuc, pe cai și cu cântec; nu se feresc să-l comemoreze pe Miklos Horthy, dar moneda jubiliară a BNR de argint, cu chipul patriarhului Miron Cristea (care, ca prim-ministru între 1938-1939, a cerut revizuirea legii cetățeniei) a fost condamnată ca fascistă. Toate astea le știți. Vedeți din Bellville spectacolul zdruncinatei noastre tranziții, ca și cum ați fi în „camera de alături”. Nimic nu scapă dioptriilor Goma, nici motoarelor de căutare Goma.

În 2005, lui Liviu Ioan Stoiciu i s-a retras calitatea de redactor șef-adjunct al „Vieții românești”, fapt comentat cu satisfacție de „România literară”, din 7-13 decembrie: „aflăm din cuprinsul comunicatelor că „Viața românească” nu publică texte extremiste, antisemite sau atacuri suburbane la adresa colegilor de breaslă, că trivialitățile lipsite de acoperire estetică nu au ce căuta în paginile ei”.

Or, calomnierea Dvs. ca antisemit o începuse cam de prin 2003 tripleta Ioanid-Mușat-Lefter. De ce a publicat Carmen Mușat în „Observator cultural”, din 15-21 iulie 2003, „înfierarea” lui Radu Ioanid: Goma antisemit, au înțeles bine și gomofonii și gomofobii. „Frăzulica” din *Jurnal* 2001-2003 deranjase rău: „dilema în care se află evreii: adevăr ori interes de etnie?”

De la Mihai Dinu Gheorghiu din Hexagon (care cerea chiar să fiți expulzat) până la Vasile Gârnet, pentru care *Săptămîna roșie* e „vulgar-violentă și deficientă grav la capitolul documentare”, adică exact unde rămâne de necombătut, ni s-a tot comentat incorectitudinea politică a lui Paul Goma. Variantele *Săptămîinii roșii* au rupt tastele calculatoarelor. Pe „necititulea”. Nimeni n-a dat pasaje care v-ar incrimina ca antisemit, pentru că n-ar fi avut de unde să le decupeze. Numai că activiștii de anțărt sunt depășiți de activii de acum privind „înfierarea”, exact cum a cerut Elie Wiesel în „New York Times”, 2 iulie '91: „Trebuie să știți că dacă antisemiții nu sunt criticați în public (adică „înfierați”, nota mea, Magda U.), veți suferi. Veți fi izolați. Occidentul vă urmărește cu mirare, cu spaimă, cu groază”. Și, cum e-n regula și-n regulamentul nostru organic să plecăm capul și să întoarcem spre pământul celălalt obraz, am făcut-o cu grabire.

Eticheta de antisemit te compromite iremediabil. Dvs. nu v-a fost teamă: „adevărul trebuie rostit chiar dacă uneori face... ne-bine (*Jurnal*, 2010). Prețul? Vi se neagă moralitatea și capodoperele. De la eroul națiunii la eroul narațiunii (*y compris* al rațiunii), toate ipostazele vă sunt negate (îi mulțumesc lui Dumitru Ungureanu pentru observația asta).

Deși sunteți cel mai cunoscut scriitor român, în țară sunteți marginalizat, dacă nu ignorat; istoriile noastre literare vă cotează mai jos decât afară, unde vi s-a recunoscut talentul. În numele cărei rigori estetice eticheta C. Țoiu *Gherla* (Gallimard, '76) ca *scriere pișcăcioasă*? Interzis din '70 până-n '89, ați fost topit postsocialist. Eu, una, sunt convinsă că produceți cobreslașilor complexul literarității, al stilului. Trebuie, când citești Goma, să aplici „formula gardian”, ca să te păstrezi cu mintea liberă de influențe. Altfel te trezești gomizând, gomizând fără voie: efectul stilului Dvs. e covârșitor. O fi ura unor confrăți un semn că talentul Dvs. îi copleșește?

Unul dintre cei mai reactivi la jurnale a fost Dorin, pardon, Mircea Iorgulescu. Exulta de fericire că v-a descalificat, chipurile, că a spart mitul unui Soljenițan român, cum spărsese și codul de intrare la Europa liberă. Pentru cărtița infiltrată acolo, memoria

Dvs. era Cloaca Maxima, un depozit de dejecții, iar Dvs., un „Cioran de latrină”. Cum să mai comenzi decât verde? „Îi bag pe toți securiștii și tunătorii în mă-sele lor” (*Jurnal*, 2010). O violență de cuvânt nici pe departe cât ar merita astfel de bălăcăreli.

Cum nu sunt istoric, îmi permit să operez cu *dacă*. Așadar: *dacă* ați fi fost președinte, ați fi putut schimba ceva în România; instabila noastră democrație ar fi arătat cu totul altfel. N-ați fi semnat tratatul cu Ucraina, confirmând raptul. N-ați fi permis ca țara asta să fie devalizată postsocialist mai rău decât sub ocupație sovietică. Nu s-ar fi produs nici de-românizarea României. Și-n Cișmigiu nu s-ar fi ridicat un monument al ostașului american eliberator, care a prefăcut zona Gării de Nord, unde m-am născut, într-o mică Dresdă. Bombardamentul ca bombardamentul, dar, în 2003, Condoleeza Rice îl sfătuia pe Bush „să pedepsească Franța, să ignore Germania și să ierte Rusia”.

De la lehamite la renunțare nefiind decât un pas, Dvs., l-ați făcut, din păcate. Ați renunțat la campanie electorală în *Land of no choice*.

Alt *dacă*? *Dacă* ați fi condus Comisia pentru Analiza Dictaturii Comuniste, Raportul (intitulat „final”, deși sper să nu fie „pentru eternitate”) ar fi fost conceput altfel. Începutul dezastrului: momentul 28 iunie 1940. Istoricii scriu că, sub ocupație sovietică, Basarabia urma să devină Republică socialistă sovietică evreiască. Avusese loc și Congresul, sub președinția lui Lazăr Kaganovici. Noroc că Stalin nu și-a dat acordul, prevăzând reacții; altfel am fi avut nu două state românești (România și Republica Moldova), ci două state israelite.

„Între noi se stabilise o atmosferă «împăciuitoare», ca să mă exprim în limbajul tatălui său, șeful Catedrei de marxism-stalinism de la Universitatea București”, notați în *Jurnal*, 2006. Dar, pentru că ați făcut publică o scrisoare personală a lui Vladimir Tismăneanu, inconvenabilă lui, ați devenit incompatibil cu *Kamisia*, cum ar fi pronunțat ideologul proletcult Mișa Novicov. Și nu „din motive de sănătate”, ca Antohi, figură de seamă a GDS (care servise Dictatura și acum o analiza), ci din motive de sănătate morală.

În fapt, mulți au răsuflat ușurați, deranjați de „memoria-conștiință”, ca să uzez de sintagma „uraganului Flori”. Le-ați fi amintit datele: între '77, Mișcarea Goma și '82, protestul Doina Cornea, a trecut un lustru.

De la Descartes citire: *bene vixit qui bene latuit*. Bine viețuiește cine-și ascunde bine ideile opozante. Dvs. nu apărați „unitatea frontului anticomunist”, nu-i sprijiniți pe cei care se dau drept *kakașei* (în pronunție Mișa Novicov), făcând *obuz* (în aceeași pronunție) de disidență. Nici pe intelectualii atemporalii, ce se vor ieșiți din timp ca Dumnezeu, nici pe supraviețuitorii prin cultură, ca act de disidență, cele două fețe de „evazionism” în fața Puterii. Nu menajați, nu coperiți, nu faceți troc cu amnezia (la români); nu-i scuzați pe cei intrați în stand-by, să-și capete osul: „Ia de la Bănescu!”. Fără Dvs. neorollerizarea se poate desfășura tihnit, ca și a treia piteștizare. Să mai explic? Proletcultismul a fost primul experiment Pitești, când s-a „educat” prin metoda realist-socialistă; etapa a doua a piteștizării a produs omul nou cu gândire schizoidă, din ceaușism; al treilea „igzirciț” se întâmplă sub ochii noștri. Oare nu o să învățăm nimic din lecția Goma sau nu vrem să învățăm?

Dvs. puteați schimba ceva în România ca președinte. Să nu se mai audă acel exasperant „mai bine era când era mai rău”, expresie tâmpă a mentalului îmbolnăvit.

Mă consolez cu gândul întăritor că *SCRISURILE* Dvs. încă pot schimba ceva. Poate că este o utopie, dar una nobilă, la care țin.

GABRIEL PLEȘEA
New York

GÂNDURI LA ANIVERSAREA UNUI EROU
AL NEAMULUI ROMÂNESC

Abstract

This is a congratulation text addressed to Paul Goma and an appeal to give Paul Goma the right to be called the most important Romanian anti-communist dissident.

Keywords: dissident, patriot, dictatorial regime, detractors.

Sâmbătă, 2 octombrie a.c., paul Goma împlinește 75 de ani. O vârstă plină și o vârstă care ne invită la o cugetare profundă asupra celui care s-a distins nu numai prin activitatea sa literar-publicistică deosebită, dar și printr-o atitudine civică demnă, de rezistență față de regimul diactatorial comunist. Mă număr printre cei care îl aplaudă și îl apreciază fără rezerve pe Paul Goma. Deși l-am cunoscut la maturitate, apropierea sufletească de el mi-a redefinit și mi-a întărit deosebirile dintre bine și rău, adevăr și minciună, curaj și lașitate, dârzenie și cedare, principialitate și oportunism, credință și necredință, patriotism și trădare. Datorită lui am ajuns să urăsc și mai mult impostura și dictatura, în orice formă s-ar manifesta ele.

La 75 de ani, Paul Goma atinge culmile a ceea ce are mai bun neamul românesc, strivind totodată, prin convingerile sale, tot ce are acesta mai laș, mai abject, mai urât și mai ticălos. Destinul său demn, oricât de lovit ar fi de nemernicia patriei nerecunoscătoare, se impune ca un far călăuzitor pentru conștiința noastră națională.

Reputația lui Paul Goma a depășit hotarele României încă din anii dictaturii bolșevic-comuniste și ea a căpătat amploare de-a lungul anilor. Ca scriitor, ca publicist, ca istoric și, nu în ultimul rând, ca vajnic rezistent anti-comunist, Paul Goma este numele românesc ce se distinge în galeria universală a eroilor biruitori în lupta binelui asupra răului.

Cu toate acestea, toți guvernării României postdecembriste continuă – în mod rușinos! – ostracizarea sa. Iliescu, Constantinescu și Băsescu nu se deosebesc cu nimic de Ceaușescu atunci când este vorba de Paul Goma și repunerea sa în drepturile sale legitime de român. Atitudinea lor față de Paul Goma a fost și este în continuare mandatată de ura intelectualității românești împotriva celui care le-a spus adevărul verde în față, demascându-le colaborarea și cu regimul diactatorial-comunist din România și cu mascarada pseudodemocratică instaurată după lovitura de Comitet Central de la sfârșitul anului 1989. Actele josnice ale lui Gabriel Liiceanu – care i-a topit cărțile după Decembrie 1989! – ori ale lui Nicolae Manolescu – care îl cenzurează și acum pe Paul Goma și împiedică prin toate mijloacele repunerea

acestui la locul de seamă care i se cuvine – în rândul scriitorilor români! – sunt doar câteva din mizeriile cu care a fost „răsplătit” rezistentul anti-comunist. Reprobabil a fost și gestul Monicăi Lovinescu, care, printr-un enunț pripit – „îmi pare rău că l-am cunoscut pe Paul Goma!” – a dat mână liberă detractorilor să-l izoleze pe scriitor.

Neabătut în credința că dreptatea este de partea sa, Paul Goma îndură cu demnitate toate aceste tribulații. Statura sa stă deasupra lor și lui îi este destinată gloria fiilor celor mai de seamă ai neamului nostru românesc. Laolaltă cu cei care prețuiesc valorile noastre naționale, îi doresc neprețuitului nostru Paul Goma mulți ani cu sănătate!*

Note

* Aceleași urări de sănătate – împreună cu cele mai frumoase cuvinte de respect și apreciere pentru întreaga activitate – din partea redacției ziarului *New York Magazin*, una dintre publicațiile Exilului Românesc care a găzduit și va găzdui în continuare scrierile marelui disident anticomunist român (Grigore L. Culian, editor în *New York Magazin* nr. 688, 2010, p.7).

RADU NEGRESCU-SUȚU*
GABRIELA NIȚĂ
Paris, Los Angeles

**ANUL 1977 ȘI RECUNOȘTIȚA
TINEREI GENERAȚII**

Abstract

The authors of this message, in 1977, signed the protest initiated by Paul Goma against the violation of human rights in Cheaushist Romania. After 33 years, they express the same solidarity and gratitude for the one who guided them – Paul Goma.

Keywords: protest, solidarity, gratitude.

A fi singur împotriva tuturor nu este ceva nou pentru Paul Goma, întrucât Domnia sa a mai avut și alte prilejuri de a cunoaște acest neplăcut sentiment :

– în 1940, când fugе împreună cu părinții la Sibiu, părăsind Basarabia natală ocupată de Armata Roșie ;

– în 1952, când, elev fiind, este anchetat de Securitatea din Sibiu și exmatriculat din liceu ;

– în 1956, când, student fiind, se solidarizează cu Revoluția maghiară și este exmatriculat din facultate, arestat și condamnat la Gherla și Jilava, unde este deținut timp de trei ani ;

– în 1960, când este trimis în Bărăgan, cu domiciliu forțat, timp de patru ani;

– în 1965, când a încercat să-și reia studiile întrerupte în anul trei și nu i s-a permis, trebuind să dea din nou examen de admitere;

– în 1971, după publicarea romanului *Ostinato* în RFG și în 1972, după citirea altui roman, *Ușa*, la Radio Europa Liberă;

– în 1977, după publicarea în Occident a unei scrisori deschise de protest contra nerespectării Drepturilor omului în România ceaușistă, când este iarăși arestat de Securitate, decăzut de naționalitate și expulzat în Franța;

– în Exil, când a fost pe punctul de a fi asasinat de mai multe ori de agenții guvernului de la București;

– după publicarea *Jurnalului* din 2002, în care se revoltă împotriva editorilor Gabriel Liiceanu, Marin Sorescu, Marian Papahagi, Viorica Oancea și Nicolae Manolescu din Țară, dar și a prietenilor acestora din Paris, care-i sabotează cărțile (vezi Addenda *Jurnalului de Noapte-lungă*);

– în 2002, după publicarea eseului *Săptămâna roșie*, în care consemnează atrocitățile comise de evreii bolșevici în timpul retragerii armatei și administrației române din Basarabia și Bucovina, și când toți detractorii săi au profitat de ocazie pentru a-l acuza și de „antisemitism”.

A fi singur împotriva tuturor este neplăcut, chiar dacă, cu timpul, te obișnuiești. Este mai comod să fii cu turma, cu Puterea, la adăpostul călduț al acesteia, chiar dacă nu-i împărtășești politica, dar „capul plecat sabia nu-l taie”. Atunci nu poți fi dezamăgit, decât poate doar de tine însuși...

* * *

Astfel, țin minte că, după '89, românii noștri se agitau cu mult entuziasm și pasiune, atât în Țară cât și în Exil, în lupta cu fiara comunistă care încă nu murise, protestând, întocmind petiții, strângând semnături, în fine, oamenii sperau să aibă un cuvânt de spus, iar cei din Exil căutau să se implice, sprijinindu-i pe frații lor de-acasă.

Într-o zi, un căpitan de Securitate numit Soare, ca în bancul acela cu Ceaușescu, primise ordin, pe la începutul anilor '90, să-l hăituiască pe H. R. Patapievici, care voia să fragilizeze „tânăra și vulnerabila democrație română de după '89”, și-și îndeplinea cu mult zel misiunea, după unii doar o pură diversiune a Măgureanului cel diabolic. Bineînțeles că dl. Patapievici nu era arestat și torturat în beciurile Securității ca înainte de '89, așa cum am cunoscut noi, acum se lucra cu mănuși, cu șopârle, dar încă se mai „lucra”.

Aflând de acest abuz, am inițiat o listă de susținere printre personalitățile din Exil, cerând încetarea persecuțiilor.

Nu pentru că l-aș fi cunoscut personal pe dl. Patapievici sau că acesta ar fi avut nevoie de sprijinul și semnăturile noastre, întrucât Domnia sa a știut întotdeauna să se apere singur foarte bine, dar noi simțeam nevoia să dăm un exemplu de solidaritate împotriva Securității și a metodelor sale infame de a-i reduce la tăcere pe opoziții democratice ai comunistului Iliescu, prietenul minerilor-bătăuși.

Ori, toată lumea a semnat protestul, cu îndreptățită indignare, mai puțin Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, care au refuzat. Exprimându-mi nedumerirea, Doamna Lovinescu mi-a răspuns: „Dar, Domnule Negrescu, știți foarte bine că noi nu facem politică!”, ceea ce putea fi o formă elegantă de a se desolidariza pe moment de Patapievici sau de a susține partea adversă, cum afirmau gurile rele, deși acest lucru părea de neconceput, dar căile Domnului sunt uneori tare încurcate și Doamna Lovinescu tocmai primise din partea Măgureanului, în semn de înaltă prețuire, dosarul Mamei sale, Ecaterina Bălăcioiu, exterminată în detenția de la Jilava.

Eu nu m-am supărat atunci pe Doamna Lovinescu, dar recunosc că am fost dezamăgit. Ce să spun însă de Paul Goma, pentru care dezamăgirile s-au ținut lanț?

Bineînțeles că dacă, în relațiile cu semenii tăi, vei avea pretenția ca aceștia să gândească întotdeauna ca tine, deziluziile vor fi mari și permanente. Dar în cazul său, dezamăgirile au fost dureroase prin faptul că acești oameni gândiseră la fel ca el înainte, cel puțin aparent și făcuseră împreună o seamă de acțiuni în Exil, întru ajutorarea fraților năpăstuiți din Țară.

Însă, mulți români din Exil, virulenți anticomuniști, și-au găsit după '89 interese puternice în cealaltă parte, cea pe care o atacau crâncen înainte, și cum românul are o fire versatilă, au regretat repede faptul de a-l fi cunoscut pe Paul Goma.

Acestuia nu-i pare rău că i-a cunoscut, ci doar că drumurile lor s-au despărțit într-o zi. Unora le dedică capitole întregi, pe alții îi pomenește doar în treacăt, însă cu aceeași amărăciune: Paul Barbăneagră, Mihnea Berindei, Nicolae Breban, Pr. Calciu-Dumitreasa, Teodor Cazaban, Matei Cazacu, Petru Dumitriu, Virgil Ierunca, Marie-France Ionesco, Monica Lovinescu, Leonid Mămăligă, Lucian Pintilie,

Edgar Reichmann, Sanda și Vlad Stolojan, Virgil Tănase, Dumitru Țepeneag, Matei Vișniec și mulți alții.

Relațiile cu aceștia, sau doar cu unii dintre ei, au intrat, după vorba sa, „în vacanță”. Goma le reproșează prea multe: inconsecvență în gândire și acțiune, colaborarea cu Bucureștiul înainte sau după '89 și faptul că nu au luat, în România comunistă, nici cea mai mică poziție împotriva regimului pe care-l detestau, pe care-l urau, care le distrusese viețile și familiile. A te fi manifestat după '89 este bine, a fi făcut-o înainte ar fi fost mai convingător...

* * *

În fine, oricum a fost, este cert că noi nu am așteptat anul 1989 pentru a ne manifesta opinia, ci am făcut-o în 1977, însă, fără exemplul lui Paul Goma, nu am fi avut curajul de a o face, așa că recunoștința noastră este îndreptățită, naturală și necesară.

Fără exemplul său, nu am fi știut ce înseamnă a te confrunta față cu atotputernica și blestemata Securitate și nici la Canal n-am fi ajuns, nici în Rahova sau în Beldiman, unde opoziții erau dați lui „Radu” pentru a fi iradiați, după cum ne destăinuie chiar Pacepa.

N-am fi știut nici ce înseamnă greva foamei la care am recurs în semn de protest și cum va reacționa Puterea la această formă disperată de a contesta Justiția comunistă, nedemna sa unealtă.

Dacă am ieșit cu toții cu fruntea sus din lupta cu fiara, o datorăm în primul rând exemplului încurajator al lui Paul Goma, care ne-a dovedit că, având puțină îndrăzneală, lanțurile umilitoare ale fricii pot fi rupte. Iar dacă am ieșit vii din această confruntare, și nu cu picioarele înainte, aceasta o datorăm doar Celui de Sus, care nu a permis biruința Răului.

Profit deci de această ocazie pentru a-i exprima încă o dată Dlui. Goma recunoștința profundă pentru exemplul de curaj și probitate pe care ni l-a dat nouă și întregii Țări atunci, în 1977, și care ne-a schimbat radical cursul vieții.

Exprim atât recunoștința postumă a lui Dan Niță, Raymond Păunescu, Ioan Marinescu, Nicolae Windisch și a Manuelei Negrescu, cât și cea a celor care încă mai suntem în viață, respectiv a Gabrielei Niță și a mea.

Nu oricine avea îndrăzneala de a se confrunta pe față cu Securitatea lui Ceaușescu în 1977, lupta fiind inegală și fără mulți sorți de izbândă și opoziții regimului nu erau prea mulți. Nu includ aici pe cei care trimiteau la Europa Liberă o scrisoare de protest pe care o semnav: „un cetățean revoltat din România”, ceea ce constituia totuși un act de curaj, însă ceva mai moderat.

Tânăra generație de atunci (noi aveam douăzeci și ceva de ani, iar Dl. Goma patruzeci și doi) nu mai este astăzi chiar atât de tânără, unii au decedat, alții s-au pensionat, dar toți, treizeci și trei de ani mai târziu, îi păstrează aceeași respectuoasă recunoștință pentru exemplul care i-a călăuzit către cunoașterea de sine și regăsirea demnității de Om.

A fi singur împotriva tuturor nu este prea plăcut, chiar dacă, cu timpul, te obișnuiești. Domnul Goma împlinește anul acesta șaptezeci și cinci de ani și se luptă de o viață pentru Basarabia lui, pentru Basarabia noastră, pentru România. Îl asigurăm că nu este singur, suntem cu dânsul și-i urăm din inimă:

La mulți ani, Paul Goma!

2 octombrie 2010

Note

* Radu Negrescu-Suțu este un jurnalist și scriitor român stabilit în Paris. În anul 1977, inspirat de acțiunea scriitorului opozant Paul Goma, semnează, împreună cu alți patru tineri, un protest împotriva nerespectării Drepturilor omului în România ceaușistă, pe care-l înaintează Conferinței ONU de la Belgrad, Președintelui și Congresului SUA și Opiniei publice internaționale.

În acest protest, el solicita, printre altele, analiza detaliată a modului în care în România sunt înțelese și aplicate:

- drepturile omului și libertățile fundamentale, inclusiv libertatea de gândire;
- dreptul oricărui cetățean de a nu trebui să sufere din cauza opiniilor sale;
- dreptul la libera circulație a cetățenilor, condiție impusă țărilor care vor să beneficieze de clauza națiunii cele mai favorizate etc.;

Semnatarii considerau că aceste drepturi nu sunt respectate în România și le revendicau atât pentru ei cât și „pentru generațiile viitoare”!

Radu Negrescu-Suțu a fost imediat arestat, anchetat și torturat de Securitate la sediul din Beldiman și la Malmaison și condamnat, în urma ordinelor venite direct de la Ceaușescu, la un an de muncă forțată la Canal, unde torturile au continuat la Medgidia, Basarabi și Cernavodă.

NICOLAS DIMA
Arizona, SUA

PAUL GOMA LA 75 DE ANI – LA MULȚI ANI
FRATE PAUL!

Abstract

The author of this message was kept, together with Paul Goma, in the Gerla prison. Nowadays he is a specialized geographer in European Studies as well as a journalist who sees the mutilation of truth during the last decades. Paul Goma is admired for the way in which he approached Bessarabian pain. A few writers had courage to tell the truth concerning Bessarabia and the sufferings of Bessarabian Romanians. Paul Goma did this with a courage and dignity that rehabilitate us as a nation.

Keywords: prisoners, Gerla, dissident, truth.

Am stat cu Paul Goma în aceeași celulă, dar nu ne-am cunoscut atunci. Da! Exact cum am afirmat. Era prin primăvara lui 1958. Am stat împreună circa două săptămâini în aceeași camera de la parterul celularului din Gherla, dar dacă cumva ne-am întâlnit, nu ne-am cunoscut. Și nu ne-am cunoscut pentru că în acea camera de tranzit și de groază fusesem înghesuiți peste o sută de deținuți și era aproape imposibil să faci câțiva pași fără să te lovești de alte trupuri. Toata ziua era o hărmălălaie de nedescris. În cameră aveam două tinete pentru necesități și coadă la ele era continuă. Noaptea încercam să ne întindem pe podea ca să dormim, dar în pofida tuturor încercărilor, nu era nici odată suficient loc să se întindă tot omul la orizontal. Paroxismul a fost atins când ușa camerei s-a deschis și prin ea ni s-au aruncat o sută și ceva de saltele goale iar ceva mai târziu ni s-a împins prin aceeași ușă o claie de paie cu care să ne umplem saltelele. Cum puteai cunoaște pe cineva în acel vacarm? Ne-am dat seama totuși că am fost amândoi în aceeași cameră mulți ani mai târziu când Paul Goma a venit în Statele Unite și m-a vizitat la Washington. Despre acea vizită am scris în cartea *Journey to Freedom*, tradusă și publicată și în țară sub titlul *Călătorie spre Libertate...*

Am auzit prima oară de Paul Goma când a publicat în Occident cartea *Obstinato*, el fiind încă în țară și devenind astfel un bine cunoscut dizident. Paul Goma a fost unul din puținii dizidenți pe care i-a avut România și probabil primul dintre ei. Eu eram deja plecat și mă aflam în Statele Unite. Aveam cunoștință de acuma de dizidenții din Uniunea Sovietică. Soljenițin era cunoscut în toată lumea. Personal, la început am fost sceptic despre fostul deținut, scriitor și dizident Paul Goma. Nu puteam să cred că în România torturată de securitate, răul cel mai mare al țării, cum l-a numit el însuși,

putea să se afirme un dizident adevărat. Și totuși istoria noastră a cunoscut un „moment Goma” și prin el a reintrat în conștiința Occidentului altfel decât vroia să o prezinte regimul Ceaușescu...

La începutul anilor '70, fostul diplomat Român din perioada ante-belică Brutus Coste împreună cu mine și cu alți câțiva susținători, am înființat Comitetul Adevărul despre România. În numele acestui comitet am organizat numeroase întruniri de sală și demonstrații de stradă, am invitat și adus dizidenți Români în Statele Unite, am alcătuit și trimis numeroase scrisori și memorii liderilor americani, am animat și activat timp de mulți ani exilul, și am menținut trează speranța de eliberare a țării. Proeminent între cei invitați de Comitet în America a fost scriitorul și memorialistul Goma. Înainte de a veni în America, am avut prilejul să-l vizitez la Paris pe proaspătul scriitor-exilat Paul Goma. L-am găsit așa cum mi-l imaginasem și așa cum reieșea din tot ceea ce scrisese; demn, onest, intransigent și direct – brutal de direct. Poate că aceste mari calități au fost și defecte. Alții l-au găsit inflexibil, vulgar și lipsit de tact și diplomație. Marii oameni trebuie luați însă așa cum sunt. Eu l-am admirat pentru probitate și integritate. Cine altul a mai denunțat atât de ferm regimul lui Ceaușescu? Cine altul a reabilitat adevărul în legătură cu Basarabia așa cum a făcut-o el? Cine altul dintre dizidenți nu s-a lăsat „vândut și cumpărat” sub nici o formă? Judecat după avuții materiale, Paul Goma trebuie să fie un om sărac. Sufletește însă, fratele Goma este cel mai bogat dintre Români. Adevărul și demnitatea nu se măsoară în bani. Așa l-am cunoscut pe Paul Goma și așa este și acum la 75 de ani. Să revin însă la vizita sa la New York și la Washington.

Paul Goma a sosit în America în octombrie 1978 și din punctul nostru de vedere, al organizatorilor vizitei și al exilului românesc, vizita sa a constituit un mare succes. La New York Comitetul Adevărul despre România a organizat întruniri de sală la care au participat sute de exilați Români. La Washington, unde scriitorul a fost găzduit în apartamentul meu de lângă Capitoliu, am organizat întruniri și audiențe cu mai mulți lideri politici Americani. Am fost primiți personal de renumiții senatori Jackson, Helms, Thurmond și Bob Dole, acesta din urmă candidând ulterior la președinția Americii. Deputatul Dante Fascell din Florida, care era președintele comisiei Americane pentru Acordurile de la Helsinki, a organizat o sesiune specială de audieri cu Paul Goma, sesiune dedicată problemei drepturilor omului în România comunistă. Delegația noastră a fost de asemenea primită de George Meany, președintele marilor sindicate Americane AFL-CIO precum și de alte personalități Americane. Vizita scriitorului român a avut mare ecou în presa românească din exil și a fost menționată în unele publicații americane. Nu se poate spune că vizita a avut consecințe la nivel politic la București sau la Washington, dar Paul Goma și-a făcut pe deplin datoria. Și de fapt Paul Goma î-și face neabătut datoria de câteva decenii.

În calitate de geograf specializat în Studii Europene, precum și ca jurnalist care de mai multe decenii se lovește de mutilarea adevărului, îl admir în special pe Paul Goma pentru modul în care a abordat durerile noastre basarabene. Puțini scriitori au avut curajul să spună lucrurilor pe nume în problema Basarabiei și a suferințelor romanilor basarabeni. Paul Goma a făcut-o cu un curaj și cu o demnitate care ne reabilitează ca națiune.

Și ca să revin la prima idee. Soarta a făcut să trecem unul pe lângă altul în 1958, dar ne-am cunoscut de abia în 1978... Într-una din seri, după o zi de lobby pe la birourile senatorilor Americani, ne-am înapoiat împreună în apartamentul meu din Washington și am început să ne depănăm unele amintiri. La un moment dat ne-am amintit amândoi de o cameră de groază din închisoarea Gherla unde un deținut care își pierduse mințile la abominabila experiență comunistă de la Pitești repeta periodic cu o voce tare și spartă ca venită din iad: „Criminalii din NKVD și din Securitate care ne-au schingiuit și omorât la Pitești, la Canal și în alte închisori, vor fi trași la răspundere și î-și vor primi pedeapsa...”

Sergiu Grosu repeta periodic zguduitorul lui declarație, timp în care în cameră se făcea o liniște mormântală și toata lumea îi asculta. Fusesem amândoi în aceeași cameră... Nu știu ce s-a întâmplat cu nefericitul Grosu care vorbea din disperare. Știu însă că Paul Goma ne vorbește rațional și limpede de zeci de ani și că cei care ar trebui să-l asculte se fac că nu-l aud... Da! Îl admir pe Paul Goma pentru curajul, demnitatea și puterea de sacrificiu de care a dat continuu dovadă. La Mulți Ani Bunii frate Paul Goma.

MIHAIL VAKULOVSKI

Chişinău

TĂTICUL MEU, PAUL GOMA

Abstract

The author of this message sees the image of his father in Paul Goma's appearance and character. The writer is respected for his fiction, for the language of his novels, for his own style, for sincerity, courage, power that made him up.

Keywords: favourite writer, courageous, peremptory.

Pentru fiecare cititor scriitorii preferați de cele mai multe ori devin astfel și dintr-un motiv extraliterar. În copilărie, tata mă apropia de unii scriitori povestindu-mi întâmplări interesante cu sau despre ei și nici nu-mi dădeam seama când trecea la vreo carte de-a lor. Așa m-a făcut să le caut cărțile-n biblioteca lui imensă și să-i citesc pe muuulți scriitori care-i plăceau lui și pe care vroia să-i citesc și eu, mă agăța cu povestea. Tot de tata se leagă și dragostea mea inițială pentru Paul Goma. Asta pentru asemănarea lor fizică și pentru trăsăturile de caracter care-i caracterizează pe amândoi în aceeași măsură. De multe ori în copilărie ne distram cu frate-meu „poreclindu-l” pe tata „Paul Goma”. La fel se uita, la fel gândea, la fel vorbea, la fel acționa, la fel se enerva, la fel câștiga admiratori și mai ales la fel își făcea dușmani, era la fel de direct, tranșant, curajos, puternic și admirabil pentru unii și la fel de nesuferit pentru alții. Frate-meu a și scris o poezie care se numește „Tăticul meu Paul Goma”, existem pe care-l înțelege sută la sută doar el... și cu mine (cred). Iar eu am rămas cu gura căscată când am văzut autointerviurile video de pe site-ul lui Paul Goma, care nu numai că zâmbea, vorbea, se încrunta și privea ca tata, ci și gesticula exact la fel, i-den-tic! M-am uitat vrăjit la acele interviuri care sper să continue (mai ales că tata poate să se mai enerveze pe noi numai în vis, doar că-n vis nu și-a păstrat și acele gesturi inconfundabile, atât de expresive încât uneori mă scoteau din sărite). Firește că această asemănare misterioasă m-a trimis în bibliotecă, la romanele lui Goma, pe care le-am citit pe nerăsuflete, de parcă le-ar fi scris tata, care le citise cu mult înaintea mea, cărțile fiind subliniate și răs-subliniate și îndoite și muncite. Mă enerva subliniatu' ăsta și l-am rugat să nu sublinieze și cărțile mele, și atunci tata mi-a spus: „Eu mă lupt cu cărțile, băi!” Mă gândesc acum... cum citește oare Paul Goma... Biografia lui tata și biografia lui Paul Goma sunt foarte legate de istorie și

asta se vede din tot ce face Paul Goma, asta însemnând în primul rând literatura pe care Paul Goma ne-o lasă pe raftul din bibliotecă, dar și viața-fluviu a lui Paul Goma suferind schimbări ale cursului tot din cauza istoriei. Și asta tot din cărțile lui știm, începând cu „Din calidor”, „amintirile din copilărie” ale lui Goma, și terminând cu jurnalul lui Paul Goma, lucrare (și mai) subiectivă care se scrie zi de zi și noapte de noapte, jurnal pe care ni-l dorim nesfârșit. Asta... până într-o zi... pentru că și Paul Goma și tata au fost foarte duri cu ai săi, uneori violenți, nedrepti și nemiloși și până la urmă nu s-au putut abține să nu-i rănească, jignească și să-i lovească exact unde doare mai tare. Dar n-ai cum să te superi pe tatăl tău sau dacă te superi, îți trece, iar pe Paul Goma îl respect pentru beletristica sa, pentru limbajul și limba din romanele sale, pentru stilul propriu, pentru sinceritate, curaj, forță, pentru ce a devenit.

Abstract

Paul Goma was fresh revelation for students from Republic of Moldova. Compared to the dozens of authentic models of Romanian literature, which was given us by the opening after the 1990th, particularly, Paul Goma model is distinguished. First, the writer is a native person of our small Moldova and that news of dissident and writer's works has gone around the world, was for us a special pride. In his works the writer reflects the grief of decades of Bessarabians being under the history's hardships, as their voice in the world.

Keywords: model, Voice of Bessarabia, Romanian culture.

Paul Goma a fost pentru noi, tinerii studiosi din proaspăta Republică Moldova, o revelație. În primul rând, scriitorul este copământean de-al nostru și faptul că vestea despre activitățile sale disidente și scriitoricești au făcut înconjurul lumii, era pentru noi un motiv de mândrie aparte. Și apoi, în creația sa, scriitorul reflectă durerea de zeci de ani a basarabenilor, aflați sub vitregiile istoriei, purtând vocea lor în lume.

Cele mai accesibile pentru noi, din simplul motiv că s-au vândut în librării, au fost romanele *Din calidor* și *Arta refugii*. Ne-am pomenit în fața unor cărți cel puțin bizare, în viziunea noastră de atunci, cu imprecății împotriva unei ordine sociale, cu care autorul se găsea în total antagonism. Literatura sa se distingea în mod deosebit de ceea ce deprinsesem a considera valoare autentică, după deschiderea care ne-o oferea, mai întâi, perestroika gorbaciovistă și, mai apoi, spargerea frontierelor spre Occident. Față de romanele esopice, „cu șopârle”, care mișunau fie de personaje resemnate, comportându-se după preceptul: „Dacă cineva te lovește pe un obraz, întoarce-l și pe celălalt”, fie de „clovni” care redefineau și recompuneau lumea prin limbaj parodic, romanele realiste ale lui Paul Goma, se vedea lămurit, reclamau alt model de lectură. Or, realismul sarcastic, tenta politică și demitizantă, cu alte cuvinte, optica lui antipoporanistă aveau efect de șoc asupra noastră, obișnuiți a ne legăna în proza-doină a lui Ion Druță.

În cazul nostru, apelul la critica literară consacrată era inevitabilă, chit că, după 1990, cronicile la cărțile scriitorului curgeau șiroi, nu și la noi, în RM. Eugen Simion scria în *România literară* că *Din calidor* duce cu gândul la romanul memorialistic al lui Constantin Stere, la care găsim un posibil *model epic*. „Paul Goma, susține criticul, și-a pus, cum se zice, viața în roman și că, în genere, scrie numai despre ceea ce a trăit... O literatură, așadar, a experienței, o epică de tip biografic, un document, în fine, uman și politic în consens cu o bună parte a literaturii Estului (de la Soljenițin și Kundera).

Paul Goma a deschis, oricum, un capitol nou în literatura română postbelică și cărțile lui trebuie analizate cum se cuvine” [1, p. 370]. Amintind întrucâtva opera canonică a lui Ion Creangă, „copilăria basarabeană” a lui Paul Goma era evocată în al limbaj. Stilul „când liric, când iritat, sarcastic” este neapărat pus în evidență de exegetul bucureștean. Nici satul evocat nu amintea întocmai paradisul, imaginea acestuia fiind bruiată sistematic de o istorie agitată peste măsură. În același timp, putem vorbi de un peisaj moral al Basarabiei idilice, an-istorice. Microcosmos, romanul reține ca un miracol lumea trăitului, dar și istoria. Nicăieri în altă parte nu am întâlnit atâtea detalii autentice despre Basarabia sub ocupație sovietică.

Pornind de la modelul narativ și de la unele imagini pregnante, Ion Negoïtescu ne trimitea la Proust, la tipul de literatură explorând memoria involuntară și voluntară deopotrivă, la *Dafnis și Chloe*, cu băieții goi alergând după fete, ca și la pedagogia pro naturală a lui Jean-Jeaques Rousseau. Prin prisma acestor izvoare de influență putem percepe oscilația între „prospețimea și savoarea” rememorărilor, „cândoarea” copilului și distanța critică a maturului, între „duioșia discretă”, „familiaritatea relației dintre părinte-copil” și „ironia presărată”. Romanul lui Paul Goma nu face însă abstracție de drama istoriei basarabenilor. De aici rezultă un nou tip de „lirism pe cât de autentic, pe atât de larvar, mai mult transparent decât evident, bine venit într-o manieră narativă cu desăvârșire lipsită de pitoresc. Un plâns lăuntric continuu hrănește acest lirism cu apele lui lustrale, purificatoare” [2, p. 376]. Romanul *Din calidor* impune simbolul destinului basarabean.

În romanul *Arta refugii*, discursul narativ capătă o dimensiune dramatică și mai acută, autorul rememorându-și copilăria în refugiul transilvănean. Ruperea de matcă provoacă suferință continuă, proza izvorăște dureros și dramatic. Persoana care, trăind în contingent, aici printre noi, într-un climat și context social-istoric bine determinat, se instituie în imaginar polifonic, vorbind prin intermediul a mai multor voci. Putem auzi simultan voci care exprimă drama „deșțăraților”, a „străinilor-în-proprie-țară”, revolta conștiinței etice în fața terorii, setea de dreptate, protestul împotriva încercărilor de a înstrăina de sine ființa umană, nostalgia după timpul „șezutului” cu fetele satului, dorința de regenerare a spiritului prin întoarcerea în copilărie, dragostea de părinți etc.

Cărțile *Astra*, *Sabina*, *Roman intim*, *Ostinato*, *Soldatul câinelui*, *Gerla*, *Garda inversă*, *Ușa noastră cea de toate zilele*, *Patimile după Pitești*, *Culoarea curcubeului 77* etc. sunt, în esență, autobiografice, conținând multe documente sociale. Scriitorul mizează pe sursele memorialistice pentru a vindeca omenirea de uitare. În același timp, nu trebuie ignorat felul aparte al scriitorului de a crea universul fictive, preocuparea modernă pentru inovații în materie de construcție narativă, structurare a limbajului, stilul unic de exprimare. Paul Goma a fost o revelație, Paul Goma a devenit pentru noi unul dintre cei mai importanți scriitori contemporani.

Note

1. Eugen Simion, *Proza autobiografică*, în revista *România literară*, 28 februarie 1991, recenzie reprodusă în *Paul Goma. Arta refugii*, Editura Basarabiei, Chișinău, 1993.

2. Ion Negoïtescu, Scriitorul Paul Goma, în revista *Tribuna*, nr. 31, 1990, recenzie reprodusă în *Paul Goma. Arta refugii*, Editura Basarabiei, Chișinău, 1993.

LEO BUTNARU

Chișinău

„MI-A CĂZUT CARTEA DE ISTORIE
ÎN CAP ÎNCĂ DE CÂND ERAM
DE CINCI ANI”*

Abstract

A dialogue with Paul Goma took place on the occasion of the 4th Book Salon of the Eastern and Central Europe at which the journalist Leo Butnaru had a chance to communicate with several notorious personalities. The remarkable writer and a man of courage, Paul Goma, answered a series of questions concerning culture, literature and at the same time, formulated the principles of his writing and explained the moral that he is lead by in the relationships with his peers.

Keywords: truth, acute polemic style, music, literature, exile.

În dimineața de 17 septembrie a.c., peste o sută de călători umplură avionul Agenției „Air Moldova”, avion care, de obicei, poartă spre Franța și înapoi cam 8-10, cel mult 15 călători, în fiecare zi de marți a săptămânii. Benefica și, consider, reciproc rentabila excepție, s-a datorat Festivalului Est-Vest, care anul curent a fost consacrat integral Republicii Moldova și care s-a desfășurat în orașul Die din departamentul Drôme. În cadrul acestei manifestări cu caracter complex, între 17-29 septembrie participanții – amfitrionii și oaspeții – și-au derulat un periplu emotiv și cognitiv între arta populară, artizanat, artele scenice, arta viețuirii și conviețuirii într-o Europă aflată în plină schimbare, sperăm – spre bine.

Fiecare a parcurs respectivul traseu în felul său. Subsemnatul, în calitate sa de invitat la al 4-lea Salon de Carte din Europa Centrală și Orientală, care s-a ținut în cadrul Festivalului diez (ce rezonanță muzicală: diez!), și încă în inevitabila sa postură de reporter fidel a avut ocazia să întâlnească mai multe personalități, una dintre care a fost remarcabilul scriitor și om de curaj Paul Goma, care este protagonistul dialogului ce urmează. L.B.

– Stimate domnule Paul Goma, ați trecut prin realități extrem de dure, antiumane. Le-ați redat în mai toate cărțile pe care le-ați scris. Să sperăm că acele nenorociri sunt ireversibile. Dar oare nu vă gândiți că, peste un anumit timp, avatarurile respective ar putea fi luate, de cei mai tineri, drept fabulații, drept niște legende, niște basme înfricoșătoare?

– Ca să fiu sincer, puțin îmi pasă ce o să creadă cititorii despre faptul că sunt adevărate sau neadevărate faptele pe care le narez. Asta e la latitudinea fiecărui cititor. Eu am povestit. Într-adevăr, fiindcă eu ca prozator sunt un povestitor. Eu nu sunt un

textualist. Eu detest jocul de-a textul, considerând că romanul este povestirea unei istorii. Și dacă cumva vreun cititor cândva va pune la îndoială veridicitatea faptelor, împrejurărilor narate de mine, e treaba lui. Eu m-am străduit să fac adevăruri credibile, pentru că în prozele mele e o mare parte de adevăr, de istorie adevărată. Adică chiar așa s-a întâmplat. Dar mai este o parte care ar fi putut să se întâmple. Ei, aicea, în această „ar fi putut să se întâmple”, este sau nu este îndemânarea povestitorului, pentru că e foarte ușor să fotografiezi cu cuvinte o întâmplare. Dar aceasta nu dă decât o fotografie. În același timp e foarte ușor, mai ales pentru scriitorii români – vorbesc de scriitorii români de la București – să imagineze întâmplări. De altfel, ei din asta au trăit: din inventarea unor întâmplări cât mai rupte de realitate. Adică țara ardea și ei se pieptăneau. Oamenii mureau de foame, de frig, de frică și așa mai departe, iar scriitorul român scria despre nimic în texte.

– **Rămâneți fidel binecunoscutului dvs. stil acut polemic cu confracții din țară.**

– Eu nu sunt terorist dictator în sensul că pretind de la toată lumea să scrie cum scriu eu. Doamne ferește, ar fi și plicticos. Dar pretind ca scriitorul să fie așa cum cred rușii că trebuie să fie scriitorul și nu cum cred românii că trebuie să fie un scriitor. Rușii cred încă de la decabriști că scriitorii trebuie să fie purtătorii de cuvânt – poate că e un termen uzat – despre ceea ce oamenii care n-au voce, n-au glas, n-au putere să se exprime nu pot s-o facă. Scriitorul s-o facă în numele lor. Bineînțeles, nu doar prin acțiuni politice și manifeste morale, ci și prin opere literare. Asta au făcut-o marii ruși de când se știu și de asta sunt foarte mari, orice ar crede unii români de-ai noștri. Și de aceasta unii dintr-ai noștri nu părăsesc această meschinărie, nimicnicie aproape, pentru că ei cred că pot să facă artă în aer, în stare de levitație, de imponderabilitate.

– **Unii chiar pedalează pe noțiunea de levitație în textele lor, crezând că aceasta este o chestiune foarte modernă și la modă.**

– Nu, acolo au fost sinceri. Au simțit starea în care de fapt se aflau ei.

– **Neaflându-se, încerc să adaug.**

– Dar să-i lăsăm deoparte. O să revenim, o să revenim.

– **Sigur.**

– Deci din punctul de vedere al faptelor brute (eu am spus-o de mai multe ori și acum nu fac decât să repet) mie mi-a căzut cartea de istorie în cap. Încă e când eram de cinci ani. Din 1940. Ce să fac? Așa s-a întâmplat. Ca refugiat basarabean în România, care era și țara mea, dar în care am fost primit ca un străin, ca celălalt – „Tu de unde ești, măi? Tu nu ești de-al nostru”.

– **Credeți că această întrebare de suspiciune ne caracterizează fundamental?**

– Ea nu e doar a românilor. Apare la toate civilizațiile rurale. Fiindcă țăranul este mefient, neîncredător față de cel din satul vecin, domnule. Dar față de cel dintr-o provincie îndepărtată?! Asta este civilizația agrară.

– **În care fiecare pentru celălalt ar fi un dușman potențial?**

– Da. Adică tot ce e necunoscut poate să fie periculos. Poate să-mi ia pâinea de la gură.

– **La urma urmei, de ce să mai aibă bietul sătean o problemă în plus de rezolvat, o fi așa, o fi altfel? I-i lene să chibzuiască.**

– Dar în cazul nostru venea o chestie concretă, politică. Noi am avut și o neșansă. Fiindcă părinții mei erau învățători de țară în Basarabia, au fost transferați în sate ardelenesti. Și partea de neșansă a fost următoarea: când noi povesteam ce ni s-a întâmplat sub bolșevici, din partea cruzimii lor – în primul rând că am fost nevoiți să ne părăsim casele și să venim pe capul altora; că au închis bisericile, că-i obligă pe oameni să mănânce de la cazan, colectivizându-i adică, sau că-i bagă în pușcării – ei, ardelenii, ne priveau cu mare mefiență. De ce? Foarte simplu: pentru că noi îi vorbeam de rău pe ruși. Or ei îi așteptau pe ruși să vină și să le dea Ardealul de Nord, care se afla încă sub unguri. Simplă politică. Deci erau oameni care făcuseră războiul, trecuseră prin Transnistria, ajunseseră până la Stalingrad și văzuseră urmările kolhozului și cunoscuseră urmările terorii staliniste. Dar spuneau: „Apăi o hi cum zâși dumneata, da nu se știe”. Bineînțeles, țăranul e păstrător, fiindcă e conservator. E închistat în ale lui. Dacă spun că e reacționar, nu e o insultă. Da, în sensul de reacționar, țăranul nu poate fi mișcat să-și schimbe obișnuințele. De aia acuma e foarte greu să-i scoți din cap kolhozul și sistemul kolhoznic; sistemul economic și mental.

– **Maestre Goma...**

– Ei lasă, nu-mi zice maestre.

– **Bun. Domnule Goma sau stimate...**

– Nu, scurt: Paul Goma.

– **Paul Goma? Iată, îmi spuneți ceea ce-mi spuneți, lucruri dramatice, dureroase. Dar v-ați gândit, Paul Goma, cum ar recepta această opinie despre români un țăran, foarte conservator și chiar reacționar, basarabean? Să zică mai apoi: ce umblați voi cu românii iștia ai voștri, că până și orheianul nostru celebru Paul Goma a spus că ei sunt cutare și cutare?! Cam periculoase interpretările pe care le-am înregistrat până la acest moment...**

– Eu am făcut deja experiența asta, în primele texte pe care le-am trimis acolo. Unii le-au folosit pe o latură și alții pe altă latură. Adică romanul meu *Din Calidor* e o unitate: are și umbre, și lumini. Eu am făcut ceea ce știu că e adevărat. Adică, vorbind și de latura rea, care este minoritară, a românilor – românii aroganți. La noi au venit cei pedepsiți în Vechiul Regat; cei care erau ultimii din casă. Cei mai răi, cei mai păcătoși au venit în Basarabia și s-au purtat ca niște colonizatori.

– **Sigur, din nefericire, și istorică nefericire, s-a făcut o greșală enormă.**

– Enormă. Asta a fost o chestie – cum să spun? – de la cap, de concepție guvernamentală. Ei, unii dintre basarabeni, care sunt antiunioniști, au folosit textele mele ca să bage în față umbrele: „Uite până și Goma scrie că românul este nu știu ce”. Alții au folosit lumina, atât cât este și cu adevărat este. Ce să fac? Sunt folosibil. Nu sunt vandabil, cum a spus Valeriu... cum îl cheamă?

– **Matei.**

– Matei. Că Goma nu e vandabil, deci nu-l publicăm.

– **V-a spus-o Dumneavoastră?**

– Nu, i-a spus-o lui Chiriță, căruia acum patru ani îi dădusem niște manuscrise pentru Editura „Hyperion”. Bun. Să lăsăm asta. Eu știu că nu sunt vandabil, dar folosibil sunt. Știu că s-au folosit mulți de mine ca în jocul de-a capra. Cunoașteți jocul?

– **Cum să nu!**

– Unul se așează înclinat și alții sar peste el. Dar se schimbă. Ei, eu nu, eu am fost totdeauna capra. Peste mine au sărit toți.

– **Aveți necurmata tendință de a generaliza. De multe ori spuneți: toți.**

– Bine, nu toți, ci foarte mulți. Și cei care au vrut pașaport, când eram în România. Veneau doar și ziceau: „Te rog să te plimbi cinci minute cu mine pe stradă”. Că dacă vedea securitatea că se plimbă cu mine, imediat îl chema și-i dădea pașaport, ca să tacă din gură.

– **Sau să nu semneze acea drastică scrisoare.**

– Așa au făcut după aceea unii care au venit aici, în Occident, și au vrut să obțină azil politic, mă rugau: „Domnule, dă-mi o referință. Chiar dacă nu e adevărat, dar – nu? – oameni suntem”. Și-am dat referințe. Nu false, ci doar nu foarte adevărate. Că omul a rezistat, că a fost anti, că... Deci eu am fost mereu capra. Iar astăzi sunt nevoit să legitimez, să spun că eu n-am fost singur doar cu Negoïtescu, ci au mai fost și alți scriitori care erau cu noi. E adevărat că n-au chiar venit, n-au chiar semnat, dar că erau cu sufletul lângă mine. Deci ei rezistau împotriva bolșevismului.

– **Un nevoit procedeu de a doza și explica un posibil curaj. Un curaj anonim.**

– Adică, ei au luptat împotriva bolșevismului prin cultură. Aicea m-am oprit. Fiindcă cei care îmi solicitau asemenea referințe nu erau doar pasivi, ci erau activi împotriva noastră. Erau membri ai Consiliului Uniunii Scriitorilor, care au votat și darea mea afară din slujbă, și darea mea afară din Uniune, și, mă rog, judecarea mea ca bandit și ca trădător de patrie. În sfârșit, și răbdarea mea avea o limită.

– **Am vorbit despre cele două versante de „folosibilitate” a lui Paul Goma: unii contra românilor, ceilalți căutând argumente de natură categoric opusă. Dar, Paul Goma, ați încercat să găsiți și să puneți în lumină și anumite calități ale românilor?**

– A, cum să nu?! Restul sunt calități. În afara defectelor care sar în ochi, pentru că românul se așteaptă să-și vadă un portret retușat, *à la fotograf*, când era el mire.

– **Să arate bine și, dacă e posibil, foarte bine sau excelent.**

– Să arate bine și impersonal. Nu, restul sunt calități.

– **Spre exemplu.**

– Una dintre ele, și asta se referă și la basarabeni, și mă gândesc la ei mai ales, este extraordinara capacitatea de regenerare și aceasta va fi capitală și în prezenta perioadă teribilă pe care o traversează oamenii noștri. Eu cred în miracole, am mai spus. Cum în poezie a fost un miracol, după noaptea stalinistă, la noi, care a durat mai puțin decât în Rusia, dar n-a fost mai puțin dură. Deci după noaptea stalinistă în literatură, când nimic din marea poezie nu era permis să se știe, când nu puteai nici

să rostești nume, cum ar fi fost cel al lui Arghezi, pentru care Grigurcu a fost dat afară din facultate, ș.a.m.d. Au răsărit din nimic... dar nu din nimic, e totuși ca din nimic – au ieșit Nichita Stănescu, Ana Blandiana, Păunescu, în perioada sa bună. Ei, de unde au ieșit ei? Că n-au ieșit din Beniuc. Și n-au ieșit din Maria Banuș. Că nici din A. Toma.

– **Din cultura română.**

– Din cultura română care... Uite că suntem la Die, care este o zonă alpină cu râuri subterane. Vezi pe o vale, mai ales pe unde ne ducem noi, și vezi că-i seacă. Ce s-a întâmplat? Ei nu, nu e seacă, râul a coborât în subterană și răzbate în altă parte. Și când iese, ți se pare miraculos. Și eu cred în asemenea miracole. Atuncea, în literatură, a fost și chestie de timp. Cât să fi durat acea noapte? Însă eu, care am făcut pușcărie și care am și observat-o, știu un lucru. Ca să treci prin probele astea înfricoșătoare îți trebuie două condiții. Prima e să fii tânăr. Când ești tânăr, ești și moral. Adică te ții drept.

– **Ai forțe care îți lasă deschisă perspectiva, nu-ți face imposibile șansele de viitor.**

– Dar când ești bătrân, ești mai aproape de moarte și te bântuie frica: „Vai de mine, dacă mor, dacă măucid!”.

– **Cât mi-a mai rămas?**

– Cât mi-a mai rămas. Deci erau conflictele morale dintre noi, tinerii, și bătrânii, în pușcărie. Noi îi acuzam de trădare, de pactizare cu dușmanul. Și ei nu știau să explice chestiunea aceasta. Oricât de deștepți erau, nu știau.

– **Acuma, probabil îi înțelegeți mai bine.**

– Nu, nu, că-i înțelegeam și atunci. Dar ei nu erau capabili să se înțeleagă pe ei înșiși.

– **Presupun că lui Paul Goma, care e atât de meticulos în analizele sale, până la o cruzime realistă de meticulos, presupun deci că nu i-ar plăcea miturile, basmele.**

– Basmele? Basmele îmi plac. Și eu scriu basme. Cărțile mele sunt organizate după schemele basmelor. Ca și cum ar fi în interiorul unui mit. Însă în momentul în care un mit sau un basm este făcut ca să mă îndepărteze pe mine – nu zic de misiunea mea, că mie nu-mi plac cuvintele mari –, să mă îndepărteze de treaba mea; nici chiar datorie nu spun. Eu am o treabă de făcut...

– **Din care motiv operați cu termeni atât de „joși”, de modești în semnificațiile și nuanțele pe care le exprimă și, deci, pe care doriți să le exprimați?**

– Fiindcă m-am săturat. Mai ales în limba română nu merge, de pildă, termenul „operă”, decât la cei morți, la clasici. Și nu pot să-l aud pe Breban vorbind despre – citez acum, pun ghilimele – „opera mea”. E adevărat că el e ardelean și ardelenii au mari dificultăți în limba română. Grave dificultăți.

– **Din câte îmi aduc aminte, Nicolae Breban nu s-a sfiit să recunoască el însuși că limba română curentă a însușit-o abia după câțiva ani de viață în București.**

– Da asta nu e rău. Dar chestia cu „opera” nu merge. Nu-i șede bine cuiva să vorbească despre propria lui operă. Nu-i scris undeva că se interzice așa ceva. Dar nu șede

bine. Poate să vorbească: romanul meu, scrierea mea, textul meu, cartea mea, arta mea sau lucrarea mea. Dar „opera mea” nu poți să spui, fiindcă un om nu poate vorbi despre destinul lui.

– **Dar despre „creația mea” se poate vorbi?**

– Și asta deja sună nefiresc, deocheat.

– **Din motivul că creatura, omul, s-ar cere în concurență cu Creatorul, cu Dumnezeu, probabil.**

– Dar, mă rog, ei nu au decât să folosească, nimeni nu le interzice. Mie însă nu-mi sună bine. Eu am ureche de muzician. Am avut și studii de compoziție. La un moment dat înclinam să fac studii serioase și să mă înscriu la conservator. Să termin clasa de compoziție. Nu s-a întâmplat, să zicem, din motive obiective. Nu s-a putut. Eu nu știu acum dacă nu mi-am fabricat niște argumente postfestum, să zic: n-am vrut eu să fac chestia asta. Oricum, din această nefacere a muzicii eu am muls țâța de lapte și am scris o carte întreagă.

– **Sabina. Știu din auzite, din citite, doar.**

– Cartea care, printre altele, este și o comparație între muzică și literatură. Și era o comparație văzută de ochii unui adolescent. Termenii sunt aproximativi și poetizați. Nu sunt termeni științifici, filosofici fermi. Nu. Zicea el, protagonistul, că muzica, fiind suma artelor – literatura eu n-o consider artă, ci e literatură, e cuvânt care vine din altă parte, vine de la Dumnezeu, vine de la Cuvânt, pe când artele lucrează cu categorii care sunt indiferente la morală. În pictură, culoare, roșul sau albul, sau bleul, sau pestrițul nu pot fi nici bune, nici rele. Sunt culori. Frumoase, bine asortate sau rău plasate. Sau sunetele. Nu sunt nici bune, nici rele. Însă în cazul cuvântului lucrurile stau altfel. Scriitorul nu e artist. Scriitorul e scriitor. El nu are nevoie să spună: arta scrisului. Există arta pantofăriei, arta cofetăriei. Bineînțeles, scrisul vine de la Dumnezeu, nu? Cum se spune în primele rânduri din Biblie: „La început era cuvântul”. Deci este vorba de o origine sacră. Și atunci, cel care se apucă să fie scriitor trebuie să procedeze ca rușii – să cinstească cuvântul. Adică să nu-l bălăcărească.

– **Dar americanii nu cinstesc cuvântul?**

– Ba da. Însă ei au o altă cultură, una multiprotestantă. Dar noi acum vorbim numai de români.

– **Și, uneori, de ruși.**

– Da, vorbim de români în comparație cu rușii, pentru că mereu românii scriitori se contrapun rușilor.

– **De ce s-ar contrapune? Nu e obligatoriu.**

– Bun. E mult de explicat. Poate că revenim. Dar ziceam așa: că muzica este suma artelor, dar el, adolescentul, a cunoscut o perioadă de împlântare în muzică până la uitare. Nu mai știa ce se petrece în jurul lui. Și, pe de o parte, era o protecție, pentru că evenimentele din jurul lui erau violente, urâte, lumea era tâmpită. În sfârșit, totul era rău. Și muzica îl proteja. Și, în același timp, în momentele în care ieșea din muzică, își

dădea seama că dacă se mai duce în interiorul muzicii, va pierde contactul cu ceea ce se întâmplă în jur. Or, el nu vroia. Erau mulți care se izolau prin muzică. La noi, zicea el, nu există drogurile, dar există morfina. Adică se știau, se găseau efectele morfinei. Despre asta vorbea el. Cu muzica te obișnuiești. Te duci mereu la ea, te scufunzi în ea. Și totul e bine. Ți-i plăcut. Chiar și tu devii mai deștept. Tu nu ești mai deștept, pentru că tu ești secundar muzicii.

– **E o teză a lui Paul Goma?**

– Bineînțeles, aceasta e o teză oricând contestabilă, oricine poate s-o facă bucățele. Dar este teza cărții mele. Deci, iau cuvântul care este mereu treaz. Sau trebuie să fie mereu treaz. Nu ca în muzică, la auzul căruia stai cu capul înclinat ba pe o parte, ba pe alta, ba pe o pernă; ba stai într-un cot. Da, e plăcut; ce bine e în muzică, ce picant după al doilea pahar cu vin! E bine. Când te doare inima, când te doare piciorul, când te doare capul, când te doare amorul...

– **...propriu...**

– Fie și amorul propriu sau amorul pentru o femeie care e bună în dragoste ș.a.m.d. Sigur că-ți vine muzica și-ți oblojește rănilor. Or cu asta am răspuns... nu, n-am răspuns, ci poate doar că am venit cu partea mea de întrebare la povestea cu arta. Deci eu nu consider că literatura este artă. Și nici măcar datorie. Nu-mi plac cuvintele astea. Dacă vrem să fim scriitori, noi suntem cei care trebuie să ne facem totdeauna treaba noastră, fără să așteptăm răsplătă. Noi nu ne putem compara decât cu preoții.

– **Altfel de ce-ați fi insistat în ale literaturii dacă această ne-artă nu v-ar fi răsplătit într-un fel sau altul?**

– E o întrebare de rabin, să știi, la care răspund cu altă întrebare: credeți că eu trăiesc din literatură? Niciodată n-am trăit din literatură.

– **Cineva ar putea crede că nu e chiar așa, cel puțin după ce ați editat mult în Occident.**

– Știți de ce? Cât eram în România, aveam cărți publicate în Occident, însă în țară lucram cu brațele ca să-mi câștig pâinea cea de toate zilele. Aicea, la fel. Eram director de colecție, mergeam la congrese, în dreapta, în stânga. Lucram ca zugrav, ca să-mi câștig existența.

– **Nu s-a prea știu acest lucru.**

– La ce i-ar interesa pe alții cum trăiesc eu? Iar acum, de șase ani, m-am îmbolnăvit destul de grav. În sfârșit, am avut o mare plictiseală cu inima și nu mai pot lucra. Deci trăim trei din salariul nevastei mele care e bibliotecară undeva.

– **Și dacă tot am vorbit despre muzică, v-aș ruga, Paul Goma, să ne spuneți ce predilecții muzicale aveți.**

– Îmi plac toate muzicile. Pot să spun că eu sunt un profesionist care nu și-a făcut profesia. Eu am trăit într-un mediu muzical. Părinții mei erau învățători. Învățătorii totdeauna în perioada ceea erau selectați și prin probă muzicală, care era eliminatorie atunci. La noi în casă totdeauna s-a cântat vocal. Noi eram trei, mama, tata și cu mine, dar

cântam pe șase voci. Ca niște basarabeni, influențați de muzica polifonică rusească, care basarabeni erau fii de țărani și cunoșteau la perfecție ceea ce cântau țărani... Cunoșteau și chestiile acelea hibride, de tipul Musicescu. Să mă ierte Dumnezeu, dar – iei folclorul, îi pui niște floricele și, gata, îl prezinți drept cântec popular. Da, fiindcă învățatorimea prin asta s-a ilustrat. Și după aceea, ceea ce se numește muzică clasică, simfonică etc. Evident, sunt foarte sensibil acuma la ceea ce se întâmplă în muzica modernă. Să zicem, populară, adică rock. Rockul este muzica tuturor. Jazul a intrat în clasicitate. Și – o poveste. Și aici ar fi bine să ne oprim puțin.

– **Ne oprim pentru vreo abatere lirică sau nu prea sau pentru ca să vă pun o altă întrebare?**

– Nu, eu aș fi vrut să vorbesc de muzică din alt unghi de vedere.

– **Vă rog frumos.**

– Deci nu copilul meu, care are 20 de ani acuma, bineînțeles că discutăm muzica ce se aude la televizor sau pe care și-o procură el pe disc, casete. Muzica asta de consum. Și avem și astfel de discuții. Zic așa: uite, muzica asta pe care o cântă cutare, ce crezi tu, din ce zonă etnică vine? Și încep deducțiile. Să fie o temă scoțiană? Sau una irlandeză? Sau una bretonă? Și-i spun așa: toate muzicile astea, de sub genericul rock, au supt din folclorul anglo-saxon. De ce, domnule, anglo-saxon? Din când în când, mi-aduc aminte de acum 40 sau 50 de ani că americanii au șterpelit melodia românească *Sanie cu zurgălăi* – era un cântec semițigănesc – și l-au prelucrat și a devenit un cântec mondialmente cunoscut. Dar ce se întâmplă cu noi? Înseamnă că nu suntem dotați, pentru că eforturi și tentative se cunosc. Tentative nu de prelucrare. Nu-mi place cuvântul prelucrare. Că nu ei ceva să prelucrezi. Există. Tu doar vii de undeva. De unde? Vin din poporul român. Poporul român are o muzică, nu? Are o poezie. Nu înseamnă că eu prelucrez folclorul românesc. Nu. Dar eu vin de undeva. La români însă nu se vede nimic chiar când încearcă să transpună o melodie superbă, frumoasă, sublimă, populară, în ceva, hai să-i zicem, cultă, iese o rapsodie de Enescu. Să fim serioși. N-o să ieșim noi cu Enescu în lume.

– **Sunteți cam categoric. Eu sunt de altă părere.**

– Dar stai, că încă n-am terminat. Recent am auzit la radio un disc care era prezentat foarte elogios, cu teme ungurești. Disc de rock, de folk. Domnule, jumătate din ele erau teme românești. Și-am zis: uite, să aflu românii chestia asta, din nou îi acuză pe unguri că iar le-au furat Ardealul. Dar bine le fac, pentru că ei nu sunt în stare să-și prezinte ce au. Și au! Și din punct de vedere folcloric, tot un ungar, un mare compozitor din secolul ăsta, Bela Barák, compune un concert pentru clarinet pe teme românești.

– **Paul Goma, pare-se că exagerați totuși cu posibila reacție a românilor. Că doar românii nu-i acuză pe evrei că aceștia au preluat pentru imnul Israelului o melodie populară românească. Albanezii la fel își filează imnul țării lor din folclorul românesc. Ce, ar fi trebuit să trâmbițăm mereu, ca să știe lumea, că avem o muzică atât de bogată, încât au de unde împrumuta și alții?**

– Nu, românii au ce au cu ungurii. Pentru că încolo li se arată: Băieți, uitați-vă la Transilvania, ca să nu vedeți Basarabia. Asta este toată chestia, toată politica.

– **Și totuși, ce părere aveți că un popor străvechi, cu tradiții milenare, cum sunt izraeliții, a preluat pentru imnul țării sale o melodie românească? Sau albanezii, care au procedat aiudoma?**

– De evrei nu știu exact.

– **Vă rog să credeți că ceea ce am afirmat e sută la sută autentic. Poate să v-o spună orice evreu cât de cât luminat.**

– Bun. Dar de albanezi știu precis. Pentru că Victor Eftimiu, albanez de origine, dar devenit scriitor român, era autorul textului aceluia imn. Așadar, e o chestie de influență comercială.

– **Imnul ca chestie de negoț?**

– De ce nu? Dar și imnul nostru *Trăiască regele* era făcut de un oarecare neamț. Un capelmaistru de a șasea mână. Nu mai vorbesc de imnurile astea de astăzi. Sunt de o nemuzicalitate care rivalizează cu *Marseillaise*-a franceză, care este, bineînțeles, cel mai nemuzical imn.

– **Francezii știu acest lucru?**

– Știu. Dar și din punctul de vedere al textului este un imn sângeros. Dacă-l pui alături de imnul polonez, ăla e muzică, dar ăsta – nimic.

– **Nu știu dacă e cazul să amintim că imnul japonezilor are doar patru rânduri de text.**

– Uf, japonezii. Hai să rămânem în aria europeană. Ca să nu mai vorbim de italieni, care au avut geniala chestie de a-și face imn dintr-un joc. E un joc. O tarantelă. Nu-i solemn sau grav.

Pe scurt, asta e, ce-am spus, muzica noastră. Și noi zicem: Ah, noi, ce muzicieni, ce talentați suntem”.

– **Prin creația dumneavoastră literară...**

– Ei, se vede că ai uitat ce-am spus eu referitor la creație și operă.

– **Cer iertare, Paul Goma. Deci, prin lucrările dvs. literare, prin întregul demers ideatic făcut prin cuvânt, vă gândeați să reușiți sau doar să supraviețuiți ca om, ca intelectual?**

– Cred că nici una, nici alta.

– **Nu vă gândeați să reușiți ca scriitor?**

– Nu cred că era primul gând al meu. Eu niciodată nu mi-am zis: „Trebuie să fiu scriitor. Trebuie să fiu scriitor mare”. Niciodată nu mi-am zis asta. Eu am făcut și atletism. Știu ce înseamnă să fii primul și știu ce înseamnă să fii al patrulea.

– **Ce fel de probe făceați la atletism?**

– Semifond. Și tot în cartea asta, *Sabina*, care nu e publicată, fac teoria locului patru. Locul patru la un cros la care participă o sută, două sute de oameni. Și, dacă nu ești printre primii trei, nu exiști. Mai bine ieși al 66-lea decât al 4-lea. Dacă ești al 4-lea, ești nimic, cum se zice, patruurmătorulea. Dar în literatură nu există chestia asta cu locurile. Asta numai Breban își imaginează că există. Ca să scrie „romancierul numărul unu” despre Breban. Ce e cu chestia asta?

– **Am impresia că într-un rând ați fost prieten cu Breban?**

– Nu, nu-mi este prieten. Eu nu pot fi prieten cu oamenii de care mă desparte totul. Eu spun așa: Breban este un foarte bun romancier. Însă dacă Breban, în afară de romanele lui, ar tăcea din gură, ar face cel mai mare bine pentru persoana lui. Pentru că în momentul în care deschide gura să facă declarații, să dea interviuri sau când scrie articole, spune nu doar prostii. Prostii spunem toți. Ci spune ticăloșii. Adică neadevăruri atât de violente, încât nu știi de unde să-l iei. Mai ales că inventează, inventează. În roman, bineînțeles, poți să inventezi. N-are decât să inventeze până poi-marți. Însă nu poți să inventezi istorie trăită alaltăieri. El asta face în toate declarațiile lui. Or, eu fiziologic nu pot să suport un asemenea afront la adresa adevărului.

– **Posibil că e un mod de a se întrepătrunde organic viața cu fabulația literară. E un fel de *modus vivendi*, de condiție de profesionist.**

– Nu, nu, nu. Noi trăim în secolul douăzeci, în a doua jumătate a lui. Noi din 1914 suntem sub semnul lui Sarajevo, adică în permanentă stare de război. Și chestia că, cică eu fac artă, eu fac roman nu mă interesează – să i-o spună altuia. Pentru că în cazul lui Breban, dacă el zice așa că nu face politică, păi el a făcut politică, pe când era membru în Comitetul Central.

– **Deci nu admiteți că ar putea fi o prelungire, în viață, a stării de elaborare a literaturii?**

– Nu, nu, nu. Păi să spună, domnule, să anunțe. Să zică: „Acuma eu îmi dau drumul fanteziei”. Și-atuncea am ști despre ce e vorba. Dar așa, ultima lui ispravă a fost o carte de suvenir, de amintiri și eu am scris un articol în „Vatra” despre chestia asta – care e de la un capăt la altul delir curat. Eu am impresia că e o chestie maladivă.

– **Cine știe. Deloc puțini scriitori au ciudățenii, abateri de la comportamentul comun.**

– Asta e altceva. Însă el nu poate să spună o frază în care lucrurile să fie adevărate. Prima parte merge, merge, și dintr-o dată o ia razna. Dar nu se poate așa ceva. Asta s-o bagi în roman, dar nu în declarații sau în amintirile tale din copilărie.

– **Se poate crea totuși părerea că-l judecați prea sever pe Nicolae Breban.**

– Nu. Hai să ne fixăm la o chestie. E o poveste cu memoria selectivă. Dacă e să zicem la Breban, e o memorie maladivă. Bineînțeles că omul uită când să se protejeze. Când ceva foarte violent, foarte neplăcut i s-a întâmplat lui sau s-a întâmplat alături de el ca să nu înnebunească, încearcă să uite. Dacă omul e nescrător, e de înțeles. Însă un scriitor n-are dreptul să facă așa ceva. Un scriitor nu are dreptul să uite.

– **Apropo, se zice că aveți o memorie fabuloasă, poate că chiar... monstroasă.**

– Nu, nu, nu. Eu nu am o memorie nativă. Eu am o memorie exersată. Exersată, dragă. De când părinții mei erau refugiați, noi recapitulăm, între noi, fie că eram în pădure, alungați. Noi am fost alungați, hăituiți și prinși de ciobanii ardeleni și predați rușilor.

– **Descrieți cazul în *Arta refugii*.**

– Și noi, în trei, făceam exerciții de memorie. Hai să ne aducem aminte de cutare, cutare, cutare. Și în momentul când unul dintre noi o lua pe de lături, celălalt îl corija, că nu a fost chiar așa, ci cam așa.

– **Vă spunea tatăl pentru ce era nevoie să faceți exerciții de memorie?**

– Probabil că el avea un instinct aparte. Era un învățător de țară și avea o cultură de bun simț. El simțea că suntem pe cale de a ne prăbuși, cu lumea și cu memorie cu tot. El avea experiență, fiindcă fusese în Siberia.

– **Ridicat, precum aflăm din *Din Calidor*.**

– Și el ne sublinia ceea ce ni se poate întâmpla. El le spunea ardelenilor: „Măi oameni buni, uitați-vă la noi. Noi suntem viitorul vostru”. Și ardeleanul se uita și nu pricepea nimic. Și taică-meu era nefericit, considerându-se un fel de profet în pustiu. Bineînțeles că nu era un profet în pustiu.

Dar să revenim la un exercițiu de memorie propriu-zis. În istoria noastră comunistă din România a fost un eveniment extern României, dar care a avut un ecou puternic și în interiorul țării noastre. A fost revoluția maghiară, din 1956. Pentru generația mea, care a prins în piept în stare de maturitate perioada ceea, este un fel de test 1956. Până acuma au apărut câteva cărți de memorie, nu despre, ci care ating și această perioadă sau ar trebui s-o atingă. Amintirile lui Breban, declarațiile lui Manolescu, mai multe, Ion Vianu și Matei Călinescu în dialog – tot cărți interesante din punct de vedere memorialistic și chiar din punctul de vedere al adevărului literar. Adevărul literar nefiind un jurnal, ci un concept. Și cine mai este? Sami Damian. Toți aproximativ de vârsta mea. Cei care în 1956 aveau între 20 și 39 de ani. Sau mai mult, erau studenți, pentru că în 1956 a fost o mișcare studențească în România, după care am intrat în pușcărie, și de la Timișoara, și de la Cluj, și de la București. Ei bine, e de plâns să vezi cum acești oameni, care sunt directori de conștiință ai neamului românesc, evită acest moment. Deși ei erau studenți în timpul ăla.

– **Ieri, într-un dialog, mi-a vorbit de acest lucru și domnul Sorin Alexandrescu, recunoscând că atunci, în 1956, el n-a avut totuși curajul să se alătore deschis colegilor săi studenți care se adunaseră lângă statuia lui Mihai Viteazul din București.**

– Dar unii evită să amintească. Și nu se poate. A fost un test obligatoriu: ori erai în interiorul faptelor, ori nu-ți ajungea curajul să fii acolo. Și este interesantă o chestie, nu în scris, ci, oral. De pildă, Manolescu întreabă: „Ce-i, dragă, vroiai să intru și eu în pușcărie?”. Nu vroiam să intri în pușcărie, dar vreau ca să vorbești despre ce-ai făcut tu în vreme ce eu intram în pușcărie. Eu știu ce-a făcut și nu consider că e ceva de rușine. Și-a salvat pielea. A fugit din București și s-a dus la bunicii lui. Cum au făcut mulți studenți, ca să nu fie implicați în evenimente. Asta-i o atitudine. Matei Călinescu și cu Ion Vianu nici nu vorbesc de chestia asta. Iar Breban ce face? Minte, pentru că nu poate să nu mintă. El zice că a participat la câteva ședințe de protest, la Cluj. Eu i-am răspuns că dacă participai la una, nu la câteva, ai fi fost cu mine în pușcărie, băiatule. Pentru că studenți care nu participaseră la ședințe, care nici nu auziseră de ele, fuseseră arestați. Că așa era treaba atunci. Deci chestia asta a fost ca o hârtie de turnesol pentru români. Ca și povestea din 1977, unde iar m-am băgat ca boul, singur și cu Negoșescu după mine. Domnule, suntem oameni cu simțul onoarei, cu simțul demnității sau nu suntem? Bineînțeles că am intrat atunci în pușcărie câteva zeci de studenți, și-atât. Și de ce am intrat noi, studenții, în

conflict cu vechii deținuți? Deoarece, cu rare excepții, ceilalți deținuți intraseră în pușcărie nu pentru ce făcuseră – aici revenim la Noica, la conceptul noician, care este îngrozitor de reacționar și de românesc în același timp – deci noi făcuserăm ceva. Fie că era doar o intenție, dar ne-au prins înainte. Or, ei, vechii deținuți, erau în pușcărie pentru ceea ce fuseseră. Fusese unul prefect, altul ministru, celălalt jandarm. Nu făcuseră nimic. Cu excepția de rigoare a oamenilor care se adunaseră în organizații armate, unii erau chiar partizani etc. În rest era marea masă a îngrozitoare clase politice românești.

– **Uneori se spune că sunteți nu că sever, ci necruțător în acuzații...**

– Bineînțeles că eu n-am să spun de mine de rău, ci încerc să explic. Și zic următorul lucru: din cele ce am afirmat, în scris mai ales, despre unele persoane, despre unele fenomene, până în momentul de față, deci septembrie 1996, doar unele nu s-au adevărit. Încă nu s-au adevărit. Constatare care mă întristează. Eu aș fi fost primul om fericit din lume dacă aș fi fost contrazis.

– **Dar nu puteți fi și iertător?**

– Nu cunosc cuvântul iertare.

– **Chiar dacă-l roștiți.**

– Nu, nu, nu cunosc cuvântul iertare, pentru că eu nu mă simt autorizat să iert. Eu nu sunt preot.

– **Dar ca om? Căci și bietul om trebuie să ierte.**

– Nu. Eu am altceva. Din capul meu iese „a ierta”. Ce înseamnă a ierta? A absolvi, a avea o putere supra – sau neomenească de a trece peste păcatele cuiva. Eu nu am această putere. Sunt și eu un om păcătos ca și ceilalți.

– **Adică îi puteți înțelege pe ceilalți, mulți dintre care au făcut și lucruri extraordinare, foarte bune?**

– Eu îi înțeleg. Dar faptele rele nu le uit. Asta e deosebirea. Ei... în sfârșit, nu zic dușmanii, ultravorbitorii, să zicem așa, spun despre mine că nu iert, că sunt necruțător. Nu, eu nu uit. Pentru că eu, în momentul când securiștii mă băteau (am și scris asta)...

– **În Culoarea curcubeului '77, nu?**

– Așa este. Deci în momentul când securiștii mă băteau, eu le spuneam, și cu cuvinte, și mormăind, când aveam călușul în gură, nu „că las' că ies eu de aici și o să vă belesc”, nu. Ziceam: „O să vă ne-uit eu, o să vă bag într-o carte”. Deci până în decembrie 1989 am avut de-a face numai cu răii răi, catalogați: comuniștii, Ceaușescu, Securitatea, Păunescu, ăia care erau răi-răi-răi. Și după aceea, nu spre marea mea surpriză, mai mult decât atât – durere, pentru că sunt prieteni de-ai mei, am văzut că și dintre cei buni au devenit răi. Încă foarte răi. Buzura.

– **Buzura?**

– Păi da. Eugen Simion, Pleșu, iubitul meu Valeriu Cristea, basarabean și el. Cum poți tu, scriitor să te pui în slujba unuia de la putere? Când natura ta e să fii liber. Chit că plătești – nu? – chestia asta. N-ai tot timpul ce să mănânci și nevastă-ta n-are chiar tot

timpul cu ce să se încălțe. Asta este: dacă nu-i place, să se ducă să se mărite cu altul! Dar ei s-au pus în slujba unora. Toți greșim, toți facem erori, toți într-un moment sau altul o luăm pe de lături, dar, cu durere, cu ceva rușine, recunoaștem că, da, domnule, m-am înșelat când am zis cutare lucru. E mai grav la mine, când constat că nu m-am înșelat în previziunile rele. Căci mă interesează rezultatul, previziunile mele. Or, unii din foștii mei prieteni fac parte din acei români fragili care au impresia că dacă și-ar recunoaște erorile s-ar distruge, s-ar nega. Or, nu este așa.

– Ați vorbit de atâția oameni care v-au fost apropiați, de prieteni care nu vă mai sunt ce v-au fost... Nu vă simțiți însingurat, prea însingurat, continuând să-i țineți la distanță?

– Nu. De altfel, a fost o perioadă în care s-au precipitat rupturile. A fost perioada '93-'94. Am și scris un text, care a început să fie publicat în revista „Vatra”, cu un titlu rusec *Unde am greșit?* în care arăt despărțirea de șapte buni prieteni ai mei, ultima fiind Monica Lovinescu. Prietenie de-o viață. Eram prieteni înainte de a ne cunoaște. Marie Franțuze Ionesco, Liiceanu, Manolescu, Tănase, Ivăsiuc, Țepeneag. Am fost prieteni foarte buni. Eu explic în acel text, și îmi iau și precauțiile de a spune că poate mă înșel, poate că argumentele mele sunt doar subiective. Este fatal să fie așa. Și eu încerc să aflu care sunt motivele rupturii și constat în fiecare din cazuri că eu am înțeles prietenia într-un fel și ceilalți, într-un anumit moment, au început s-o înțeleagă altfel. Nu vreau să dau vina pe altul. Aici eu o fac ca un deviaționist. Deviaționist este acel tovarăș care o ține drept înainte ca boul, atunci când partidul o ia la dreapta sau la stânga. Probabil, eu sunt un deviaționist de natura asta. O țin drept înainte cu prietenia atunci când prietenul meu o ia la dreapta sau la stânga.

– Aveți cumva și momente în care vă exaltați orgoliul că ați fi cel mai drept, cel mai bun, cel mai moral?

– Nu, nu. De altfel, întrebarea e foarte dificilă. Eu zic așa: nici una dintre rupturi n-a fost făcută într-o mânie. Eu, ca la Biblie, am așteptat șapte probe. Una, două, și am atras atenția. Și așa a durat cu fiecare dintre prieteni. Am discutat ani de zile. Iată, cu Monica Lovinescu ruptura a durat patru ani. Criza asta a și început exact când lucrurile s-au schimbat în România. Față de această schimbare eu am avut poziția mea. Și am zis așa: unu – e lovitură de stat bolșevică; am zis-o din 25 decembrie. Doi, câteva luni mai târziu: singurele lucruri câștigate de bieții români sunt două – libertatea de expresie a presei și libertatea de a călători. Atât. Pentru că nu mă interesează ce fac bestiile de securiști care învârtesc afaceri. Asta este revoltător, dar nu intră în discuțiile cu mine. Iar eu nu-mi voi modifica prietenia în raport cu schimbările că Pleșu a devenit ministru, iar că Dinescu – președinte al Uniunii Scriitorilor. Nu. Eu în prietenie urmăresc adevărul și fidelitatea. În prietenie eram împreună de acord asupra unor principii. Fidelitatea o iau în raport cu adevărul, nu cu persoana.

– Ar reieși că nu pot exista mai multe puncte de vedere asupra adevărului? Să zicem, în dependență de formația omului, de experiența sa, de convingerile sale...

– Există, sigur că, există mai multe unghiuri de vedere asupra unui adevăr. De pildă, adevăr este sau nu e adevăr că Iliescu este autorul mineriadelor? Păi aici nici nu mai este discuție.

– **Numai că Iliescu nu v-a fost prieten.**

– Nu mi-a fost prieten, dar nu asta are importanță. Nu mi-a fost deloc prieten. Dar eu zic așa: Pleșu, ca ministru al culturii, este el sau nu este vinovat ca un complice al guvernului la semnarea tratatului cu Uniunea Sovietică? Aici ne gândim la Basarabia, la vânzarea ei definitivă. Monica zice: „Păi nu este, că el era doar ministru al culturii”. Stai, doamnă! De ce n-a demisionat?

– **Nu este exclus să nu se fi orientat la timp.**

– Atunci nici nu merită stima mea, dacă nu s-a orientat. Doi: în timpul mineriadelor este el vinovat ca un complice cu guvernul? Cu Iliescu și cu bestia aia de Petre Roman? Este. Că nu și-a dat demisia. Încearcă să mintă Mircea Iorgulescu, care s-a apucat la „Europa liberă” să-i facă elogiul lui Pleșu-demisionar. Nu este adevărat. Și eu iarăși am scris niște texte în care l-am pus la punct pe acest Iorgulescu. Cică Pleșu ar fi vrut să-și dea demisia. Ar fi vrut! Păi și eu aș fi vrut să fiu rege. Dar nu sunt.

Și atunci am suferit cumplit, pentru că pierdeam prietenii. Înainte de evenimente avusem doi prieteni, pe Țepeneag, cu care am fost foarte bun prieten, și pe Virgil Tănase. Cu el am făcut multe blestemății împotriva securității la București. Multe manuscrise am scos noi împreună. Și aicea, la Paris, el s-a dat cu alții.

Însă cele mai multe prietenii mi s-au întâmplat după schimbarea evenimentelor politice. Pentru că eu nu m-am dus în România. O atitudine nu zic politică, ci morală. Cum i-am spus și lui Mircea Snegur când m-a invitat în Basarabia. Asta i-am spus: „Domnule, eu în țări comuniste nu călătoresc”.

– **Cum a reacționat președintele?**

– Asta l-a șocat și s-a simțit ofensat. A spus că nu e comunism. În România din același motiv nu mă duc. Teroarea o exercită tot securitatea, tot Păunescu, tot Vadim Tudor. Eu îi cunosc.

– **Păi poporul, iubitul nostru popor i-a ales, n-ai ce-i face.**

– Poporul i-a ales? Să-l întreb care este halul poporului din Basarabia? Poporul, săracul de el, este completamente analfabetizat, prelucrat și stă sub teroare.

– **Terorizat de foștii care au redevenit prezenții.**

– E adevărat că halul de sărăcie e cam același peste tot. Dar omul nu trăiește numai cu pâine, mama mă-sii de om. Ci și cu puțină mândrie, cu verticalitatea coloanei vertebrale.

– **Sunteți supărat pe întreaga țară?**

– Între mine și România a fost un amor unilateral. Eu am iubit-o, iar ea, cum se zice în franțuzește, *elle non plus*. Ea – nu.

– **Iar cu Basarabia în ce relații vă considerați?**

– La un moment dat, vorbeam de basarabenitate. Francezii mi-au sugerat această noțiune de basarabenitate și eu am găsit fericită expresia asta și am făcut o legătură cu ce-mi spunea taică-meu. Zicea: „Măi, noi suntem evreeii zilelor noastre”. Adică ăia fără țară. Cei mereu rătăcitori care sunt totdeauna priviți cu suspiciune. Eu am avut acest sentiment din 1944 și, trebuie să spun, l-am și cultivat. Așa cum mi-am cultivat memoria, mi-am

cultivat și diferența. Eu am aflat de la alții că sunt altfel. „Tu nu ești ca noi”, îmi ziceau sau doar îmi sugerau. Și eu prima oară am plâns, a doua oară am fost trist, iar a treia oară am spus: „Te trimit eu într-un loc. Dacă tu zici că eu sunt altfel, ei bine, o să fiu altfel”. Și m-am construit altfel. Și mă uitam în jur: cum făceau ăia? Se dădeau, se curbau, se înclinau spre lucrurile rele. Eu cred că am știut să aleg și făceam din contra. Că poate, dacă nu era chestia asta „cu altul”, poate că făceam ca ei și mă pliam după toate vânturile, scriind despre Dumitru Popescu – Dumnezeu.

– **Ziceați că v-ați construit altfel. Cum altfel?**

– Mai statornic, cred, fără a mă plia după toate vânturile. Dar să revin la ruperea prietenilor, care a fost o teribilă probă pentru mine. Nu cred că și pentru dâșii. Ei înțeleg prietenii ca pe niște relații sociale. Eu nu le înțeleg așa. Relații sociale ai cu colegii de lucru, cu cei de la birou, cu funcționarii de la ghișeu. Iar prietenia eu o înțelegeam ca să fii de acord asupra unor principii. Și asta te unește. Or, principiile fiind încălcate, eu nu văd ce s-ar mai putea întâmpla.

Apoi ruperea prietenilor s-a acompaniat și de o degradare fiziologică a mea. Și de boală, și de bătrânețe. Și bineînțeles că mă obsedează moartea, care va fi azi, mâine sau chiar poimâine. De aceea mi-am spus: domnule, probabil, și cu prietenii se întâmplă ca și cu moartea. Când ajungi în fața morții – nu spun a lui Dumnezeu, căci nu cred eu că ajung în rai – în fața morții te prezinți singur. Nu mai ai nici nevastă, nici părinți.

– **Nici prieteni.**

– Adevărat. Singur și gol. Deci te îndrepti spre moarte ca spre o apă în care vrei să te scufunzi. Te dezbraci rând pe rând de toate hainele. Ei, ăștia sunt prietenii. Pe măsură ce îmbătrânești, ai tot mai puțini prieteni.

– **Nu ați dori o mână întinsă, o conciliere?**

– Mâna întinsă, da, dar conciliere, nu. Nu, pentru că eu n-am rupt-o într-un moment de mânie sau de negândire. Nu. Am plecat, plecat sunt.

– **Și chiar n-ați dori să vă împăcați cu unii din foștii prieteni?**

– Domnule Butnaru, prietenia nici nu e măcar ca amorul. În prietenie e ca în relațiile cu mama, care e una. Nevasta o schimbi. Dar mama e numai una. Adică tu, dacă te desparți de mamă, te desparți în cazuri excepționale, violente. Mai poți să revii? Deci chestia cu fiul rătăcitor care se întoarce și tatăl înjunghie vițelul cel gras – da, sigur. Însă la mine nu merge. Nu există nici un fel de vițel gras. Și cum spuneam: am plecat, plecat sunt. Asta se întâmplă și în materie de locuri. Eu, de pildă, nu m-am mai dus să văd sau să revăd locuri în care m-am simțit bine, locuri în care m-am simțit rău. Să zicem, nu m-am mai dus deloc la Sibiu, unde am petrecut o perioadă extraordinar de plăcută, de frumoasă. Ce să văd? Peisajul micșorat, oamenii urâți? Lasă să-mi rămână mie imaginea aia. Nu m-am mai dus să văd pe dinafară Gherla, închisoarea. De ce s-o văd? Eu am închisoarea mea. Ce să confrunt? Și nu știu dacă nu m-am gândit că și cu Basarabia e același lucru. Ce să confrunt? Pentru că va fi o sfâșiere. Bineînțeles, în România, dacă mă duc, nu mai găsesc nimic. Pentru că pentru mine țara nu este un peisaj. Este și el, dar în al cincilea rând. Dar ce înseamnă țara pentru mine? Prietenii. Or, prietenii mei s-au exilat. Pe cine să văd? Pe Păunescu?

– V-a fost prieten?

– Păunescu nu, nu mi-a fost niciodată prieten. Dar a fost o perioadă în care ne înțelegeam bine, când era el bun. Înainte de 1970, am fost colegi de redacție. Da, măi, zic unii, dar sunt tinerii. Este adevărat, sunt mulți tineri curați, n-au avut ocazia să fie maculați, care mă stimează, încearcă să găsească cărțile mele, care foarte greu se găsesc în România. Adică sunt persoane care sunt interesate de mine. Pe acele persoane eu vreau să le păstrez și să nu le decepționez prin prezența mea. Pentru că ei, săracii de ei, așteaptă sfaturi. „Ce să facem ca să nu mai fie cum este?” Ce pot eu să le spun? Păi îi blestem pe părinții lor, pentru că îi consider vinovați. Puți în patru labe și din dragoste pentru progenitura lor, i-au învățat să mintă. I-au învățat să facă orice, ca să reușească la liceu, cu pionieri, cu U.T.C., cu partid, să intre, să toarne.

– În toate cele pe care mi le mărturișiți se simte un dramatism greu de tănuit. Dar cum reacționează Paul Goma când este consolată, când este tratat cu o atenție și căldură umană nedisimulate?

– Nu suportă. Cum să spun: sufletul plânge după așa ceva, dar trupul reacționează. Fiindcă nu e obișnuit. A fost și un exercițiu care, din păcate, s-a perpetuat și acum a devenit obișnuiță, o a doua natură. Nu trebuie să mă las înmuiat. Fiindcă știam că aveam o misie: aveam o viață de dus. De pildă, în România eu nu am avut mașină. Bineînțeles, în primul rând din lipsă de bani. Dar chiar dacă aș fi avut bani, nu mi-aș fi cumpărat mașină, pentru că mașina era un prilej de a suferi un accident mascat - nu? – din partea poliției. A doua: eu nu sunt chiar așa împotriva alcoolizatorilor. Căci am avut prieteni, ca Virgil Mazilescu, care era ultra-alcoolizat. Mi-a rămas fidel, și eu lui, până la urmă. Însă nu suportam bețivii și bețivănelele tot din motivul că știam că securitatea îi folosește pe acești oameni cu caracterul slăbit și pe care oricând îi putea șantaja.

– Pe Mazilescu nu l-au folosit.

– Mazilescu e un caz. E Mazilă Unu și Ultimul. Apoi erau oameni care se îmbătau ca să pretindă că erau inconștienți când făceau o faptă rea. Sau inconștienți când se cerea să fie martori: „Domnule, eu nu mai țin minte ce s-a întâmplat, căci eram beat-pulbere, eram sub masă”. Exagerau.

Eu mi-am făcut o viață numai cu mâinile aste două. Numai nevastă-mea, săraca de ea, știe cum a dus-o. Dar nevastă-mea avea umor – atâta ne-a rămas – într-o primă etapă, în '77, când am fost împinși în exil, am plecat ca toți amărății. Ca și cei din Rusia. Numai cu un statut. Căci noi n-am fost expulzați. Nouă „ni s-a permis”, prin împingere, așa, cu pieptul și cu burta. Cunoașteți metoda, nu?

– E una universală.

– Deci nu se mai putea rămâne. Eu vroiam să rămân. Pentru că mai fusesem o dată în Occident, pe un an de zile, aveam succes, aveam bani, publicasem cărți în Germania, în Suedia. Dar m-am reîntors în România. Nu ca să schimb Guvernul. Fiindcă era țara mea. Deci am plecat și am ajuns aici pe aeroport – cu două geamantane, două mașini de scris și un copilăș subțioară, la doi ani. Eu eram, nu zic bolnav, ci distrus. Mă drogaseră cât stătusem în '77 în închisoare și efectele erau să continue de la eliberare încă un an și jumătate. M-au otrăvit. Abia mă țineam pe picioare. Iar nevastă-mea zice: „Lasă, dragă, că măcar ne-am distrat”.

– **În ce mod?**

– Adică ea lua orice confruntare cu securiștii ca pe un episod hazliu. De pildă, penultimul. În sfârșit, îmi dădură drumul din închisoare, ne mutaserăm în altă parte...

– **Din câte îmi aduc aminte din *Culoarea curcubeului*, vă mutaseră ei, și chiar pe o stradă care nu avea nume.**

– Și într-un imobil fără număr. Deci nu aveam adresă. Domnule, asta numai în comunism se poate: fără adresă.

– **În schimb, adresa noastră era clară pentru toată lumea și, pentru că înțelegeți puțin rusește, v-o spun, vorba cântecului, direct în limba lui Lenin: „Moi adress ne dom i ne ulița,/ moi adress Sovietskii Soiuz”. Astfel că, slavă Domnului, am rămas și noi fără adresă. Firește, nu în sens dramatic, cum era cazul dumneavoastră. Dar vorbeți de cazurile de amuzament...**

– Da. Și soția s-a dus la mare cu copilul. Apoi trebuie să mai spun că printre „bogățiile” noastre aveam pelinci aruncabile de hârtie. De cum băiatul făcea caca, le și aruncam. Dar fiindcă erau așa de scumpe, nu le foloseam decât atunci când ieșeam la plimbare cu el, nu în casă. Și soție-mea se plimba cu copilul în cărucior prin parcul din Constanța. Bineînțeles, erau vreo cinci haidăi care o urmăreau. Să vadă cu cine se întâlnește la Constanța, în port. Fiindcă în mentalitatea lor bestia aia de nevastă a lui Goma trebuie obligatoriu să predea manuscrise, filme, chestii... Și nevastă-mea, care e și sadică în anumite momente, – ce să facă? Pregătea în așa fel ca băiatul să facă caca pe el în parc. După care lua pelincile și le duce la un coș de hârtii. După care se așeza pe o bancă în apropiere. Iar haidăii, ca niște câini, jinduiau să se apropie, dar nu vroiau să cadă sub privirile ei. Și de cum ea se ridica să plece, ei băgau mâinile până la cot în acel coș cu hârtii. La care nevastă-mea revenea și-i întreba: „Ei, tovarăși, ați găsit ce-ați căutat?”.

– **În dramatica existență pe care ați avut-o vi s-a întâmplat să cunoașteți și șansa benefică precum un dar imprevizibil, de inspirație aproape divină?**

– Sigur că am avut mare șansă. Fiindcă așa fi putut să mor de optsprezece ori.

– **Așadar, șansa aproape divină a fost că de repetate ori ați rămas în viață?**

– Nu că în general sunt în viață, ci pentru că am trecut de foarte multe ori pe lângă moarte. Una dintre ele, mai recentă – dar sunt și cele de înainte, ca basarabean fugit, căci putea să ne repatrieze în Siberia, cum se zicea în '44 – deci în cartea *Gherla* relatez cazul. A fost o bătaie soră cu moartea. Atunci am văzut sfârșitul. Aia nu se sfiau. Pentru ei nu existai. Puteau să te omoare și după aia să se ducă să se culce cu nevestele lor. Iar gardienii aia bestiali nu erau decât țărani din împrejurimi. Mulți dintre ei, printre care frații Șomler, erau legendari. Frații erau din satul Nicula.

– **Unde se află și o mănăstire, și un atelier de icoane pe sticlă. Localitate închinată Domnului.**

– Atelierul de icoane? Păi asta este chestia. Că ăștia cu familiile lor își făceau opt ore la Gherla și se întorceau acasă și făceau icoane pe sticlă, domnule! Și atunci poți să-l crezi pe Blaga când spune că eternitatea s-a născut la sat? Blaga era un poet, nu un filosof. Eu nu spun că toți țărani români sunt așa. Dar pot fi și așa. Apropos de chestia asta. Am dat niște declarații și mi-au sărit în cap unii de la București.

– **Paul Goma, destui colegi se cam tem de ironia dvs., de aciditatea anumitor constatări. Se zice că sunteți un om și un camarad incomod. Dar față de propria-vă persoană vă permiteți ironii, autoironii?**

– Eu cred că sunt un autoironic. De ce se tem colegii de criticile mele, de ironii, de sarcasme, de înjurături, cum zic ei? Se zice doar: „Goma este înjurătorul”. De ce? Pentru că ei sunt produsul unui sistem, al sistemului comunist, oricât ar vrea ei să nege asta, în care sistem la suprafață se păstra un pospai de civilizație. Adică vorbeau cuviincios, chiar și în ședințe, însă toate resentimentele lor se petreceau în secret. Adică, o vorbă rea spusă unde trebuia, la tovarășul cutare, ca să-l luxeze pe X sau Y sau o notiță informativă dată la sindicat. Chiar a și fost asta, de ce nu? Același lucru se petrece și în publicistică, în acele note de la urmă care sunt semnate generic **Cronicar**. Eu nu sunt pentru așa ceva. Eu sunt pentru ca fiecare să fie cu responsabilitatea textului lui. Măcar cu inițiale să noteze. Zic: sunt redacționale! Doar nu s-a reunit redacția întregă și împreună au redactat un text. Nu. Fiecare a venit un contribuția lui. Deci ei erau obișnuiți să facă porcăriile pe ascuns. Or, dintr-o dată vine unul care calcă în străchini. Adică spune lucruri care nu se spun. Și le spune de-o manieră foarte violentă. „Tu ești un mincinos”, zice. Și vine cu argumente. Asta ei nu vor să accepte, fiind obișnuiți cu altceva: pe dedesubt ne mâncăm, iar în față ne pupăm. E chestia cu Caragiale cu geniala lui observație: „Pupat Piața Independenței”. De aceea îl iubesc foarte mult pe Caragiale, pentru că a fost necruțător cu această natură profund românească, versatilă, nesigură. Acum cinci minute te-a pupat, acum de împinge și pe urmă iar te pupă, pe rană. Eu nu pot să fiu așa. Și nu spun asta pentru că vin din Basarabia, fiindcă am impresia că și basarabenii noștri sunt români tot din Traian și din Decebal.

– **Dar pe ce bază puteți fi autoironic?**

– Pe toate. În primul rând în scris, în roman. Eu joc pe sârmă. Sunt două domenii în care trebuie să fac echilibristică. Unul este cel al conceptualității. Eu sunt o persoană care nu am organ filosofic. Nu sunt dotat, cum unii nu au ureche muzicală. Da, dar eu știu că nu am. Și nu mă bag. În cazul în care ating anumite concepte filosofice, – cum să spun – nu că le vulgarizez, ci le fac pe înțelesul în primul rând al meu. Hai să zic cu o formulă mai măgulitoare: le poetizez. Asta e una.

O altă chestiune în care trebuie să țin echilibrul este între eros și pornografie. Bineînțeles că eu consider că erosul este o constantă esențială atât în viață, cât și, mai ales, în literatură. Erosul nu în schema sa platonice sau eminesciană, ci iubirea completă. Iubirea trupului, nu doar a corpului. Eu fac o deosebire între trup și corp. Trup este ceea ce există la o femeie care face dragoste și care face și copii. Or, totul e poetizabil, totul este poezie. Sigur că este și e ușor să zici: este. Dar în momentul când scrii despre sau aproape de sau în legătură cu sau vrei să faci cunoscută această dispoziție – da, pentru eros trebuie să fii extrem de atent. Spațiul de manevră este extrem de mic, și foarte ușor poți cădea în pornografie. Uneori nici nu știi că ai căzut în pornografie. Mai ales la cuvinte, mai ales într-o limbă ca a noastră, română, care este o limbă pudibundă, retrasă. Nu zic primitivă, ci rurală.

– **Ce ar însemna limbă rurală? Că ar avea o decență exagerată?**

– Are o decență, dar nu când trebuie. Pentru că rural înseamnă și acel țăran care înjură la fiecare cinci cuvinte, te bagă și te scoate, însă când vede scris cuvântul pe gard, se revoltă. Nu mai spun dacă e țărăncă, care altfel ce zice ea – mamă, mamă!

– **Ca și suspiciunea, de care am discutat mai la începutul dialogului, și acest fenomen e unul caracteristic civilizațiilor rurale.**

– Rurale, închise. Închise și ale pământului, ale celor care păstrează, la urma urmei.

– **Vorba ceea: nu e rău fără bine și viceversa.**

– Că sunt reacționare? Sigur că sunt reacționare. Dar asta e o calitate, că păstrează. Apoi să ne amintim că ideologia comunistă ne-a impus o interdicție în plus, apropo de anumite realități erotice. În concepția comunistă, copiii se fac ca urmare a străngerii de mâini, tovărășește, în fața gazetei de perete.

– **Cam așa ceva. Plus atingerea vârfulor nasurilor, marțienește.**

– Exagerând. Sau amor de ăla colhoznic. Deci, în aceste două povești eu trebuie să țin echilibrul. În momentele în care nu sunt sigur pe mine, de echilibru, începe autoderiziunea. Accept că e o metodă lașă: de a fugi și de a și explica. Mă iau singur peste picior. Fie că spun deschis că nu am organ pentru idei – eu nu lucrez cu idei, ci cu imagini. Iar la erotic-pornografic de asemenea în momentele (sunt mai frecvente aicea) când nu sunt sigur dacă nu cumva am căzut în trivial. E așa de ușor, e așa de ușor să cazi.

– **Ca și cu pasul de la serios la ridicol.**

– Dar nici chiar un pas. Stai pe un gard, care nu are nici coamă, și oricând te poți prăvăli într-o parte sau în alta. Atunci sigur că mă iau peste picior. Și mărturisesc. Dar în general eu sunt un scriitor de tăcere. Până în 1990 nu m-am putut confrunta cu cititorii decât prin traduceri. Eu asta n-o consider drept comunicare cu cititorii mei. Era un succes, era o chestie plăcută – sigur, eram tradus în atâtea limbi, dar eu tânjeam după cititorii români. Și asta a venit abia când am avut 55 de ani, în 1990. Chiar dacă eu mai publicasem o broșurică de care nimeni nu-și mai amintea, în 1968. Iar de atunci am fost interzis. Uite, acumă îmi fac un total de contabil. Eu am scris 41 de titluri, de cărți. Dacă o luăm în concept cantitativ sovietic.

– **E posibil, căci, m-am convins, autoironia nu vă este străină.**

– Divizionometric, cum se zice: „Eu am atâtea divizii”. Ei și ce dacă ai?

– **Pe unele le pierzi în Cecenia sau Tadjikistan.**

– Deocamdată numai cu asemenea lucruri nu mă pot lăuda. Pentru că eu nu am alte ecouri despre români, adică despre cititorul sau criticul literar, decât sporadice.

– **Ar reieși că plutiți în aceeași incertitudine ca și până în 1990?**

– În bună parte, da. Căci mă mai întreb încă: domnule, scriu acceptabil sau m-am înșelat de când am început să scriu?

– **Și cine ar trebui să vă spună acest lucru? Pe cine ați crede?**

– Păi eu sunt om social, structural, deci eu am nevoie să știu ce cred cei care citesc și cei care scriu despre cărți.

– **Nu mai încape vreo îndoială că în mare (-le cel mai mare) ați fost foarte bine apreciat.**

– Da, da, sigur. Eu nu spun că nu suficient de lăudat. Dar eu am impresia că s-a întâmplat așa: în primul moment, când mi-au apărut niște cărți în '90 și '91, cei care

le-au perceput au fost șocați și ei, și-au exprimat mirarea. „Cum, domnule, poate un om să scrie așa ceva?!” Fie ca brutalitate a adevărului, fie ca spunerea pe nume –ăștia, Ionescu, Popescu, Georgescu, au fost niște ticăloși. Nu se spunea așa ceva. Căci noi suntem oameni civilizați, românii, nu?

– **Ironia întrebării lui Paul Goma e dublă, conținând, adică, și ironia răspunsului.**

– Civilizați, cum să nu. Noi ne turnăm pe la spate. Astfel că aprecierea generală s-a cam redus la aceste semne de mirare. Mai mult la semne de exclamare, așa zice. Or, sufletul meu tânjește și după o analiză, fie și nemiloasă.

– **Mai îngăduiți puțin. Nu este exclus să aveți parte și de o nemilă bine regizată.**

– Cred că e o latură masochistă la mine. M-au interesat foarte mult articolele negative. Care exprimau rezerve. Pentru că alea mi-au dat de gândit. „Stai, domnule. Țta se întreabă. Nici el nu e sigur dacă are dreptate sau nu. Dar dacă are dreptate?”

– **O negativitate bine intenționată...**

– Nu, ci în sensul că omul s-a aplecat cu interes și a găsit niște lucruri care lui nu i se par convenabile sau bune, sau i se par de-a dreptul rele. Ei, tocmai asta mă excită.

– **Acum câteva alineate „magnetofonice”, să le zic așa, vorbești de unii care sunt produsul curat/murdar al unei societăți: al societății comuniste. Paul Goma ce fel de „produs” se consideră?**

– Al aceiași societăți în sens invers. Din contra. Adică un fel de anticorp. Nu, că eu nu sunt un produs occidental. Pentru că nici în Occident n-aș face mare brânză. Fiindcă nu sunt social.

– **În sensul? Ziceți doar că sunteți un om social.**

– În sensul că eu nu știu să păstrez niște conveniențe. Eu am impresia (și mă înșel, bineînțeles) că e mult mai simpatic să faci bancuri brutale. Nu toată lumea le apreciază, nu toată lumea le decodifică așa cum le decodificăm doi sau trei prieteni de-ai mei. Lucrăm nu în permanentă luptă, ci în permanent joc care simulează lupta.

– **Că nu sunteți nici răsăritean, nici occidental, ați spus. Dar imaginați-vă că ați fi trăit într-o societate exemplar-democratică. Ce ați fi devenit?**

– O, păi așa, nu! Nu. Nici nu-mi pun asemenea întrebare. Nu știu.

– **Probabil că rămâneți la Orhei, poate că la Chișinău...**

– La chestia asta m-am gândit. Chiar am și scris-o. Ce s-ar fi întâmplat dacă n-ar fi fost ocuparea Basarabiei din 1940 și dacă nu izbucnea războiul? Fiindcă părinții mei erau învățători, eu aș fi fost profesor. La Orhei sau poate că la Chișinău. A! dacă aș fi fost la Iași, aș fi fost deja ceva.

– **Ce fel de profesor?**

– Știu eu, de geografie, de istorie, de literatură... Poate. S-ar fi însurat, s-ar...

– Iată că v-am solicitat prea mult imaginația. Dar, oricum, trebuia să ajungem și la asta, deoarece nu așa crede că în proza dvs. bazată pe realitate, uneori mulată indisolubil pe dramatica, necruțătoarea istorie prin care ne-a fost dat să trecem, deci nu așa crede că în literatura lui Paul Goma imaginația ar avea un loc oarecare, neimportant, al patruurmătorulea, cum spuneți despre învinși într-o competiție.

– Cum să zic eu ca să zic bine? Să nu-și închipuie oamenii că eu sunt un cronicar al faptelor. În momentul în care vreau să fac cronică, atunci anunț: „Carte de mărturie”. *Cutremurul oamenilor* a fost o carte de mărturie în care m-am silit să nu mă îndepărtez de la adevărul meu. Căci există doar subiectivitate. În cărțile de ficțiune, unde pe o osatură reală, întărită cu veridic, adică cu ce ar putea să fi fost adevărat, inventez.

– Am impresia că doza de invenție e de presupus în scenele din copilărie din romanul *Din Calidor*, în special în cele erotice.

– Nu, nu, nu, momentele erotice nu sunt inventate. Dar punerea în scenă a unora dintre ele este augmentată, este – inventată total?... Nu cred că sunt lucruri total inventate, ci nu că nu s-au petrecut așa, ci nu s-au petrecut atâta. E vorba de cantitativ. Și eu le-am umflat, le-am dat o altă dimensiune. Însă impulsurile existau, aia fiind o carte declarată totuși autobiografică. Dar începând de la *Sabina* și în alte două cărți, care sunt ultimele din ciclu, apare destinul eroului care e și narator, de aceea mi-i foarte ușor să mă confund cu el, în care, în mare, faptele s-au petrecut așa. Dar există și multă invenție, care nu contravine realității și, vorba lui Caragiale viceversa. Astfel, dacă e vorba de invenție, eu așa fi putut concura cu oricare din inventatoriștii din România.

– Nu doriți să ne rupem iar într-un context ceva mai european, mai lăsându-i puțin în pace pe ai noștri?

– Numai după câteva precizări. Eu nu aveam nevoie să inventez. Discutam cu Țepeneag, care era gelos pe mine. Zicea: „Mă, tu nu ai nevoie să inventezi ca mine. Atâtea ai trăit, atâtea ți-au căzut în cap”. Este adevărat. Deci eu aveam materialul acolo. Dar una e să iei de acolo cu furca, cu grămada și alta e să-l triezi, să-l treci măcar prim limbă. O altă constantă a mea e de a fi foarte atent la limbă. Dar nu în mod programatic, că așa vreau eu. Ci pentru că, să zicem așa, aveam conștiința că sunt într-un anumit fel de dotat pentru invenții verbale. Și aceasta vine de la maică-mea, care vorbea ca apa, așa, otova, și curgeau din ea invențiile verbale.

– Am auzit că aveți chiar un dicționar de invenții lingvistice, verbale, stilistice?

– Nu, nu un dicționar, că nu sunt meșter la dicționare. Așa-i zice lumea. El se numește „Alfabecedar” și care are o secțiune – se numește *Alostrof:dicționar*, care conține 17 mii de derivate de la cuvântul „p...dă”.

– Ați încercat să-l publicați?

– Păi cine mă publică? Când m-ați întrebat când îl public, chiar am crezut că aveți o editură și-mi faceți o ofertă. Eu vi-l dau.

– **La Chișinău, avem mai multe foste-edituri. Iar cele două-trei care au rămas, dar pe loc au rămas, sunt sub conducerea dlui Gheorghe Mazilu. Am înțeles că îl cunoașteți.**

– L-am văzut când a fost cu Snegur la Paris. Stătea cu pălăria în cap. Nu știu de ce nu și-o scotea.

– **Oralitatea, cursivitatea pe care ați moștenit-o de la mama dvs. o puneți cumva și în relație cu arta povestitului la moldoveni, cu cea a lui Creangă sau Sadoveanu, să zicem?**

– Da, cronologic de-acolo pornește. Maica-mea era fiică de țăran, taică-meu de-asemeni venea din țărani. Și eu am trăit între țărani până la nouă ani, cât am trăit în Basarabia. M-am umplut. Ei, și după aceea, ca orice exilat fericit...

– **Paul Goma, în chestionarul meu inițial care, firește, a fost dat peste cap de cursul imprevizibil al dialogului nostru, aveam și o întrebare cu numărul 13. Nu știu, să v-o pun sau nu. Sunteți un om superstițios?**

– Da, sunt. Cu cifra 13 sunt.

– **Deci încheiem aici.**

– Sau încheiem deocamdată.

– **Facă-se voia domnului Paul Goma.**

Die-Drôme, Franța, 22 septembrie 1996

Note

* Fragment

DINU MIHAIL

Chișinău

PREDICĂ ÎN PUSTIU*

Abstract

This dialogic text is a result of the pen-friendship between the writer Paul Goma and the journalist Dinu Mihail. The interview, recorded in the book *Paul Goma sau Predica în pustiu* (Paul Goma or a sermon in the desert), has been kept during several years since 1996.

Keywords: Romanian Solzhenitsyn, Bessarabian Romanian, Bessarabian drama, peasant mentality.

Deci, încă o dată, cine este Paul Goma?

Am putea spune că este „Un Soljenițin român” („Eu nu sunt un Soljenițin”, precizează Goma în *Scrisoare către Heinrich Boll*, 11 septembrie 1973). De fapt, am putea spune și așa: „Un Soljenițin român născut în Basarabia”. Și nu dintr-un exces de patriotism local, căci, la urma urmei, Paul Goma a trăit „sub cel mai albastru cer din Europa” numai vreo nouă ani. Complementul circumstanțial de loc „în Basarabia” e dictat de alte rațiuni: în afară de Goma există puțini oameni care să poarte în sufletul lor atâta pământ moldovenesc/basarabenesc transfigurat la modul artistic și documentar. Poate doar Constantin Stere și, ceva mai încoace, Ion Druță.

„Pentru mine Basarabia înseamnă tot”, mărturisește scriitorul într-un interviu realizat la Paris în 1990 de către actorul și regizorul Mihai Fusu. Basarabia și basarabenii practic sunt prezenți în toată bibliografia foarte bogată a lui Paul Goma, cu toate că piciorul lui nu a călcat „pământul” de vreo 65 de ani. Atunci când e cazul, ne laudă virtuțile. Iarăși când e cazul, ne scarmână de sar penele de pe viciile noastre. E cel mai bun serviciu pe care un profesionist al cuvântului (în linia Cantemir, Caragiale, Ibrăileanu, Rădulescu-Motru, Drăghicescu, Cioran, Ionesco, Druță, Boia, Busuioc, Pleșu...) îl poate face semenilor săi, deoarece cu adevărat exigent poți fi numai cu lumea (bună). (...)

– La cine vă gândiți când scrieți?

– La cine mă gândesc când scriu... întrebarea mă pune în încurcătură. N-am mai fost întrebat: *la cine?* – de obicei, răspundeam *la ce...*?

Să încerc...

Încercând, constat că mă gândeam (scriind) numai la partea femeiască. La câte o fată, la două, la cinci – apoi la mama... Și iar mă gândeam, în timp ce scriam, la o fată anume – și iar mă întorceam cu gândul la mama...

Presupun că nu sunt defel original: în momentele tensionate, privirea caută, dacă nu consolare, atunci sigur, confirmare: „Ce crede *ea*: fac bine ce fac?”

Ea – fata-fetele, femeia-femeile, mama (la singular) – exercită prima „cenzură”. Fiind liber consimțită (iată o amintire – dulce – a matriarhatului...), poate fi luat drept autocenzură:

„Ce crede *ea*: fac bine ceea ce fac?”

Iată o cenzură la care se supune bucuros, chiar cu jubilație (să nu mergem până la extaz...) cel ce poartă condeiul pe hârtie.

Ce bine ar fi: de fiecare dată când condeiul ne-o ia razna, scriind sferturi de adevăr – ceea ce dă: neadevăruri întregi –, jumătăți de porcărele (cum ar veni: ticăloșii caracterizate) – ce bine ar fi dacă ne-am opri din scris, cât să ne întrebăm:

„Ce-o fi crezând *ea* despre ceea ce scriu, acum: că e bine?; că nu e bine?”

Deci, o posibilă rețetă a succesului publicistico-literar ar fi cam următoarea: să crezi cu fiecare moleculă în ceea ce scrii; să ai un decent suport financiar (ca să nu te tortureze lipsa unei bucăți de pâine pentru ziua de mâine); să ai o femeie la care să te gândești când mâna îți poartă tocul pe hârtie. Evident, acea femeie trebuie să fie *ea*, unica, frumoasă sufletește și irepetabilă într-o lume de unicate. Un proverb spaniol spune: *Bărbatul care are o singură femeie, are toate femeile lumii; bărbatul care are toate femeile lumii, nu are nici o femeie*. Și viceversa, dar cu o precizare: fiind mai aproape de natură prin definiție (solaritatea masculină trebuie să străbată întotdeauna bezna feminină: pământul trebuie arat cu sârg și semănat pentru pâng); fiind vestale ale inimii (femeia simte, bărbatul gândește), femeile de obicei sunt mai credincioase decât bărbații. În timp ce femeile evreie erau excluse din cultul Templului, Iisus se înconjoară bucuros cu femei, le consideră ca pe niște egali, mai cu seamă când sunt disprețuite (samariteanca, teama adulteră). Femeia nu este nici superioară, nici inferioară bărbatului: ea este întregitoarea lui. Conte de Mirabeau zice: cuvântul folosit de legiuitorul evreu spre a numi femeia este *virago*, vocabulă practic intraductibilă în majoritatea limbilor, și ar putea fi redată cu ajutorul ideii de *putere a bărbatului*. „Bărbat și femeie a făcut Domnul Dumnezeu și i-a binecuvântat și le-a pus numele: Om, în ziua în care i-a făcut” (Geneza, Cap. 5), devenind „amândoi un trup”. Foarte interesant e că în timp ce toți ucenicii, cu excepția lui Ioan, îl părăsesc pe Mântuitorul în ziua morții sale, femeile rămân, credincioase, lângă cruce. Ele vor fi primii martori ai învierii, punct asupra căruia cele patru *Evangelii* concordă. Ca să mângâiem cât de cât orgoliul oarecum rănit fără rea-intenție al bărbaților, în final am putea spune, ca și Sfinții părinți ai Bisericii creștine: *bărbatul e făcut de Dumnezeu pentru Dumnezeu, femeia e făcută de Dumnezeu pentru bărbat*.

Bărbatul e, prin vocație, cuc, vânător analitic veșnic fără destui biștari în evazații săi ițari. Un fel de *Грозный Бублик* specializat îngust în escaladarea *Muntelui vrăjit* din Defileul de chilimbar de la subsioara piciorului electrocutant (Pușkin: „*Iar piciorușul Terpsihorei e cea mai dulce din minuni*”).

Recapitulând, s-ar putea să aibă dreptate proverbul spaniol. Iubirea nu poate fi manifestată asupra a două persoane în același grad: de exemplu, asupra soției și a amantei în aceeași măsură. Și oțetul, *de jure* este vin, dar *de facto* e un vin denaturat, compromis, decăzut din starea lui de grație. Deci, e de-ajuns o mică abatere, o trădare a rețetei și deja nu mai ești vin, ci *un fel* de vin. E suficientă o singură aventură galantă în afara familiei și deja nu mai ești soț, ci *un fel* de soț.

Ce-o fi crezând ea, Catruna Bujavercovna, despre ceea ce scriu acum: o fi bine? o fi rău?

O ipoteză. Știm deja că orice tip de divorț este, practic, o ruptură violentă care perturbă pe verticală și orizontală, într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcție de om, stare și situație. („*Te iubesc, te ador, dar nu mă fă să te și suport*”, Gheorghe Mazilu). S-ar

putea avansa ideea că eșecul conjugal este, până la urmă, și eșec literar, profesional adică. Tot ceea ce e făcut fără liniște sufletească, fără bucurie, fără plăcere sfârșește în uscăciune, chin și chiar boală. Important e *să trăiești* mesajul celor făcute de tine la strung, în fața mesei de scris, în te voi iubi până la sfârșitul patului ș.a.m.d.

Toate sentimentele frumoase ale bărbatului pornesc din inima femeii, spune un proverb arab.

După una caldă, urmează alta rece, pentru echilibru: totuși, să nu uităm cuvintele Ecclésiastului, care ne atenționează că „Mai amară decât moartea este femeia”, fiindcă, probabil, „Femeia își însușește sufletul bărbatului” (Biblia, *Proverbele*).

Nimic mai frumos pe pământ decât starea de trezie! (...)

– Ce știți despre proza, în speță despre prozatorii din Basarabia?

– Din nefericire am citit foarte puțin din prozatorii basarabeni: fragmentele publicate în periodice nu sunt (nu pot fi) reprezentative, iar multe din rarele volume ce mi-au parvenit, fiind tipărite în caractere rusești, îmi sunt inaccesibile.

Știu că Ion Druță este pus la loc de cinste în literatura moldovenească. Atunci când a fost pe la mine în vizită (prin 1987-88), mi-a dăruit cu dedicație *Clopotnița* în „moldovenește”, precum și un alt volum în traducere franceză. Ambele ipostaze m-au frustrat și m-au decepționat. De la bun început am lăsat la o parte traducerea franțuzească – nereprezentativă pentru un tradiționalist ca Druță. Iar cealaltă... Am făcut eforturi (fizice), am citit câteva capitole – și m-am oprit.

Iar acum voi spune ceva ce nu va face plăcere compatrioților mei basarabeni (și bucovineni) – atrag atenția: și eu sunt de extracție rurală, abia „a doua generație cu bocanci”: bunicii, materni și paterni, fiind țărani-țărani:

Dacă veșnicia se va fi născut la sat, cum atât de poetic – dar atât... – spunea Blaga; dacă lirica și-a găsit la sat una din vetre – proza nu se poate dezvolta decât la... târg. Au spus-o mulți alții înaintea mea și au spus-o mult mai bine.

Or Basarabeanul este un rural, chiar dacă a încetat de mult de a mai fi *țaran* (care vine de la: *țară*, de la *țarină*, de la *terra*) și s-a prefăcut în colhoznic (să mai explicăm de unde vine acest blestemat termen?). „Starea lirică” este proprie oricărui viețuitor, în oricare limbă (poate fi și analfabet, poezia e scurtă, deci memorizabilă), prin urmare și Basarabeanului, care, prin structură, este mai degrabă un liric. Și un sentimental.

Proza este *altceva*, iar de când romanul tinde a fi *total*, să fii romancier nu este la îndemâna oricărui iubitor de literatură.

La o comunitate de limbă primele „semne” de existență sunt viscerele, sub formă de strigăt, de oftat, de chiuit, de geamăt, de chicotit – aceasta este starea lirică, cea care, uneori, poate da chiar poezie. Comunitatea de limbă română din fostul imperiu sovietic se află, din nefericire, încă în această stare lirică, a exprimării nemijlocite a sentimentelor.

Nu este vorba de o evoluție a aceleiași persoane, deci nu se poate spune: „X a scris poezie bună, deci poate trece la proză”. Există structuri individuale preponderent lirice, altele mai puțin... lirice, mai cerebrale. Sau, cum spun Ardelenii: „mai gândite”.

Starea generală (istorico-socialo-politico-psihologică, etc.) a fost și rămâne încă, la basarabeni mai favorabilă (să nuanțăm: mai puțin defavorabilă) poeziei și (încă) defavorabilă prozei.

Proza nu este, ca în ghicitoarea: „Ghici ce-i lung, fără rimă, fără ritm și începe cu r?” Romanul (cel cu *r*) este un „produs” elaborat, nu țâșnit (din talentul autorului, din geniul poporului său); la roman se ajunge după ce poezia a atins o certă maturitate – abia atunci „vine” proza.

În toate limbile din comunitățile noastre ce au cunoscut tragedia comunismului proza a avut nevoie de timp până să se manifesteze. Iată, în România propriu-zisă, după opt ani de la „cutremurul” din decembrie 1989, prozatorii ce, înainte, erau consacrați, onorați, chiar clasicizați, se află, în continuare, într-o situație nouă – ce în fapt este un timp nou: *ce* și *cum* scriseseră – chiar dacă nu mai respectaseră canoanele realism-socialismului, însă intraseră în sistemul *întrecenzurării* (al autocenzurii funcționând din... august 1944, de la năvălirea hoardelor rusești) instaurat de Ceaușescu în vara anului 1977. Fructul muncii lor se dovedise a fi fost: pierdere de hârtie, pierdere de timp, pierdere de viață – și, mai grav: de strâmbare, de schilodire a gândirii scriitorului.

În Basarabia situația de „după” este și mai preocupantă: din motive de antiromânism visceral al Rușilor de totdeauna, locuitorii pământului ocupat de ei au fost supuși – printre altele – și desnaționalizării, unul din argumentele foarte-științifice (dacă erau rusești!), fiind acela al *limbii*. Fiecare ființă omenească are nevoie să știe de unde vine, cine i-s părinții, dacă mai are frați, veri, unchi – fiindcă așa e omenește. Or Rușii, impunând, nu doar denumirea, ci realitatea *limbă moldovenească* – „cea care ar putea fi înrudită cu limba română” (cam în aceeași măsură în care poloneza e înrudită cu sârbo-croata...), au comis o crimă și mai odioasă decât înfometarea programatică, decât deportările, decât asasinatelor în masă: *au atentat la identitatea comunității de limbă română aflată sub ocupația rusă*.

Tot din motive de antiromânism primar, primitiv (hai să zicem: asiat) Moscova a accentuat *ruralitatea* Basarabiei ocupate. Scopul a fost atins – în o jumătate de secol: Basarabeanul care voia să părăsească satul natal trebuia, fie să facă școală în rusește, fie să plece departe, în Rusia nesfârșită.

Mai poate fi vorba, în Basarabia, de o *mentalitate țărănească* – pentru a ne întoarce la... roman? Da de unde! De o „mentalitate colhoznică” – da! Însă exact aceeași mentalitate există și la Kostroma și la Krasnodar – chiar și în împrejurimile Vilniusului...

Și atunci?

Scriitorul de limbă română din Basarabia este, original, preponderent, de la țară. Dacă scrie poezie – foarte bine: nostalgie rimează (nu doar formal) cu poezie. Dar nu cu proza. Lirismul, sentimentalismul (caracteristici de necontestat ale Moldoveanului istoric) minează proza.

Fiindcă prozatorul, nu doar povestește (aceasta fiind prima dintre condiții: să știe să povestească o... poveste), dar să o organizeze; să o construiască; să o ridice, cărămidă cu cărămidă, în timp, ca pe o catedrală. Dacă un mare poet este capabil să scrie, într-o singură noapte, un poem de o sută de strofe (în nici un caz nu-i vorba de Păunescu – el nu e poet, ci gornist), un romancier numără timpul de scriere cu anii.

La noi, în Europa de Răsărit mai există un element de care prozatorul este obligat să țină seama: *adevărul*. Firește literatura nu lucrează cu adevărul („a fost adevărat), ci cu veridicul, cu: „ar-fi-putut-să-fie-adevărat”. Până în 1989) nu era posibil să tipărești o carte de proză în care adevărul-adevărat să fie prezentat... veridic. Fiindcă scriitorul era, de *era de multă* vreme fasonat pe ne-adevăr, pe ne-veridic, pe „adevărul-de-stat-și-de partid” adică pe minciună (care nu poate fi luată nici din *greșeală drept* ficțiune...).

Ne întoarcem: romanul, se știe, s-a dovedit nu poate să existe... la țară. Toți prozatorii care au încercat să dea opere viabile, păstrând o mentalitate rurală – au eșuat. Sadoveanu (acum nu este vorba de multele și grelele păcate ale sale, de sub comuniști) rămâne un foarte mare scriitor, dar nu pentru că s-a aplecat asupra... ruralității noastre, ci pentru că, având o mentalitate urbană a purtat asupra „lumii satului” o privire mult mai cuprinzătoare – și mai pătrunzătoare – decât douăzeci de ruralii get-begetnici.

De ce? Explicația este simplă, iar la noi E. Lovinescu a scris-o în urmă cu 80 de ani: „bogăția sufletească a țaranului este o sintagmă falsă în ambele ipostaze:

– fie o folosește un orășan care habar n-are ce-i un țaran (la văzut, fie în sat, de sărbători, la biserică, la horă, fie în târg, venit sa cumpere ori să vândă ceva) – și nici nu-l interesează;

– fie o folosește un autentic rural, ajuns la oraș, neadaptat „rătăcit”, speriat de multitudinea oamenilor, de indiferența lor față de el, bietul – care este mereu tentat să se întoarcă în universul cunoscut: satul.

Pentru a scrie proză valabilă (dacă nu de-a dreptul genială!) nu este nevoie să te fi născut la oraș – Rebreanu a văzut lumina zilei într-un sat: Târlișua, Stere în satul Cerepău – nu asta determină „calitatea” prozei. Ci modul în care prozatorul privește lumea. Și o scrie.

Să sperăm că din generația celor care au, acum, 20 de ani, unii (când vor atinge 30, fiindcă un prozator, spre deosebire de poet, ce poate fi de-a dreptul analfabet, trebuie să știe carte, să citească mult și să reflecteze la ce a citit, la ce a cunoscut) vor da doi-trei romancierii demni de acest nume.

Până atunci...

Ca s-o încheiem și noi pe o notă optimistă, vom spune: plângem torențial pe umerii Europei că nu ne sunt traduse cărțile peste hotare, că nu suntem înțeleși de alții din cauza limbii. Să stăm liniștiți în privința limbii. Probabil că buba e în altă parte, undeva prin zona capului, pentru că totul de la cap pornește. Spunea cândva prozatorul Augustin Buzura despre traduceri din română în alte limbi (de circulație europeană): „Suntem neînțeleși nu din cauza limbii, ci a unui mod depășit de a gândi”. Albanzul Ismail Kadare, tradus prin „fundătura aia de Paris”, a scris cumva într-o limbă de circulație? Dar cehii Havel, Hrabal și Kundera? Dar sârbul Milorad Pavic sau slovenul Boris Pahor, de mai mulți ani figurând pe lista „finaliștilor” pentru Premiul Nobel? (Născut în 1913 la Trieste, Pahor ar fi putut să scrie în italiană, ca și confracții săi care scriau în această limbă și se afirmă mai ușor în lume. Dar fiindcă italienii interzisera vorbirea slovene pe stradă – italianizaseră până și numele gravate pe morminte – tânărul scriitor, *Pelerin printre umbre*, a luat decizia să se exprime în limba comunității lui persecutate). (...)

– Vorbiți-ne despre fiul dumneavoastră.

– E născut la București, în 2 noiembrie 1975. I-am dat un prenume „de la noi”: Filip și încă unul, mai degrabă ardelenesc: Ieronim.

A cunoscut Securitatea de la începuturile lui, iar în primăvara anului 1977 a înfruntat (inconștient, dar cu urme): arestarea tatălui său și expulzarea din locuința a lor, mamă și copil. Avea un an și patru luni.

Când a împlinit doi ani (și trei săptămâni), în 20 noiembrie '77, Filip-Ieronim a început a cunoaște exilul. Însă fără a-și „adapta” prenumele: și-l scrie, în continuare: Filip, nu Philippe.

Spre deosebire de majoritatea copiilor de exilați români, Filip-Ieronim știe românește.

Exilatul român este acel individ care, ajuns în altă țară, în alt mediu, în altă limbă, face tot posibilul să se... asimileze: își modifică numele (ca să nu se știe de unde vine – Basarabeni în universul rusesc sunt campioni, cu toate că n-ar fi nevoie: Rușii, din principiu, rusifică tot ce le iese în cale), încetează de a mai vorbi limba de origine (se mai cheamă – și ce frumos se cheamă: limbă maternă). Rezultatul: Ei, „bătrânii” îi vorbesc copilului (prost) în limba noii țări – or copilul învață (bine) limba de adopție cu cei de vârsta lui, la

școală, la joacă; nevorbind, față de copil, limba de-acasă (româna) – pasămite, ca să nu-l perturbe în învățarea noii limbi!, pe de o parte îl privează de sonoritatea limbii române, pe de alta îi instilează sentimentul că e ceva de rușine să vorbești „limba părinților”... – și așa ajung, fiii, fiicele românilor, să nu cunoască limba maternă.

Explicația: **foarte-proasta calitate umană a Românilor**. Abia aflați printre străini își dau... calitatea pe față. Din o mie de motive (când este vorba de găsit justificări, Românul se află în fruntea tuturor), el nu vrea să fie, să pară ce este cu adevărat, ci să arate cum ar dori el să fie, „toată lumea”... (citește: francez în Franța, american în America, rus în... Uniunea Sovietică...). Să nu ne imaginăm că numai „oameni simpli” procedează astfel: există printre acești „rușinoși” profesori universitari, lingviști, și ceea ce mai grav: **scriitori de limbă română, ai căror copii nu vorbesc limba română**.

O vreme am crezut că adulții ce-și „uită” limba (după un an de exil, vorbesc stricat, ba chiar explică: ei „nu mai știe românește...”)) fac parte din păturile socio-profesionale tehnice, pentru care limba - oricare ar fi ea - nu are altă funcție decât să-i dea strictul necesar de comunicare, ca să se poată descurca la lucru, pe stradă – și, desigur, aceea de a-și înjura nevasta și bârbi vecina. Fiindcă – îmi continuam eu raționamentul – nu are importanță **durata** exilului și dădeam exemple – iată: Eliade, Ionesco, Cioran, Ștefan Baciuc, Horia Stamatu, Vintilă Horia – ei se află (deliberat am folosit prezentul) printre străini de patru-cinci decenii, însă când au prilejul să vorbească românește, ce plăcere!, ce desfătare să auzi o limbă curată, necontaminată: dacă s-a îmbogățit sub comunism, limba română s-a și degradat, trivializat, țigănit, iar sub efectul radioului și al televiziunii bucureștene a devenit agramată (după Ceaușescu) și lătrată (sub înrăurirea covârșitoare a lui Păunescu). Am fost silit să renunț la această „teorie” de când am aflat că fiu și fiice ale unor (foști ori încă actuali) prieteni, „importanți scriitori de limbă română” – nu știu românește.

M-a frapat o... coincidență: nu știu cum se face că, dintre cunoștințele noastre din Europa, din Canada, din America, mai degrabă vei găsi copii să vorbească-citească românește în familiile în care un părinte este evreu! Ceea ce ar însemna: „celălalt” este român... Da, în multe cazuri un părinte evreu a asigurat, în familia deșărată, limba-română! Am cunoscut însă familii în care nici unul dintre părinți nu este român: mama (de pildă) este evreică de origine română, însă tatăl, fie evreu de altă origine decât româna: poloneză, rusă, maghiară – fie irlandez, spaniol, neamț... Ba am întâlnit o familie în care niciun părinte nu avea atingere cu limba română, însă copiii au învățat românește (pe lângă ei, părinții), cu... femeia de serviciu, o româncă (n-ar fi fost de mirare ca odraslele româncei să nu fi știut românește – de rușine...).

Să fie de mirare, acest lucru? Că, în diasporă, Evreii sunt cei care ne păstrează limba?

În materie de știință a limbii române, Evreii Tiktin, Gaster, Șăineanu, Graur ne-au dat opuri de căpătâi.

Despre familiile care păstrează limba română, din impulsul unui părinte... ne-român (ba de-a dreptul evreu!), bravii români-integrali (ai căror copii habar n-au de românească) spun cam așa:

„În familiile jidovite limba noastră românească este considerată „încă o limbă străină” – de-aia o-nvață copiii lor!”

De-aia.

De-aia n-are ursul coadă,

De-aia, din vremuri milenare,/ poporul nostru n-are (că n-are!),

De-aia Românii alcătuiesc o populație, nu un popor:

Fiindcă **uită**: își uită limba mamei lor.

Poporul adună, e factor de coagulare, educă cetățeni lucrători, profesioniști și buni meseriași care creează state; populația/poporația/neamul e factor de dezbinare, educă *patrioți* care creează, la rândul lor, enclave în perpetuă zădărnici.

Țara, orice țară, care se vrea un proiect de succes, are nevoie, în primul rând, de lucrători, nu de patrioți buni de gură și mici în faptă. De unde se arată că patriotismul excesiv conduce statele pe căi greșite. „Moldovenii în toate nu au măsură” (Dimitrie Cantemir).

„Tot ce este peste măsură este boală” (F. M. Dostoievski).

Dumnezeu a dat de toate – inclusiv patriotismul – ca să uzezi, nu să abuzezi. (...)

– Este corectă impresia mea că romanele dumneavoastră au o orchestrație, o organizare muzicală? Când îl citesc pe Paul Goma, nu știu de ce mă gândesc, aproape involuntar, la *Bolero-ul* lui Ravel, ca tehnică de construcție: undeva se anunță, abia perceptibil, o idee; mai trece un timp și acea idee este intenționat reluată ca din întâmplare, augmentată, pentru ca în final să fie ridicată pe culmi apoteotice.

– Desigur, Ravel este un compozitor interesant, *Bolero-ul* o piesă plăcută, însă gândul și gustul mi s-au îndreptat spre alții-altele: primul meu roman *Ostinato* a avut ambiția să fie un text... muzical: modelul (arhitectonic) fiind, în mare, Bach (cel Bătrân), cu a sa *Passacaglia* – piesă ce are, ca indicație de interpretare: *ostinato*. În italiană, de unde ne vin cele mai multe indicații de acest gen, înseamnă: cu obstinație, cu tenacitate, cu încăpățănare, îndârjit, înverșunat, neîmblânzit, refractar – să mai continui?

Din păcate, printre preferințele mele muzicale (din acest secol) nu apare vreun compozitor român (cu siguranță: stă să apară), dar există ruși: Strawinski, Prokofiev și un ungur: Bela Bartok. Bine: și un neamț: Stockhausen.

Așa după cum, cu vârsta, mi s-au schimbat (în fapt: deplasat) preferințele: nu mai citesc poezie, proză doar de sărbători, interesul mergând spre jurnale, memorii, biografii ale scriitorilor și, constant: istorie – în muzică am alunecat spre „zone marginale” (dar cât de interesante!).

Firește, pe lângă „clasică”, m-a interesat de totdeauna: „populară” nu doar cea din aria românească. Era fatal, ca să spun așa, să mă intereseze (și să frecventez asiduu) jazzul – ca produs al sclavajului și, în timpul doi ca producător – de influență – asupra stăpânului.

Or jazzul reprezintă revanșa Africii asupra Restului Lumii; a sclavului negru asupra stăpânului alb (dovadă: azi, Americanul, Europeanul, Asiaticul nu pot face un singur pas în muzică și în dans – fără a se raporta la melodia și ritmul africane).

Mai există și alte cazuri de revanșă – prin muzică:

În spațiul imperiului rus, Evreul, dacă nu a fost rob, atunci a făcut parte dintr-o comunitate de-clasată, des-considerată, per-secutată. Nu se știe dacă mai întâi a fost găina sau oul: talentul muzical la evreu, sau nevoia (născută din restricțiile statului în care trăia) l-a împins să caute în comerț, în cămătărie și în muzică un loc sub soare – însă putem judeca după rezultate: o foarte mare parte dintre interpreții de muzică (nu și compozitori; mai degrabă violoniști decât pianiști) din acest secol sunt evrei. Originari din fosta Rusie, cu trei poli: Capitalele: St.-Petersburg și Moscova, Galiția și Odessa.

De notat: în Basarabia rusească din secolul al XIX-lea, cel mai cunoscut interpret de muzică populară (moldovănească), dar și păstrător și răspânditor al ei era legendarul Lemeș (Lemiș), evreu din Bălți...

În Europa – cu excepția ariei rusești (deși, dacă crezi chiar tot ce a scris Pușkin despre surghiunul lui printre... moldoveni), Țiganiile sunt comunitatea care nici astăzi nu-și dau seama că s-au răzbunat – prin muzică – de veacuri de robie.

Muzica „localnicilor” care, azi poartă numele: români, bulgari, sârbi, macedoneni, albanezi, unguri, slovaci, polonezi; apoi, de cealaltă parte a Europei: portughezi, dar mai ales spanioli – a fost puternic influențată de profesioniștii țigani, iar în unele zone, modificată în esența ei. De pildă, în România din acest secol, pentru a întâlni muzică nețigănită, trebuia s-o cauți în zone (geografice) inaccesibile lăutarilor țigani: mai cu seamă la munte: în nordul Moldovei, în Maramureș, în Mărginimea Sibiului și pe ambii versanți (dar la înălțime!) ai Munților Făgăraș.

Există o stranie (dar explicabilă) similitudine între invazia Slavilor în Peninsula Balcanică și înrâurirea țigănească a muzicii din aceeași zonă: începând din secolul VI, Slavii s-au revărsat din mlaștinile lor către Sud pe cursurile râurilor, devastând, distrugând și „sătenizând”, vai, și polis-urile grecești; nu au scăpat inundației slave decât acei localnici care locuiau (sau urcau) la munte. Așa se face că, azi, în comunitățile total slavizate (prin limbă) din fosta Jugoslavie, din Bulgaria și, parțial, din România, păstrătorii civilizației pre-slave au fost... păstorii. Slavilor le era... frică să urce la munte, apoi: nu suportau mirosul de oaie...

Robilor țigani la fel: le era teamă de pădure, de noapte, de munte...

N-am de gând să fac istoria țiganilor – a început-o, în versuri, Ion Budai-Deleanu, a continuat-o în proză (de tinerețe – la 1837) Kogălniceanu – și atât.

Cei care și-au aplecat urechea (și în accepția proprie) la muzica „populară” zisă: românească, sârbească, ungurească, spaniolă – au simțit acel „aer” special ce ne vine, hăt, tocmai din India. Basarabeni și Bucovinenii care ascultau la radio București „muzică românească” – și lăcrimau auzind-o pe Măria Lătărețu, au fost victime ale unei tragice confuzii: Lătăreța era autentică (și foarte bună!) numai atunci când interpreta cântece țigănești – or tovarășii nu îngăduiau să se difuzeze asemenea... „rămășițe ale trecutului întunecat” – la radio se dădeau doar porcării, „creații anonime socialiste” (ca oroarea numită *Hora păcii*), adică ce a putut fi mai țigănit în maniera-comunistă din biata muzică populară românească. Lătăreța a fost o pacoste, o ciumă, o răufăcătoare – n-o egalează decât Păunescu și-a lui Lălăială a României.

Starea nefericită, vrednică de plâns a sclavului african ajuns pe plantațiile din Lumea Nouă se exprimă prin *blues*. Care înseamnă: amar. Momentele de odihnă, de nemuncă: prin jazz (ei odihnindu-se chiar și în biserici, unde au creat – cântând și dansând – a treia importantă ramură a muzicii negre: *spirituals*).

Ascult, de la o vreme, muzică *flamenco* (creație a țiganilor aduși în Iberia, mai întâi de arabi, apoi de turci): deși liberi de multă vreme, robia a lăsat urme de neșters în sufletul gitanilor; din aceasta, câteva cântece de leagăn.

Prima ciudățenie: cel puțin în această înregistrare cântecele de leagăn sunt „zise” de bărbați;

A doua ciudățenie – sfâșietoare: e cântec de leagăn, dar parcă ar fi – și este – blestem-bocet. Tatăl îi dorește copilului „să moară, în somn, decât să se trezească mâine dimineață – tot rob”.

După cum se vede, poți învăța libertatea nu doar de la cei care sunt multă vreme liberi. Ci și de la cei care au fost robi până mai ieri.

Note

* Fragment

SORINA GÂLCĂ*

Chișinău

ISTORIA SATULUI MANA

Abstract

This is a fragment from a study about the history of Mana village, Orhei district, the Republic of Moldova and of its church with the celebration “God’s Exaltation” accomplished by a descendant of the old Scordilis family from Bessarabia.

Keywords: Mana, the Scordilis, Paul Goma’s native village.

Mana este un sat din cadrul comunei Seliște, situat în vestul județului la 14 km de Orhei, așezat pe valea râului Vatici, pe malul drept, nu departe de traseul Orhei-Călărași. Satele alăturate: Nicolaevca – la 2 km și Vatici – la 5 km, comuna apropiată Isacova se află la 3 km.

Locul, unde azi se află satul Mana și unde se înalță biserica din sat, mulți ani în urmă era o poiană la poalele codrilor, care așa și se numea – **Poiana Mana**, atestată în documente pentru prima dată în anul 1500 [1].

Este interesantă provenirea denumirii MANA. Mană poate însemna *rod*, *abundență*, *belșug*. La fel se numește o plantă erbacee – mana-de-apă, care este înaltă de 1-2 m, cu florile dispuse în spiculețe și crește în preajma apelor. Poiana Mana – o poiană lângă apă (Vatici) unde crește mana?

După cum dovedesc descoperirile arheologice, „lângă satul Mana a existat o așezare medievală timpurie încă din veacurile X-XII și prima jumătate a secolului XIV-lea. Monumentul arheologic descoperit reprezintă o așezare de tipul Santana de Mureș-Cernjahov, sec.III-IV. Amplasată la o distanță de 0,6 km spre est de satul Mana și 0,9 km spre Vest de cetățuia Lucașeuca-Cornul Blajiei, la distanța de 0,1 km spre sud de șoseaua Orhei-Călărași, pe pantele de Est și Vest a unui pârâiaș din dreapta râului Vatici. Suprafața așezării este de 400 x 300 m. Au fost descoperite fragmente de ceramică medievală timpurie lucrată la roată din sec. X-XII, zgură de fier, bucăți de lut ars etc., ceramica «gâlbuie-roșietică» a Hoardei de Aur din secolul XIV” [2].

S-au păstrat și unele mențiuni documentare: la 5 Mai 1619 (7127) voievodul Gașpar Grațiani iscălește la Iași o *Carte Domnească de întăritură* (confirmare), *dată lui Ursu biv vâtav* pentru o moară „*din sus di târg, cu hotarul pi riul Vaticia, și cu loc de ezătură Romanii și cu poiana Manii împrejurul ei și cu loc de prisacă*” [3].

La 9 aprilie, anul 1660 (7168), la Iași, Ștefan voievod poruncește lui Gheorghe Catargiul, pârcălab de Orhei, să fixeze o zi lui Dumitrașco, vornicel din slobozia domnească,

ca să se judece cu feciorul Durăcesăii, pentru Poiana Mana, de pe Vatâcea [4]. Tot în anul 1660 (7168), la 29 mai la Iași, Ștefan Voievod poruncește lui Gheorghe Catargiul și lui Apostol pârcălab de Orhei să stabilească hotarele Poienei Mana pe Vatici, a lui Andrei Mihuleț, ginerele lui Mihalcea Durac căpitanul și a feciorului său, dinspre târgul Orhei în urma pricinii ce au avut-o cu Dumitrașco Chebac, dregător din slobozia domnească și cu târgoveții de acolo, care pretindeau, că acea poiană face parte din locul Târgului [4].

Pe 28 iulie 1724 Mihai Racoviță Voievod, judecând principiile dintre târgoveții din Orhei și moșiile megieșe, întărește „hotărnicia” făcută locului târgului Orhei, „*care moșie va rămâne și mai departe domnească*”, menționează: „...și de acolo trece pi Vatici spre meazăzî drept la dial pîn păduri, pe un drum ce mergi la dial pîn în muchie dialului la o cruce pe din sus de Mana... Și de la cruce în gios pîn codru.” [5]. La 3 iulie 1806 Panait Scordilis, „*chihaiia de cihodari se învoiește cu Grigoraș Râșcanu biv vel ban cum să stăpânească moșiile Poiana Mana și Burhuta, care au făcut parte din locul domnesc al târgului Orheiului*” [5].

Panait Scordilis, născut la București în anul 1756, a fost fiul lui Mihail Scordilis, care absolvind Universitatea din Padova, Italia a activat ca doctor la curtea domnitorului Caradja si a domnitorului Suțu. A fost ridicat la gradul de Mare Armaș. Conform copiei unui document scris în limba greacă și rusă, datat din anul 1823, ianuarie 1, eliberat de către Exarhul tuturor ținuturilor Dunărene, reese că familia lui Panaghiot Scordeli „*își are începutul din acei destoinici Sfetnici de pe insula Creta venetici Scrodili*” [6]. Patriarhul familiei Scordilis din Creta era Marines, un militar renumit, capul unei numeroase familii și iubitul nepot al lui Alexios II Comnenos (1180-1183), Împăratul Imperiului Roman de Est (*numit mult mai târziu Imperiul Bizantin*). Familia mai avea o altă conexiune imperială prin Constantin, care era fiul lui Emmanuel Skordilis-Kapsokalivas și ginerele Împăratului Isaac II Angelos (1185-1191; 1203-1204) [2]. Urmași ai Comandantului Marinos Skordilis din Creta au fost multe persoane renumite – Clerici, Teologi, Scriitori, Pictori, Medici și Juriști, care pe parcursul vieții au promovat credința creștină și au ctitorit biserici. Starețul Paul Scordilis a scris în 1440 impunătorul volum „*Istoria bisericii din Ravenna*”; Zaharias Skordilis-Marafaras din Canea (1560) o persoana remarcabilă a Renașterii – preot, poet și scriitor; Emmanuel Skordilis-preot și iconograf, care timp de 24 de ani (1647-1671) a pictat icoane la Melos; Georgio Skordilis paroh al bisericii din San Giorgio di Grecci din Veneția în perioada Renașterii și mulți alții [7].

Unul din urmașii acestei renumite familii Panait Scordilis (Pantelimon Scordeli cum îl numeau rușii) „*în anul 1803 a venit în Basarabia cu diferite însărcinări ale Domnitorului de atunci a Moldovei*” [9] și fiindcă „*s-a însurat și a luat de soție pe Elena, fiica Mariei Ispiroai, a primit ca zestre și niște părți de moșii anumi Poiana Mana cu loc de fînați și de arătură și cu livezi și Burhuta cu loc de fînați și de arătură și doioa livezi, care aceste părți de moșie au fost din loc domnesc a tîrgului Orheiului*” [9].

Până în anul 1811 la Mana, pe poiana umbrită de verdeața pădurii, a fost un schit de maici, care fiind într-o mare decădere economică, sa stabilit la schitul din satul Răciula cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”, care la început a fost pentru călugări. În anul 1812 Pantelimon Scordeli din banii și pe pământurile domniei sale ctitorește la Mana o biserică cu hramul „Sfântul Nicolae” durată din lemn, care nu este suficient înzestrată cu odăjii, icoane și cărți”. În vremurile trecute, pe aceste meleaguri lemnul a fost materialul cel mai lesne pentru înălțarea lăcașurilor. În anul 1845 Constantin Scordeli a rezidit din piatră biserică cu hramul „Sfântul Nicolae” și a ridicat un gard din piatră. La această biserică veneau la serviciul divin, la botez și cununie locuitori din satele Mana, Lucașeuca,

Isacova și slobozia Vatici. Tot aici, în ograda cimitirului, erau petrecuți pe ultimul drum și pomeniți de sărbători răposați. După 1812, când Turcia a cedat Imperiului rus Moldova răsăriteană până la Prut, sa început suprimarea limbii moldovenești și în biserică. Se încerca introducerea limbii ruse. La mitropolie au fost adunate toate cărțile moldovenești pentru a fi arse, a fost închisă tipografia Eparhială de la Chișinău, care tipărea cărți bisericești în limba moldovenească din 1814. Cărțile bisericești, precum și inscripțiile de botez, cununie sau deces erau scrise obligatoriu în limba rusă, fapt care ducea la schimonosirea numelor și familiilor băștinașilor, dar și a denumirilor de localități.

După „eliberarea” Basarbiei de către armata bolșevică în 1944, instaurarea puterii Sovietice, foametea organizată în 1946-1947 și deportările masive ale gospodarilor din 1947-1949, a ajuns rândul mănăstirilor și bisericilor din Moldova. În septembrie 1949 Președintele Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenească tovarășul G. Rudi a aprobat (cu nota „Secret”) *Planul cu privire la activitățile pentru lichidarea mănăstirilor*, propus de către tov. P. Romenski. Tot în anul 1949 Comitetul Central al Partidului Comunist (bolșevic) din Moldova s-a adresat către Comitetul Central al Partidului Comunist (bolșevic) din URSS, în care cere încuviințarea restrângerii activității bisericii în RSS Moldovenească și a reducerii numărului de mănăstiri. În anul 1958 același P. Romenski – împuternicitul pentru afacerile Bisericii ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS pentru RSS Moldovenească, expune unele *Propuneri cu privire la restrângerea activității religioase și economice a bisericilor și mănăstirilor din Moldova*. La sfârșitul anului 1957 a fost închisă și biserica din satul Mana, iar locașul sfânt a fost transformat în depozit al sovhozului. Timp de 32 de ani creștinii din sat priveau cu durere în suflet cum se risipește biserica și nu puteau face nimic. Dar au venit alte timpuri . . .

Cimitirul are aceiași vechime, ca și biserica. În partea dreaptă de la intrare se află cavoul familiei ctitorilor Scordeli. În spatele bisericii câteva cruci vechi de piatră marchează locul sfințit de jertfa a 21 de tineri ostași români, care au murit în luptele, care s-au dat în aceste locuri în timpul celui de-al doilea război mondial. Din stânga de la intrare sunt înmormântați răposații satului Mana și mulți din acei, care s-au rugat pentru redeschiderea bisericii.

Alături de cavoul familiei Scordeli a fost ridicată o cruce de lemn în amintirea lui Petre Goma, fratele cunoscutului scriitor roman basarabean Paul Goma (născut la 2 octombrie 1935 în satul Mana) care a oglindit soarta Basarabiei în lucrările sale.

Satul Mana este greu de găsit pe hartă, pentru că este un sătuc mic la ora actuală, cu numai 120 de gospodării și peste 400 de locuitori, majoritatea tinerilor fiind plecați la muncă peste hotare. La gimnaziul din sat își fac studiile aproape 60 de elevi.

Note

1. Nicu Vladimir, *Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi*, în volumul II, Chisinau, 1991.

2. Э. А. Рикман, *Памятники сарматов и племен черняховской культуры. Археологическая карта Молдавской ССР*. Выпуск 5. Кишинев. 1975. Открыто Г.Б. Федоровым в 1963 году, Открыто П.П. Бырней в 1958 г.; В.Л. Лапушнян, И. Т. Никулицэ, М.А. Романовская *Памятники раннего железного века* Выпуск 4, Кишинев. 1974г. Открыто И. А. Рафаловичем в 1973 году.

3. АН МССР Институт Истории. Молдавия в эпоху феодализма. Том I. Славяно-молдавские грамоты (XV век – первая четверть XVII века), Кишинев 1961 год №. 153, ЦГАДА ф. 1299, ф. 1 д. 3798 л. 177. Gașpar Grațiani a domnit 1619-1620.

4. Catalogul Documentelor Moldovenești din Arhiva istorică Centrală a Statului . Vol. III. 1653-1675, București 1968, p. 516. A.N. XCI/28 Orig. (31,5 x 19,5 cm); Filigran, rupt la îndoituri, sigiliu în mijloc în chinovar.

5. Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și Ținutul Orheiului*, București 1944. doc.339.

6. Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fond 88 inv. 1 Dosar № 1230 – Scordeli

7. Helena Pandelakis, *A Byzantine Family in Crete: The Scordyles*.

8. П. А. Крушеван, *Бессарбия. Географический, исторический, статистический. Этнографический литературный и справочный сборник с 224 иллюстрациями, портретами, картой Бессарабской Губернии*. Москва, 1903 г.

* Sorina Gâlcă, urmașa familiei Scordilis din Basarbia.

VIOREL ILIȘOI

Iași

ACASĂ LA PAUL GOMA*

Abstract

This text reveals the impressions of the writer Viorel Ilișoi about his visit after 1990 to Mana village where Paul Goma was born. The author of the text met the elderly villagers who remembered the Goma family of teachers and their son. At the same time, an old school, which was also the home of the whole family, is described.

Keywords: small village, miserable, Romanian Macondo.

*Ce ești tu, Paul Goma?
Francez naturalizat, polgomă, parizian amnezic,
care și-a uitat țara în exil?
Nu, francez nu ești, pentru că ești român.
Dar nici român nu ești, precum spui, pentru că ești basarabean.
Și poate nici basarabean-basarabean nu ești, fiindcă-ți mai curge în vine
ceva sânge macedonean, ceva polonez, ceva fanariot – prin bunici – ceva-ceva,
fără a fi nici macedonean, nici polonez... Și atunci, ce ești tu, Paul Goma?
Ce ești tu, măi Gomiță?
Un obstinat, un calidor, un re-refugiat, un cutremur, un ce ești?
Paul Goma este un toate-acestea-la-un-loc.
Și încă mai mult: un scriitor român.
Un scri-i-tor!*

S-au făcut 15 ani de când, pentru a scăpa de „Mistreț” – așa era denumit codificat în dosarele Securității comuniste băieții ochiazuri ai generalului Pleșiță i-au făcut vânt lui Paul Goma peste frontieră. În 1977, în noiembrie. Anul în care incomodul scriitor inițiasă o mișcare pentru drepturile omului, în România, mișcare ce luase proporții îngrijorătoare pentru Ceaușescu. Și pentru sinistra-i. Ea însăși dăduse ordin, mai demult, să nu i se publice nimic lui Goma – carte sau vreun articol, nici măcar sub pseudonim. (De aceea, tare-ar mai fi vrut Obstinatul să-l anchiuleze pe Neculai, iar Ilenei să-i umble puțin pe la gingie.) Așa se face că, în 1977, aproape anonimul scriitor român (anonim în țara lui) era un autor cu câteva cărți apărute în Occident, la edituri prestigioase, în germană, franceză, suedeză, engleză. Devenise, cu *Ostinato*, *Gherla*, *Ușa noastră cea de toate zilele* etc., un scriitor de circulație europeană. În timp ce acasă trăia în umbra unui volumaș de proză

scurtă: *Camera de alături* – și acela ciopârțit de cenzură, și la adăpostul epoleților care-l urmăreau și la closet.

După revoluție, exilatul a re-debutat impetuos: *Gherla, Bonifacia, Din Calidor. O copilărie basarabeană, Arta refugii, Gardă inversă, Soldatul câinelui, Culorile curcubeului 77, Patimile după Pitești, Sabina*. Mai tinerii, mai-în-ceață-ținuții au descoperit dintr-o dată un scriitor cu care publicul occidental era deja obișnuit. Un scriitor cu totul aparte.

De ce după decembrie 1989 nu a încercat Paul Goma să se întoarcă în România, fie măcar și într-o vizită? Ca scriitor profund autobiografic – „Autobiografic chiar și atunci când scrie despre viața unui pește” cum spune Dinu Mihail în „Literatura și arta” –, de ce n-a încercat Paul

Goma să-și viziteze satul natal: Mana, satul basarabean pe care l-a nemurit în *Din Calidor*? Să o fi rupt el definitiv cu România? Cu Basarabia? Cărțile sale spun că nu. În locul lui, dar mai mult pentru a vedea minunea de sat, Mana, am fost acolo, în Basarabia, în satul cel mai frumos al literaturii române, după Humulești.

*Străvechii codri ai Orheiului nu mai sunt.
Marii noștri frați sovietici și-au tocit drujele în ei,
transformându-i în hârtie pentru operele părinților marxism-leninismului.
În limba lor de lemn.
Au mai rămas numai pâlcuri, pădurici stinghere, risipite
pe dealurile sovhozurilor.
Printre aceste pâlcuri răzlețe, plecând din Orhei, ajungi curând
în centrul pământului, satul Mana.
Iar centrul centrului, buricul pământului, este
calidorul casei părintești,
pridvorul din care ochii unui copil de cinci ani vedeau bubele roșii,
lepra întinzându-se peste Basarabia.
Cedarea, deportările – „Pahod na Sibir!” –,
vin români, pleacă români,
vin iar sovieticii și te eliberează și nu mai pleacă.*

Un sat prăpădit, risipit pe coasta unui deal; și, pe deal, un moț negru și urât: заводul, fabrica de prelucrare a... Mai este oare Mana de acum Mana din „Calidorul” lui Goma?

Au trecut 57 de ani de când, aici, s-a născut, într-o groapă acoperită cu stuf, cel care avea să ajungă un „Soljenițin român”, cel mai curajos, cel mai vertical scriitor postbelic: Paul Goma. În peste jumătate de veac s-au mai schimbat unele. Multele. Mana de azi e cea din „Enciclopedia Sovietică Moldovenească”, voi. IV, p. 192: „MANA – Sat în sovietul sătesc Seliște – nu în comuna Vatici, ca pe timpul... – raionul Orhei, RSSM, situat în vestul raionului, la 14 km de centrul raional și la 25 km de Călărași. 614 locuitori (în 1973). Menționat documentar din anul 1715. La Mana se află o brigadă complexă și un punct de vinificație al sovhozului GLORIA. Școală de 8 ani, club cu instalație de cinematograf, biserică, punct medical și magazin”. *Și atât*. este Mana. Nu un nume frumos, plin de mister, nu un Macondo românesc. Un sat cu punct medical și magazin. Inima tristă a Manei, sat cu 140 de case, bate acolo, în calidor, locul de unde se vede cel mai bine tragedia românilor. Va mai fi existând calidorul, sau numai în cărți?

Prin glodul frământat de căruțe, pe ulițe strâmte, tot mai sus, până la vechea școală; casa cea mai tristă literelor românești și buricul pământului. Da, mai este. Ascunsă pe jumătate în dosul unor porți înalte, de tablă. Păzită de un câine care n-o păzește: doarme. Și înconjurată de șuruburi, osii, roți. Fierărie ruginită. Cele șapte trepte de piatră, aceleași, roase de umblătură. Cu scândurile podelei putrezite și cu aceeași temelie de piatră ridicată de mâna învățătorului Eufimie Goma. Un lacăt pe ușă. Acum, în vechea școală a satului (și casă, totodată, a familiei Goma) locuiește Mișa Adomniței, starojul magazinului. Paznicul. Și dacă l-aș fi găsit, ce-ar fi spus despre Paul Goma? Acasă la el, scriitorul este aproape un necunoscut.

Numai câțiva bătrâni știu de Paul Goma și își mai aduc aminte de Păulică, Păvălică, băietul lui Domnu și Doamna. Nimeni nu a citit ceva scris de el. Câțiva au auzit doar, în ultimul timp, de când în fosta republică sovietică se poate vorbi mai slobod, că Păulică al lor e mare scriitor de cărți prin Franța, pe undeva. „Scriitor!”, zic ei cu mândrie, ridicând un deget în sus și apăsând pe coada cuvântului. Mândria mănenilor ar fi fost mai mică dacă Păvălică ar fi devenit, să zicem, mare inginer, nu mare scriitor.

Din calidor se vede, peste drum, casa lui moș Trache Maxim. Moșul și-l amintește bine pe Paul Goma. Avea și o poză cu el, în care Păulică stătea lângă un patefon, singur, îmbrăcat cu cioareci și o bundiță scurtă. Nu mai știe ce s-a făcut cu ea. De când i-a murit baba, moș Trache iese din calidorul lui – față în față cu Calidorul – tot răsuțește tabacioc în foi de jurnal și atâta face toată ziua: fumează și vede lumea din calidor. Nu de pe șanț, de pe laiță, din altă parte. Nu, așa nu se poate. În calidor e altceva. Uite: el stă de câțiva ani în dorul lui frumos și nu s-a plictisit, pe când în drum, pe șanț... În casele cu calidor se îmbătrânește mai greu și oamenii sunt mai înțelepți. Cam leneși, nu-i trage ața la muncă, dar nu-i nicio plăcere mai mare decât să stai în calidor, să vezi și să încerci să pricepi. Înțeleptul moș Trache pomenește de ultimul lor preot, Gheorghe Dodon, care s-a refugiat și el în România, cu toată familia. La plecare, a luat o punguță cu pământ din Mana. Să i se pună pe mormânt dacă va muri și va fi îngropat în altă parte. „Mâna aceea de pământ au șters-o ploile, dar, vezi, l-a făcut pe Lionea-Leonid, bă iatul mai mare al popii, să vină mai an la Mana. Mâna aceea de pământ nu te lasă în pace, te întoarce mereu la pământul tău”. Moșul vrea să spună că mâna de pământ a lui Paul Goma este tocmai memoria lui fixată în paginile cărților. Asta îl va aduce înapoi în Mana. Prin '67, Goma chiar i-a scris lui David Savițchi, nașul lui de botez, că ar vrea să fie invitat de un om din Mana, să poată veni acolo, în satul cu Calidor. Dar cine avea atunci curajul să-l invite pe Paul Goma? Și chiar dacă l-ar fi invitat cineva, putea „banditul riacționar, dujman al boborului” să părăsească țara? Nu putea. Acum nu mai are nevoie de invitație.

Mătușa Anisia Moiseevna Savițchi (72 de ani) și-l amintește pe copilul învățătorilor Goma. Stă pe lejancă, la căldură, își frământă mâinile în poală și povestește. „Eram vecini, cum să nu-l știu? L-am ținut în brațe când era mititel. Iute și gras era Păulică... Și încă mai era și frumos, nu mai știa care și cum să-l țină în brațe, la biserică, așa era de frumușel, săracul, și de bine îmbrăcat, curat... Și hrănaaaci... tii!, mânca de toate. Când domnii plecau pe la Orhei, Păvălică venea la pârleaz și sălta mânuțele ca să-l iau la mine. Eu sunt și cumătră cu părinții lui. Au murit?” Bătrâna scapă două lacrimi și se oprește puțin din vorbă, cât să înghită nodul. Apoi continuă: „Dumnezeu să-i ierte! În '41, domnul Efim mi l-a botezat pe Todirică... Heheee, ce cumătrie a fost... Nu s-a făcut vin atunci, a fost secetă, dar erau veniți soldății noștri și ne-au scos de sub ruși, era bine, era veselie...

Uite, am și amu pernuța cu pene de vrăghie pe care mi-a dat-o Doamna la botez. Am păstrat-o”. Și iar oftează și zice: „Vai, Viorel Dimitrievici, da’ chiar au murit domnii?”. Chiar au murit, zic. El prin ’67 și ea peste vreo șapte ani. Anisia Moiseevna își șterge iar o lacrimă pe sub lentilele groase și tot oftează, cu mâna la gură, parcă se teme să nu scape oftatul amar în lume. „Anii au trecut... îngână ea mângâind pernuța roșie cu pene de vrăbie... ei au murit, Dumnezeu să-i ierte... Te-ajunge vremea din urmă și te duci...”. Și deodată tresare din meditație: „Da’ de ce nu vrea Păvălică să vină pe la noi? Noi l-am primi, Doamne-fereste, cum să nu-l primim? Suntem încă atâția în sat care ni-l aducem aminte. Da’ chiar scrie despre noi în cartea aceea cu calidorul? Săracul Păvălică, am auzit că l-au chinuit românii, l-au ținut la închisoare, pe el și pe domnii. Of, of, of, cât rău au făcut borșavicii pe lumea asta, nimeni n-a mai făcut. Nu mai încape pământul de câți oameni au omorât ei”.

Cât ar părea Mana de săracă și neprimitoare, cum stă trântită în noroi, jilavă, sub burta norilor, dacă treci prin sat și miroase a mâncare undeva, poți fi sigur că odată cu mirosul bun va ieși la poartă și o gospodină să te cheme măcar să guști. Mănânci mâncarea de bună ce e, nu de foame. În jurul unui lighean cu răcitură și la un pahar de vin, câțiva mănâni îi găsesc în străfundurile memoriei pe Domnul și Doamna, oameni cu care în vremea aceea i-a binecuvântat Dumnezeu. „Auzi, doi învățători, nu unul, la o mână de copchii! Și ce oameni...”.

Mai încolo, moș Cristea Maximovici meșterește cu ciocanul la o cadă mirosind a, tescovină. Nu, nu sunt rudă cu Paul Goma, zic, am venit numai așa, cu komandirovka, adică delegație, de la Iași, ca să scriu ceva despre Mana, mai mult s-o văd. Moșul scoțosește printre hârtoage prăfuite și scoate o fotografie mare, un tablou. E lipită pe un carton gros, mâncat de cari. „Uite ce am eu aici”, zice bătrânul. „Poza e din 1936. Aici e Paul Goma, la un an, în brațele tatălui său; în picioare, Maria Goma, mama”. Pe verso, scris de mâna mamei: Paul Goma – 2 octombrie 1935. Mana, Iunie 1936. Și semnătura Mariei Goma. La mijloc, ștampila atelierului: „Fotografia M. Lușacov”. Deasupra, cineva a scris cu cerneală roșie: „Anul 1941, 14.VII – Trăiască România Mare și M. S. Regele Mihai I”.

Mare curaj a avut moș Cristea să păstreze atâta timp o fotografie cu asemenea inscripție. Dacă i-o descopereau ciolovecii, ajungea în Siberia. Și totuși a păstrat-o. Pentru că este pametul lui. Amintirea lui. Și scumpă amintirea, de vreme ce a riscat atâta păstrând-o. A ascuns-o între coperta și supracoperta unui cărțoi comunist și n-a scos-o de acolo decât, zice el, „după ce a crăpat măreța patrie a popoarelor sovietice”. În Mana, tot ce e legat de amintirea învățătorilor Goma e scump. „Ca ei, mai rar oameni, spune moș Cristea. Eram în sătucul ista amărât ca niște sălbatici și ei ne-au învățat să trăim în lume, ca oamenii. Au plecat în refugiu, poza asta a rămas pierdută, din grabă, și eu am ascuns-o. Țin mult la ea. Vezi ce tineri și frumoși erau? Mergeau la balurile noastre, la nunți, și jucau, cântau cu noi. Mai ales Doamna... tare frumos mai dansa, ca pe la noi, dar și alte jocuri, din lume. După ce s-au dus ei în refugiu, a venit un învățător, Ispas, dar nu era nici pe departe ca Domnii. Doamna se punea luntre și punte pentru copii. Nici nu erau deloc fuduli, vorbeau frumos cu lumea, petreceau, munceau cu noi, aista-i adevărul”.

Moș Alexandru Savițchi i-a fost elev lui Eufimie Goma. „Aspru învățătorul, domțători, bătea cu linia la palmă când nu învățam. Dar parcă puteam să nu învăț? Ce frumos vorbea în clasă... Știam toți poezii frumoase, citeam minunății în cărți românești, dimineața cântam Trăiască Regele. Chiar, scrie de moș Iacob în carte? Ia să văd. Da,

domnule, ia te uită... L-a iubit mult Paul pe moș Iacob. Oare știe că a murit? Și încă cum! Săracul moș Iacob, moș-miu. L-au luat rușii în Siberia. El s-a întors și l-am îngropat aici, prin șaizeci, dar mătușa Domnica a murit acolo, în Siberia. Nici casa nu mai există, a rămas numai beciul din care tot scotea el vin când au venit românii noștri să ne elibereze. Un plutonier a stat chiar la noi pe mâncare și băutură. Trăgeau seara soldații noștri niște chefuri pe aici, la Mana... Jucau în horă și strigau: și-uite-acuși, acuși, acuși, o să-i futem și pe ruși. Dar nu, ne-au potopit rușii și și-au bătut joc de noi...”

Și-au bătut rușii joc de măneni. Până de curând nici biserică nu au avut. Adică aveau ei biserică în Mana, dar a fost închisă, transformată în depozit al sovhozului. Intrau păgânii cu tractorul în ea. Acum au redeschis-o, biserica, i-au pus tablă nouă pe acoperiș. Vreme de cincizeci de ani, mănenii și-au îngropat morții fără să-i treacă prin biserică. Venea câte un popă de mai departe, făcea un fel de slujbă în aer liber, sumară și cu teamă, parcă. La fel botezurile, cununile. Se făceau la oameni acasă. Mănenii nu au pierdut cu totul credința, dar, neavând biserică, nemaipracticând ritualurile bisericești, s-au îndepărtat de ceea ce erau altădată. Tradițiile s-au mai păstrat foarte puțin și, ca prin minune, limba. Un fel de limbă românească, foarte aproape de cea vorbită de partea asta a Prutului. Mănenii spun cu tot sufletul că Paul Goma poate veni la ei, cum să nu?, să vină, va sta acolo cât va pofti, se va găsi câte ceva și pentru el, nu va fi nevoie să stea la Orgheev, la gostiniță, nici la komnata sovietului pentru musafiri: va sta chiar la măneni, la care dintre ei va vrea, cu soția și copilul. Și apoi cei mai bătrâni traduc: Orhei, hotel, cameră de oaspeți...

În jurul bisericii se află cimitirul Manei, care a păstrat pe cruci scrierea cu caractere latine. Sub mici monumente de piatră zac de-a valma anonimi soldați sovietici și români, cum au fost găsiți pe dealuri după luptele din zonă. Mai într-o latură a cimitirului, cruci mai vechi, uitate. Morminte neîngrijite, năpădite de scaiete și rugi de mure. Printre aceste morminte ar trebui să-1 găsec și pe cel al lui Petrică Goma, fratele scriitorului, mort înainte de a împlini un an. Dar nu-1 aflu. Moș Cristea Maximovici nu e sigur. Poate să fie sub crucea aceea de lemn, căzută, putrezită, fără nicio inscripție. Ar veni oare domnul Păulică să aprindă o candelă în cimitir, sub o cruce nouă, pentru odihna sufletului fratelui său? Un cenotaf.

Când Eufim Goma, tatăl, a fost arestat de cioloveci și nu se știa dacă a murit sau mai trăiește, i s-a făcut un mormânt de formă, i s-a pus o cruce și s-au făcut pomeni ca să i se odihnească, totuși, trupul în pace pe-acolo pe unde va fi fost. Și când domnul s-a întors viu și nevătămat acasă, și-a smuls singur crucea și a dus-o în spate până acasă. Moș Cristea își amintește asta. Așa... Și după ce a scăpat de sovietici, domnul Goma s-a refugiat în România, ca să fie apoi hăituit de români prin păduri, prins, legat cu sârmă de un cioban și predat Securității, care voia să-1 repatrieze. Adică în Basarabia, înapoi. Adică în URSS. Adică în Siberia, la moarte. Atunci, micul Paul l-a ajutat pe moș Iacob să facă o cruce pentru tatăl mort-nemort. Dar acum, se întrebă moș Cristea Maximovici, pentru fratele mort-mort ar veni două zile Paul Goma de la Paris?

„Înțeleg, zice unul, poate e supărat pe români, că l-au chinuit, l-au închis, bătut, schilodit. Dar noi, din Mana, zice, ce i-am făcut noi? Acum, că tot am auzit de el și am citit din cărțile aduse de mătăluță, și revistele, și am văzut ce frumos povestește el despre noi, dacă am ști adresa, domnul primar al comunei i-ar trimite o invitație oficială... Dar noi vrem să vină la noi, la Mana, nu la comună”.

L-ar invita primarul, l-ar invita și directoarea școlii, Lucreția Savițchi.

L-ar și găzdui. Dar parcă numai ea? Deocamdată în Mana au ajuns câteva cărți ale lui Paul Goma și câteva reviste. Directoarea școlii are în plan să amenajeze într-una din noile săli de clasă un „cabinet Paul Goma”. Ceva, niște panoplii cu cărțile scriitorului, decupaje din reviste, fotografii, planșe cu biografia și bibliografia...

Mana începe să-l recupereze pe Paul Goma.

Și-l asumă chiar împotriva voinței sale.

Câte sate au clasicul lor?

Mănenii au descoperit deodată că nu sunt anonimi cu cătunul lor cu tot.

Un francez sau un olandez ar putea ști, acolo, fiecare în țara lui, și asta nu e puțin lucru, că există pe fața pământului un sătuc numit Mana.

Și că acolo este centrul lumii,

buricul pământului:

Calidorul.

Note

* Textul a apărut în revista *Timpul*, Anul 111 (CXVI], nr. 40 (116) noiembrie 1992, Iași și în Paul Goma 75. *Dosarul unei iubiri târzii*, volum îngrijit de Flori Bălănescu, apărut cu sprijinul lui Gelu Tofan, Eagle Publishing Hause, București, 2010.

ACADEMY OF SCIENCE FROM MOLDOVA
PHILOLOGY INSTITUTE
“ION CREANGA” STATE PEDAGOGICAL
UNIVERSITY FROM CHISINAU
PHILOLOGY DEPARTMENT

METALITERATURE
A QUARTERLY SCIENTIFIC JOURNAL
OF PHILOLOGY INSTITUTE,
ACADEMY OF SCIENCE FROM MOLDOVA AND OF THE
PHILOLOGY DEPARTMENT, “ION CREANGA” STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY FROM CHISINAU.

It was founded in 2000

Year X, number 5-6 (25), 2010

CONTENTS

EDITORIAL

ALIONA GRATI The need to re-read Paul Goma 3

PAUL GOMA – THE 75th ANNIVERSARY

GHEORGHE DUCA Congratulation Message 6

MIHAI CIMPOI Paul Goma: a return to Ithaca 7

CAMILIAN PROPINAȚIU Paul Goma still in Paris,
the 75th anniversary 10

LIVIU ANTONESSEI Paul Goma is celebrated in Chisinau,
the banks of the river Dambovita are silent 15

GOMA PARADIGM

FLORI BĂLĂNESCU Paul Goma – a vagrant Romanian
in the motherland of the Romanian language 17

DUMITRU UNGUREANU A writer, a writer-rector 26

ADRIAN DINU RACHIERU Goma „complex” 29

THEODOR CODREANU Paul Goma’s third exile 33

VICTOR NICOLAE Goma epos 40

MARIANA PASINCOVSCHI Reception of Paul Goma’s prose.
Ideology and literature 47

LITERARY ALTERNATIVE

MIHAI ROGOBETE „Such” literature 57

ALIONA GRATI A concert for the organ. Paul Goma’s library 59

ALEXANDRU BURLACU Paul Goma and the *Calidor* through which
history pulsates 74

NINA CORCINSCHI Among Paul Goma's figures and tropes	79
ANDREI ȚURCANU Paul Goma: attitude and poetry	86
DANIELA SITAR-TĂUT A lesson of literature from the <i>Astra</i>	91
DIANA VRABIE The novel as truth and authenticity (<i>Infarct</i> by Paul Goma)	98
RALUCA LAZAROVICI MIHALCU Paul Goma and the condition of the writer in the Comunist Romania Censorship and cultural resistance	103
ADMIRATION EXERCISES	
MAGDA URSACHE Uncover the whole truth...	108
GABRIEL PLEȘEA Thoughts at the anniversary of a hero of the Romanian nation	113
RADU NEGRESCU-SUȚU, GABRIELA NIȚĂ The year 1977 and the gratitude of the young generation	115
NICOLAS DIMA Paul Goma's 75th anniversary – Happy Anniversary, Brother Paul!	119
MIHAIL VAKULOVSKI My daddy, Paul Goma	122
DIANA PRODAN Reading Model	124
DIALOGUES WITH PAUL GOMA	
LEO BUTNARU „A history book knocked me on my head when I was only five”	126
DINU MIHAIL A sermon in the desert	148
MANA: THE CENTER OF THE UNIVERSE. THE AXIS OF THE WORLD	
SORINA GÂLCĂ History of Mana village	156
VIOREL ILIȘOI At Paul Goma's	160

Director fondator

Alexandru BURLACU

Redactor-șef

Aliona GRATI

Redactori-șefi adjuncți

Anatol GAVRILOV

Nina CORCINSCHI

Stilizator

Mihai PAPUC

Responsabili de varianta engleză

Lilia PORUBIN

Secretar de redacție

Vlad CARAMAN

Tehnoredactare și Design

Galina PRODAN

Colegiul de redacție

Liviu ANTONESEI (Iași)

Alexandra BARBĂNEAGRĂ

Nicolae BĂIEȘU

Nicolae BILEȚCHI

Mihai CIMPOI

Theodor CODREANU (Huși)

Tudor COLAC

Ioan DERȘIDAN (Oradea)

Inga DRUȚĂ

Nicolae LEAHU

Dan MĂNUCĂ (Iași)

Andrei NESTORESCU (București)

Sergiu PAVLICENCU

Ion PLĂMĂDEALĂ

Elena PRUS

Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara)

Andrei ȚURCANU

Maria ȘLEAHTIȚCHI

Diana VRABIE

-
- Responsabilitatea opiniilor exprimate în paginile revistei aparține autorilor.
 - Volum recenzat, aprobat și recomandat de Consiliul științific al Institutului de Filologie al AȘM și de Senatul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”.
-

**Adresa colegiului de redacție: Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova, biroul 411.**

Tel: 022-27-23-79

E-mail. metaliteratura@gmail.com

www.metaliteratura.110mb.com

Founding Director
Alexandru BURLACU

Editor in Chief
Aliona GRATI

Deputy Editors
Anatol GAVRILOV
Nina CORCINSCHI

Stylistic editor
Mihai PAPUC

Responsible for English version
Lilia PORUBIN

Editorial Editing
Vlad CARAMAN

Editing and Design
Galina PRODAN

Editorial Board

Liviu ANTONESSEI (Iași)
Alexandra BARBĂNEAGRĂ
Nicolae BĂIEȘU
Nicolae BILEȚCHI
Mihai CIMPOI
Theodor CODREANU (Huși)
Tudor COLAC
Ioan DERȘIDAN (Oradea)
Inga DRUȚĂ
Nicolae LEAHU
Dan MĂNUCĂ (Iași)
Andrei NESTORESCU (București)
Sergiu PAVLICENCU
Ion PLĂMĂDEALĂ
Elena PRUS
Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara)
Andrei ȚURCANU
Maria ȘLEAHTIȚCHI
Diana VRABIE

-
- The authors are responsible for the opinions expressed in this journal.
 - The volume is reviewed, approved and recommended by the Scientific Council of the Philology Institute of the Academy of Science from Moldova and the Senate of "Ion Creangă" State Pedagogical University.
-

**The address of the Editorial Board: 1, Ștefan cel Mare și Sfânt Avenue,
MD-2001, Chișinău, Republic of Moldova, office 411.**

Tel: 022-27-23-79

E-mail. metaliteratura@gmail.com

www.metaliteratura.110mb.com

ISSN 1857-1905

9 771857 190503

INSTITUTUL DE FILOLOGIE AL AȘM
FACULTATEA DE FILOLOGIE A UPS „ION CREANGĂ”

METALITERATURĂ

Metaliteratură Anul X, nr. 5-6 (25), 2010

Anul X, nr. 5-6 (25), 2010
